

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

SOSYAL GÜVEN OLUŞUMUNDA DİNİN ETKİSİ

ERHAN TECİM

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. BÜNYAMİN SOLMAZ**

KONYA - 2011

Bilimsel Etik Sayfası

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Erhan TECİM

Önsöz

Modern insanın en önemli problemlerinden birisi olan güven ve güvensizlik, sadece bireysel-toplumsal ilişkilerde değil; kurumsal ve soyut sistemlere olan güven-güvensizlikte de kendisini göstermektedir. Güven-güvensizlik, çağdaş toplumların ana sorunlarından birisidir. Bu durum, toplumsal sistemin bütün parçalarını etkileyebilen içkin bir örüntü olarak karşımıza çıkar. Kişiler arası ilişkilerden politikaya, sembollerden medeniyet örüntülerine, kurumsal-soyut yapılardan hayatımızı kolaylaştıran teknolojik makinelere kadar, güven-güvensizlik örüntüleri, belirleyiciliğini her geçen gün daha da pekiştirmektedir.

Geniş güven çapı, geniş ağsal yapılanmalar, ilişkiel ortamlar, sivil ve demokratik yapılanmalar, güvenin artırılması ve geliştirilmesinde kurtarılmış adacıklara benzerler. Bu bağlamda her ne kadar güvenin ortaya çıkması veya teşekkülü ayrı bir sorun ve çalışma alanı iken, onun devam ettirilmesi, geliştirilmesi, yeni nesillere aktarılması gibi hususlar da başlı başına ayrı birer çalışma alanlarıdır. Din kurumu ve dini yapılanmalar, bu çalışma süreçlerinin hepsinde kullanılabilir kadar işlevseldir. Sürdürülebilir güven diyebileceğimiz yapının oluşmasında oldukça gerekli bir değişkendir.

Düşük güvenli bir toplumda yaşadığımız doğrudur. Sadece çevremizdeki insanlara değil, aynı zamanda resmi kurumlara da güvenmiyoruz. Adeta güvenmemek için bahane arıyoruz.

İşin doğrusu, belki de bireylere yaklaşırken onları ilk etapta güvensiz olarak damgalamak yerine, herkesi güvenilir görmektir. Kendi kendini doğrulayan kehanet veya kelebek etkisi teorisi gereği, olumlu düşünülürse, güven düzeyinin yükseleceğine dair bir umut ışığı daima yanmış olur. Bu sebeple bütün insanlar ilk etapta güvenilir kabul edilmelidir. Daha sonra bu insanlar eylemleriyle, kendilerini “güvenilir olmama” kategorisine taşıyabilirler.

Güven ve güvensizlik bu bağlamda salgın bir duygudur, tıpkı korku ve korkusuzluk gibi. Bireyler güvenirse aileler güvenir, kitleler güvenir, toplum güvenir. Onun için rahatlıkla söylenebilir ki, korkmadan güvenmek gerekir.

Bu çalışmada pek çok kişinin emeği vardır. Özellikle araştırma sürecinde anketörlük yapan öğrenciler olmasaydı bir ay gibi bir sürede tamamlanan anket uygulaması bir senede tamamlanamazdı. Bu vesileyle değerli dostlarım Cumali DEMİRBAĞ, Haluk ULUÇAY, Mehmet Uçar, kardeşim Enes TECİM ve ismini burada sayamayacağım otuza yakın öğrencime teşekkür ederim.

Çalışmanın teorik bölümünde sürekli fikir alışverişi yaptığımız Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümündeki hocalarıma ve İlahiyat Fakültesindeki hocalarıma minnettarım. İlk ve öncelikle; telefonda, internette, yolda-sokakta, her daim fikir alış-verişi yaptığımız değerli dostlarım, Yrd. Doç. Dr. Mahmut Hakkı AKIN ve Ar. Gör. M. Ali AYDEMİR olmasa bu çalışma daha geç bitebilirdi. Manevi desteklerini hiç bir zaman esirgemediler. Bu vesileyle göstermiş oldukları akademik ilgi ve yardımdan dolayı da her ikisine teşekkürü bir borç bilirim.

Araştırma bulgularının analizi ve yorumlanmasında rehberlik eden, pratik bilgileriyle ufkumu açan Prof. Dr. Said BODUR'a, tez izleme komitesi olarak bana desteklerini sunan Prof. Dr. Mustafa AYDIN ve Prof. Dr. Mehmet AKGÜL'e, hem yüksek lisansta hem de doktora tez danışmanlığımı yapan, yönlendirme ve tecrübelerini hiçbir zaman esirgemeyen, Doç. Dr. Bünyamin SOLMAZ'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Erhan TECİM

Özet

Sosyal yapının ve insan ilişkilerinin her düzeyinde ‘güven’ tabanlı eylemler olduğu ifade edilebilir. Bu itibarla güven, insan ilişkilerinde ortaya çıkan bir sosyal dokudur. Güven teorisi, psikolojik ve sosyolojik temelleri olan sınır konu olarak literatürde yer edinmiştir.

Çalışmanın temel iddiası din kurumunun güven üzerinde olumlu etkileri olacağı yönündedir. Bu çalışmada hem sosyal güven teorisine ilişkin tartışmalar, hem de bir alan araştırması yer almaktadır. Güven kavramının betimlenmesi ve kavrama ilişkin yapılan analizlerin yer aldığı çalışmada güven; sosyal sermaye teorisi, rasyonel tercih teorisi ve modernleşme teorisi bağlamında ele alınmıştır.

Diğer yandan sosyal güven ve din kurumu arasındaki ilişkinin basit bir etkiden daha fazla olduğunu, din kurumunun bizzat güvene dayanan ve güvene göre işleyen bir kurum olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda din kurumunun güvene olan etkisinin araştırıldığı saha araştırması bölümünde anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırma sonucunda, sosyal güven düzeyinin toplum genelinde oldukça düşük olduğu tespit edilirken, grup içi güvenin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan sosyal güven oluşumunda dinin etkili olduğu görülmüştür. Dini yapılanmaların daha güvenilir olduğu ve dindar insanlara daha çok güvenildiği bulgularına ulaşılmıştır. Güven konusunda, daha çok karşı taraftaki insanın karakter özellikleri belirleyici olmaktadır. Bunların başında da doğruluk, dürüstlük ve dindarlık gelmektedir. Araştırmada ‘din’ ve ‘dini yapılanmaların’ güven üzerinde olumsuz bir etkisine rastlanmamıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda ‘din eksenli güven’, ‘genel güvensizlik’ ve ‘genel sosyal güven’ şeklinde üç ayrı alt faktör tespit edilmiştir. ‘Din eksenli güven’ faktörü en yüksek varyans açıklayıcılığına sahip faktör olmuştur.

Konya büyükşehir alanda gerçekleştirilen araştırmaya 1299 katılımcı dâhil olurken, çalışmada ‘kümeleme örneklem’ tekniğinden faydalanılmıştır. Ayrıca çalışmada ki-kare, t-testi, ANOVA, faktör analizi ve lojistik regresyon gibi teknikler kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sosyal güven, sosyal sermaye, dini kurumlar, dindarlık.

Abstract

At every levels of social structure a human relations could be expressed that trust based actions. In this respect, trust is a social tissue that arises in human relationships. Trust theory has appeared in the literature as a border issue which has psychological and sociological foundations.

The study claims that the institutions of religion would be a positive effect on trust. This study has discussions concerning the theory of social trust, and also includes a field survey. This survey results evaluates the “theory of social trust” from effect of religious perspectives. First part of the research is on the discussion of concerning the theory of trust. This part, discusses the description of the term of trust and analyses the concept within the context of social capital theory, rational choose theory and modernization theory.

The second part of it is a field survey on “the effect of religion on social trust”. The correlation between social trust and religious institution is more than a simple effect; therefore explanation is stressed on the religious institution based on trust. What is more, its process depends on trust.

As the level of social trust in the society has been found to be quite low, intra-group trust was observed to be higher. In this context, Research findings of the study indicate meaningful conclusions, the field study results shows the positive effect of religion in the formation of social trust. Religious institutions and religious individuals were found to be more trustable at the metropolitan area of Konya. Furthermore, other individual’s character traits are more decisive on trust than physical traits such as truth, honesty and piety. On the other hand there is no negative effect of religion and religious institutions on the formation of social trust.

It has been determined three separate sub-factors from the factor analysis, named as a 'religion-oriented trust', 'general distrust' and 'general social trust' in the study. "Religion-oriented trust" factor has the highest variance expressivity.

This research uses the parametric and non-parametric statistical techniques; like chi-square, t-test, binary logistic, ANOVA and factor analysis, in order to explore effect of the religion on the formation of social trust. The field survey has

1299 participants in Konya, while the study 'cluster sampling' technique was employed.

Key words: Social trust, social capital, religious institutions, religiousness.

İçindekiler

Bilimsel Etik Sayfası	i
Önsöz	ii
Özet	iv
Abstract	v
Tablolar Listesi	ix
Şekiller Listesi	xii
GİRİŞ	1
A- Araştırma Problemi	3
B- Araştırmanın Amacı	4
C- Araştırmanın Önemi	5
D- Araştırmanın Sınırlılıkları	6
E- Operasyonel Tanımlar	7
1.Bölüm: Sosyal Güven ve Din	11
1.1.Sosyal Güven Kavramının Betimlenmesi	11
1.1.1. Sosyal Güven ve Temelleri	11
1.1.1.1. Bireysel Bir Özellik Olarak Güven	21
1.1.1.2. Toplumsal Bir Özellik Olarak Güven	25
1.1.2. Sosyal Güvenin Ölçülmesi	30
1.2. Sosyal Güven Teorileri	36
1.2.1. Sosyal Sermaye Olarak Güven	36
1.2.2. Rasyonel Tercih Olarak Güven	43
1.2.3. Modernlik ve Güven	47
1.3.Din ve Güven	50
1.3.1. Toplumsal Yapı ve Dinsel Davranış	50
1.3.2. Dinin Sosyal Güven Oluşumuna Etkisi	56
1.3.2.1. İslam Dini Bağlamında Güven, Güvenilirlik	61
1.3.2.2. Dinin, Güven Bağlamında İkincil Yapılara Etkisi	72
1.3.2.2.1.Cemaat Ölçekli Yapılanmalarda Dinin Etkisi	76
1.3.2.3. Bilişsel İhtiyaçlar Bağlamında Din ve Düşünümsellik Kurgusu	81
1.3.2.4. Davranışsal Bağlamda Din: Sosyal Sermaye ve Güvene Dair Bir Olumlama	90
2.Bölüm: Metodoloji	97
2.1. Araştırma Yöntemi	97
2.2. Evren ve Örneklem	99
2.3. Verilerin Toplanması	102
2.4. Verilerin Yorumlanması ve Analizi	106
2.5. Varsayımlar ve Hipotezler	107
3.Bölüm: Alan Araştırması Bulguları ve Yorumları	109
3.1. Sosyal, Ekonomik ve Demografik Değişkenler	109
3.2. Sosyal Güvene Dair Değişkenlerin Değerlendirilmesi	112
3.3. Din ve Dindarlığa İlişkin Değişkenlerin Değerlendirilmesi	133
3.4. Faktör Analizi ve Sonuçları	143
3.5. Sosyal Güven Oluşumunda Dinin Etkisine Dair Bulgular	150
Sonuç ve Öneriler	159
Kaynakça	164

Ek 1. Alan Araştırmasında Kullanılan Tablolar	177
Ek 2. Alan Araştırmasında Kullanılan Şekiller	196

Tablolar Listesi

Tablo 2.1. Sosyal Doku Araştırmaları Verileri.....	100
Tablo 2.2. ADNKS 13 Haziran 2009 İtibariyle Cinsiyete Göre 18 Yaş Üstü Konya Halkının Eğitim Durumu Bilgileri.....	101
Tablo 3. 1. Örneklemin Demografik Özellikleri.....	110
Tablo 3.2. Dünya Değerler Araştırmasına Göre Türkiye'nin Güven İstatistikleri..	113
Tablo 3. 3. İki Şıklı Güven (İŞG), Yardımseverlik ve Dürüstlük Soruları.....	114
Tablo 3.4. Çok Şıklı Güven (ÇŞG) Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı	115
Tablo 3.5. Demografik Değişkenler ile Güven (İBG) Sorusu Lojistik Regresyon Denklem Tablosu.....	117
Tablo 3.6. Üyesi Olunan Sivil Toplum Yapılanmalarında, Grup İçindeki Bireylere Güvenme Oranları (Grup İçi Güven).....	132
Tablo 3.7. 'Dindarlık Açısından Kendinizi Nasıl Bulursunuz' Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı (Dindarlık).....	134
Tablo 3.8. İnsanların İradesi Ve Davranışları Üzerinde Kader Sizce Ne Kadar Etkilidir.....	139
Tablo 3.9. 'İnsanlar Bu Dünyada Yapmış Oldukları İyiliklerden Ve Kötülüklerden Mesuldür; Çünkü Karşılığını Öbür Dünyada Mutlaka Göreceklerdir' Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı.....	140
Tablo 3.10. 'Bir İşi Yaparken O İşin Helal-Haram, Günah-Sevap Olmasına Dikkat Etmek Gerekir' Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı.....	141
Tablo 3.11. Katılımcıların Alışverişlerinde, Esnafın Ya Da İşletmenin Dindar Nitelikte Olup Olmadıklarına Dikkat Etme Dereceleri	141
Tablo 3.12. Sosyal Güvene Dair Sorulara Uygulanan Faktör Analizinin Dönüştürülmü Matrisi.....	144
Tablo 3.13. 'Güvenilir Olma Ve Dindar Olma Durumuna İlişkin' Düşüncelerin Dağılımı	151
Tablo 3.14. 'İnsanlar Arasında En Güvenilir Olanlar Dindar Olanlardır' Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı.....	153
Tablo 3.15. Dini Grup Veya Cemaatler İçerisindeki İnsanlar Diğer Grup, Dernek Ve Organizasyonlardaki İnsanlardan Daha Güvenilirdir' Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı	157
Ek 1	
Tablo 1. Türkiye Geneli Medeni Durum	177
Tablo 2. Demografik Değişkenlere Göre Güven (İŞG) Sorusu (Ki-kare testi)	178
Tablo 3. Cinsiyete Göre Erkeklerle Ve Bayanlara Olan Güven İlişkisi	179
Tablo 4. Cinsiyete Göre 'Konuşmalarında Dini Referanslar Kullanan İnsanlara' Olan Güven İlişkisi.....	179
Tablo 5. Mesleklere Göre Sendikalara Üye Olma Durumu (Çapraz Tablo)	179
Tablo 6. Öğrenim Durumu İle Siyasi Partilere Üye Olma Durumu (Çapraz Tablo)	180
Tablo 7. Yaş'a Göre Spor Kulüplerine Ve Kuruluşlarına Üyelik (Çapraz Tablo) ..	180
Tablo 8. Güven (İŞG) Sorusuna Göre 'Çeşitli Alanlarda Faaliyet Gösteren Dini Vakıf ve Derneklere' Üyelik İlişkisi (Çapraz Tablo)	181
Tablo 9. Dindarlığın İbadet Boyutuna İlişkin Betimsel İstatistikler.....	181
Tablo 10. Cinsiyete Göre Vakit Namazlarını Kılma İlişkisi (Çapraz Tablo)	182

Tablo 11. Cinsiyete İle Vakit Namazlarını Kılma İlişkisi	182
Tablo 12. Aylık Gelire Göre Zekât Verme (Çapraz Tablo).....	182
Tablo 13. Yaşa Göre Ramazan Orucunu Tutma İlişkisi (Çapraz Tablo).....	183
Tablo 14. ‘Öğretim Durumuna’ Göre’ Büyük Günahlardan Uzak Durma İlişkisi’ Çıkarımı (ANOVA)	183
Tablo 15. Dindarlık Durumuna Göre Büyük Günahlardan Uzak Durma İlişkisi Çıkarımı (ANOVA)	184
Tablo 16. Dindarlığın Bilgi Boyutuna Dair Sorular Ve Yüzdeleri.....	185
Tablo 17. ‘Ahiret İnancı’ İle ‘Helal-Harama Dikkat Etme’ İlişkisi (ANOVA)	186
Tablo 18. Cinsiyete Göre Alt Faktörlerin Analizi	186
Tablo 19. Yaşa Göre ‘Din Eksenli Güven’ Alt Faktörünü Analizi	187
(ANOVA)	187
Tablo 20. Gelir Düzeyine Göre ‘Din Eksenli Güven’ Alt Faktörünü Analizi	187
(ANOVA)	187
Tablo 21. Medeni Duruma Göre ‘Din Eksenli Güven’ Alt Faktörü Analizi	188
(ANOVA)	188
Tablo 22. Yardımlaşma Sorusuna Göre ‘Din Eksenli Güven’ Alt Faktörü İlişkisi. 188	
Tablo 23. Dürüstlük Sorusuna Göre ‘Din Eksenli Güven’ Faktörü İlişkisi.....	188
Tablo 24. Yardımlaşma Sorusuna Göre ‘Genel Güvensizlik’ Alt Faktörü Analizi 188	
İlişkisi.....	188
Tablo 25. Dürüstlük Sorusuna Göre ‘Genel Güvensizlik’ Alt Faktörü Analizi	189
İlişkisi.....	189
Tablo 26. Yaş Dağılımına Göre ‘Genel Sosyal Güven’ Alt Faktörü Analizi	189
(ANOVA)	189
Tablo 27. Dürüstlük Sorusuna Göre ‘Genel Sosyal Güven’ Alt Faktörü Analizi ..	189
Tablo 28. Yardımlaşma Sorusuna Göre ‘Genel Sosyal Güven’ Alt Faktörü Analizi	
.....	190
Tablo 29. ‘Güvenilir Olma Ve Dindar Olma’ Sorusuna Göre ‘Genel Sosyal Güven’ Alt Faktörü Analizi (ANOVA).....	190
Tablo 30. Cinsiyete Göre ‘İnsanlar Arasında En Güvenilir Olanlar Dindar Olanlardır’ Sorusuna Verilen Cevapların Analizi	191
Tablo 31. Medeni Duruma Göre ‘İnsanlar Arasında En Güvenilir Olanlar Dindar Olanlardır’ Sorusuna Verilen Cevapların Analizi (ANOVA)	191
Tablo 32. Güven (İŞG) Sorusuna Göre ‘İnsanlar Arasında En Güvenilir Olanlar Dindar Olanlardır’ Sorusuna Verilen Cevapların Analizi	191
Tablo 33. ‘İnsanlar Arasında En Güvenilir Olanlar Dindar Olanlardır’ Sorusuna Katılıma Göre ‘Genel Sosyal Güven’ Alt Faktörü Analizi (ANOVA)	192
Tablo 34. Güven (İŞG) Sorusuna Göre ‘Din Eksenli Güven’ Alt Faktörü Analizi. 192	
Tablo 35. Güven (ÇŞG) Sorusuna Göre ‘Din Eksenli Güven’ Alt Faktörü Analizi 193	
(ANOVA)	193
Tablo 36. Güven (ÇŞG) Sorusuna Göre Dindarlık Sorusu Analizi (ANOVA).....	193
Tablo 37. Hayır İşlerinde Dini Temelli Bir Organizasyona Güvenme Derecesine Göre ‘Genel Sosyal Güven’ Faktörü Çıkarımı (ANOVA)	194
Tablo 38. Hayır İşlerinde Dini Temelli Olmayan Bir Organizasyona Güvenme Derecesine Göre ‘Genel Sosyal Güven’ Faktörü Çıkarımı (ANOVA)	194
Tablo 39. Cinsiyete Göre ‘Dini Organizasyonlara Diğer Organizasyonlardan Daha Güvenilirdir’ Düşüncesine Dair İlişki.....	195

Tablo 40. Güven (ÇŞG) Sorusuna Göre ‘Dini Organizasyonlara Diğer Organizasyonlardan Daha Güvenilirdir’ Düşüncesine Dair İlişki.....	195
---	-----

Şekiller Listesi

Şekil 1.1. Sosyal Güven Örüntüleri	13
Şekil 1.2. Tarafların Etkileşimi	14
Şekil 1.3. Güven İkilemi Çatalı	17
Şekil 3.1. İlişkisel Çevreye Ait Güven Duyguları (%)	118
Şekil 3.2. ‘Güvenilir Bir İş Ortağı Aradığınızda En Çok Hangi Özelliklere Sahip İnsanları Tercih Edersiniz’ Sorusuna Verilen Cevaplar. (%)	120
Şekil 3.3. Fiziksel Özelliklere Dair Güven (%)	122
Şekil 3.4. Sınıfsal Özelliklere Dair Güven Yüzdeleri (%)	123
Şekil 3.5. Karakter Özelliklerine Dair Güven Ortalamaları (%)	124
Şekil 3.6. Farklı Siyasi Görüşlere Sahip Bireylere Güven. (%)	126
Şekil 3.7 Kurumsal Yapılanmalara Olan Güven (%)	128
Şekil 3.8. Konya’daki Sivil Toplum Kuruluşlarına ve Benzeri Faaliyetlere Katılım	129
Şekil 3.9. Dindarlığın İbadet Boyutuna Dair Göstergeler (%)	135
Şekil 3.10. Dindarlığın Bilgi Boyutuna Dair Sorularının İstendik Cevap Yüzdeleri	138
Şekil 3.11. Dini Ve Normal Organizasyonlara Güven	156
Ek 2	
Şekil 1. Dünya Güven İndeksi	196
Şekil 2. Sivil Toplum Kuruluşlarına Katılım Konya Geneli (%)	197
Şekil 3. Sosyal Güvене Yönelik Faktör Analizinin Eigenvalue Scree Plot Tablosu	198
Şekil 4. Dini Ve Normal Organizasyonlara Güven Yüzdeleri	199

GİRİŞ

Güven kavramı, son zamanlarda iktisadi ve idari bilimlerde, politik bilimlerde ve sosyolojide popülerliği artan bir kavram olmuştur. Sadece yönetim ve siyasette değil; pazar ekonomisinde, kişiler arası ilişkilerde, toplum genelinde, yerel ve küresel bazda, güven nosyonunun kendisi ve türevleri, sosyal bilimlerde yer tutmaya başlamıştır. Sosyal güven tartışmaları bağlamında önem atfedilen husus ise; kişiler arası güven, kişilerin kurumlara olan güveni ve din kurumunun bu konsept içerisinde önemli bir yerinin olduğunun keşfidir.

Salt psikolojik ve ekonomik tahliller yapılsa da, güven kavramını ele alırken sosyolojik çözümler yapılması, güven kavramının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Yabancı literatürde, sosyal güvenin tanımları çeşitli şekillerde yapılmış olup, belki yüzlerle ifade edilebilecek araştırmalara konu olmuştur. Türkiye’de ise bu alan henüz bakirdir.

Sosyal sermaye teorisinin bir alt dalı olarak da ele alınabilecek olan sosyal güven, bazen çalışmalarda sosyal sermayenin bir öncülü gibi görülmüş, bazen de onun bir sonucu gibi değerlendirilmiştir.

Bütün bu tartışmaların ötesinde, sosyal teorinin en merkezi noktasında yeşeren sosyal güven teorisi, toplumsal yapıya dair iddiaları ve belirleyici gücüyle yeni bir araştırma alanı olma özelliğini kazanmış ve kendinden söz ettirme yolunda da ilk adımını çoktan atmıştır.

Ülkeler bazında yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre, düşük güven düzeyi gösteren bir evrende, sosyal güven konusunu çalışmanın zorluğunu kelimelerle anlatmak yetersiz olmaktadır. Ancak sosyal güven düzeyi düşük olsa bile, yine de bireyin içinde bulunduğu sosyal yapı unsurları, ona bir yaşam alanı sunmakta ve güven örüntüleri ortaya çıkmaktadır.

Bu araştırmada pratiğe dönük olarak elde edilecek bulgulardan bazıları ise, halk tarafından yaşatılan güven örüntüleri olacaktır. Bu sebeple güvenin teorik boyutta ele alınmasından öte, toplum ve birey nezdinde tespiti daha anlamlı olacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde, güven teorisi ile din ilişkisine dair teorik bilgilere yer verilmiştir. Birinci bölümün ilk başlığında sosyal güven kavramının

tanımlanması ve sınırlarının çizilmesinin yanında, sosyal güvenin bireysel ve toplumsal ölçekte tanımlanmasına kadar uzanan tartışmalara yer verilmiştir.

İkinci başlıkta ise, alana ilişkin yapılan çalışmalardan elde edilmiş olan bulgular, güven teorisi adıyla birleştirilerek, alandaki teori ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştır.

Birinci bölümün üçüncü başlığında ele alınan konu, din ve güven ilişkisine yöneliktir. Dinin, güven bağlamında ele alınması neticesinde ortaya çıkan bu başlık, din kurumunun sosyal güvene olan katkısını sorgulamakta, din kurumu ve sosyal güven teorisi arasındaki alışverişi ortaya koymaktadır. Din kurumunun güven temelleri üzerinde durduğundan yola çıkarak, din kurumunun dışsallaşma tarzı ve dinden kaynaklanan yapılanmalarla sosyal güven teorisinin, amaç birlikteliğine sahip olması bağlamında bir çıkarım yapılmaktadır. Bu da toplumsal güvenin artırımında veya sürdürülmesinde, din kurumunun ve dini yapılanmaların önemli bir yer tuttuğuna dair iyimser bir kabulden kaynaklanmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise yapılan araştırmaya dair metodolojik çerçeve sunulmuştur. Araştırmanın yöntemi, evren ve örneklem seçiminde dikkat edilen hususlar, verilerin toplanması, verilerin yorumlanmasında kullanılacak olan istatistik teknikler ve hipotezler, bu bölümde detaylarıyla ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise din ve güven ilişkisine dair alan araştırması bulguları ile dinin sosyal güven oluşumundaki etkisine dair çıkarımlara yer verilmiştir. İlk olarak sosyal, ekonomik ve demografik değişkenler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Daha sonra sosyal güvene yönelik değişkenlere ait bulgular incelenmiştir. Din ve dindarlığa ilişkin değişkenlerin değerlendirilmesinden sonra ise, faktör analizi sonuçlarına yer verilmiştir. ‘Din eksenli güven’, ‘genel güvensizlik’ ve ‘genel sosyal güven’ alt faktörleri olarak nitelendirilen bu faktörler, farklı değişkenlerle ilişkilendirilerek gerekli olan çıkarımlar yapılmıştır. Üçüncü bölümün en son başlığında ise araştırmanın hipotezlerine yönelik bulgular ele alınmıştır. Sosyal güven oluşumunda dinin ve dini kurumların ne derece etkili olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

A- Araştırma Problemi

Din, çoğu zaman alternatif bir disiplin olma çabasından hiçbir şey kaybetmemiştir. Bu açıdan fiziki veya sosyal gerçekliğe ilişkin çarpıcı açıklamaları dini kaynaklarda bulmak mümkün olmaktadır. Sosyal bir probleme ilişkin uygun çözümlerin dinde de yer aldığını ve insan aklının buna yaklaştığı ölçüde rahat bir sistem kurabildiğini hemen herkes fark edebilir.

Bu çalışmaya başlarken şunu vurgulamak gerekir ki, sosyolojinin aradığı ve bulmak istediği bazı şeyleri ortaya koymak veya çözmek istediği toplumsal problemleri çözmek, din ve dini kurumlar ile daha kolay mümkün olabilmektedir.

Bu bağlamda kendisini sosyoloji ve teolojinin çifte vatandaşı olarak niteleyen Berger'de, hem kutsalın dinamiğini, hem de toplumsal alt yapının dinamiğini karşılıklı bir ilişki çerçevesinde korumaya özen gösteren bir sosyolog izlenimi vardır (Berger, 2005: 17). Sosyolojinin temel tartışma konularından sosyal uyum, sosyal dayanışma, sosyal kontrol, sosyal değerler ve normlar, uzun yıllardır ele alınan klasik konulardandır. Bu tartışma konularının hepsinde din, çok merkezi bir yerde bulunmaktadır. Bu klasik konulara, 'sosyal güven' yeni dâhil olan bir nosyondur; ancak onun da derununda din ve dini duyguların olduğu söylenebilir.

Her ikisi de dünya kurma, kavrama ve anlamlandırmada insanlara yardımcı olduğundan, din ve sosyoloji arasında bir çatışma olduğunu söylemek yanlış olur (Thompson, 2004: 22). Din kurumu dayanışmayı, uyumu, güveni, selameti, huzuru teşvik eden yapısı ve kurallarıyla bizzat toplumsal faydayı gözetmektedir. Bu ortak amaç ve ortak sorunsal görmezden gelinerek, kadim din-bilim düşmanlığını körüklemek, topluma ve bilime işlevsel açıdan hiç bir fayda sağlamaz. Aksine, toplumsal güvenin, refahın ve huzurun artırılmasında din ve bilimin el ele vermesi önem arz eden bir konudur.

Bu bakış açısıyla araştırmanın temel problemi, din kurumunun toplumsal bir işlerliğe sahip olan güvenin ortaya çıkmasında, teorik ve pratik açıdan etkisinin ne olduğunu irdelemektir.

Diğer taraftan din kurumunun, 'güvenme' ve 'güvenilir olma' kavramlarına olan etkisi, dinin özsel kaynakları itibarıyla değerlendirilirken; pratik anlamda sosyal gerçeklikte bu işlevin ne düzeyde yerine getirilebildiği izaha muhtaç bir diğer konu

olarak belirlemektedir. Ayrıca din kurumunun ve dini yapılanmaların güven artırıcı işlevinin olup olmadığının tespiti ve varsa bunu sürdürmekte ne derece etkili olduğu da araştırmanın izaha yöneldiği sorunsallar arasındadır.

B- Araştırmanın Amacı

Sosyal güven çalışmaları, sosyal sermaye çalışmaları ile eklemlenerek büyürken, temelde sosyolojik disiplinin ‘sosyal düzen nasıl üretilir ve sürdürülür?’ şeklindeki önemli problemlerine çözüm aramaya çalışır.

Sosyal güven çalışmaları dünya genelinde geleneksel bir hale gelirken, şu temel soruların cevaplarını bulmayı amaçlar;

Güven nedir?

Güveni nasıl ölçebiliriz?

Güveni nasıl artırabiliriz?

Sosyal güven araştırmaları ile beraber sosyal sermaye çalışmaları da benzer sorulara cevap bulmayı amaçlamaktadır. Bu araştırmada da amaçlanan, güvenin ne olduğunu, nasıl ölçüldüğünü ortaya koymak ve güvenin nasıl artırılabilceği üzerinde durmaktır.

Esasında araştırmacılar güveni, sosyal sermayenin bir alt dalı, sosyal sermayenin belirleyicisi, sosyal sermayenin bir sonucu veya bir ürünü olarak görmüşlerdir. Güvenin belirleyicileri olarak rasyonel seçim ve efektif ekonomik davranış bir tarafta iken; diğer tarafta kendine güven, kültürel değerler ve normlar vardır. Diğer yönden ‘güven teorisi’ siyaset, eğitim, ekonomi, din, aile gibi temel kurumlarla doğrudan ilişkilidir. Böylece ‘güvenin’ diğer toplumsal kurumlarla olan irtibatı onun önemini bir derece daha artırmaktadır.

Bu çalışmada ele alınan ‘güven’ kavramı, temel kurumlardan olan ‘din’ kurumu ile irtibatlandırılmıştır. Dinin, güven artırıcı bir bağlamda ele alınarak iki değişken arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Din kurumu içerisinde gizil (latent) bir şekilde kendine yer edinen güven ve güvenin her türlü davranışsal, bilişsel etkilerini ortaya koyarak açıklamak, bu çalışmanın temel amaçları arasındadır.

Ayrıca çalışmada, güvenin kişiler arası olma özelliği, yani sosyal boyutu ortaya koyularak, psikoloji veya ekonomi bilimlerinden öte, tam da sosyolojinin konusu olabilme boyutu vurgulanmaya çalışılmıştır.

C- Araştırmanın Önemi

Sermaye türleri günümüz şartlarında çok çeşitlenmiştir. Maddi sermaye ve beşeri sermaye en çok bilinen sermaye türleri iken, bilim insanlarının gündemine bir de sosyal sermaye kavramı girmiştir. Sermaye ve türevlerini üretmek artık mümkündür. Sermaye kavramının türetilmesine ilişkin en uygun tavır sosyal bilimlerden geldiğine göre; manevi sermaye, psişik sermaye, bilişsel sermaye, felsefi sermaye, dini sermaye, politik sermaye, teknik sermaye, bilimsel sermaye gibi kavramlar, içerikleri doldurulduğunda çok rahat literatüre girebilecek kavramlar gibi görünmektedir.

Bu çalışmada daha çok sermaye türleri ve türevleri ile değil de, sosyal sermaye kavramı içerisinde yer alan, ya da onun bir unsuru gibi görülen güven kavramına dair değerlendirmeler daha fazla önem ifade etmektedir. Güvenin ne olduğu ve sosyal sermaye ile olan ilişkisine, kuramsal tartışmalarda değinilmiştir.

Burada vurgulanmak istenen, güvenin ne kadar önemli bir değişken olduğu ve sosyal bilimlerde kayda değer bir yeri olduğudur. Bir arada yaşamının en somut belirtisi olan güven, insan ilişkilerinde ortaya çıkan ve ötekine dair içsel hissiyatımızın bireysel veya toplumsal açıdan dışsallaşması veya yansımasıdır.

Sosyal sermaye ile birlikte ele alınması, kavramın sosyal sermaye çalışmalarıyla beraber tanınır hale gelmesindedir. Bu vesileyle kavramın sosyal sermaye tartışmalarının neresinde yer aldığı, ayrıca ona ne kattığı ve ondan ne aldığı ayrıca önem taşıyan konulardandır.

Çoğu kuramcı, güveni ayrı bir değişken olarak ve sosyal sermayeden bağımsız olarak incelemeyi uygun görürken; bazı kuramcılar, güven üzerine çalıştığı halde ona sosyal sermaye adını vermekten çekinmemiştir. Bu itibarla araştırmanın önemi, güven teorisinin, sosyal sermaye teorisinden bağımsız bir biçimde ele alınarak değerlendirilmesi noktasında daha iyi anlaşılabilir.

Güven üzerine Avrupa ve Amerika’da yapılan çalışmalar çoğunlukla, sosyal sermaye teorisi dâhilinde incelenmektedir. Bu nedenle güveni ayrı bir inceleme alanı olarak değerlendirmeye almak, araştırmanın önemini belirlerken, diğer taraftan sosyal güven kavramının yeni bir konsept olarak ortaya çıkışının göstergesi olmaktadır.

Diğer taraftan güven üzerine literatür taraması yaparken, çoğunlukla din kurumunun alanına giren hususlarda görüş bildirildiği fark edilmiştir. Çözümlemelerde ‘dindarlık benzeri’ betimlemelerle, güvenilir bir toplum yaratmak için önerilere ulaşıldığı görülmüştür. Ancak bütün bunlar çoğunlukla din ve dindarlık kelimesi kullanılmadan yapılmıştır. Oysa dini kurumlar ve dindarlığın görünümüleri tamda güven oluşumunu destekleyen, artıran ve sürdüren bir yapıya sahiptir. Bu bakış açısıyla araştırmanın önemi, din ve dinsel yapılanmaların ne derece güven örüntülerinde etkili olduğunu ortaya çıkarmak olacaktır.

D- Araştırmanın Sınırlılıkları

Güven kavramının kendisi, tanımlanması zor ve kafa karışıklığına neden olabilecek bir kavramdır. Çünkü psikoloji ve sosyoloji arasına sıkışmış, ‘sınır kavram’ olarak adlandırılabilir bir kavramın tanımını yapmak hayli zor olmaktadır. Şunu vurgulamak gerekir ki, bu araştırmaya konu olan ‘güven’, psikoloji biliminde izahı yapılan ve geniş yer bulan ‘kendine güvenmeyle’ ilgili bir ‘güven’ değildir. Bilakis bireyin dışında cereyan eden süreçlerin dâhil olduğu, tamamen sosyolojik ve kişiler arası olan bir ‘güvendir’. Eğer karşı taraftan ya da ötekenden bahsediliyorsa, konu; sosyolojik boyutta irdelenmesi gereken bir konu olmaktadır.

Diğer taraftan sosyal sermaye ve güven çalışmalarında ‘karanlık yön’ ya da ‘arka bahçe’ olarak ifade edilebilecek bir çalışma alanı daha vardır ki o da ‘güvensizlik’ konusudur.

Literatürde ‘güvensizlik’, güvenin zıddı gibi algılanmakla beraber, güven eksikliği olan yerde ortaya çıkan bir duygu gibi de değerlendirilmiştir. Ancak ‘güvensizlik’ kavramı öylece betimlenecek bir kavram değildir. ‘Güvensizlik’, kendi üzerinde ayrı bir tez konusu olacak şekilde çalışılmayı hak eden bir konudur. Güvenin saikleri ve sürdürülebilirlik koşulları ve ona etki eden nedenler ayrı bir husus

iken, güvensizliğe etki eden koşullar, onların giderilmesi ve tarafların neler yapacağı daha ayrı hususlar olmaktadır. Bu sebeplerle teorik bölümde ‘güvensizlik’ nosyonuna ilişkin tanımlamalara ve literatür bilgilerine yer verilmemiştir. Bu araştırmanın amacına uygun olarak, sadece ‘sosyal güven’ ele alınmıştır.

Bu çalışmada güven kavramı ile din kurumu arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır. Bu itibarla araştırmada diğer temel sosyolojik kurumlar ile bu amaca uygun analizler yapıldığında irdelenmeye alınmışlardır.

Konya büyükşehir alan içerisinde yapılacak araştırmaya, sadece 18 yaş üstü bireyler dâhil edilmiş ve araştırma Karatay, Meram, Selçuklu (merkez ilçeler) ilçeleri ile sınırlı tutulmuştur.

E- Operasyonel Tanımlar

Kavram kargaşasından kurtulmak amacıyla, güven yazınında kullanılan kavramların operasyonel tanımlarını yapmak, çalışmanın dilini anlamak ve bundan sonraki çalışmalara kavramsal bir öncül olması açısından önem arz etmektedir. Özellikle yazında, ortak gerçekliğin farklı terimlerle anlatıldığı durumlarda yaşanan kavram kargaşasının önüne geçmek yerinde bir gayrettir.

Genel Sosyal Güven: Sosyal güven kısaca, bireylerin karşı taraf (öteki) ile olan etkileşimlerinde ortaya çıkan bir his ya da özellik olarak ifade edilebilir. Buradaki ‘karşı taraf’ kavramının ‘birey’, ‘grup’, ‘kurum’ olarak etkileşim türüne göre şekillenebileceği hatırd tutulmalıdır.

Bireyin, sosyal yapı içerisindeki her türlü eylem örüntüleri mevcut toplum içerisinde gerçekleşmektedir. Eylemler, yapı tarafından şekillendirilebildiği gibi, yapı da eylem tarafından şekillendirilmektedir. Bu anlamda toplumsallık ve örüntülerin çeşitlenmesi, yapı-eylem etkileşiminden doğan bir insan ürünüdür. Berger’e (2005: 35) göre bu diyalektik insanın dışsallaşma, nesneleşme ve içselleşme süreçleriyle izah edilmektedir. ‘Sosyal güven’ de bu etkileşim içerisinde meydana gelen insan eylemlerindedir ve müstesna bir yeri vardır. Tek tek ‘birey’ ilişkilerinde, ‘grup’ ya da ‘kurumsal yapılarda’ güveni görmek gerekir, ancak konu sadece bu alanlara indirgenmemelidir.

Güven nosyonunun ifade ettiği anlam, bu anlamda makro bakış açısı ile görülebilecektir. Bir anlamda güvenin, eyleme içkin ama, ondan da öte olan yapısıyla eylemler üstü bir tarafı da vardır. Bütünü görmek, yapı içerisinde yer alan bir özelliği tümellemek anlamına gelir. Tümel bir değerlendirme, eylemin yapıya etkisinde kendisini gösterebilir. Yapının eylem sayesinde değişebileceği iddia ediliyorsa, bu saik bireyler ve onların eylemi dolayısıyla ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla her bir birimdeki güven örüntüleri, analiz için gerekli olduğu gibi, toplamda ifade ettiği değer de kavramı anlamada önemlidir.

Kısaca, güven örüntülerinin ve örüntülerden doğan ilişkiler toplamının insan eylemine hâkim olması durumu, ‘genel sosyal güven’ olarak betimlenebilir. Bu ifade, bütün, parçaların toplamından daha büyüktür metaforuyla daha rahat anlaşılacaktır. Tek tek ele alınacak güven formları birleştiğinde ve toplumun geneli tarafından paylaşıldığında ‘genel sosyal güven’ düzeyi de yükselmiş olacaktır.

Dini yapılanmalar: Dinin kolektifleşmesinin bir ürünü olarak ortaya çıkan dini yapılanmalar, esasında kutsalın birey tarafından tecrübe edilme şekillerini barındırır. Berger’in (2005: 35-41) tanımlamalarıyla, bireyin ve insan zihninin dışsallaşması itibarıyla başlayan bu süreç, nomos ve kozmos etkileşimi ile kognitif ve normatif süreçlere hâkim olarak sosyal gerçeklikte yer bulmuştur. Esasta dinin topluma yansımaları olarak da ifade edebilecek bu süreç, tarihsel ve kültürel kodlara göre zamansal boyutta değişikliklere maruz kalmıştır.

Örgütsel ve organizasyonel özellikleriyle, ‘klasik dini yapılanmalar’ ve ‘modern dini yapılanmalar’ şeklinde ifade edebilecek olan, kutsalın topluma yansımaları önemli bir açılım sağlamaktadır. ‘Klasik dini yapılanmalar’ özünde birincil ilişkilerin hâkim olduğu, daha cemaatsel ve küçük insan grupları içerisinde cereyan eden, mekanik örgütlenmeler veya yapılanmalardır. Tekke, tarikat, zaviye, medrese, külliye, vakıf kültürü, ahilik örgütlenmeleri gibi dinsel tecrübe şekillerini, klasik dini yapılanmalar olarak adlandırmak mümkündür.

Klasik-modern ayrımında vurgu sadece, ‘modern dini yapılanmaların’ organizasyonel yapısının profesyonelleşmesine değil; aynı zamanda bilişsel ve zihinsel anlamda günümüz meseleleriyle ilgilenmeleri sebebiyle de güncel (aktüel) olmalarına dair yapılan vurgudur. Klasik-modern ayrımında klasiğin kötü veya yersiz uygulamaları olduğu kastedilmemektedir. Bu bağlamda ilerlemeci bir bakış açısına

sahip olmak, ‘klasik dini yapılanmaların’ başarısını ve tarihsel kültürel mirasını yok saymak anlamına gelir ki, bu da yapılan analizi büyük bir hataya sürükler. Hatta bazı alanlarda ‘modern dini yapılanmalar’, ‘klasik dini yapılanmaların’ yakaladığı o kitlesel ivmeyi ve hümanistik tavrı yakalayamamıştır.

Öte taraftan belirli bir organizasyonel hedefi olan kurumsallaşmış, rasyonel örgütlenmeye sahip, demokratik ilkeleri olan bir tüzükle yönetilen ‘modern dini yapılanmalar’ da vardır. ‘Modern dini yapılanmaların’ bazıları ‘klasik dini yapılanmaların’ revize edilmiş şekli iken, bir kısmı ise klasik yapılanmalarda bulunmayan örgütlenme tarzına ve bilişsel süreçleri haizdir. Bunlardan ilkinde dernekler ve vakıflar, kuran kursları, haftalık cemaat toplantıları, bayanlar ve erkekler için dini sohbetler, fakirler için aşevleri gibi yapılanmalar dâhil edilebilir. İkincisine ise dini bir cemaat ya da topluluğun profesyonel tarzda örgütlenmiş yapılanmaları örnek verilebilir.

Modernliğin argümanlarını kullanarak dini tecrübenin nesnelleşmesini ve orada görünür hale gelmesini sağlayan bu zihinsel yapının ürettiği kurumlar tam da ‘modern dini yapılanmalar’ olarak adlandırılan şeydir. Parsons’a göre büyük ölçüde farklılaşmış bir toplumda dini kurumlar, daha branşlaşmış ve uzmanlaşmış hale gelebilir. Bu durum dinin kurumsal etkisinin zayıfladığı anlamına gelmemektedir (Thompson, 2004: 38).

Bu yapılanmaların özellikleri arasında, interneti etkin kullanabilme, iletişim tekniklerini bilme ve kullanma, basın ve yayıncılığın önemini farkına varmış olma, görsel ve yazılı medyayı kullanabilme, erkek ve kadın psikolojisinin yanında genç ve yaşlı psikolojisinin ayırtına vararak eylemde bulunma, küresel konuların merkezinde ve bilincinde olarak hareket etme, insanı ve anlamayı vurgulama vardır.

Ayrıca bireyleri toplumdan ve hayatın içinden soyutlamadan, onların ihtiyacını gözeterek dini tecrübe şekillerini sunma, en belirgin özelliklerden olurken, daha öncesinde dini tecrübeyi modern hayatın aşamalarına uygulama ve modernlik öğelerinin her biriyle sakınmadan irtibatlandırabilme melekesi, bu yapılanmaların karakteristik özelliklerini oluşturmaktadır.

‘Modern dini yapılanmaların’ görünümünü ise, dinsel grup veya cemaatler tarafından ulusal ve uluslararası düzeyde her açıdan desteklenen hastaneler, özel okullar, üniversiteler, yardım kuruluşları, bankalar, finans kurumları, ekonomik

birliktelikler, sosyal ve kültürel organizasyonlar, görsel medya kuruluşları ve hosting sistemleri, yazılı medya, bilimsel ve akademik birliktelikler, çalışma grupları, dergiler, farklı formasyona sahip sivil toplum yapılanmaları, gönüllülük esasına dayalı farklı formasyonlardaki diğer yapılanmalar olarak betimlemek mümkündür.

Bu yapılanmaların en büyük özelliklerinden birisi de, halka yansımaları itibariyle seküler ve modern kurum görünümünde olmalarıdır. Onları dini ya da dinsel yapan ise, orijin itibariyle kurulma aşamasındaki katkılar, çalışmalar ve hizmetler esnasındaki takınılmış olunan dini veya dinsel perspektiften kaynaklanır.

1.Bölüm: Sosyal Güven ve Din

1.1.Sosyal Güven Kavramının Betimlenmesi

1.1.1. Sosyal Güven ve Temelleri

Bilimsel ölçekte yürütülen çalışmaları ve bu çalışmaların, sosyal güven sorunsalını ne ölçüde ele aldıkları, kavramı tanımlama-yorumlama şekilleri ve toplumsal düzeyde nasıl görüldükleri üzerine değerlendirme yapmak gerçekten zor bir uğraştır. Bu başlık altında güven kavramının ne olduğu ortaya konularak, karşılıklı ilişki bağlamında değerlendirilerek, kavramın kişiler arası konumu pekiştirilecek ve ilgili tartışmalar ele alınacaktır.

Sosyal güven üzerine bu kadar farklı görüşlerin ortaya atılması ve araştırmaların yapılmasının nedenlerinden birisi de hiç şüphesiz farklı formasyona sahip bilim adamlarınca anlaşılan farklı güven kavramlarıdır.

Güven konusunu yöneticiler; bölüm üyeleri arasında birlik bütünlüğü sağlamak ve verimi artırmak için ele almışlardır. Pazar araştırmacıları; müşteri sadakati ve marka ismine olan güven konusunu incelemiştir. Psikologlar; güvenilir insan yapmaktaki kişilik karakteri ve kalitesi olarak ele almışlardır. Siyasetçiler ise hükümete olan güveni, kamuoyunun devlete karşı tutumunu ölçmek amacıyla güveni ele almışlardır (Khodyakov, 2007: 115).

Bakış açılarının farklı olması ve istenilen faydanın, anabilim dalına göre değişmesi, farklı bölümlerde çeşitli güven analizlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çeşitlilik, sosyal güven kavramını, herkesin aynı şeyi anladığı, birlikli-bütünlüklü genel-geçer bir kavram olarak kullanmanın önündeki en büyük engellerden bir tanesidir; Ancak bu çalışmaların da güven kavramına katkısı olduğunu belirtmek gerekir. Böylece, kavramın ortaya çıkışında ve tanımlanmasındaki çeşitlilik, onun kapsamını genişletmesini ve daha şümüllü olmasını, onun tam da araştırılmaya değer bir kavram olması durumunu pekiştirmektedir.

Daha özelde, politik bilimciler ve ekonomistler tarafından yapılan vurgulamalar ve atfedilen önem, güvenin toplumsal hayattaki olumlu etkilerinden kaynaklanmaktadır; Çünkü güven düzeyi yüksek bir toplumda siyaset kurumu da, ekonomi kurumu da işlerliğini, beklenenin üstünde bir performansla gösterecektir.

Artık bilimsel çalışmalarda, toplumsal bütünleşme, uyum, hayattan zevk alma, ekonomik ve toplumsal refah, demokrasinin yükselmesi, empati, sivil toplumun etkinleşmesi gibi öncü tartışma konuları hep güven kavramıyla ilişkili olarak ele alınmaya başlanmıştır.

Hatta daha ileri giderek sosyal güvenin; sağlık, eğitim, ekonomi, siyaset, din, aile, akrabalık kurumları ile daha detaylı bir etkileşim içerisinde olduğu söylenebilir. Güvenin, bu temel kurumların işlevlerini yerine getirebilmesi için gereken bir ortak duygu olarak betimlendiğini ifade etmek, kavramın konumlandığı yeri gösterebilmek açısından önemlidir. Güven kavramının, ‘sosyal’ kavramıyla taçlandırılması da, bu özelliği ile kendini bulur.

Ahmet İnam’ın (2003) güvenin felsefesi üzerine ele aldığı çalışmasında ifade ettiği gibi, her şeyin başı güvendir. Güven (Trust) kök duygudur.

‘Patron işçisine, işçi patronuna, üretici müşteriye, müşteri işçisine güvenecektir. Yöneten yönetilene, yönetilen yönetene, topluluklar, uluslular, bir arada yaşayan insanlar birbirine güvenecektir. Güvenmeyi öğrenmek yaşamayı başarabilmek için zorunlu. Birey olarak kendini gerçekleştirip, var olabilmek için de kendine güven baş koşul (İnam, 2003: 13).’

Kendine güvenmekle (self confidence) başlayan bu serüven aslında ontolojik bir güvensizliğin giderilmesinde temellenmektedir. Var olma serüveninin bir uzantısı olarak, bizzat insanın çaresizliğinin bir ürünü olarak güvenme ihtiyacı belirlemektedir.

Şöyle devam eder İnam (2003: 16) *‘Güvenme, yürek ister, tehlikelidir. Güvencesi yoktur çünkü. İpine sarılarak yukarı doğru tırmanan dağcının ipinin kopmayacağına güvencinden öte bir çaresi yoktur. İp kopmadığı sürece, ip kopmaz ise çıkabilir doruğa.’*

Bu ifadelerden sonra güvenin sadece bireysel özellikler olarak ele alındığı yanılgısına düşmemek lazım. Tamamen insani yapısıyla güven, bireyde başlar; ancak toplumsallıkta devam eder. Güvenin temellerine ilişkin bu kritik açıklama, çalışmadaki bakış açımızı da ortaya koymaktadır.

Güven, ikinci parti insanlara, hatta üçüncü parti insanlara ihtiyaç duyar. Bu analizde güveni, kabaca ‘bireysel’ ve ‘toplumsal’ olarak ayırmak, onun sosyolojik yorumunda eksiklikler meydana getirir. Güveni salt psikolojik boyutlarıyla ele almış

olmak psikolojizme yol açabileceği gibi, sadece sosyal boyutlarıyla ele almak da sosyolojizm tehlikesine sürükleyebilirdi. Konuya yaklaşımımız, birey-grup-kurum bağlamında sosyolojik bir perspektifle güvenin ne olduğunun ortaya konulması ve güven ilişkilerinin analizi şeklindedir.

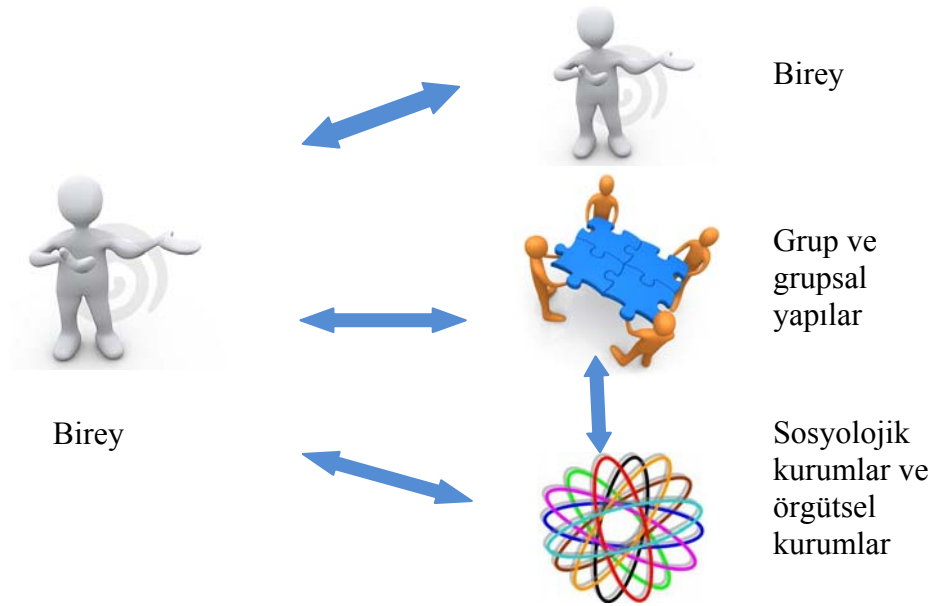
‘Güven’ (trust) kavramı zaman zaman, ‘itimat’ (confidence), ‘güvenirlilik’ (reliability), ‘inanma’ (faith) ile eş anlamda kullanılabilir.

Bu durumda, güvenin objesine yönelik belirlenmiş, oydaşık bir tanım, sosyal bilimciler arasında bulunmamaktadır. Son tahlilde “insanlara mı güveneceğiz, kurumlara mı güveneceğiz? Eğer her ikisine de güveneceksek, kişiler arası güven ile kurumlara olan güveni incelemeye yönelik, farklı yaklaşımlar olmalı mıdır?” (Khodyakov, 2007: 116). Yoksa tek bir yaklaşım, empirik sonuçlar almaya yeterli olabilir mi? Bu soruların muhtemel cevapları ileriki bölümlerde tartışılacaktır.

Aşağıdaki şekillerde, güvene dair sosyolojik etkileşimin, karşılıklılık ekseninde meydana geldiği görülür.

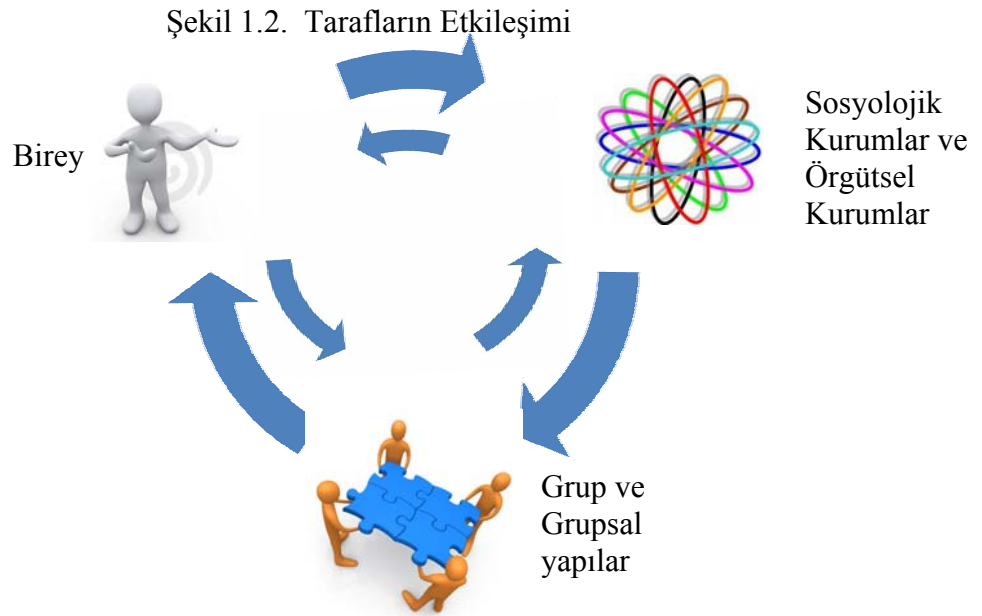
Bu itibarla “bireyin” “bireye” olan güveni; “bireyin” “gruplara ve grupsal yapılara” (akrabalık, arkadaş) olan güveni ve “bireyin” “kurumlara ve örgütsel yapılara” olan güveni şeklinde, üç düzeyde güven örüntüleri tespit edilebilir.

Şekil 1.1. Sosyal Güven Örüntüleri

Bu makro bakış açısıyla birey bir kenara bırakılmamış, o da teoriye dâhil edilmiştir. Bu sebeple bireyi odak alan bir analiz ortaya koyulmaktadır; Ancak ileride tartışılacağı gibi bireyden kasıt, sosyal örüntüler içerisinde olan birey ya da sosyolojik bir bireydir. Psikolojik özellikleri ile güven-güvensizlik şeklinde ortaya çıkan psikolojik bir “ben”, çözülemeye dâhil olmayacaktır.

Çalışmalarda güven, çoklukla bireyler arası karşılıklı bir etkileşim (karşılıklılık) dâhilinde ele alınır. Taraflar birey-birey, birey-grup, grup-grup ya da grup-kurum etkileşiminde bulunabilir.

Bireyin ekonomi, din, aile, eğitim gibi toplumsal gruplarla olan etkileşimi ve bunların tezahürü olan devlet kurumları ve maddi yapılanmaları, bireyin ve bireylerden oluşmuş grupların sürekli etkileşime girdiği ve bundan kaçamayacağı yapılardır. Sosyal yapının baskıcı etkisi ve kaçınılmazlığı, bu sosyolojik kurumların kendisinde ve onların görünümleri olan örgütlenmiş kurumlarda ortaya çıkmaktadır. Bankalar sistemi, eğitim sistemi, devlet yapısı, mahkemeler bu tarz örgütsel kurumlardandır.

Bireyin kurumlarla olan etkileşiminin yanında gruplarla olan etkileşimi daha az formel olmakla birlikte, sosyal kontrol ve değerler mekanizmasının işleyişinde

etkili olmaktadır. Bütün bu etkileşimlerin ve alışverişlerin, birey-grup-kurum üçgeninde birbirlerini etkiledikleri sosyolojik bir gerçektir.

Güven kavramına ilişkin açıklamalardan bir tanesi rasyonel bilinç üzerine olanıdır. Karşılıklılık temelinde oluşan güven, rasyonel seçim dürtüleri olan bir mekanizmaya bağlı olarak ortaya çıkar ve olumlu beklentiler içerir. Literatürde yaygın olan bir yaklaşımla taraflar, yeteri kadar güven duyma konusunda rasyonel gerekçeleri olduğunda güven ilişkisinde yer alırlar. Bu tarz çalışmalar Rasyonel Seçim Teorisinin kalıntıları olarak belirir (Breeman, 2006: 22).

Bu teorinin önde gelenlerinden; Coleman (1990), Hardin (2002, 2006), Yamagashi vd.(1999), Sztompka (2003), Elster ve takipçilerini zikredebiliriz. Breeman'ın (2006: 24) önemini vurguladığı gibi sosyal bilimlerin farklı dalları, kavramın analizi açısından önemli veriler sağlamaktadır. Güven analitiği açısından ifade edilecek olursa, ne sadece rasyonel hesaplamalar ya da duygusal değerlendirmeler, ne de psikolojik analizler bize güvenin ayırt edilmiş halini sunar.

Güveni tek bir cümle ile izah etmek, kavramın anlaşılması için uygun bir yöntem olmayabilir. Bu sebeple güven tartışmalarının ortaya koymuş olduğu genel tanımlamalar ölçeğinde analiz yapılacaktır. Böylece güvenin tanımına ve kapsamına ilişkin yapılan değerlendirme, onun kişiler arası oluşuna dair tartışmalara kadar uzanacaktır.

Literatürdeki tanımlamalara kısaca değinerek, konuya ilişkin bakış açısı daha da netleştirilebilir.

Misztal (1998: 14), Khodyokov (2007), Hardin (2002; 2006), Cook vd. (2005) gibi teorisyenlere göre de sosyolojik literatürde güven, hem bireysel bir nitelik olarak hem de sosyal ilişkilerin niteliği olarak veya sosyal sistemin bir niteliği olarak kavramsallaştırılır.

Giddens (1998: 33) “*olası sonuçlara olan itimadın bilişsel bir süreçten çok, bağlılık ifade eden bir inanç biçimi*” olduğunu; Frankel de analizinde (1977: 36) “*güvenin, bilgi eksikliği olan yerde olduğunu*” ifade ederler. Bu vurgular güvene dair rasyonel bakış açısından kaynaklanıyor olabilir.

Güven teorisyenlerinden olan Seligman'ın (1977: 14–17) ifade ettiği gibi, modern toplumun ‘konsensüs’ olarak ele aldığı şey aslında kişiler arası etkileşiminin arttığı ağ gruplarında oluşan güven duygusudur. Bahsedilen grup-grup ya da birey-

grup etkileşiminin reel karşılığı olan ağ grupları; gönüllü organizasyonlar, vatandaşlık grupları, dini grup ve cemaatler, dernekler, sivil yapılanmalardır.

Benzer şekilde Seligman (1977: 14) daha ileri giderek şunu ifade eder; *“Genel olarak konuşmak gerekirse modern toplumun meşruiyeti tam anlamıyla hükümetlere ve otoritelere olan ‘güven’de ortaya çıkar.”*

Erdem’e (2003) göre güven, değerini bilemediğimiz ve daha çok kayb olduğunda anlaşılan bir unsur olarak karşımıza çıkarken sözlerini şu ifade ile sürdürür: *“Güven, bireyler arası ilişkilerin hijyen koşuludur (Erdem, 2003: 153)”*.

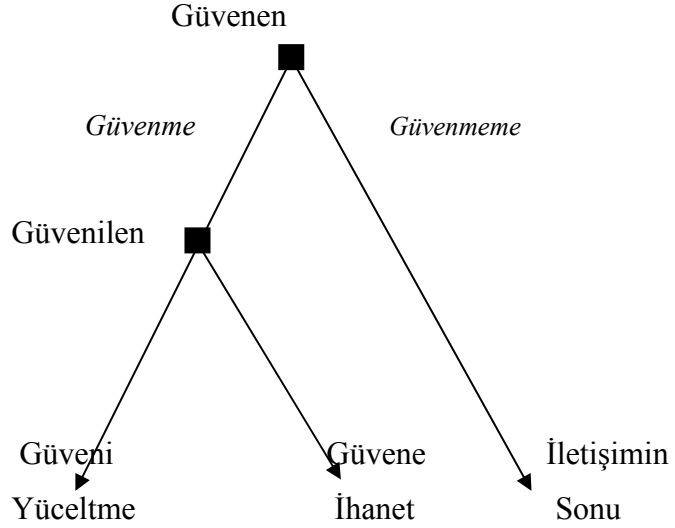
Merriam-Webster sözlüğünün güven (trust) maddesine baktığımız zaman da anlamlı karşılıklar çıkmaktadır. Güvenin birinci anlamı *‘Bir kişinin ya da bir şeyin doğruluğuna dair veya belli bir karaktere, kabiliyete, güce kesin inanış,’* olarak tanımlanmıştır. İkinci anlam olarak da *‘muhtemel ya da gelecek şeylere bağlılık’* olmuştur.

Türk Dil Kurumu tarafından çıkarılan Büyük Türkçe Sözlükte ise güven: *“Korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusudur”*. Bir diğer tanımda ise güven, *‘Görgül, mantıksal ya da sayımsal işlemlere dayanarak bir gözlemsel bilgi ya da bulgunun, öyle olduğu ya da öyle kalacağı duygusu’* olarak yer almıştır ki bu İngilizcede ki ‘confidence’ kelimesinin ifade ettiği anlama yakındır. İtimat kelimesi ise; güven, güvenç, emniyet olarak yer bulmuştur.

Kişiler arası ilişkiler düzeyinde bir değerlendirme yaptığımızda sosyal güvenin görünümlerinden birisi de ‘güvenen’ (Trustor) ve ‘güvenilen’ (Trustee) arasındaki karşılıklı ilişkinin muhtemel sonuçları ile alakalıdır. Eylemin bu tarafı sistemik-kurumsal ya da bireylere dönük olabilir; Ancak güvenme eyleminin süreçleri, taraflar veya güven nesnesi farklı olsa bile hemen hemen aynı şekilde işler.

Aşağıdaki diyagramda gösterildiği şekliyle, bu güven ilişkilerinin varacağı yer (sonucu) karşılıklılık bağlamında ele alınmıştır.

Şekil 1.3. Güven İkilemi Çatalı

Sosyal güvenin karşılıklılık düzeyinde ele alınması, konunun tam da sosyolojik boyutunu ortaya koymaktadır. Bu diyagramın ifade ettiği anlam, güvene yönelik ileri tartışmaları ele almaya başlayınca çok daha işlevsel olacaktır.

Güvenecek olan tarafların önünde her zaman iki seçenek vardır. Ya güvenecektir ya da güvenmeyecektir. 'Güvenmeme durumunda' ortaya sadece iki sonuç çıkacaktır. Güvenen ve güvenilen bağlamında ortaya çıkan bu sonuç, her iki tarafın da fazla zarar görmeden karşılıklılık bağının kopması anlamına gelecektir.

Güvenen kişi 'güvenme durumunu' seçerse bu durumda bütün kozlar güvenilen tarafın eline geçmiş olmakta ve onun bu güveni boşa çıkarıp çıkarmayacağı, güvenen tarafa ihanet edip etmeyeceği ile alakalı sonuçlar ortaya çıkacaktır. Güvenilen taraf güveni yüceltebileceği gibi, ret edebilir ve güvenen tarafı ortada bırakabilir. İhanete uğrama riski her zaman vardır ve güvenen taraf bunu bilerek, muhtemel riski göz önüne alarak ötekiyle karşılıklılık ilişkisi içerisine girer.

Bu durumlar neticesinde karmaşık güven ilişkileri ve muhtemel sonuçları ortaya çıkmaktadır; Çünkü süreç içerisinde belli bir noktadan sonra güvenen şahsın yapacağı fazla bir şey yoktur. Artık, güvenilen şahsın bu güveni yüceltmesi ya da ret etmesi ile ilgili bir durum sürece hâkim olmuştur.

Karşı tarafa güvenmek her şeyden önce riskli bir beşeri yatırımdır. Risk kavramını burada kullanmamızı gerektiren temel neden, karşı taraftan emin olma yani itimat (confidence) hali ile güvenme (trust)¹ arasındaki farktan kaynaklanır (Erdem, 2003: 157).

Luhmann, tanıdıklık, emin olma ve güven arasındaki farkları ve ilişkileri ele aldığı çalışmasında bu konuyu incelemiştir. İtimat, Luhmann'ın kullandığı anlamda, benzer şeylerin aynı kalacağı şeklindeki, neredeyse sorgusuz sualsiz benimsenen bir tutumu yansıtır. Güven, risk koşullarının farkında olduğunu yansıtırken; itimat bundan yoksundur (Giddens, 1998: 36). İtimat bu anlamda, riskin olmadığı veya daha az olduğu bir durumu ifade etmektedir.

Güven, bir açıdan da acizliğin ifadesi olarak belirmektedir. Elinde yeterli güçleri ve imkânı olan, kendine yeten birisi ya da bir kurum neden güvenme ihtiyacı hissetsin ki?

Breeman'ın (2006: 25-26) güven literatüründen de esinlenerek kendi çizdiği analitik çerçevede, güven izahında kullandığı kavram 'süspansiyondur' (riski askıya alma). Süspansiyon, her iki tarafın da geçici bir süreyle de olsa, güven süresince birbirlerinden emin olacakları ya da olma ihtimalleri olduğu için, riskin geçici bir müddet askıya alınması durumudur. Olumlu beklentilerin bu düzeyde bir analizi ileride ele alacağımız gibi Giddens'ta da yer bulmaktadır.

Luhmann tarafından da, güvenin risk azaltıcı etkisi tartışılmıştır. Onun argümanları ise, giderek büyüyen karmaşık sosyal yapının, artan belirsizliğin modern bireyi, karşı taraflara ve soyut kurumlara güvenmeye doğru itmesidir. Benzer şekilde Giddens (1998) Seligman (1977) ve Sztompka (1999) bu sebepler çizgisini takip ederek modernitenin karakteristiği içerisinde güveni tartışmışlardır (Breeman, 2006: 25). Bu değerlendirmelerde güven bir ürün ya da sebep olarak ele alınmıştır. Güvenin bu şekilde ele alınmasına da karşı çıkan Breeman, güveni süreç olarak ele almaktan yanadır.

Breeman (2006: 25–26) şu örnekle yorumlamacı ve süspansiyon edici analitik çözümlemenin kolaylıkla izah edilebileceğini savunur. Bu değerlendirme, kaldırım

---

¹ Alıntıda ki İngilizce karşılıklara dair vurgu, güven literatüründeki kavramları doğru anlamaya yönelik bir kaygıyla yapılmıştır.

karşılaşan iki köpek sahibi bireyin birbirlerini geçerkenki tutumlarının analizine dayanır.

A şahsı ile B şahsı karşılaşma esnasında, tam yan yana gelince; A şahsının köpeğin ipini çekmesi B şahsı açısından şu yorumlara neden olabilir.

İlki; A şahsının köpeği beni ısırabilir, bu düşünceyle A şahsı köpeğinin ipini asılarak geri çekti'. Burada B şahsının alacağı mesaj; 'dikkat köpek ısırabilir' olacaktır. Hatta B şahsı, A şahsının köpeğinin daha önce başkalarını ısırması olabileceğini bile düşünebilir.

Diğeri; B şahsı köpekleri seviyorsa, A şahsının sadece köpeğin duygusal durumunu düzeltmek, rahatlatmak amacıyla ipini çekmiş olabileceğini düşünebilir. Breeman'a göre bu örnekte kendi tabiriyle '*ilk güven*'in öncüllerini görmüş olmaktadır.

Güvenme davranışının ilk belirleyicilerini analiz eden Breeman'dan sonra, güven türleri diyebileceğimiz vurgusuyla Khodyakov (2007), güven analizine dair üç boyutlu bir yaklaşımla güven yazınında yer almıştır.

1- Kişiler Arası Yoğun Güven (Thick veya Strong): Güvenin ilk şekli olan bu anlayış, bireyin aile üyeleri arasında, akrabalarında ve yakın arkadaş çevresinde cereyan eder. Sosyal etkileşimi mümkün kılan yoğun güven ilişkilerinin ötekine karşı iyimser bir tutumun oluşumunda büyük rol oynadığını vurgulamak gerekir. Yoğun güvende Ericssoncu tanımla ifade edilen, 'temel güven' hissinin, çocukluk döneminden itibaren kişiler arası ilişkilerde önemli rol oynadığı vurgusu hâkimdir (Khodyakov, 2007: 120–121). Benzeri bir vurgu Putnam'ın bağlayıcı sosyal sermaye analizinde de görülecektir.

2- Kişiler Arası Zayıf Güven (Thin): Birey, karşı aktörü ne kadar çok tanırsa, ona olan güveni de o kadar artar ve aynı aktörle o kadar uzun süre etkileşimde bulunabilir. Bu varsayım tarafların detaylı bilinmesi dâhilinde ve iki tarafın da rasyonel davranması halinde geçerli olacaktır (Khodyakov, 2007: 122). Yeni tanışan taraflar, grup ya da birey olsun birbirlerine güvenilirliklerini kendi yöntemlerine göre test edip güvenip güvenmeyeceğine karar verecektir. Bu itibarla kendini ve karşı tarafı bilmek önem arz eden bir diğer konu olmaktadır.

3- Kurumsal Güven (Institution): Teorik yaklaşımlar ne olursa olsun, modern toplumda kurumsal güven, kişiler arası güvenden daha önemlidir. Çünkü kurumlar

daha fonksiyonel ve daha fazla imkâna sahiptirler. Bu da bireylere amaçlarına ulaşmada daha kolay bir yol sağlar. Kurumların efektif kullanımı kişiler arası güvenin artmasında da etkili olmaktadır. Vatandaşlar büyük ihtimalle hükümete ve onun kurumlarına günlük yaşamlarında güvenme ihtiyacı hissedecektir. Ancak bu durum tabii ki kurumların meşruiyetine, teknik yeterliliğine ve verili görevlerini yerine getirme etkinliğine göre değerlendirilecektir (Khodyakov, 2007: 123)

Güvene dair bu türden kavramlaştırmaların ve yer tayin etmelerin genel geçer bir kabul gördüğünü söylemek doğru olmaz; ancak bunlar durumu daha iyi tahlil etmek amacıyla geliştirilmiş işlevsel tanımlamalardır.

Yoğun güven, aslında otomatik olarak gelişen, bireyin yakın çevresi içerisinde çoğu zaman kendiliğinden meydana gelen bir tutum biçimidir. Birey çoğu zaman anne-babasına güvenme hususunda tereddüde düşmez; çünkü aralarında güçlü bir bağ vardır. Yakın arkadaşları ve akrabalarıyla olan alışverişlerinde ve ilişkilerinde risk unsurunu öteki insanlara göre belki hiç denecek kadar az akla getirir. Yoğun güven olarak tanımlayabileceğimiz bu güven, beraberinde güvenliği, güvenilirliği, empatiyi, duygusal paylaşımı ve maddi paylaşımı getirir ki bütün bunlar güveni yeniden tanımlar, üretir ve daha da yoğun yaşanmasını sağlar. Bu tarz bir analiz, konuya girerken bahsettiğimiz, biçimsel anlamda karşı tarafa olan güven örüntülerinden birey-birey ve birey-grup etkileşimleri içerisinde yer alırlar.

Zayıf güven kavramını kullanmamızın sebebi, bireyin kişiler arası ilişkilerde kurduğu zayıf bağlardan kaynaklanan bir durum olmasındandır. Ötekine karşı takınılan tavır çoğu zaman endişeli, ihtiyatlı, önyargılı ve güvensizdir. Bu ve daha birçok sebeple ötekiyle kurulacak olan yeni bir bağda, içinde bulunulan ağ koşulları ve ötekinin itibarı önem arz eden bir durum olarak belirir. Zayıf güven bu itibarla daha riskli bir ağ yönetimini gerektirir. Bu riskli durumda, güvenenin güvenmesini hızlandıracak ya da güvenmesini sağlayacak ajanlar mevcuttur. Zayıf güven kavramı ise sosyal güven örüntüleri içerisinde birey-birey, birey-grup etkileşimine dâhil olmaktadır.

Diğer taraftan güveni 'açık sistemle' özdeşleştirmek, dışarıdan gelebilecek olan girdiler mahiyetinde ele almak demektir. Sistem dışındakilere olan ihtiyaç, karşılıklılık bağlamında değerlendirilebilir. Güvene ihtiyaç duyulmaması demek 'kapalı sistem' özelliği göstermek demektir. Kişiler arası ilişkileri 'açık sistem'

yerine ‘kapalı sistem’ olarak değerlendirmek, bilinenin aksine, insanın sosyal bir varlık olmadığını iddia etmek olsa gerek.

Kurumsal güven analizleri, Türkiye’de yapılan araştırmalarda bir şekilde politik eksenli olarak çoğu kez yapılmıştır. Genel itibariyle tartışmalı ve hararetli bir şekilde sürdürölen kamuoyu araştırması tarzında yapılan bu yoklamalar, siyasilere çokça kullandığı malzemelerdendir. Ancak konuyu siyasi tartışmaların dışında, sosyal güven ekseninde bilimsel bir analize tabi tutan çok azdır. Konu, özünde politik olunca objektiflik de zorlaşmaktadır.

Ancak yukarıda belirtildiği gibi birey-birey, birey-grup, grup-grup, grup-kurum etkileşimleri ve ağ yapılarının oluşumu ve bunların yüksek güvene dayanması, toplumumuz için ve genel sosyal güvenin artması için önemlidir. Güven, çoğu zaman burada belirleyici bir rol oynamaktadır.

İyi yapılanmış her toplum bu bağlamda, birbirine yabancı insanların arasındaki sosyal ilişkileri gönüllölük temelinde düzenleyici yapılara sahip olmalıdır. Siisiainen’e (2000) göre güven, sosyal ağları ve karşılılığı yaratır. Daha sonra ise sosyal ilişkiler ve karşılılık güveni yaratır ve bu devam eder gider (Putnam, 1993: 163-185).

1.1.1.1. Bireysel Bir Özellik Olarak Güven

Literatürde soysal güvenin temelleri (kaynağı) üzerine bir inceleme yapıldığında, bilim adamları tarafından kabul edilmiş bir genel-geçer güven kaynağı olmadığını görürüz. Çalışmalar tartışmanın bu boyutunda da oldukça çeşitlenmiştir.

Güven, psikolojik “ben” özelliği olarak, deneysel psikologlar tarafından laboratuvar ortamlarında çalışılmıştır. Sosyologlara yakın olan birçok araştırma siyaset bilimciler tarafından yapılmıştır. Siyaset bilimciler, sosyal güveni etkileyen faktörler, politik sistemler ve liderlere olan güven gibi konularla ilgilenmişlerdir (Misztal, 1998: 13-14)

Ancak teorileri iki ayrı grupta toplamak mümkün olabilir. İlki, sosyal güvenin temellerini bireysel özelliklerde arayanlar; ikincisi ise sosyal yapı içerisinde arayanlar. Bu çalışmada ise temel vurgu, sosyal güvenin kaynağının sosyal yapı olduğu varsayımına dayanmaktadır.

Güvene dair ilk çalışmalarda tartışmalar daha çok, aldatma-yalan söyleme, güven ve güvenilir olma, yüksek güven, düşük güven, kavramları etrafında şekillenir. Karşı tarafa (ötekine) güvenmeye dair bir kazanma-kaybetme oyununa dönük psikolojik yönelime ilişkin tasvirleri içerir.

Psikolojik bir temayül olarak ya da özellik olarak ele alınan güven, bireyin ayrılmaz ve koparılamaz bir özelliği olmuştur. Burada kastedilen psikolojik “ben” değildir. Daha çok güvenmenin psikolojisi üzerine yapılan bir analizdir.

Breeman’ın ‘*Olumlu beklentilerin ruhsal durumu*’ olarak tanımladığı ‘güven duygusu’ da benzer bir bakış açısını içerir; Ancak kaçırılmaması gereken nokta buradaki güven hissi, beraberinde olumlu bir beklenti içerir (Breeman, 2006: 20–22).

Güven, psikolojik eğilimlerden kaynaklanan bir fenomen gibi görünse de, içinde bulunduğu ortam ve güvenin ortaya çıkması, ancak bireyler arası ilişkilerde kendisini gösterecektir.

Bu analizlerden birisi de Uslaner’e (2002) aittir. Güven ve iyimserlik de dünyaya karşı genel eğilimin bir yönü olarak aynı alanın parçalarıdır. Tam tersi güvensizler, anti-sosyal kişiliklerdir ve kötümserlerdir. Bu, sosyal ve siyasal katılımlarda kendini göstermektedir. Sosyal güvene dair bu psikolojik yaklaşım Eric Uslaner tarafından dile getirilmiştir. Ona göre iyimserlik, sosyal güvene öncülük eder (Delhey ve Newton, 2002: 4). Uslaner (2002: 14-21) bu düşüncesini ahlaki güven olarak tanımlar ve bu tür duyguların toplum için gerekli olduğunu ifade eder.

Glanville ve Paxton (2007: 230–242), genel güvenin kaynağı üzerine yapmış oldukları doğrulamacı dörtlü analizde (Confirmatory tatred analyses), güvenin kaynağına dair bir araştırma yapmışlardır.

Araştırmacılar güvenin belirleyicileri üzerine iki genel eğilimde karar kılmışlardır. Birincisi güvenin kaynağı üzerine psikolojik eğilimler modeli; ikincisi ise sosyal öğrenme modelidir.

İlk eğilimde; çocukluk yaşantıları, ailenin önemi ve eğitimi güveni belirlerken, ikinci eğilimde; yakın akraba çevreleri, komşular, iş grupları ve sivil toplum kuruluşları güveni belirlemektedir. Eğer güvenin kaynağı gerçekten belirlenebilirse uygun bir reçeteyle güvenli bireyler ve güvenli bir toplum oluşturmakta bu durumda mümkün olabilir.

Erikson'un (1984) sosyo-kültürel gelişim kuramına göre, bireyin geçirdiği aşamalardan ilki, güven ya da güvensizliktir. Erikson'a göre birey, bu ilk evrede güven ya da güvensizliği öğrenmektedir. Ancak daha kişiye özel bir değerlendirme yapacak olursak, ailenin fonksiyonu, özellikle annenin bebeklikten itibaren bireye davranış tarzı, güvenin oluşumunda önemli bir yer işgal eder. Erikson'a (1984: 6) göre güvenin temelinde çocuğa verilen yiyecekler ve içecekler değil; çocuğun anne ile olan nitelikli ilişkisi ve bunun karşılıklılık bağına dayanması, yani çocuğa güvene değer bir kişi olduğunun hissettirilmesi önem arz eder.

Bütün bunların haricinde, Erikson'un aile yapısı özelinde vurguladığı bir husus vardır ki araştırmamız açısından önemlidir. Ona göre (Erikson, 1984: 8) '*anne babanın yeni doğanda ortaya çıkacak olan güveni desteklemesine dair inancı, tüm tarih boyunca örgütlenmiş din içerisinde kendisini bulmuştur. Bu bakımdan çocuğa verilen güven belirli bir dinin gerçekliğinin denek taşıdır.*' Görüldüğü gibi Erikson temel güven duygusunun öncüllerini din kurumuna dayandırmaktadır.

Yine sosyal güveni, bireyin temel kişilik özelliği olarak gören psikolog ve sosyal psikologlar arsında Allport (2004), Cattell, Rosenberg bulunmaktadır (Delhey and Newton, 2002: 4). Bireysel özellik olarak erken çocuklukta öğrenilen güvenin sonraki aşamalarda ve hayatın geri kalanında etkili olacağı kanaati bu çerçevede hâkimdir.

Diğer taraftan 'büyük beş' (beş faktör modeli: açıklık, uyumluluk, sorumluluk, dışadönüklük, duygusal denge) kişilik özellikleri ile de sosyal güveni ilişkilendirme çalışmaları vardır.²

Rotter, güven konusunda çalışan ilk önemli bilim kadınlarından birisidir. Onun bilim dünyasına kattığı KGÖ (Kişiler Arası Güven Ölçeği) ve analizlerine değinmek, ilk dönem güven anlayışını değerlendirmek açısından önemli olacaktır.

Rotter çalışmalarında, güvenin bireysel özelliklerine değinerek, bireylerin yüksek düzeyde ve düşük düzeyde güvenir olduklarına yönelik bir toplum analizi

---

² Konu ilgili detaylı çalışmalar için bkz. 1-) Goldberg, L. R. (1993). The structure of phenotypic personality traits. *American Psychologist*, 48, 26-34. 2-) Thurstone, L. L. (1934). The vectors of the mind. *Psychological Review*, 41, 1-32. 3-) Bacanlı H., İlhan T. Aslan S. Beş faktör kuramına dayalı bir kişilik ölçeğinin geliştirilmesi: sıfatlara dayalı kişilik testi (sdkt). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. Bahar 2009, 7(2), 261-279

yapmıştır. Tartışmanın temelinde yer alan argümanlar ise, aile üyeleri ile olan ve diğer bireylerle olan deneyimleri ve erken çocukluk etkileşimleri sonucu kişinin güvene dair yöneliminin belirlenmesidir (Cook vd, 2005: 22).

Rotter'in yüksek güven üzerine olan analizi iki noktada özetlenebilir (Cook vd, 2005: 23–24). İlki, yüksek güven sahipleri ile düşük güven sahiplerinin ihtiyat düzeyleri (level of cautiousness) ile ilgili olacaktır. Yüksek güven düzeyine sahip olan kişiler yabancılarla olan ilişkilerinde şöyle düşünecektir; *'Ben bu şahsa, onun güvenilmez olduğunu gösteren açık bir kanıt buluncaya kadar güveneceğim'*. Diğer taraftan düşük güven düzeyine sahip diğer birey ise aynı durumda şöyle düşünecektir; *'Ben bu şahsa, onun güvenilir olduğunu gösteren açık bir kanıt buluncaya kadar güvenmeyeceğim.'*

İkinci önemli analiz noktası ise, yüksek güven düzeyine sahip şahısların, kime güvenip güvenmeyeceği noktasında, insan ilişkilerindeki belli özel işaretleri değerlendirme kapasitesine sahip oldukları vurgusudur. Yamagashi vd. (1999: 145-161) bu noktaya parmak basarak kişiler arası ilişkilerde insanları güvenilirlikleri noktasında kolayca ayırt etme melekesini 'sosyal zekâ' (social intelligence) olarak kavramsallaştırır. Tabii ki bu duygunun gelişmesi süresince güvenilir insanlarla karşılaşmak önem arz eden bir konudur.

Rotter'in çalışmalarında, yüksek güven düzeyine sahip olma ile güvenilir olma düzeyi arasında pozitif ilişkiler bulunmuştur. Ancak kendisi açıkça bunu dile getirmemiştir (Cook vd, 2005: 26).

Bu bakış açısının temel kurgusu bireyin psikolojik yapısı ve yukarıdaki saydığımız özellikleri itibarıyla güvenmeye yöneldiği şeklindedir. Rotter başta olmak üzere, kişisel bir özellik olarak güven tahlili yapanlar arasında Yamagashi vd. (1999), Allport (2004), Ericsson (1984) ve Rosenberg gelmektedir.

Rotter'in oluşturduğu kişiler arası güven ölçeği, daha çok bireysel psikolojik güven eğilimini ölçtüğünü ve çalışmalarının bireysel indirgemeciliğe kaydığı, bu sebeple sosyal bağlamı kaçırdığı gerekçesiyle eleştirilir (Cook vd, 2005: 10).

Bazı açılardan sosyo-psikolojik güven çalışmaları dürüstlük, sadakat, samimiyet, işbirliği zihniyeti, umut ve fedakârlık ile karıştırılır veya yakın ilişkisi kurulur. Güven burada bireysel kişilik değerlerinin işlevi olarak görülür. Bu girişimler güvenin kişilik teorisini geliştirmeye yönelik olmaktan uzaktır ve sosyal

bağlama olan dikkat eksikliğinden dolayı çok basittir. Bu çalışmalarda güven kavramına indirgemeci sonuçları açısından yaklaşıldığı için metodolojik olarak bunların kabul edilemez olduğu paylaşılan bir görüştür (Misztal, 1998: 14).

Psikolojik eğilim olarak güvenin ele alınmasında, teorisyenlerin temel vurgusu sıklıkla çocukluk yaşantılarına ve geçmiş yaşama dayalı tecrübeleri olmuştur.

Erken çocukluk döneminde elde edilemeyen güven duygusu daha sonraki gelişim dönemlerinde çocuğun diğer kişilere olan güvenini olumsuz etkileyecektir. Örneğin Rotenburg (1995), araştırmasında annenin, babanın ve öğretmenin sözlerini tutması ve güvenilir olmaları ile çocuğun güvenilirliği arasında pozitif ilişki bulmuştur (Cook vd, 2005: 23).

Coleman'ın (1999: 27–29) ise beşeri sermayeye ilişkin analizinde çocuk ve ebeveyn arasındaki etkileşimi, beşeri sermaye ve sosyal sermaye açısından yorumlaması hayli ilginçtir. Çocukluk yaşantısı ve içinde bulunulan ailenin bağları ve beşeri sermaye düzeyi, çocuğun beşeri sermaye düzeyine ve sosyal sermaye düzeyine de etki yapabilmektedir. Aile içi bireysel etkileşimlere yapılan sosyal boyut vurgusu gözden kaçırılmamalıdır.

Bakış açımıza göre Ericsson'un (1984) temel güven anlayışının (sosyo-psikolojik gelişim kuramındaki) bireyin sonraki gelişim aşamalarına olan etkisi de sosyal bağlamda önem arz eder.

1.1.1.2. Toplumsal Bir Özellik Olarak Güven

Yabancılara, yani ötekine olan güven, 'genel güven' olarak ölçüme tabi tutulur. Deneysel veya anket (ölçek) temelli çalışmalarda kavramsal vurgu, ötekine ve yabancılardır. Birey zaten yakın çevresine ve ailesine güvenir, bu nedenle onlar yakın çevresi olarak adlandırılır.

Araştırmaya konu olan bu kavram 'sosyal güven', 'toplumsal güven', 'kişiler arası güven' olarak adlandırılabilir. Psikolojik temelli olarak da algılanabilen 'ben ve öteki' ayrımı, çok çabuk 'biz ve ötekiler' ayrımına uğrayabilir. Böylece güven konusunun kavramsal boyutu birey-birey, birey-grup, grup-grup, grup-kurum karşılıklı etkileşimini içerir hale gelir.

Fukuyama'ya (2009: 35) göre aslında bütün toplumlarda sosyal sermaye birikimi az veya çok vardır. Bu birikimlerin arasındaki gerçek farklılıklar **'güven çapı'** olarak adlandırılabilir durumla ilgilidir. Güven çapı, dürüstlük ve karşılıklılık gibi ortak normların toplumdaki bütün diğer bireylerle değil de, sınırlı insan grupları içerisinde paylaşılabilmesidir.

Bu haliyle güven kolektif bir özellik olarak görülür ve böylece toplumun kurumsal dokusuna uygulanabilir olur. Bu bağlamda örnek olması açısından fordizm, bir üretim tipi olarak 'düşük güvenli sistem' olarak tanımlanırken, esnek uzmanlaşma veya post-fordist imalat organizasyonları ise 'güven bağımlı sistem' olarak etiketlenmiştir (Fukuyama, 2005: 272-274). Dolayısıyla güven, belirli organizasyonel hedeflere ulaşmak için yararlanılan sosyal bir kaynak olarak görülmüştür (Misztal, 1998: 14; Knack ve Keefer, 1997; Fukuyama, 2005; Putnam, 1993). Bu yapılara sivil toplum kuruluşları, gönüllü kuruluşlar, dernek ve vakıflar, birlikler, sendikalar kolayca dâhil olurlar. Güven, bu yapıların hepsinin temelinde olması gereken bir topluluk duygusudur (sense of community).

Fukuyama, sosyal sermayenin tek bir soruyla ölçülemeyeceği noktasını tartışırken, konunun çok değişkenli olduğunu ifade etmeye çalışıyordu. Güvenin ilk başta ailede olması gereken bir his olduğunu vurgulamaya, özellikle ailenin önemi üzerine durarak aile normlarının, hem sosyal sermayeyi teşkil ettirdiği, hem de sosyal sermayeyi sonraki nesillere aktaran bir fonksiyonu olduğunu ifade eder. Parçalanmış aile yapılarını eleştirerek, aile reisinin dul kadınlar olduğu bir toplumda sosyal sermaye oluşumunun olumsuz etkilendiğini ifade eder (Fukuyama, 2009: 43).

Tartışma konularından birisi de, ötekini değerlendirirken hangi koşullar içerisinde ve hangi nedenlerle güvenilir olarak hüküm verdiğimizdir (Cook vd, 2005: 26). Geniş sosyal bağlamda yer alan bu tartışma, aile üyeleri ve yakın arkadaş çevresi için değil de, daha çok ötekine yönelik bir değerlendirmedir.

Bireylerin tabii ki insanlara güvenirken içerisinde buldukları sosyo-psikolojik durum ve karşı tarafın sosyo-psikolojik yapısı, güven oluşumunu ve güven sürecini etkileyen önemli faktörlerdendir. Ayrıca her şeyden önce güvenin oluşumunun teşvik edilmesi ve sürdürülmesi, kültürel ve toplumsal bazda görecelik arz edebilir.

Bu sebeple kişiler arası güven oluşumunda bireysel değerlendirmeler genel olarak iki kategoride ele alınabilir. Bunları ‘kültürel stereo tipler’ ve sosyal açıdan önemli özelliklere yapılan vurgular sebebiyle ‘sosyal değerlilik’ olarak kavramsallaştırabiliriz. Bu arada organizasyonel ve kurumsal işleyişlerin kendisi de, muhtemel riski azaltmak açısından inanılırlığa ve dolayısıyla güven oluşumuna yardım eder (Cook vd, 2005: 26-27).

Stereo tipler, kültürel anlamda bir tabakalaşmanın da ortaya çıkmasına vesile olurken; benzerliğe dayalı bir güvenlik çemberinin de oluşmasına engel olamazlar. Cook vd. tartışmanın merkezindeki değişkenleri yaş, cinsiyet, meslek, eğitimsel başarı, ırksal aidiyet veya etnisiteye bağlılık olarak görmüşlerdir (Cook vd, 2005: 27-29). Bahsedilen değişkenlere göre, güven çapının daralması ve genişlemesi söz konusudur. Değişik kültür ve toplumlara göre de bu değişkenlerin güven çapına olan etkisi görecelik arz etmektedir.

Yabancıların ya da ötekinin en belirgin ayırt edici özelliği olan benzemezlikten (biçimsel ve bilişsel farklılık) yola çıkarsak, kişiler arası ilişkilerde aykırı tiplerin alt-kültür ürünü olarak algılandığını ve sapkın diye tanımladığımız insanların aslında kültürel stereo- tiplerin dışında kalmış insanlar olabileceğini hatırlamamız gerekir.

Beden siyasetinin son derece önem arz ettiği bu nokta, aslında tartışmaların birbirine düğümlendiği bir yerde olmaktadır. Güven kavramı tartışılırken aniden, kültürel tek-tipleşme, tabakalaşma, alt kültür, sosyal sapma konularına girme imkânı bulunur. Bu imkân şu an için sadece güven oluşumuna yönelik değerlendirmeler yaparken ve güvenin öncüllerine yönelik sosyolojik değerlendirmeler yaparken karşımıza çıktı. Güven çalışmalarının, makro sosyolojik değerlendirmelere ve özel tartışmalara kapı araladığı gayet iyi görülecektir.

Bir başka yaklaşım ise güveni, verili toplumun üyelerinin geliştirdiği ‘kamu yararı’ olarak değerlendirir. Bu, ilk bakışta, Tocqueville’in, işbirliği ve hamiyetli vatandaş davranışlarını güvenin sosyal dokusu olarak işaret ettiği sivil toplumun klasik betimlemelerinde görülebilir (Misztal, 1998: 13).

Misztal’ın tasvirinde insanlar arası ilişkilerde güvenin, kolektif ve toplum dokusuna yansımış yapısı, şu öğelerle olan irtibatında kendisini daha iyi gösterecektir. Ekonomik ve politik sonuçları dolayısıyla ekonomik büyümeye olan

katkısı; hükümetin iyileşmesine olan katkısı dolayısıyla demokratik yönelimin sürdürülmesi; bireysel ve toplumsal refahın artırılmasındaki etkisi bunlardan bazılarıdır. Makro perspektifle yapılan bu analiz güvenin, bireye ve topluma içkinliğinin belirgin öğelerine vurgu yapmaktadır.

Güven, bu kişiler arası yapısıyla, önemli bir etik değerler alanını ifade eder. Rushworth'e (1999: 1) göre bu açıdan güven, içinde geniş karmaşık ahlaki bağlamlar içeren kaynaşık bir terimdir (portmanteau term). Dolayısıyla güven, sadece güçlü iletişim ağlarının ve paylaşılan normların kaçınılmaz bir sonucu değildir. Bu yüzden de ayrı bir değişken olarak ele alınabilmektedir (Field, 2006: 90).

Güvenin sosyolojik nosyon olarak yeterli-uygun kavramsallaştırması, 'kişilerarası köprülemeyi' amaçlamasıyla da izah edilebilir. Güven bir sosyal düzenek olarak görülmelidir burada (Misztsal, 1998: 15). Güveni sosyal düzenek olarak çalışmak, insanların hareketlerini, onların inanç ve motivasyonlarıyla açıklamaya sevk eder (Misztsal, 1998: 15). Tartışmanın bu boyutuyla, ileride tartışılacak olan, güvenin sosyal sermaye ile olan ilişkisine bir giriş yapılmaktadır.

Bu da bizi literatürde güvene dair yapılan vurgulamalara götürmektedir. Sosyolojik yazında güven analizleri de genellikle, teorisyenlerin genel sosyal teori bağlamında nerede durduklarıyla çok yakından bağlantılı olmaktadır.

Bu açıdan modern dünyanın en önemli sorunlarından biri olan 'risk'in, geleneksel dünyanın 'güveni' ile olan ilişkisinde yeni anlamlar ortaya çıkacak ve güven bir kez daha sosyal teorinin merkezinde yer alacaktır.

Modern dünyanın belirsizlik ve risk dolu florasında güven, klasik öğeleriyle yeniden can bulmaktadır adeta. Giddens (2008: 159), gelenekselin çokça dönüştüğü bir dünyada, geleneksel güven biçimlerinin değişime uğradığını ifade eder. Yerel topluluklara dayanan güven biçimleri, küreselleşme ile birlikte hiç görmediğimiz, belki de dünyanın öbür ucunda yaşayan insanlara, soyut sistemler aracılığıyla güvenme durumu ortaya çıkmıştır.

Küresel boyuttaki tehlikelere karşı da otoritelere ve sistemlere güvenerek etkili bir tepki vermiş oluruz. Bu sebeplerle güven modern toplumda çok önemli bir yapı taşı olmaktadır (Giddens, 2008: 159).

Giddens, (2008: 159) modern dünyanın tehlikelerle ve belirsizliklerle dolu olduğunu vurgularken, diğer taraftan da güven fikrini tehlike fikrinin yanına

yerleştirmemiz gerektiğini ifade eder. Giddens'in güven anlayışı, onun soyut sistem olarak kavramsallaştırdığı modern yapılanmalara olan itimadı da kapsadığı gibi, bireylerin birbirine olan itimadını da kapsar.

Bu açıdan, bireylerin birbirlerine olan 'kişiler arası güven' ile modern öğelerden olan 'sistemlere olan güven' birbirinden ayrı olarak incelenebilir. Bazı açılardan sosyal gerçeklikte bu iki güven türünün birbirine geçkin olduğu ve ayrıştırılamayacağı göze çarparken, bazı alanlarda çok ayrıktır. Çalışmaya ilişkin problem gereği, sosyal gerçekliği sorgularken bu iki analiz düzeyinin de ele alınması gerekmektedir.

Giddens'in ifadesiyle '*Soyut sistemlere yönelik güven tutumları, modernlik koşullarında, gündelik yaşam etkinliklerinin sürekliliği içine genellikle rutin bir biçimde girerler ve büyük ölçüde günlük yaşamın iç koşulları tarafından pekiştirilirler (Giddens, 1998: 91).*'

Giddens'in (1998: 89) analizi bir sentezle düzenlenebilir. Kişilere duyulan güven, görünür bağılıklar içerir ve belirli eylemlerle kişilerin dürüstlüğüne ilişkin işaretler aranır. Bu eylemin icra edildiği etkin küçük gruplar vardır. Kişiler arası etkileşimin ve yeni fırsatların ortaya çıktığı bu yatay ya da dikey ağ grupları, organizasyonel bir yapıyla temsil imkânı bulmaya başladığında, sistemik güven etkili hale gelir ve organizasyonel ağın büyüklüğüne göre görünür bağılıklar ve güvenilirlik oranı azalarak, yerini soyut sistemlere ve simgelere olan güvene bırakır.

Sonuç itibarıyla güveni sosyolojik bağlamda, sosyal gerçeklikte ifade ettiği anlam itibarıyla ikili ilişkilerde, grup ilişkilerinde ve birliklerde görebiliriz. Giriş kısmında sosyal güvenin nasıl anlaşıldığı ifade edilmiştir.

Böylece güven, sosyal sistem içerisinde bu sistemin üyeleri tarafından birbirlerinin varlığı ile ve onların sembolik temsilleri ile oluşturulan, güvenli, umulan geleceğin gerçekleşmesi ve üyelerin sistemsal davranışları yaptığı derecesince var olabilir. Simmel'e göre bu karşılıklı sadakattir ki, sonunda bütün sosyal ilişkiler buna dayanır (Lewis ve Weigert, 1985: 968).

Bu analizde güvenin hem insani, hem de sistemik bir sorun olduğunu görmekteyiz. Modern ilişkiler sisteminde güven ve risk iç içe olmaktadır. Bu itibarla risk sadece bireysel değil, toplumsal bir sorun olmaktadır. Bu açıdan kişisel güvenlik alanları ya da korunaklı mekânlar olarak diyebileceğimiz siteril mekânlar türemiştir.

Bu güvenli siteler aslında güvensiz bir toplumda, risk toplumunda kişisel bir güven arayışı olarak ortaya çıkmıştır (Alver, 2010: 90).

Sztompka (2003), ‘Güven’ isimli çalışmasında, güvenin temellerine ilişkin analizinde, güvenin esas itibarıyla bir karşı taraf (öteki) özelliği olması vurgulanmıştır. Çünkü onun için güven “*karşı tarafın gelecekteki muhtemel davranışlarına dair bir bahistir*” (Sztompka, 2003: 69). Bundan dolayı Sztompka’nın analizi, öteki ile alakalı olan güvenin temelleridir. Güven’e dair bir karşı taraf analizi yapılıncı Sztompka (2003: 71-80), güven için ötekinde şu üç özelliğin istendik şekilde olması gerektiğini ifade eder: İtibar (Reputation), Eylem (Performance), Görünüş (Appearance).

İtibar, kısaca geçmiş eylemlerin analizidir. İtibar, bir kişi için düşünülebileceği gibi bir kurum, sendika, organizasyon veya birliktelik için de söz konusudur. Güven için gerçekten karşı tarafın itibarı önem arz eden bir konudur.

Eylem ise güncel eylemler, şimdiki davranışlar ve yakın zamanda elde edilmiş sonuçlar, gerçekçi bir biçimde değerlendirildiğini ifade eder. Görünüş ise genel itibarıyla hal ve tavır üzerine bir değerlendirmedir.

Görünüş algısı, saç şeklinden ses tonuna; saç-sakaldan kıyafetin rengine; bina tasarımından kapıdaki güvenlik görevlisine kadar değişebilen göreceli bir algının ürünüdür. Görünüş bize karşı tarafın ne kadar medeni, rasyonel, anlaşılabilir, insancıl, kurumsal bir yapıda olduğunu ipuçlarını verdiği gibi, tam tersi ipuçlarını da göstermektedir.

1.1.2. Sosyal Güvenin Ölçülmesi

Sosyal güvenin ölçülmesi, birkaç boyutta ele alınması gereken bir konudur. Sosyal sermaye ve güven kavramlarıyla ilgilenen bilim adamları kendi disiplinlerine göre farklı ölçme araçları geliştirmişler ve güvenin ölçülmesi hususunda önemli oranda bir çeşitlilik oluşturmuşlardır. Ancak yine de güveni ölçmek için hemen hemen her araştırmada sorulan ve neredeyse güven teorisinde gelenek haline gelen bazı tutumsal soru türleri de yok değildir.

Mollering’e (2006: 135) göre güveni ölçmede ilk yaygın yol araştırmacıların, güvene yönelik tutumları değil de, güvene yönelik davranışları tercih etmesidir.

Önemli olan güvene yönelik davranışların ve etkileşimlerin frekansıdır. Sosyolojik anlamda önemli olan “Ne kadar (çok) bireyin, hangi oranda güven ilişkisi içerisine girdiğinin” saptanmasıdır.

Bireylerin birbirlerine yansıyan ya da yansımayan, onları etkileşime ve güvene sevk eden değişkenleri keşfetmek, araştırma açısından önem taşımaktadır. Çünkü bu çalışmada etkisi araştırılan değişken, yani güvene sevk eden değişkenlerden birisinin ‘din’ veya ‘dini yapılanmalar’ olduğu düşünülmektedir.

Sosyal sermaye çalışmalarında, sosyal sermaye düzeyinin ölçülmesi geniş bir ölçüde güven analizi ve birlik üyelikleri düzeyinde olmuştur. Güven düzeyinin yüksek olması ve etkin işbirlikli gruplara katılımın çok olması, sosyal sermayenin de yüksek olduğunun göstergesi kabul edilmiştir (Putnam, 1993; 1995).

Sosyal güven, anket uygulamasıyla çok yaygın bir şekilde ölçülmesine rağmen, deneysel uygulamalarla da ölçülmeye çalışılmıştır. Hardin’in (2006: 35) ifade ettiği gibi anket uygulaması, sosyal güveni hem kişiler arası boyutta, hem de kurumsal boyutta ölçmede sosyolojik anlamda kullanılmıştır.

Sosyal sermaye konseptinin en zayıf yönlerinden birisi, onun ölçülmesine ilişkin olan oydaşma eksikliğidir. En azından iki geniş yaklaşım ele alınabileceğini ifade eden Fukuyama; ilkinin toplum içerisindeki grup ve grup üyeliği ile ilgili olduğunu, ikincisinin ise survey metodu yoluyla güven düzeyi ve sivil katılımı ölçmeye yönelik çalışmalar olduğunu vurgular (Fukuyama, 1999: 9). Putnam’ın sosyal sermayeyi sivil toplum kuruluşlarının sayısı ve onlara olan katılım ile ölçmeyi amaçladığı burada hatırlanmalıdır.

Survey metodunda psikologlar tarafından geliştirilen ölçekler bu alanda geniş yer tuttuğu gibi, ekonomistler, politikacılar ve sosyologlar tarafından da tutumsal sorular oluşturulmuş ve test edilmiş standart ölçekler kullanılmıştır.

Standart ölçekler genelde politik amaçlı olarak, belli bir durumu betimlemeye veya açıklamaya yönelik olarak kullanıldığından Mollering (2006:137), bu tarz ölçekleri hedef-bağlantılı (target-related) ölçekler olarak adlandırmıştır.

Bu standart ölçeklerin başında Rotter'in 1967 de oluşturmuş olduğu 'kişiler arası güven ölçeği (KGÖ)' (Interpersonal trust scale) gelmektedir. Rotter'in oluşturmuş olduğu KGÖ 25 temel ve 14 ek sorudan oluşmaktadır³.

Güven analizine ilişkin popüler empirik çalışmaların başında; Amerika'da 1972 yılından beri yapılagelen ve 27'incisi 2008 yılında yapılmış olan Genel Sosyal Tarama (General Social Survey) ve Dünya bankasının düzenlemiş olduğu dünya Değerler Araştırmasıdır (World Value Survey)⁴.

1981'den bu yana yapılan ve geniş bir örneklem ile 2010–2011'de 5'incisi yapılacak olan WVS, yazında önemli bir yer tutmaktadır. Bu standart formlar uzun yıllardır dünyada sosyal sermaye ve sosyal güven çalışmalarına temel teşkil etmekte ve birçok bilim adamı için öncelikli veri kaynağı olmaktadır.

WVS, dünya üzerindeki bilim adamlarına, insan ilişkilerinden politikaya, ekonomiden dine, sosyal alanın hemen her türü ile ilgili bilgiler alınmasına ve bu bilgilerin değerlendirilmesine yardımcı olmaktadır. Online olarak sunulan ham araştırma verileri ve web tabanlı istatistiksel analiz imkânı, hem büyük bir kolaylık sağlamakta; hem de bilim adamları tarafından benzer verilere ulaşmayı sağlamaktadır. Bu da geçerlik problemlerine ilişkin soru işaretlerini gidermekte ve güvenilir olduğu düşünülen sonuçlar almayı sağlamaktadır.

Bu imkanı kullanarak verilerle değerlendirme yapan bir çok bilim adamı (Glaeser vd., 2000 ; Glanville and Paxton, 2007 ; La Porta vd., 1997), sosyal sermaye ve sosyal güven üzerine analizler yapmışlar ve tezler üretmişlerdir. Sözü edilen kapsamlı araştırmalardaki güven soruları ise çok detaylı olmaktan uzaktır.

Büyük ölçekteki bu iki küresel araştırma, bilim adamları için, gönüllü organizasyonlara katılım, suç ve cezalandırma, yaşam kalitesi, kurumlara olan güven, zamanı harcama alışkanlıkları, içme davranışları, hayat memnuniyeti,

³ Rotter'in 1967'de geliştirdiği ölçek için bkz. Wrightsman, L. S. 1991.

⁴ 1. 1981-1984 –20 Ülke, 25,000 katılımcı (İlk araştırma European Value Survey'dir)
 2. 1989-1993 – 42 Ülke, 61,000 katılımcı
 3. 1994-1998 – 52 Ülke, 75,000 katılımcı
 4. 1999-2004 – 67 Ülke, 96,000 katılımcı
 5. 2005-2008 – 54 Ülke, 77,000 katılımcı

göçmenlere olan güven, cinsiyet, dindarlık, eğitim, etnik ve ırksal değerlendirmelere kadar veri sunmaktadır.

Bahsedilen konu başlıkları ile ilişkili olan güven ise birkaç soru ile ölçülmeye çalışılır.

Güven sorusu: *‘Sizce insanların çoğunluğuna güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla herhangi bir ilişki kurarken veya iş yaparken hiç bir zaman dikkati elden bırakmamak mı gerekir’*

NORC (National Opinion Research Center) tarafından düzenlenen ve alandaki bir diğer önemli araştırma olan Genel Sosyal Survey’de de (GSS) güveni, WVS’de ki gibi tek soru ile ölçmek, eleştiriye yol açmıştır. Soruya verilen evet ya da hayır tarzı cevaplar, katılımcı toplumların düşük ya da yüksek güven temelinde değerlendirmelerine sebep olmuştur. Özellikle Fukuyama (2009), *“Büyük Çözülme”* isimli çalışmasında bu yöntemleri eleştirerek, tek bir soru ile güvenin istenilen şekilde ölçülemeyeceğini vurgulamıştır. Bu eleştirilere ise Glaeser vd. (2000), Tan ve Vogel (2005) de katılmışlardır.

Fukuyama (1999: 12) güvenin, tek soruyla ölçülmesiyle istenilenin tam elde edilemediğini ve kesin bilgiye şu konularda ulaşamadığını ifade eder. Cevaplayıcıların güven çapı, etnik yapıları ve dinler arası ilişkileri, yabancılarla olan ilişkileri ona göre yeterince açıklanamamıştır.

Bununla beraber GSS’de kullanılan iki ek soru daha vardır ki onlar da güvenin, dürüstlük ve yardımseverlik ile olan ilişkisi bağlamında ele alınmıştır.

Dürüstlük sorusu: *‘Çoğu insan, fırsatını bulunca sizin zaafınızdan yararlanmaya mı çalışır, yoksa dürüst olmaya mı çalışır?’*

Yardımseverlik sorusu: *‘Çoğu zaman insanların, yardımsever olmaya çalıştığı söylenebilir mi, yoksa kendileri için mi uğraşırlar?’*

Görüldüğü gibi dürüstlük ve yardımseverlik sorusu, güven sorusu ile aynı formatta ve verilecek cevaplarda iki tane ile sınırlıdır. Ya katılırsın ya katılmazsın tarzındadır.

Diğer taraftan akademik çalışmalarda güvenin ölçülmesinde deneysel metot; güven oyunu (yatırım oyunu) deneyi ve zarf düşürme deneyi şeklinde ortaya çıkmıştır. Bunlardan en popülerleri iki kişi arasında oynanan güven oyunudur. Bu

metodu kullanarak güven üzerinde incelemelerde bulunanlar arasında ise Hardin (2006), Tan ve Vogel (2005), Stenman vd. (2005) gösterilebilir.

Bu oyunda güvenme ve güvenmemenin rasyonelitesi, fiili olarak belirir (Hardin, 2006: 35). İki kişi arasında geçen ve deney gözlemcisinin eşlik ettiği karşılıklılık esasına dayanan bir oyundur. İlk başta iki tarafa da 10 TL verilir ve birisi gönderici diğeri alıcı olur. Gönderici alıcıya elindeki paradan istediği kadarını gönderir ve deney gözlemcisi gönderilen paraya 2 katı kadar ekleyerek alıcıya verir. Gönderme sırası diğeri şahsa gelir ve o ne kadar geri gönderirse iki katı daha eklenerek diğeri katılımcıya verilir. Burada olası zararsız rasyonel durum her iki tarafın da eşit kazanmasıdır. Durumları maddeleştirip gösterilirse;

- 1- İlk şahıs (Ali) 10 TL'nin 5 TL'sini gönderir.
- 2- Gözlemci 10 TL katarak 15 lira ikinci şahısa (Elif) verir.
- 3- İkinci şahısın (Elif) şu durumda 25 TL'si vardır. Gönderme sırası kendisine geldiğinden karşı tarafın zarara uğramaması için o da ilk şahısa 5 TL gönderir.
- 4- Gözlemci 10 TL katarak ilk şahısa (Ali) 15 TL verir.
- 5- Son durumda her iki taraf 20 TL ile oyunu bitirir.

İnsanlar birbirine güvendiği zaman, sebepsiz yere kimse kimseyi zarara uğratmak istemez. Mantıklı olan her iki tarafın da kazanmasıdır. Ancak serbest hareket alanında ortaya çıkan sonuçlar bu kadar paylaşımcı olmamaktadır. Geri döneceğine şüphe ile bakılan ve güvensiz ortamlarda durumun çok farklı çıktığı, bahsi edilen araştırmalarda ortaya konulmuştur. Tanımadığın bir insana para verince onun geri döneceğinden emin olmak zordur. Bu deneyin tekrarlanabilen durumlarında güven oranının ve para kazanma oranının arttığı da görülmüştür.

Güven araştırmalarında deneyleme yöntemi, çok tercih edilmeyen bir yöntemdir. Alana ilişkin bilgi vermek amacıyla burada ele alınmıştır.

Sosyal bilimlerin deneylemeye elverişli olmamasının başlıca iki nedeni vardır. İlki, sosyal olayların biricik ve bir kereye mahsus olmasıdır. Dolayısıyla laboratuvar ortamında da olsa yineleme imkânı bulunmadığı şeklindedir. İkincisi ise, sosyal olaylar öylesine karmaşıktır ki onları neden- sonuç ilişkisi saptayacak biçimde

yalıtma olanağı yoktur. Bu nedenle S.Mill'e göre sosyal olaylarda deneysel önkoşulları oluşturmak imkânsızdır (Sencer, 1989: 76).

Sosyal güvenin ölçülmesinde, bilim insanları tarafından anket yöntemi en çok tercih edilen bir yöntem olarak görülmüştür. Bu bağlamda deneysel çalışmaların sosyal bilimlerde çok tercih edilmeyen bir yöntem olması, sosyal güven çalışmalarında da sürmüştür. Bu çalışmada da anket yöntemi durumu daha iyi betimleyeceğinden ve analize imkân sağlayacağından dolayı tercih edilmiştir.

Anket yönteminde soruları hazırlarken, soruların 'yükü, yöneltici ve yanlı' olmaması, dikkat edilmesi gerekenlerin başında gelmektedir (Sencer, 1989:190-205).

Ancak Dünya Değerler Araştırmasında güveni, dürüstlüğü ve yardımseverliği ölçmeye yönelik soru kökü, yöneltici ve yanlı durmaktadır. Soruyu okuyanlarca, olumsuz tarafa doğru bir tercih varmış gibi algılanabilmektedir. Dolayısıyla hem tek bir soru ile güvenin ölçülmesi doğru olmadığı gibi, hem de bu soruların iki cevaplı (boyutlu) olması da ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Bu sebeple bu araştırmada G4⁵ sorusu sorulmuş ve mevcut sıkıntılardan kurtulmaya çalışılmıştır. Ayrıca 'genel sosyal güven' ve 'din eksenli güven' faktörleri kullanılarak daha detaylı bir analize imkân tanınmıştır. Ama dünya ölçeğinde yapılan araştırma sonuçlarıyla kıyaslama yapabilmek içinde aynı güven sorusu bu araştırmada da yer almıştır.

---

⁵ İnsanlara olan güven konusunda aşağıdakilerden hangisi fikrinizi yansıtır?

1.2. Sosyal Güven Teorileri

1.2.1. Sosyal Sermaye Olarak Güven

Bu başlıkta, sosyal sermayenin ne olduğu, belirleyicileri ve sosyal sermayenin içeriğine ilişkin yapılan farklı atıflar ve yorumlar ele alınarak, sosyal güven ile olan irtibatı irdelenecektir.

Sosyal sermaye çalışmaları, günümüz sosyal bilim literatüründe önemli ölçüde yer tutmaya başlamıştır. Sosyal düzene ve küresel çaptaki değişimlere bir açıklama olmak üzere, sosyal bilimcilerin yeni kavramsal anahtarları olarak da ifade edebileceğimiz, hemen hemen her sorunu çözen bir yapıyla (modern maymuncuk) sosyal sermaye kavramı, birçok açıdan büyük beklentilere gebe kalmıştır. Farklı formasyonlara sahip bilim adamlarının, farklı misyonlar yüklediği ve kavramı kendi bilim dalına kazandırmak için etno-bilimsel (etno-scientific) tarzda çalışmalar yaptığı görülmektedir. Ayrıca yapılan çalışmaların disiplinler arası (inter-discipliner) bir yapıya sahip olduğu, ifade ettiği alan itibariyle karmaşıklaştığı, ancak farklı bilim dallarındaki problemlerini içermesi ile izah edilebilir.

Bu sebeple araştırmacılar da kendi problemlerini ile ilgili olmak üzere, sosyal sermayenin farklı görünümünü ele alarak, yine kendi bakış açılarına uygun bir şekilde, sosyal sermayenin belirleyicilerini ve üretilmesini ya da hâlihazırdaki varlığı sonrasında meydana gelen olası sonuçlarını da yine benzer bakış açılarıyla incelemişlerdir.

Farklı tanımları içerecek şekilde geniş bir tanım yapacak olursak, sosyal sermaye; kişilerarası ilişkileri düzenleyen, yöneten, ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı yapan kurumlar, ilişkiler, davranışlar ve değerlerdir (Öksüzler, 2006: 111).

Kavramın, dünya ölçeğinde gelişmesi ve popülerleşmesi İtalyan politik bilimci Robert Putnam (1993 ve 1995) sayesinde olmuştur. Böyle olsa da, sosyal sermaye kuramının içeriğinin doldurulması ve kavramın sosyolojik arka planının, kavramsal boyutta ortaya konulmasında da diğer önemli üç isim; Pierre Bourdieu (1986), James Coleman (1990) ve Francis Fukuyama (1999 ve 2005) kayda değerdir. Bu üç bilim adamı; sosyal sermaye kavramının ve kuramının gelişimini - içeriğinin

kesinleşmesini sağlayan ve yaptıkları çalışmalarla bu alanda kendilerinden alıntılama yapmadan, sosyal sermaye çalışılmayacağına inanılan insanlardandır.

Bu önemli isimlerin sosyal sermaye teorisine ilişkin görüşleri literatürde yaygın olmakla birlikte, sosyal güvene ilişkin görüşleri çok detaylı değildir. Ancak güven kavramını, sosyal sermaye teorisinin içerisinde daha doğrusu sosyal sermayenin bir ürünü ya da bir önkoşulu (belirleyicileri) olarak değerlendirmişlerdir. Güven, bu araştırmacılar tarafından diğer fenomenlerle izah edilmiş ve bir toplumsal fayda unsuru olarak görülmüştür.

Putnam, Coleman ve Fukuyama arasında, güven konusuna ilişkin detaylı çalışma Fukuyama (2005) tarafından yapılmıştır. Ona göre sosyal sermaye, iki veya daha fazla birey arasındaki işbirliğini teşvik eden, (örneklerle) desteklenmiş gayri resmi normlardır (Fukuyama, 1999: 3). Bu tanımda işbirliğinin önemine vurgu yapan Fukuyama, diğer bir cümlesinde sosyal sermayeyi *‘bir toplumda veya onun bazı bölümlerinde güven duygusunun hâkim olmasından ileri gelen bir yeti’* olarak görür (Fukuyama, 2005: 42). ‘Büyük çözülme’ isimli eserinde ise sosyal sermayeyi *“bir grubun üyelerinin paylaştıkları ve bu kişilerin işbirliği yapmalarına imkân tanıyan gayri resmi değerler ve normlar kümesi”* olarak tanımlarken; sosyal güveni ise, *“herhangi bir grubun veya topluluğun işleyişini daha verimli hale getiren kayganlaştırıcı bir maddeye”* benzetir (Fukuyama, 2009: 34).

Bu bağlamda Bourdieu (1986) *‘sosyal ağ’* üzerine yaptığı çalışmalarla, kişiler arası ilişkilerde ağ oluşumuna ve ağ yapılarına önem vermiştir. Güven, bu ağ ilişkileri içerisinde çok daha kolay yapılanabilmektedir.

Klasik sınıf tanımlamasının dışında, bir durum değerlendirmesi yapan Bourdieu, sosyal yapıyı ağ ilişkileriyle izah ederek ‘habitus’un önemine değinmiştir. Sınıf ayrımı ve toplumsal tabakalaşmaya dair bu modern bakış, sosyal sermaye anlayışı ve tartışmalarının içerisinde kendisine yer bulmuştur. Aynı şekilde Putnam da İtalya da (sosyal ağ yapılarına benzer şekilde) sivil katılımı örneklemine alarak, sermayenin sosyal biçimlerine ulaşmayı amaçlamıştır.

Bourdieu, yakın aile çevresi ve bu yapının ortaya koyduğu fırsatlar ve ağ silsilesinin bireyin yaşamında etkili olduğunu ve bu yapının çok değişmeyebileceğini ve bireyin sonraki yaşantılarına etki edeceğini vurgular. Kültürel sermaye olarak tanımlaştırdığı bu yapısal bütünlük, bireyin gerçek gündelik yaşam tarzlarını,

zevklerini, ağlara erişimini ifade eden genel bir kavramsal şema olarak değerlendirilir.

Habitus anlayışı ile bağlantılı olarak değerlendirilirse; bireyin yüksek sanat, stratejik meslek, entelektüel birikim ve anlayışa sahip olmasının yolu, içinde bulunduğu habitustur. Bu yapıdan kurtulması ya da sahip olduğu habitustan çıkmasının yolu Bourdiue'ya göre sosyal sermaye unsurlarıdır. En başta gelen unsur ise sosyal ağ imkânının olması ve farklı ağlara giriş yapabilmenin yolunun tamamen sivil bir inisiyatifle ele alınmış olunmasıdır.

Modern sınıf anlayışının değerlendirmesi olan bu anlayışta imtiyazlı bir sınıfın ortaya çıkışı ve gücün paylaşımı hususu da önem arz eder. Çünkü iktidar mücadelesinin döndüğü ve elitist yapının olduğu yerler de habitus ile izah edilmektedir.

Bourdieu için sermaye, güçle eşitir. Ekonomik anlamda rekabet edebilmenin yolu ise kültürel sermaye ya da sosyal sermayeye sahip olmaktır. Eğer bunlardan birisi yoksa, birey rekabet şansını önemli ölçüde kaybedecektir. Habitus ve hiyerarşik sosyal yapının izahı Bourdiue'nun güç nosyonu ile ilişkilidir (Bexley vd, 2007: 20; McManamey, 2004: 56; Field, 2006: 21).

Daha geniş bir perspektiften bakacak olursak Bourdiue, ekonomik sermayeyi yani para ve mülkiyeti diğer üç sermaye tipinin altında yatan neden olarak görür. Kültürel sermaye; eğitim ve diğer kültürel ürün ve hizmetleri içerir. Sosyal sermaye; ağları ve yakın arkadaşlıkları içerir. Sembolik sermaye ise bütün meşruiyet türlerini içerir (McManamey, 2004: 56).

Coleman (1999: 98) ise sosyal sermayeyi, beşeri sermaye ile kıyaslayarak izaha yönelir. Onun için sosyal sermaye '*(norm, güven ve ağlardan oluşan) sosyal yapının içerisinde yer alan tarafların kesin eylemleridir*'. Benzer bir tanımı Putnam (1993: 167) da yapar; '*sosyal sermaye güven, normlar ve ağlar gibi özelliklerle, koordineli eylemlerin desteklenmesiyle toplumun yeterliliğini artırmaktır*'. Onlar için sosyal sermaye, aktörler arası bir ilişkidir. Rasyonel seçim teorisi bağlamında konuya yaklaşan Coleman (1999: 99-102), tercihlerin taraflar arası fayda ve zarar münasebetine göre, karşılıklılık temelinde bir ilişkinin ortaya çıkabileceğini izah eder.

Karşılıklılık faktörü hem güvenin, hem de sosyal sermayenin tanımlanmasında önemlidir. Bu terimle sosyal sermayeyi tanımlayacak olursak: aktörler arası koordinasyonun üretildiği sosyal kaynakların sosyal sermaye olduğunu ifade edebiliriz. Bu tip kaynaklar daha iyi iş, daha iyi ekonomi ve daha iyi sağlık üretmede etkilidir (Nieminen vd., 2008: 407).

Putnam (1993) ve Fukuyama (2005) sosyal sermayeyi bir topluluğun özelliği veya bir grubun varlığı olarak görürken; Portes (1998) ise onu dar kaynakları kullanan bireyin varlığı olarak görür. Glaeser (2001) ise sosyal sermayenin topluluklar değil; bireyler tarafından inşa edildiği noktasına işaret eder. Buradan da şunu anlıyoruz ki sosyal sermayenin çıkış noktası bireyler düzeyindedir (Nieminen vd., 2008: 407).

Tartışmanın bu boyutunda sosyal sermayenin kaynağını izahta Coleman farklı bir yol benimser. Sosyal sermayenin öncül ya da sonuç olmasından öte onun bir yan ürün olduğunun izahı üzerinde durur. Coleman'a göre sosyal sermaye insan ilişkilerinde aktörlerin eylemlerinden ortaya çıkan bir yan üründür (Bexley vd., 2007: 21–22). Daha farklı bir ifadeyle sosyal sermayeye yapılan vurgu, onun sosyal yapının ya da içerisindeki organizasyonel oluşumların bir sonucu değil de, bireyler arası ilişkilerden ortaya çıktığıdır (McManamey, 2004: 57).

Putnam, sosyal sermayeyi çok boyutlu bir nosyon olarak ele alır. Coleman gibi o da sosyal sermayenin en büyük özelliğini, bireyler arası ilişkilerden çıktığı şeklinde değerlendirir (McManamey, 2004: 58). İtalya örneğinden yola çıkarak sivil katılım ve ağların önemine ulaşan Putnam, klasiklerde olduğu gibi, sivil sözleşme nosyonuna ulaşmıştır.

Amerika'da, sosyal sermayenin giderek düştüğü tehlikesini, ses getiren çalışması '*Bowling Alone*' ile ortaya koymaya ve teorisinin sınırlarını çizmeye çalışmıştır. Ona göre 'sosyal sermaye teorisinin ana fikri, sosyal ağların değerini anlamaktır' (Putnam, 2000: 19).

Sosyal sermayenin güvenle olan ilişkisi zaman zaman, birbirlerini kapsamaları ve birbirlerinin ögesi-elementi veya önkoşulu-sonucu tarzında anlaşılabilir. Güven yazınında bu durum çok farklı tartışmalara konu olabilmektedir.

Hiçbir araştırmacı sosyal sermayenin tek boyutlu bir yapı olduğundan ve birkaç özelliği bulunduğundan bahsetmemiştir. Woolcock'un (1998: 159) dediği gibi

'sosyal sermayeyi açıklamada tek bir terim yetersizdir... Bu yüzden ilgili tartışmalarda sorunun çözümü için belki farklı düzeylerde, farklı boyutlarda ve farklı tiplerde sosyal sermaye anlayışı gerekebilir'.

Bu çalışmadaki bakış açısı ise güvenin, sosyal sermayenin bir ögesi ya da elementi olduğu yönünde olacaktır. Güvene ilişkin sosyolojik bakış açısı, onun sosyal sermaye ile olan ilişkisini zorunlu kılmaktadır. Bir anlamda sosyal sermaye ve güven kavramı, birbirinden ayrılamaz ve kendilerini izahta totolojik olarak birbirlerinin yerine de kullanılabilen kavramlardandır. Belki de bu başlıktan çıkarılabilecek en iyi sonuç, sosyal sermaye ve sosyal güven ikilisinin sembiyotik bir ilişki içerisinde olduğunu anlamak olacaktır; çünkü sosyal sermayeyi izah ederken güven kavramına ve güven ilişkilerine değinmek zorunda kalırsınız. Aynı şekilde güveni izah ederken kişiler arası ilişkilerdeki ağ yapılarından ve dâhil olunan birlikteliklerden bahsetmeden bunu yapmak zor olsa gerek.

Demokratik değerlere ve sivil sözleşme ruhuna uygun ağ yapılarından, sosyal birlikteliklerden ve sivil katılımlardan oluşan tarafların birbirleriyle olan iletişimlerdeki ve münasebetlerdeki güven temelli bu yapıya ki bu, birbirine girmişlik ve toplumsal içkinlik durumunun bir ifadesidir. Bu örüntülerin bütününe sosyal sermaye demek daha uygun gelmektedir.

Yazında, sosyal sermayenin öğelerine dair yapılan tartışmalar genel anlamda önemli iki değişken, yani 'güven' ve 'ağ' kavramları etrafında dönmektedir. Bir açıdan bu iki kavramın sosyal sermayenin en temel öğeleri olduğu kabul edilebilir. Bu kavramların hemen arkasından gelebilecek diğer tartışma konusu olan kavram ise 'norm' olarak belirlemektedir.

Ağ şebekeleri ve işleyiş tarzına ilişkin olarak hatırı sayılır bir yazın birikmiştir. Granovetter (1973) ağsal bağların ve kişisel bağların ayrımını yaparak zayıf bağların önemine değinmiştir. Bireyler arası ilişkilerdeki enformasyon alışverişi ve bunun gerçekleştiği ağ yapıları sosyal güven açısından ve dolayısıyla sosyal sermaye açısından önem arz eder. Ağ yapılarını analiz açısından Putnam'ın ortaya koyduğu sistem önemlidir.

Sosyal sermaye kavramının tanımsal boyutlarını ele almak ve ağ yapısını izah için Putnam (2000: 22–24) bağlayıcı ve köprüleyici sermaye biçimlerini ele almıştır.

Sınırlandıran Sosyal Sermaye (Bounding): İçe dönük bir ağ yapısı oluşturmaya ve birbirine benzeyen bireyleri bir araya toplamaya yönelik bir durumu ifade eder. Dinsel cemaat birliktelikleri bu ağ yapısına örnek olmaktadır.

Köprüleyen Sosyal Sermaye (Bridging): Dışa dönük ağ yapısı ve bağlantı kurmaya yönelik bireyler arası ilişkisel durumu ifade eder. İnsan hakları birliktelikleri, ulus aşırı organizasyonlar birer örnek olmaktadır.

Putnam'a (2000: 22) göre sınırlandıran sosyal sermaye aslında temel bir ihtiyaç gibidir. Toplumsal dayanışmanın ortaya çıkmasında çok önemli rol oynar ve karşılıklılık anlayışını güçlendirir. Köprüleyen sosyal sermaye ise kişinin bireysel anlamda ilerlemesine, gelişmesine ve yeni fırsatlar bulmasına yardımcı olur.

Yazında, bağlayan sosyal sermaye, 'yoğun güven' (Khodyakov, 2007) olarak; köprüleyen sosyal sermaye ise 'zayıf bağlar' (Granovetter, 1973) olarak da tartışmalarda yer bulmuştur.

Bütün bu tartışmalardan sonra sosyal sermayenin grup üyeleri ya da tek tek birey için pozitif bir dışsallık oluşturduğu görülebilir. Ancak güven, norm ve ağ etkileşimleri ile bu dışsallığın davranış boyutuna ulaşabileceği; bu dışsallığın modern anlamda, resmi ya da resmi olmayan karşılıklı güvene dayalı kurumsal yapılanmalar ile ortaya çıktığını ifade etmek gerekir (Öksüzler, 2006: 111).

Sosyal bilimcilerin genel anlamda oydaşma içerisinde olduğu husus, güvenin toplumun her alanı için önemli olduğu ve toplumsal kurumların etkili ve istendik şekilde çalışması için gerekli elementlerinden birisi olduğudur.

Bu anlamda daha iyi bir siyaset için, daha iyi bir eğitim hizmeti, sağlık hizmeti, daha iyi bir ekonomi için önkoşul, 'kişilerarası güven' olmaktadır. Bu temel kurumların ötesinde ise sivil toplum kuruluşlarına katılım, demokrasi, refahın artması ve sosyal uyum gelmektedir.

Sosyal sermayenin ve güvenin, ekonomiye ve örgütsel yapılanmalara dair etkisi çok sayıda araştırma ile test edilmeye çalışılmıştır. En önemlilerinden birisi de sosyal sermaye yazınının klasiklerinden sayılabilecek olan Putnam (1993) tarafından yazılan "*Making Democracy Work*"tur. Bu eserde Putnam, İkinci Dünya Savaşı sonrası İtalya'sında kuzey ve güney bölgeleri arasındaki birliktel yapılanmalara katılımı ölçerek sosyal sermayeyi ve güveni izah etmeye çalışmıştır.

Knack ve Keefer (1997) ise ‘*Sosyal sermayenin ekonomik faydası var mı?*’ isimli çalışmalarında sosyal güvenin ekonomik boyutu itibariyle sosyal sermayeye olan katkısını irdelemişlerdir. Kendilerinin de belirttiği gibi bu çalışmada “güven, dayanışma normları ve birlikler” ele alınmıştır ve bu çalışmanın üç ana sonucu vardır.

Birincisi, güven ve yurttaşlık dayanışmaları güçlü ekonomik performansla birleşmiştir. İkincisi, güven ve yurttaşlık dayanışma normları etkili bir şekilde sözleşme haklarını, mülkiyeti koruyan formel kurumlarda ve sınıf veya etnik çizgilerde az kutuplaşmış ülkelerde güçlüdür. Üçüncüsü, işbirliği aktiviteleri, Putnam’ın ortaya koyduğunun aksine, ekonomik performansla alakalı değildir (Knack ve Keefer, 1997: 1252).

Tam tersine, yüksek güven düzeyine sahip toplumlarda işbirliği artar ve dolayısıyla ekonomik performans yükselir. Güvenin burada güçlü bir bağımsız değişken olduğunu görebilmek gerekir; “...güven ve yurttaş işbirliğinin ekonomik aktiviteyi artırmadaki etkisi çok önemlidir” (Knack ve Keefer, 1997: 1283).

Yüksek sosyal güvene sahip toplumlar, sadece yeniliklerin teşvikinde ve fiziksel sermayelerinin artırımında değil; aynı zamanda beşeri sermayenin artırımında da yüksek dönüte sahiptir (Knack ve Keefer 1997: 1253).

Knack ve Keefer (1997: 1277-1281) güvenin ve yurttaş işbirliğinin belirleyicileri olarak üç temel değişken önermişlerdir. İlki; güvenin, resmi ya da resmi olmayan gruplara ve birliklere katılım (yatay birlikler ağı olarak ele alınmaktadır) veya üye olmanın, yurttaşlık bilincini artırabildiği, ki bunu Putnam da (1993) paylaşmıştır. Ancak güven ve grup-birlik arası ilişki iki uçludur. Grupların kutuplaşmaya yol açması ise etnik, politik, dinsel farklılıkları ortaya çıkaracağı için her zaman gruplara katılım, güveni ve yurttaşlık bilincini ortaya çıkarmayabilir.

İkincisi ise toplumsal kutuplaşmanın derecesidir. Kutuplaşma güven ve yurttaş işbirliklerinde kendisini göstermektedir. Kutuplaşmayı toplumdaki bireylerin tercihleri arasındaki farklılık olarak nitelersek, bu açıklık ne kadar büyükse toplumsal ve siyasi birliği sağlamak, yurttaş katılımını ve güveni sağlamak o kadar zor olacaktır. Kutuplaşmış toplumlarda bireyler, ortak değerleri paylaşmak konusunda eksik arka plana sahip oldukları gibi, bireyler arası karşılıklı beklentilerde zora

girmektedir. Burada dinin ve dilin homojenleştirme etkisi bu değerlerin paylaşımında önemlidir. Kutuplaşma güveni ve işbirliği normlarını yok edebilir.

Güvenin ve yurttaşlık normlarının üçüncü muhtemel belirleyicisi ise ülkenin resmi kurumsal yapılarıdır. Resmi yapıların zorlamış olduğu sözleşme biçimleri ve hükümet politikaları güveni ve yurttaşlık bilincini artırabilir ve azaltabilir. Hardin'e göre ise *'Hobbes'cu bakış açısıyla bakılacak olursa; güven oluşumu bu bağlamda güçlü hükümetler tarafından sözleşmelerin yapılması sağlanarak sigorta altına alınmış oldu. Hükümsüz bir şekilde güvenin sağlanması ve işbirliğinin imkânını düşünmek oldukça akıldışı olurdu'* (Knack ve Keefer, 1997: 1279).

Bu durumda düşük sosyal kutuplaşma ve resmi kurumsal normlar güvenin ve yurttaşlık bilincinin hamisi olacaklardır.

1.2.2. Rasyonel Tercih Olarak Güven

Etno-metodolojik ya da “verstehen” bir bakış açısı, sosyal realitenin beşeri yüzünü, eylemin esas amacı ekseninde anlamamızı sağlar. Diğer taraftan bazı bakış açıları ya da yöntemler, bireyin homo-economicus ve homo-rational yönüne vurgu yaparak korumacı, zarardan kaçmaya ve kâra yönelmeye dair ihtimal hesapları yapan, pritimatif ama temel olan beşeri duyguya gönderme yaparlar.

Böylece bireyler arası güven ilişkilerinin güdüleyici yapısının en yaygın sunumu ve doğal yapısı, bireyler arası alışveriş süreci olarak ortaya çıkar (Hardin, 2006: 18). Birinci ve ikinci şahıs arasında, yani karşı taraflar arasında geçen bu alışveriş tabii ki çoğunlukla menfaatlere dayalı olarak sürdürülebilir.

Gizil bir kural olarak bireyler başkalarıyla olan ilişkilerinde, onları yargılayacak kadar varlıklı olup güvenilir olduğuna itimat ettiğinde güvenir. Bu yüzden güven, üç fasıldan oluşur. A, B'ye güvenir. B'nin falan işi yapacağına güvenir. Bu güvenme, X'in durumu (X'in aynı işi yapabilme ihtimali B ile kıyaslanarak) göz önüne alınarak yapılır (Hardin, 2006: 19). Yani güven ilişkisinde üç parti yapıdan bahsetmemiz mümkündür. Güvenen, güvenilen ve riskli bir durumda ortaya çıkan olası meseleler bu kabilden değerlendirilir. Uslander (2002: 22-25) bu tarz bir güvene 'stratejik güven' adını verir.

Bu anlamda rasyonel tercih teorisinin vurgusu kabaca şu şekildedir. “Ben birine güvenirim şöyle ki: O kişinin, kendi menfaati dolayısıyla, konu ile ilgili uygun zamanlama ve uygun yerde ‘güvenilir’ olacağına ilişkin iyi bir inancım vardır. Ya da güvenmek için iyi bir sebebim vardır. Benim güvenim dönüşür. Direk olarak güvenilir şahsın menfaatiyle orantılı olarak dönüşür. Kendiliğinden değil de, benim menfaatinin güvenilen şahsın menfaatlerinde kapsanıp kapsanmadığından kaynaklanır. Yani güvenilen şahıs benim menfaatlerimi bir dereceye kadar kendi menfaati olarak hesaba katar.

Güvenin, Hardin tarafından yapılan bu yorumu, yazında çok meşhurdur ve ‘*kapsanmış menfaatler*’ olarak bilinir. Yani, “*ben senin menfaatini kendi menfaatlerimde kapsayabilirim*”. Ancak bu demek değildir ki senin menfaatlerin benim menfaatlerimin üstüne çıkabilir. Ayrıca şöyle bir risk daha vardır ki, benim menfaatlerim senin menfaatlerinin üstüne çıkabilir. Bu durumda bana olan güvenin yerine gelmeyebilir. Senin menfaatlerin benim menfaatlerimde senin düşündüğün tarzda kapsanmayabilir (Hardin, 2006: 19).

Bunun da sebepleri vardır diyor Hardin. Bir şahıs başka bir şahısla güven telakkisine girince, güvenilen şahsın güvenen şahsın menfaatlerini kapsamasının yani güvenilen şahsın kapsama nedenleri vardır. Şu şekilde izah eder:

İlki, bir şahsın diğeriyle görüşmeyi sürdürmek ve sahip olduğu arkadaşlık ilişkisini devam ettirmek için. Çünkü burada devam eden ve uzun vadeli olacağı anlaşılan bir ilişkiden bahsedilmektedir, dolayısıyla “senin menfaatlerin benim tarafımdan kapsanabilir.”

İkincisi, iki şahıs birbirini yakından tanımasa bile kapsayan kendi ününe bir zarar gelmemesi için güvenen şahsın menfaatini koruyabilir.

Üçüncüsü ise bir kişinin menfaatlerini o kişiyi sevdiğimizden ya da o kişinin arkadaşımız olmasından dolayı kapsayıcı olunur.

Özetle; kapsayıcı güvenin ve bu sürece dâhil olmanın, yaygın üç işleyişi vardır. İlki süre giden ve bizim için değerli olan bir ilişkiden kopmamak için, ikincisi sevdiğimiz biri ya da bir arkadaşımız için, üçüncüsü ise karşılıklı güven telakkisinde kendi ününe zarar vermemek için. Bunlardan ikincisinin bireysel düzeyde bir güvene tekabül ettiği açıktır (Hardin, 2006: 20).

İtibar üzerinde de detaylı bir şekilde duran Hardin, itibar kavramının güvenin anlaşılmasında merkezi bir konuma sahip olduğunu ifade eder. Bu önemli konumundan dolayı da itibarın zaman zaman yanlış anlaşıldığını vurgular. Hardin'e (2006: 24) göre; Sztompka (2003: 71) itibarın değerlendirmesini: "Kişinin belli konuda nasıl davranacağını tahmini" olduğunu zannetmektedir. Böylece itibarı, basitçe geçmişteki davranışların kaydı olarak tanımlamıştır.

Bu analizle Hardin, Sztompka'nın sadece bir tahminci olduğunu göstermektedir. Ancak bunun ötesinde itibar, sosyal yaşam içerisinde bir teşvik unsuru olarak, bireye iyi bir ün vermektedir. Ayrıca onun itibarının devamını sağlamaktadır. Dolayısıyla da geleneğin devamını sağlamaktadır.

Bu değerlendirmeyi '*itibari etki*' olarak kavramsallaştıran Hardin (2006: 24), dolaylı ilişkilerde kapsanmış menfaatlerin burada ortaya çıktığını ve sosyal yaşamdaki bu itibarın diğer bireylerle olan etkileşimlerde teşvik edici bir unsur olduğunu vurgular.

Birisine güvenip güvenmeyeceğimizin ahlaki bir seçimle açıklanamayacağını da ifade eden Hardin, güvenmek, güvenmemek ya da nötr kalmayı ihtiyatlı bir durum değerlendirmesi olarak görür. Hatta bazı durumlarda yapılan tercihin ahlaki anlamda yanlış olabileceğini; Yahudilerin hiç tanımadıkları bazı Nazi subaylarının kendilerini kurtaracağına dair güvenlerini örnek vererek izah eder (Hardin, 2006: 27).

Tabii ki bütün bunların yanında aradığımız ideal durum, ne pahasına olursa olsun koşulsuz güven değildir. Çünkü güvenilen her zaman için olumlu sonuçları garanti etmeyebilir. Güvenmek için hiç bir nedeniniz olmadığında birine güvenmek, temkinsizliktir. Ayrıca güvenilmez bir kişiye de güvenerek ondaki bu kusur destek bulmuş olur.

Bu açılardan değerlendirdiğimizde ise, güvensizlik karşı tarafın yeterliliğinden veya niyetinden emin olamama ve buna bağlı olarak olumsuz bir tavır takınma durumunu ifade etmektedir (Erdem, 2003: 160).

Yazındaki araştırma türleri de benzer şekilde aynı mantıkla yürütülmüştür. Güven analizi rasyonel tercihe dayanan araştırmacılar, deneysel yönetime ağırlık vermişlerdir. Bu bağlamda deneysel araştırmalar mikro düzey güven analizleri için kullanılmamıştır.

Kişiler arası güven daha çok işbirliğine yatkındır. Hardin'e (2006: 42) göre iki kişi arasındaki (dyadic) ilişkinin sürdürülmesine olan inancın ifadesi olan güvenin ölçülmesi deneysel araştırmalarda görülür.

Deneysel oyun araştırmaları, birkaç düzeyde devam etmiştir. Mahkûm ikilemi, kollektif hareket, sosyal ikilem gibi adlarla ve yukarıda bahsedilen oyun teorisi adı altında birçok varyasyonla güven analizleri yapılmaya çalışılmıştır.

Hardin (2006: 43–46) oyun teorisi ile ilişkili mikro düzey analizi incelerken iki başlıkta değerlendirmeyi uygun görür. Karşılıklı güven, ve tek yönlü güven. Tek yönlü güvene göre daha karmaşık olan karşılıklı güven diyadik (dyadic) bir yapıya sahiptir ve iki kişi arasında geçmektedir. Karşılıklı ardışık hareketlerin tarafların menfaatini koruyup korumadığı üzerine odaklanan bu çalışmalar, hareketler serisinde riskin ve güvenin tekrar tekrar ele alındığı ve yeniden düzenlendiği ihtimali üzerine durmaktadır. Bu hareketler sonucunda ise etkileşimler serisinin devamı, karşılıklı fayda elde etme potansiyeline olan güven üzerine olacaktır.

Hardin (2006: 22) açısından mahkûm ikilemi veya karşılıklı değişim etkileşimleri de güven sorunsalını ifade eder. İlk olarak birincisi bir tercihte bulunur ve daha sonra ikincisi tercihte bulunur. Mahkûm dilemmasında ise tam anlamıyla *'kapsanmış menfaatler'* telakkisi hâkimdir. *"Sana güveniyorum; çünkü benimle işbirliği yapacağına dair inancım var ve bu iş birliği benim menfaatimi de kapsamaktadır."*

Ancak Hardin, 'güven oyunu' temelli kuramları ve araştırmaları da şu gerekçelerle eleştirir. Öncelikle güven kavramının toplumsallığına vurgu yaparak, güven ilişkilerinin süre giden toplumsal ilişkiler içerisinde yer aldığını ve mekanik bir yapısının olmadığını; güvenin, gerçek dünyanın içinden gerçek ilişkiler üzerine kurulu olduğunu ifade eder. Dolayısıyla böyle kurgulanmış ortamlarda gerçek ilişkilerin veya güven duygusunun istenilen düzeyde yakalanamayacağını ifade eder.

Bununla beraber tarama metodu (survey) ise makro düzey analiz için daha uygundur. Bu metot kişilerin hükümete, kurumlara ve diğer bireylere olan güven ilişkilerini ölçmede, daha etkindir (Hardin, 2006: 42).

Ayrıca Lewis ve Weigert (1985: 969) ise, riskten korunmak ya da karşı tarafa güvenmek için gerekli bir meziyet gibi görünen rasyonel tahmin ve tercih meselesini de eleştirerek, rasyonelliğin '-miş gibi' yapmak olduğunu, rasyonel tahminlerin

başarısız olduğu yerde güvenmenin başarılı olduğunu ifade ederler. Çünkü sosyal gerçeklik deterministik bir dünya değildir.

Baudrillard'ın (1998) ifadesiyle gerçek, simülasyona dönüşmüştür. Realiteye -miş gibi yaklaşmak kültür endüstrisinin bir sonucu olarak var olmaktadır. Baudrillard'ın kaygısı, bir noktada gerçek dünyayı yalancının, daha doğrusu -miş gibi davranan insanların doldurmasıdır. Bu tür yalancı imgelerin yayılması her zaman ve zeminde gerçekliğe dair başlatılmış bir savaşın ayak sesleridir.

Duygudan ve insandan arınmış rasyonel örüntüler, simülasyon kültürünün artmasına yol açan öğelerdendir. Samimi duygular ve insanlığa dair olumlu duygularla bezenmiş, güven katsayısı yükselmiş, sosyal sermayesi yüksek toplumlarda 'miş gibi' yapmak en son akla gelen şey olsa gerek.

1.2.3. Modernlik ve Güven

Giddens'a göre (1998: 28–30) sosyologlar, modern dünyayı sık sık uzmanlaşma ve farklılaşma kavramları ile izah etmişlerdir. Ancak o bu durumu, kendine özgü kavramlarla izah etme yoluna gider.

Dünya uygarlık tarihinde gelenekselden ayrılma suretiyle gerçekleşen değişimin modern toplum yapısına doğru olduğu ve bu iki farklı yapının sonrakinin öncekini nesh etmesi veya yanlışılaması şeklinde olduğu kabul görmüştür. Hatta modernliğin, gelenekselin her hattını yapıbozuma uğratması şeklindeki izahlar geçerli sayılmıştır.

Giddens'in yapmaya çalıştığı ise bu gerçekliğin farklı kavramlarla izahıdır. 'Yerinden çıkarma' nosyonu başlı başına bir toplumsal değişimi ifade eder. Yerinden çıkarmanın somut şekilleri olarak ifade edilebilecek 'simgesel işaretler' ve 'uzmanlık sistemleri' zaman ve uzam çerçevesinde toplumsal değişimin baş aktörleri olarak değerlendirilir.

Çalışma adına çok önemli olan bu kavramsallaştırmalar şu açıdan önemlidir. Giddens (1998: 32) için '*Bütün yerinden çıkarma düzenekleri, hem simgesel işaretler, hem de uzmanlık sistemleri güvene dayanır. Bu nedenle güven modernlik kurumlarının çok önemli bir parçası olmuştur. Burada güven kişilere değil; soyut niteliklere karşı duyulmaktadır.*'

Parasal sistemlere olan güven böyle bir simgesellik içerir. Bireyler paraya itimat duyarlar. Birbirleriyle olan alışverişlerinde daha önce hiç karşılaşmadığı bir bireyden öte, paraya ve diğer modern simgesel işaretlere güvenirler.

Bir diğer yerinden çıkarma sistemi olan uzmanlık sistemleri ile ilgili vurgu Giddens için ‘teknik beceri’ ve ‘profesyonel uzmanlık’ sistemlerinedir. Ona göre birçok insan düzenli ya da düzensiz olarak avukat, doktor, mühendis, mimar gibi profesyonellerden danışma alır. Ancak mimar ya da mühendisin yaptığı eve girerken merdivenler çökecek mi diye düşünmez. Onların yaptıkları hesaptan hiçbir şey anlamaz, ancak bu insanlara güvenir. İşte buradaki inancımız ve güvencimiz aslında uzmanlık sistemleri alanına dairedir (Giddens, 1998: 33–34).

Para ve politik güç gibi sembolik değişim araçlarının efektif işlerliği, sistem güveni için kaçınılmaz bir durumdur. Parsons’a göre güvensiz toplumda para, hukuk ve kültürel sembollerin meşrulaştırma gücü olmaksızın kurumların (sistemin) bütünlüğünden bahsetmek mümkün olamazdı (Lewis ve Weigert, 1985: 973).

Durkheim da benzer şekilde ifade etmiştir ki; kurumsal güven, kişilerarası güveni sigorta eder. Bu sebeple toplumsal kurumlara olan güven zedelendiğinde diğer insanların güveni de zedelenebilir. Bu, birey-grup yaşamının bir sonucudur (Lewis ve Weigert, 1985: 974).

Güveni ve yardımcı kavramlarını analiz eden Giddens (1998: 38–41), dokuz maddelik bir çerçeve ortaya koymuştur. Kısaca ifade edilirse;

- a) Güven için gerekli olanların başında gelen koşul, güç eksikliği değil bilgi eksikliğidir.
- b) Güven, temel olarak riske değil olumsuzluğa bağlıdır. Bu olumsuzluklar tekrarlandığında ister birey ister kurum olsun beraberinde bir güvenilirlik çağrışımını da yanında taşır.
- c) Güven, kesin olarak inanç ile itimat arasındaki bağıdır ve onu zayıf tümevarımsal bilgiden ayıran da budur. Bu bilgi itimadı gerçekleştirir.
- d) Simgesel işaretlere ve uzmanlık sistemlerine olan güvenden bahsedebiliriz. Kişilere duyulan güven bir dereceye kadar sistemlere duyulan güvenle ilişkilidir. Ancak bu güven sistemin işleyişine dair bir güvendir.

Yukarıdaki bu maddelerden sonra güvenin belirli bir tanımına ulaşmış durumdayız. Güven, belli sonuçlar ya da olaylar kümesi göz önüne alındığında bir kişi ya da sistemin güvenilirliğine olan itimat olarak tanımlanabilir. Buradaki itimat başkasının dürüstlüğüne, sevgisine ya da soyut ilkelerin doğruluğuna karşı beslenen bir inancı anlatır.

Bundan sonra ele alınan maddeler, risk ve güven ilişkisi üzerine olacak ve risk-güven kavramlarının modern düşünümSELLİKTEKİ YERİ vurgulanacaktır.

- e) Modernlik koşullarında güvenin var olduğu bağlamlar tamamen toplumsaldır ve bu toplumsal oluşum daima risk içerir.
- f) Tehlike ve risk birbirine benzer ama aynı şeyler değildir. Riskin öngördüğü şey tehlikedir. Hesaplanmış riski göze alan kişi belirli bir eylem biçiminin getireceği tehdit ya da tehditlerin farkındadır.
- g) Risk ve güven iç içe geçmiş durumdadır. Normalde güven belirli etkinliklerin sonucunda ortaya çıkabilecek tehlikeleri azaltmaya ya da minimize etmeye yardımcı olur. Bu sebeple güven ile risk hesabı (kabul edilebilir risk) arasında hep bir denge vardır.
- h) Risk yalnızca bireysel bir sorun değildir. Büyük insan kitlelerini ilgilendiren riskli oluşumlarda da (nükleer savaş, ekolojik yıkım) mevcuttur. Bu nedenle 'güvenliği', belirli tehlikeler grubunun önlendiği ya da en aza indirildiği bir durum olarak nitelendirebiliriz.
- i) Yukarıdaki gözlemlere göre güvenin karşıtı basitçe güvensizlik değildir.

Bilgi felsefesi bağlamında değerlendirilebilecek tahlilleri konuya taşıyan Giddens (1998: 43–44), Popper'in yanlışlanabilirlik teorisini, güven analizinin içerisine almıştır. Bilginin, kesinlikle eşitlenmesinin yanlışlığını vurgularken bu düşünce dedir. Baştanbaşa düşünümSELLİKLERDEN kurulu bir dünyada yaşıyoruz. Geleneksele dair olanlar eleştirildi, yeniden üretildi ve yeniden üretildi. Bilim anlayışı da bundan nasibini aldı, çünkü sanılanın aksine bilimde hiçbir şey kesin değildir. Modernlik, fen bilimleri dünyasının ortasında serbestçe yüzer durur. Modernlik koşullarında hiçbir bilgi, bilmenin 'emin olmak' demek olduğu 'eski' anlamdaki bilgiler değildir.

1.3.Din ve Güven

1.3.1. Toplumsal Yapı ve Dinsel Davranış

Din kurumu sosyolojik yapısı itibariyle, sosyal teoride geniş bir tabana yayılmış ve hemen her kuramın içerisinde yer almış, hatta bazı meta-kuramlarda başat bir rol oynamıştır. ‘Din kurumu’nun teoriler arası paylaşılmazlığı, onun teoriler üstü düşünülebilmesi ile daha rahat anlaşılır.

Paradigmatik yapısı itibariyle din kurumu, birçok meta-teorinin açıklayamadığı ve çalışma alanına dâhil bile edemediği konuları ele alır. Sosyal gerçekliğin belli boyutlarına yönelik, doyurucu izahatlarda bulunur. İşlevselcilik-Yapısalcılık, Çatışmacılık, Sembolik Etkileşimcilik, Dramaturji, Modernlik Kuramı, Post-Modernizm gibi meta-kuramları bu bağlamda örnek verebiliriz. Sosyal realitenin meta-kuramlarca ele alınması, sosyal teorinin temel problemlerini açıklamaya yönelik çabasıyla örtüşmektedir.

Din, bir anlamda bireylerin maddi-manevi çevrelerini algılamalarına yardımcı olur. Bu yönüyle bireylere hazır kalıplar sunar, nerede ve hangi konumda bulunduğunu göstererek bir kimlik kazandırır ve bakış açısı verir. Bu bakımdan dinler kültürel yönden, içinde doğdukları toplumdan soyutlanamazlarsa da, din olgusu sırf toplumun ürünü sayılamaz. Din ve toplum birbiriyle karşılıklı etkileşim içindedir (Aydın, 1997: 100).

Teori dünyasında, meta-kuramların bakış açılarının farklı olmaları ve sosyal gerçekliğin tamamını açıklamaya yönelik gayretleri dolayısıyla din kurumunu, kendi bakış açıları çerçevesinde bir ara eleman ya da kendi kurdukları sistemin bir yardımcı alt birimi olarak değerlendirme yoluna gittikleri görülmüştür. Bu sebeple kuramcıların bakış açısı ve başat ideolojisi hangi temel sosyolojik kuruma dayanıyorsa, diğer temel sosyolojik kurumlar ikinci planda kalmıştır. Örneğin Marks’ın çözümlemesinde, ekonomi kurumu başat bir rol oynarken diğer kurumlar, ekonomi kurumunun merkeze alındığı bir analize göre sosyal teorideki yerlerini almışlardır.

Benzer şekilde Durkheim’da da, toplumsal yapının belirleyiciliği dolayısıyla, diğer bütün kurumlar gibi, din de toplumsal yapı tarafından oluşturulma yoluna

gidilmiş ya da bu yapının bir ilintisi olarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Weber'de ise din, bizzat sosyal realiteyi açıklamanın temel öncüllerinden sayılarak teorinin merkezine oturtulmuştur.

Çalışmanın bakış açısını vurgulamak için ayrıca şu örnekleri vermek gerekir. Kapitalizmin öncüllerini ele alan, gerilim ve çatışmayla sosyal realiteyi ve insanlık tarihini anlamlandırmaya çalışan Marks; kapitalist bir toplumun öncüllerini ekonomik temelli sınıf çatışmalarıyla izah etmeye çalışmıştır. Ancak bakış açısı Marks'tan farklı olan Weber, aynı gerçekliği (kapitalist toplumun oluşumunu) Püriten Ahlak anlayışı ve bürokratik süreçler ile yani, 'aynı gerçekliği başka gerekçelerle' izaha gitmiştir.

Sencer'e (1999: 9) göre de, genel olarak sosyal, özel olarak dinsel olguların tarihsel evrim süreci içerisinde çözümlenmesi ve açıklanmasında bugüne kadar sosyal bilimciler tarafından birbirinden çok farklı iki ayrı yöntem kullanılmıştır. Sencer'in (1999: 9-11) vurguladığı bu iki yöntemin ilki burjuva sosyolojisinin, diğeri de Marksist sosyolojinin yöntemi şeklinde kendisini göstermektedir. Ancak günümüzde sosyal teoriye yönelik bu sınıflandırma çok fazla rağbet görmediğinden başka bakış açıları gelişmiştir. Bunları kısaca, Naturalistik Sosyoloji ve Humanistik Sosyoloji sınıflandırmaları olarak ele alınabilir.

Bu tarz sınıflandırmalar Weber'in ideal tip tanımına uygun düştüğü şekliyle ele alınması gerektiği, bunların aslında gerçeklikte olmadığı, ancak toplumsal gerçekliği daha iyi anlamak için yapılmış kurgular olduğu unutulmamalıdır (Poloma, 1993: 14). Böylece aynı gerçekliğin teoriler tarafından nasıl farklı algılandığı bir kere daha görülmektedir.

Bu anlamda dinin ne olduğu, gerçekten toplumsal fayda ve işlerlik ile mi değerlendirilmeli, yoksa din kendi kutsallıkları ile mi değerlendirilmelidir? Din kurumunun işlevsel özellikleri ve toplum için ifade ettiği anlam, çalışmanın bakış açısı itibarıyla de önemlidir.

Zaten dinin işlevinin ne olduğu ile ilgili teolojik bir din tanımına da sadece İslam dininde karşılaşılır. Şöyle ki Kuran din kelimesini doğaüstülük, kutsallık, ruhanilik gibi kavramlarla tanımlamaz. Kuran'a göre din insan ilişkilerini belirleyen bir ahlaki ilkeler topluluğudur. Bir anlamda bireysel ve sosyal hayatı şekillendiren en temel yapı olarak karşımıza çıkar (Aydın, 1997: 105).

Teorilerin din kurumunu nasıl algıladığından öte, din kurumunun toplumsal işlevleri insanlık için daha önemlidir. Bu tartışmaları göz önüne alan Berger dinin toplumsal işlevleri üzerinde durmuş ve genel olarak üç başlık altında incelemiştir (Köktaş, 1997: 13–15).

A- Sembolik bütünleştirme: Durkheim'ın meşhur sorunsalı, dinin bütünleştirici gücünün sınırları idi. Bu sebeple toplumsal bir öge olarak din kurumu, toplumsal düzeni sağlayan ve toplumu bütünleştiren yegâne unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Din her şeyin üzerinde, insan hayatını düzenleyici bir prensip olmaktadır.

Berger'in bu analizi Durkheim'ın kutsal olan ve kutsal olmayan ayırımına ve totemlerin simgesel değerlerine vurgu yapmaktan ibarettir. Simgelerin önemini Durkheim "*Dini Hayatın İlk Şekilleri*" isimli kitabında detaylı bir şekilde anlatmıştır.

B- Toplumsal kontrol: Berger'e göre dinin diğer bir önemli işlevi ise toplumsal kontrolü sağlamasında yatmaktadır. Din bu kontrolü içten ve dıştan olmak üzere iki şekilde sağlamaktadır. Dışsal kontrol olması noktası ise Weber'in öne sürdüğü meşrulaştırma terimi ile ifade edilebilir. Sosyo-politik olarak ele alınan birçok konuda dinin meşrulaştırma gücü çok önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Berger'e göre toplumsal kontrol mekanizması bireyi sadece dışarıdan zorlamaz; aynı zamanda kişinin bilincinde yer ederek, içselleştirilmiş bir şekilde, 'vicdan' olarak da kendisini gösterir.

C- Toplumsal yapılandırma: Berger'e göre din sık sık kutsal olmayan yapıları da meşrulaştırır. Bu özellikle yeni ortaya çıkan kurumların işleyiş süreçleri ile ilgilidir.

Dinin sembolik işlevi belki de hiçbir zaman sönmeyecek bir meşale gibidir. Öte yandan toplumsal kontrol mekanizması olarak dinin ne kadar etkili olduğu açıktır. Kültürden kültüre veya toplumdan topluma değişse bile din, toplumsal

kontrol sisteminin en doğal ögesini oluşturmaktadır. Burada Berger'in öne sürdüğü, dinin toplumsal yapılandırma melekесinin üzerine vurgu yapmak yerinde olacaktır.

Toplumsal yapılandırma işlevi artık modern dünyada çok farklı şekilde ete kemiğe bürünmüş böylece modern dini yapılanmalar ortaya çıkmıştır. Geleneksel dini yapılanmalardan ve kuruluşlardan bu yeni siyasete ayak uydurarak kendini yenileyenler olmakla birlikte, yok olmaya yüz tutan yapılanmalar da vardır (tekke, zaviye, dergah vb.). Diğer taraftan, modern dünyada geleneksel kalıplarıyla çalışmalarına devam eden dini yapılanmalar da yok değildir.

Sosyolojik bir perspektifle bakınca, dinsel kurumların bizzat dinsel yapılanmalar veya dinden kaynaklanan etkilerle ortaya çıktığını hemen herkes kabul eder. Modern dönemlerde ortaya çıkan dini hareketleri de göz önüne alarak dinden kaynaklanan kurum, cemaat ve yapılanmaları incelemek, din kurumunun günümüzde örgütlenme işlevini nasıl sürdürdüğünü gösterecektir. Geçmişte görüldüğü üzere⁶, dini mezhepler ve tarikatlar İslam dininin temel ayırıcı kurumları olmakta idiler. Bu ayrımın motivasyonu tamamen dinsel olmakla birlikte, toplumsal değişime yönelik bir kaygıyı da taşımaktadır.

Bu itibarla, din kurumunun yardımlaşma, dayanışma (takipçilerine vaaz edilen) gibi hususlarla, gizil bir toplumsal yapılandırma işlevi olduğu görülür. Modern bakış açısıyla uygulanmaya çalışılan sosyal projeler, aslında bu toplumsal yapılandırma işlevini gerçekleştirmek içindir. Din kurumu doğası itibariyle bunu yerine getirmektedir.

Bu bakış açısıyla ortaya çıkan dini yapılanmalar, toplumsal refahın artmasında ve her türlü eşitliğin sağlanmasında gerekli olan araçları üretir ve yeniden üretir. Bu yeniden üretim bir bakıma sosyal değişime uyum sağlama devinimidir. Dinin dışsallaşmasının sonucu olarak, dinin topluma yansmasıyla ortaya çıkan kurumlar ve yapılanmalar, insanoğlu için yapılması gerekenler noktasında değerlendirmelidirler. Görünüşleri ve organizasyon tipleri farklı olsa da, amaç ve niyet aynıdır. Din kurumunun geleneksel dışsallaşma araçları ile modern dışsallaşma araçları bu bakımdan farklı olabilmektedir.

---

⁶ Buradaki vurgu İslam'ın ilk yıllarından daha çok sonraki dönemleri kapsamaktadır. Her ne kadar mezheplerin ortaya çıkışında siyasal ve toplumsal süreçler etkili olmuşsa da bu oluşumun temel motivasyonu, dini daha iyi anlama üzerine yapılan tartışmalar ve bu tartışmaların sonuçlarıdır.

Yani dindarlık, modern hayat ve onun icadı olan seküler yapılar ile yeni aidiyet düzeni tarafından ehlileştirilmektedir. Din, bu anlamda yeni formlar kazanarak (sekülerleşerek, millileşerek) toplumsallaşmada önemli roller oynamaya başlamıştır (Kentel, 2009: 94).

Görüldüğü üzere din, insanın yalnızca belli türden davranışlarını (dinsel) kapsayan bir kurum değildir; aksine başından beri insanın hemen tüm eylemlerine şöyle ya da böyle damgasını vurmuş bir sistemdir. Bu sebeple dinin, görelî de olsa bağımsız kültürel bir kurum mu, yoksa tüm kültürel kurumlara kaynaklık eden bir temel olgu, başka bir deyişle kurumlar arası bir sosyal/manevi doku mu olduğu konusunda hala tartışmalıdır (Aydın, 1997: 100).

Tartışmanın bu yönünde Parsons dini iki boyutta incelemektedir (Köktaş, 1997: 311). Birincisi modern dünyada sahip olduğumuz görkemli teknoloji, bilim ve ekonomiyi ortaya çıkaran temel gücün din olduğu boyutu; ikincisi ise din tarafından şekillendirilen bu dünyanın olumlu anlamda ‘iyi’ olmasını sağlayan ya da iyi olması için çalışan boyutudur. Şu durumda Parsons’ın kilise kadar, güç ve olumlu etki yüklediği başka bir kurum görülmemektedir. Kilise, ona göre daima modern medeniyetin temel direği ve ışığıdır.

Toplumsal yapı, kültür, medeniyet veya daha özel olarak insanoğlunun din ve dini kurumlarla olan etkileşimi hep vardır. Sadece bu etkileşimin şiddeti ve yönü farklılaşmaktadır. Din ve dini kurumlar, bazen olumlu bazen de olumsuz değerlendirmelere tabi tutulmuşlardır.

Örneğin, toplumsal değişime yönelik vurgusuyla dinler veya tarikatlar bazı durumlarda değişimi engelleyen, bazı durumlarda da değişimi başlatan unsurlar olarak görülmüştür. Weber’in (1997) analizinde Kalvinizmin zühtü yorumu ve püriten ahlak, olumlu bir değişime öncülük etmektedir. Marks’ta ise din, değişimin önünü tıkayan üstyapı kurumlarının bir ajanı ve yardımcısı olarak ele alınır ve istenilen değişimin engelleyicisi olarak görülür. Durkheim’da (2009) ise din, toplumun merkezinde yer alırken, toplumun kendisinden ve geçirdiği süreçlerden bağımsız değildir. Toplumun kutsal saydığı değerler aslında hem bu değişimi gerçekleştiren hem de statikliği koruyan temel unsurların başında gelmektedir.

Bu bakımdan toplumsal değişimler ve modern küresel devinimler göz önüne alındığında, din ve dini kurumların modern dünyada yeri olmadığını ifade ederek

dini dışlayan değerlendirmeler, makro bakış açısıyla düşünüldüğünde son derece eksik bir analizdir. Diğer taraftan, din kurumunun, bireyin davranışlarını ve sosyo-kültürel hayatının tamamını kapsadığını ifade etmek, her şeye dini dâhil etmek de o derece eksik bir analizdir. Sonuç itibariyle, dini ve dinsel hayatı toplumsal gerçekliğin neresine yerleştirirsek yerleştirelim, din ve toplum sürekli bir etkileşim halindedir.

Günümüz itibariyle değerlendirince, artık modern dini yapılanmaların din kurumunun bazı işlevlerini yerine getirmede devreye girdiğini ve din-toplum etkileşimini bu vechede sürdürdüğü görülür. Bu itibarla modernleşmenin etkisi ve geri kalmışlığın munis atmosferi ile dini kurumlarda yenilik hareketleri başlamış ve devreye modern kurumlar girmiştir. Diyanet yapılanması (Bardakoğlu, 2006), Kuran Kursları, dernekler, modern anlamıyla vakıflar, cemaatsel yapılanmalar (bankalar, okullar, hastaneler, medyatik yapılanmalar, üniversiteler, yüksek ve orta öğrenim yurtları, öğrenci evleri, yardım dernekleri, aşevleri, kültürel ve sosyal faaliyetler, sivil toplum örgütleri) ve benzeri kurumlar kendisini toplumsal değişime intibak ettirmiş '*modern dinsel kurumlar*' olarak zikredilebilir.

Modern dinsel kurumların özelliği, diğer geleneksel dinsel kurumlar gibi motivasyonlarını dinden almalarıdır; ancak bu kurumlar örgütlenme biçimiyle geleneksel dini yapılardan farklıdırlar. Burada vurgumuz örgütlenme üzerinedir. Modern dinsel kurumları, geleneksel dinsel kurumlardan ayıran en önemli şeylerden bir tanesi, onun örgütlenme ve ussal bürokrasi itibariyle ortaya koyduğu farkıdır. Modern dini yapılanmalar, örgütsel yapısı itibariyle diğer kurumsal yapılanmalar gibi örgütsel ve bürokratik bir şemaya sahiptir.

Bu yapılanmaları örgüt sosyolojisi bağlamında ele almak ve değerlendirmelerde bulunmak bize farklı bir bakış açısı verecektir. Türkiye örneğinde verimlilik ve ussallık bağlamında ele aldığımızda, modern dinsel kurumların içerisinde başarılı olarak değerlendirebileceğimiz yapılar vardır. Örneğin Diyanet İşleri Başkanlığı, devletin resmi kurumları arasında yer almış olması dolayısıyla da modern örgütsel yapıya en çabuk kavuşan ve ussal bürokrasiyi en çabuk benimseyen bir kurum olmuştur.

Diğer sivil cemaatsel yapılanmalardan ise, örgütsel anlamda iyi kurumsallaşmış olanlar ve verimlilik, öngörülebilirlik esasına dayananlar ayakta

kalabilmişlerdir. Yani, modern örgütlenme tarzını ve ussal bürokrasiyi içselleştiren dini cemaatlere bağlı kurumlar, grup içini kayırma ve iltimastan uzak bir şekilde faaliyetlerini sürdürebilmektedir.

Gerçekleşen bu biçimsel değişiklik göz önüne alındığında, modernliğin zihin ve bilinç dünyalarını etkilemesine dair karşı-duruş özünde, modern kurumsal yapılanmalar ile gerçekleşir hale gelmiştir. İşletmelere özgü olan rekabet ve müşteri kapma anlayışı, modern dinsel kurumlarda da kendisine yer bulmakta, daha çok üye ve daha çok katılım istenmektedir. Günümüz Türkiye'sinde bu biçimsel dönüşümü başaran dini hareketler daha çok üye kaydetmekte, etkinliğini artırmakta, merkeze aldığı fikrin ya da kanaatin sürdürülmesini daha kolay sağlamaktadır.

1.3.2. Dinin Sosyal Güven Oluşumuna Etkisi

Teorik ve bilimsel araştırmalara başlayan her bilim adamı, dinin birleştirici ve düzen koyucu gücünden kaynaklanan toplumsal işlerliğini kolayca kabul edebilir. Ayrıca dinin, akıldışı mistik büyüyle, güven üzerinde olumlu etkileri olacağı da kolayca farkedilebilir.

Dinin toplumsal etkilerini irdelemek adına yapılan bir çalışmada ele alınacak belli yaşamsal sorunlar vardır. Bunlar konunun derinliğinden ve karmaşıklığından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan da insanın-bireyin bu konulara yaklaşma tarzından kaynaklanan sıkıntılar da vardır. Bu bağlamda kriz ve problemlerin kaynağının, insan eliyle ortaya koyulan sistemler ve bu sistemlerin uzantıları olduğu düşünülürse, dinin bu denklemde konumlanışı oldukça önemli olmaktadır. Din kurumunun yapıcı, olumlayıcı ve sosyal güveni artırıcı etkisi, kriz ve problemlerin aşılmasında etkili olacaktır. Dinin sosyal güvene olan etkisi de toplumsal etkiler bağlamında ve kurumsal etkiler bağlamında ele alınacaktır.

Din, kaynağı itibariyle içindeki varlıklarla birlikte bütün evrenin yaratıcısı Allah'a dayandığından, mutlak manada barışı, huzuru ve güven duygusunu öne çıkaran ilahî kanunlar manzumesidir. Dinin temel hedefi, insanları hem bu dünyadaki hem de öteki dünyadaki yaşamlarında mutluluğa ulaştırmaktır (Özarlan, 2005: 55).

Bu durumda ‘din niçin vardır’ sorusunun cevabı ‘*barış, güven ve rahmet için vardır*’ olacaktır (Bayraklı, 1993: 140).

Mutluluk öyle durduğu yerde gelecek bir meleke değildir; çaba gerektirir. Güven ilişkileri de mutluluğun en önemli yapıtaşlarından birisidir. Güvenin oluşumu, korunması ve sürekliliğinin sağlanması ayrı ayrı çaba gerektiren durumlardır. İşte bu ilişkileri temin eden, geliştiren ve toplumsal bir yapıya mal eden kurumların başında şüphesiz din kurumu gelmektedir.

Şayet bu itinalı ve özen gösterilen durumdan biraz uzaklaşırsa yalancılık, ikiyüzlülük, ihanet ve bencillik gibi istenmeyen davranışlar ortaya çıkar. Böylece güven bunalımına kapı aralanmış olur. Yalan söylemek ilişkilerdeki güveni kesin olarak yok eder; dolayısıyla güveni doğruluktan ayrılmayarak sürekli olarak beslemek gerekir (Doruk, 2009: 164).

İdeal anlamda, din kurumu ve dini yapılanmalar güven tesis etmede ve güvenin korunmasında ve sürekliliğin sağlanmasında en önemli pozitif etkenlerden birisidir. Değerlerin ve ahlaki normların oluşumunda, birincil derecede önemi olan ‘dini kurumlar’ güven ilişkilerinin her aşamasında önem arz etmektedir.

Bireyler ve bireyler arası ilişkiler rutin dışında seyrettiği zaman, aktörün keyfiyetine binaen, bu davranışı yeniden istendik bir biçimde geri getirmek de sosyal normlar ve sosyal değerler sayesinde olmaktadır. Bu değer ve normların kaynağı da çoğunlukla din kurumu olmaktadır. Din kurumunun etkisi araştırmacılarca değerlendirmeye alınan önemli bir değişken olmuştur. Araştırmalarda din kurumunun bağlamsal veya probleme dair lokal ölçümleri genelde bir kaç soru ile ölçülmeye çalışılmıştır. Güven, yardımseverlik, dürüstlük değişkenleri de tek soruyla ölçülenlere dâhildir.

Avrupa ve Amerika’da yapılan araştırmalarda bulgular; din kurumunun ve dini yapılanmaların, düşük güvenle ilişkili olduğu yönündedir. Yapılan empririk çalışmalarda da ortaya çıkan sonuçlar çoğunlukla benzerdir. Yapılan literatür taramasında araştırmacıların dine dair bakış açılarının genelde olumsuz olduğu görülmüştür. Bundan ötürü, din-güven ilişkisi noktasında yapıcı analizler bulmak zor olmaktadır. Örneğin, Berggren ve Bjornskov (2009: 1) tarafından empririk açıdan ortaya konulan çalışma ile dinin etkisi eleştirel tarzda sorgulanmıştır. Dinin sosyal güven oluşumu üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çeken bu çalışmada, ‘Gallup

Dünya Araştırması' verileri kullanılarak ülkeler arası bir modelleme yapılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada dindarlığı ölçerken tek bir soru kullanılmışlardır. '*Din günlük yaşamınızın önemli bir parçasını oluşturuyor mu?*'.

Sonuç olarak, 'Gallup 2007' araştırmasına göre dindarlık ölçümlerinin güven ile olan ilişkisi negatif yönde çıkmaktadır. Araçsal değişkenler ileri düzey tahminlerde dindarlığın düşük güvene neden olduğunu ifade etmektedir (Berggren ve Bjornskov, 2009: 4)

Berggren ve Bjornskov çalışmalarında din kurumunun önemini ifade ederken ekonomi ve siyaset kurumlarının da dindarlık türlerinden ve din anlayışından kaynaklanan çeşitliliğe yenik düştüğünü, yani ekonomi ve siyaset alanlarının dindarlık tarafından etkilendiğini vurgularlar. Bu vurgulama daha çok insanların algılama ve davranışlarının dindarlık ve dindarlık biçimleri tarafından etkilendiği yönündedir (Berggren ve Bjornskov, 2009: 1)

Bütün bu olumsuz ve eleştirel tavırların yanı sıra Berggren ve Bjornskov '*din ve güven*' analizine ilişkin yaptıkları çalışmalarında, literatüre ilişkin önceki çalışmaları üç grupta toplamışlardır (Berggren ve Bjornskov, 2009: 5).

Birinci grup; ülkeler arası ölçekte yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlar üzerinedir. Bu bağlamda hiyerarşik dinlerin⁷ (İslam, Ortodoks kilisesi ve Katolik kilisesi gibi) ve benzer dinlerin mensuplarının ölçülmesi ile elde edilen veriler genellikle olumsuz bulunmuştur.

Hiyerarşik dinlerin güven üzerindeki olumsuz etkilerini ölçümler ve analizler sonucunda ortaya koyan araştırmacılar arasında La Porta vd. (1997), Zak ve Knack (2001), Berggren ve Jordahl (2006), Bjornskov (2007), Berggren ve Bjornskov (2009) gibi araştırmacılar yer almışlardır.

Hiyerarşik dinlerin haricinde daha esnek kurallı Protestanlık üzerinde yapılan araştırmalar ise Uslaner (2002), Guiso vd. (2003), Delhey ve Newton (2005) tarafından ele alınmış ve bu çalışmalarda Protestanlığın olumlu etkisi olduğu ifade

---

⁷ Berggren ve Bjornskov tahlillerinde İslam dini de hiyerarşik bir din olarak ele almıştır. Ancak İslam dininde diğer bazı dinlerde olduğu gibi ruhban veya din adamları sınıfı oluşmamıştır. Bu anlamda eğer vurgu İslam dininin öğretilerine ilişkin ise bu anlamda da hiyerarşiye özgü bir öğreti göze çarpmaz. Ancak, Katolik, Ortodoks kiliselerinde bu şekilde örgütsel ve hiyerarşik bir yapılanmadan bahsedilebilir.

edilmiştir. Yine Berggren ve Bjornskov, Budizm ve Hinduizmin güven üzerinde olumlu etkileri olduğunu ifade etmiştir.

Berggren ve Bjornskov ikinci grubu betimlerken, bireysel düzey verilerden bilgi elde etmişlerdir. Bu gruptan Alesina ve La Ferrara (2002), dindarlığın güven üzerinde anlamlı bir etkisini bulamadıkları gibi benzer şekilde, Welch ve diğerleri de (2007) dindarlıkla (ibadet sıklığı olarak ölçülen, dinsel cemaatler ile bağı ele alan, insanın doğasının günahkâr olduğunu düşünen) güven arasında açık bir ilişki görememiştir. Ayrıca Welch ve diğerleri (2004) kiliseye gitme sıklığı ile düşük güven arasında bir ilişki kurmuşlardır. Traunmüller (2009) ise Alman Protestanlar üzerinde yaptığı araştırmada kiliseye devam sıklığı ile yüksek güven arasında ilişki bulmuştur.

Görüldüğü gibi dindarlık ve güven bağlamında ele alınan çalışmalar görecelik arz etmektedir ve çalışmacılar farklı farklı değerler bulabilmektedir.

Berggren ve Bjornskov'un üçüncü grup olarak nitelendirdiği çalışmalar da, bireysel düzey verilerden ve deneysel çalışmalardan elde edilmiştir. Anderson ve diğerleri (2006) dini üyelik ve dini katılımın davranış bağlamında etkisini test etmeye çalışmışlardır. Bireysel davranışın dini üyelikle belirgin bir ilişkisi olmazken, dini katılımın hafif bir etkisi olduğunu bulgulamışlardır.

Modern zamanlarda yaşanan “büyük çöküş” ile güven arasında ilişki kurmaya çalışan Fukuyama (2009: 121) çarpıcı bir analiz yapar. Ona göre dinin güven üzerinde çeşitli etkileri olduğu aşikârdır. Köktendinciler ve kiliseye gitmeyen (dindar olmayan) insanlar diğer insanlara göre daha fazla güvensizlik sergilerler. Yine Amerika örneği ile analize devam edilirse; Amerika’da dindarlığın azalıp azalmadığının belirsiz olduğunu; ancak son zamanlarda güvende meydana gelen düşüşün bir kısmının daha laik bir topluma geçiş süreciyle açıklanabileceğini ifade eder.

Buraya kadar yapılan teorik değerlendirmelerden yola çıkarak bir genelleme yapılacak olursa; din kurumunun güven üzerine olan etkisi, ‘olumlu’ ve ‘olumsuz’ etkiler olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Sosyal güvene dair yazında beliren bu etkilenmeye dair olumlu göstergeler maddeleştirildiğinde ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır.

- 1- Cömertlik ve karşılıklılık ahlakı etkisi
- 2- Sosyal ve ahlaki davranışlardaki etkisi (kürtaj, uyuşturucu kullanımı, boşanma oranlarına etkisi, suç eylemlerine iştirakin önlenmesi)
- 3- Takipçilerine bu değerleri öğretmesi
- 4- Dini pratiklerle topluluk ruhunu ve işbirliğini teşvik etmesi
- 5- Sivil toplumun inşasında ve gönüllülük faaliyetlerinde din kurumunun olumlu etkisi.

Sosyal güvene dair yazında beliren olumsuz göstergeler de şunlar olmaktadır.

- 1- Dini homojenliğin ötekini yaratması ve heterodoks akımların inkârı (sacred umbrellas)
- 2- Dinsel çatışma ortamı ve buna bağlı olan ayırt ediciliğin gücünün belirginleşmesi

Bourdieu'nun kapsayıcı (inclusivity) ve dışlayıcı (exclusivity) olarak tanımladığı şekliyle ya da içsel dindarlık-dışsal dindarlık tanımlarıyla bahsedilen bir durum olan grup dışını inkâr, en önemli dinsel olumsuz etki olarak belirlemektedir.

Aslında 'ben' ve 'öteki' varsa, iki ayrı varlık da var demektir. Ben ve ötekini birleştiren şey ahlaktır. Bu şüphesiz ontolojik bir birleşme değildir (Sönmez, 2008: 73). Gölcük (2000: 128) çalışmasında, dinin her şeyden önce Allah'a güvenmek olduğunu ifade eder. İnsan, bu güven ve inançla çok zor zamanlarda muhtaç olduğu iç huzuru ve emniyeti kendi içerisinde bulmaktadır.

Zor zamanlarda belli davranış kalıpları olarak da karşımıza çıkan din kurumu, hazır ve kültüre içselleştirilmiş davranış örüntüleriyle insanların hayatını da kolaylaştırmaktadır. Böyle olunca ahlaki yapının üreticisi konumunda yine din kurumu görülmektedir. Din, ötekini yaratıyorsa eğer, ötekiyle birleşimin öncülü ve teşviki yine dinse, bu yapı paradoks olarak mı algılanmalı, yoksa dinin toplumsallaşmasının göreceli sonuçları olarak mı algılanmalıdır.

Din veya dini yapılanmaların olumsuz etkileri noktasında bir değerlendirme yapılacak olursa; dini yapılanmalar kendi içerisinde grup normları gelişmiş, güven çapı büyümüş, çok iyi örgütlenmiş olabilir. Ancak her iyi yapılanmış oluşum, birlik ya da organizasyon, toplumsal ve evrensel açıdan olumlu ve istendik tarzda olmayabilir. Örneğin Amerikan sivil toplum yapılanmasında önemli yer tutan mafyalar ve Ku Klux Klanı sosyal sermayeye sahip örgütlerdir ve içinde bulunduğu toplum için zararlıdır (Fukuyama, 2009: 37). Dolayısıyla sivil toplum yapılanmalarının veya dinsel yapılanmaların her zaman için iyi olduğunu söylemek ve bu tarz oluşumları denetimsiz bir şekilde olumlamak doğru olmayabilir.

Din kurumunun toplumsal yansıması ve etkileri birçok bağlamda değerlendirilebilir. Dinin işlevlerinden başlayarak, din kurumunun diğer sosyal kurumlarla olan bağlarına değinerek izahat yapılabilir. Ancak bu durum araştırmanın sınırları dışına çıkmak anlamına gelir. Bu sebeplerle, bundan sonraki alt başlıklarda din kurumunun, özellikle İslam dininin güven oluşumu ile ilgili öğretilerine yer verilecektir.

Ayrıca, İslam dininin öğretilerinde ve doğu toplumlarında, batı toplumlarının aksine, güvenmeye değil de, daha çok güvenilir insan olmaya önem verildiği vurgulanmaya çalışılmıştır. İlk başlıkta İslami açıdan ve bireysel bazda güven ve güvenilir olmaya ilişkin vurgular varken, daha sonraki alt başlıklarda ise dinin kurumsal etkisi noktasında güvene yansıması ele alınmıştır. İkincil yapılar olarak ta bahsedilebilen dini yapılanmalar ve dini olmayan her türlü örgütlü teşekkülün güven bağlamında değerlendirilmesi söz konusudur.

Daha sonraki alt başlıkta ise, cemaatsel yapılanmalar olarak ele alınan, direk dinden doğan kurumların güven bağlamında ele alınması söz konusudur. Böylece bu başlıklarla sosyal güven-din ilişkileri bireysel ve kurumsal boyutta açıklanmaya çalışılmıştır.

1.3.2.1. İslam Dini Bağlamında Güven, Güvenilirlik

Önceki bölümde güven üzerine yapılan tartışmalardan, şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür. Batı toplumları, bireyi merkeze alan ve bireyin eylemi olan bir ‘güvenme’ üzerine kuruludur. İslami kültürle beslenen doğu toplumları ise daha

çok ‘güvenilir olma’ erdemi üzerine kuruludur ki bu güvenmeyi sağlar ve hızlandırır. İslami kültürde ‘güvenilir’ bir birey olmak bütün yönleriyle desteklenmiş, bu sebeple güvenilir olmak ve bunun için gerekeni yapmak tavsiye edilmiştir. İslami etkiyle ortaya çıkan ‘güvenilir olma’ bilinci, her haliyle toplumun ve kültürün tarihsel kodlarına kazınmışken, ‘güvenmek’ ilk anda gerekli olan bir insan erdemi olarak görülmemiştir. Burada güvenmenin önemsiz olduğu anlamı kastedilmemiştir. Bilakis ‘güvenilir’ olmanın öncelendiğini ve bu ‘güvenilir’ bireylerin güvenmeyi kolaylaştırdığı ifade edilmiştir. Mantıki olarak ‘güvenilir’ bireylerden, güvenilir toplum oluşması daha muhtemeldir.

Bu sebeple güvenilir olmak, toplumsal yapı ve örüntüler içerisinde önemli bir yer işgal eder. Toplumsal içkinlik, güvenilir olmayla birlikte hayat bulur. Çocukluktan itibaren anlatılan hikâyeler, masallar, etik kurallar, hep güvenilir insan olmaya yönelik bir çaba olarak algılanabilir.

İslam dininin öz kaynaklarında güvenmek üzerine çok az ibareler varken, güvenilir olmak üzerine sayısız kanaatler mevcuttur. Bu anlamda ‘iman’ ile ‘güvenilir olmak’ arasında sıkı bir bağ kurulmuştur. Müslüman’ın kişilik özelliklerinden birinin ‘güvenilirlik’ olduğu ifade edilmiştir.

İslam kültür ve uygarlığında, örgütlenme ve ağ yapılarına ilişkin değerlendirmeler, ‘güvenilir olmanın’ önemine vurgu yaptığı gibi, sosyal kontrol mekanizmalarıyla ‘güvenen şahsın’ hakları da ayrıyeten korunmuştur. Modern anlamda risk, azaltılmıştır. Bunun en bariz örneği, ticaret ve zanaat örgütü olan ‘lonca teşkilatında’ görülebilir.

Bunun da ötesinde güvenmek, bireysel bir özellik olarak kişinin kendisi ile olan bir mücadelesi iken, karşı tarafla olan ilişkisi sayesinde toplumsal bir özellik kazanır. Ancak güvenilir olmanın kendisi, bireysel bir özellik olsa bile sadece bu kadar değildir. Çünkü bireysel özellikler, kişinin toplumsalla olan birlikteliği ve etkileşimi sonucu sergilenen eylemler bütünüdür. Dolayısıyla güvenilir olmak, sosyolojik anlamda toplumsal ve tarihsel kodları, etik tortuları ve özellikle din kurumuna dayanan bir arka planı dikkate alarak eylemde bulunmayı da içerir.

Diğer taraftan güvenmenin, riskle beraber olduğu bir dünyada yaşadığımız göz önüne alındığında bir dine mensup olmak kişiyi, güvensizliğe karşı korumada etken bir yapı oluşturmaktadır. İnanmanın kendisi, bir topluluğa ait olma hissi (sense

of community) ve huzuru oluşturarak, objektif bir hayat garantisi sağlamaktadır (Sert, 2002: 192). Bu özellik bireysel ve psikolojik bir etki gibi görülse de, küçük gruplar sosyolojisi bağlamında değerlendirildiğinde olayın toplumsallığı daha rahat anlaşılacaktır.

Doğu toplumlarının kolektif, yani ‘biz’ci bakış açısı ve verme ahlakı ile Batı toplumlarının ‘ben’ci, bireyselci bakış açısı ve alma ahlakı arasındaki temel felsefi fark, güven tartışmasında da ortaya çıkmış olmaktadır.

Pala’ya (2010: 19) göre almanın bir ahlakı veya sınırı yoktur. Din veya vicdanın otorite kurmadığı her nefis durmadan çalar. Buna mukabil verme ahlakı gönlün eseridir. Bahtiyarlıkla dolu bir ömür için verme ahlakı yegâne formüldür. Verme ahlakı üretici iken alma ahlakı tüketicidir.

Giddens’a (2008: 95) göre dinler birçok açıdan güven sağlayıcı roller üstlenerek, inanan bireyler için güvenlik ortamını simgeleyerek, kişisel ve toplumsal yaşamın ahlaki ve pratik yollarını sağlamaktadır.

Din ve değerler sisteminin bütünleştirici etkisi sosyal hayatın her kademesinde görülür. Dinsellikle sosyal yapının bütünleştiği en önemli alanlardan birisi değerler alanıdır. Çünkü değerler dünya görüşü olarak, bireyin hayatına yön verir, onu simgeleştirir ve ona anlam kategorileri sağlar (Uysal,2007:216; Subaşı, 2004:44; Kıray, 1982: 76).

İslam dini açısından en önemli örnek ve güvenilirlik simgesi ise Hz. Peygamberdir. Hz. Peygamber’in güvenilir olduğuna ilişkin pek çok tarihi kayıt bulunmaktadır. Güvenilir olma özelliği, onun ilk çocukluk dönemlerinden itibaren dikkate değer bir karakter yapısı olarak kendisini göstermiştir. Nitekim peygamberliğini ilan etmeden önce bile Mekke’nin en güvenilir insanı olarak anılmış, bu yüzden ona el-Emin denmiştir⁸. Emin demek Arapçadaki ifade ettiği anlamıyla ‘güvenmek, korku ve endişeden emin olmaktır’ (Soysaldı, 2002: 141; Türkgülü, 2002: 79; Sarıkaya, 2002: 203)

O kadar güvenilir ki, peygamberliğini ilan edeceği zaman halka seslendiği safa tepesinde; “*Ey Kureyşliler size şu tepenin arkasında bir ordu var, az sonra siz*

---

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Sarıkaya, 2002

Mekkelilere saldıracaklar desem, bana inanır mısınız?” dediğinde kalabalığın panik yaptığı aktarılır.⁹

Bu itibarla İslam’ın, ilk ve temel esası olan iman ile güven arasında sıkı bir irtibat mevcuttur. İman, “güven içinde bulunmak” anlamındaki *emn* kökünden türemiştir ve ”güven duygusu içinde tasdik etmek demektir”. Ayrıca *emn* kelimesi şu anlamlara da gelebilmektedir. ‘Güvence, güvenlik’ manasına gelen eman; ‘korku ve endişeden emin olmak, güvenilir olmak’ anlamına gelen emanet; ‘kendisine güvenilen’ anlamında emin; ‘güvenme, güvenlik’ anlamında emniyet; ve nihayetinde de ‘mümin’ anlamlarına gelmektedir (Sarıçam ve Erşahin, 2008: 58).

Kişilik özelliği olarak güvenilirlik, İslam dininde herkesin arzu ettiği ve ulaşmayı hedeflediği bir üstün insan ayırtıdır. Daha detaylı düşünecek olursak, İslam dininde kâmil insan olma yolunda eğer bir adım atılacaksa dürüstlük, hakkaniyet, adalet, yalan söylememe ya da doğruluk gibi vasıflarla pekiştirilen ‘*güvenilir birey*’ anlayışı, İslam dinini kabul etmiş her birey için gerekli ve ulaşılması gereken bir vasıftır. Güven, insan ilişkilerinde en zor kurulan ve en kolay yıkılan duygudur. Bu bağlamda ‘emanet ahlakı’ güvenin temel zeminini oluşturmaktadır.

Güvenin tatmin edici bir şekilde inşa ve tatbikatı Hz. Peygamberin uygulamalarında görülmektedir. Kişiler arası ölçekte veya kurumlar arası ölçekte düşünüldüğünde dahi güven, hazır bulunuveren bir duygu ve yaşantı değildir. Onun inşa edilmesi kurulması, yapılandırılması gerekir (Sarıçam ve Erşahin, 2008: 58)

Güvenilir insan olmaya ilişkin vurgular Hz. Peygamberin hadislerinde görülebilir. Örneğin;

“Kişinin kalbinde iman ve küfür bir arada bulunamaz, güvenilirlik ve hainlik bir arada olamaz.” (Ahmed b.Hanbel, II. 349)

“Mümin, insanların elinden dilinden salim olduğu kişidir. Komşusu, kendinden emin olmayan cennete giremez.”(Ahmed b.Hanbel, III.54)

⁹ Algül, Hüseyin(1997) İslam Tarihi I/222-223, Gonca Yayınevi, İstanbul.

Diğer taraftan ‘güvenilir olma’ özellikleri pek çok ayette de belirtilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

“Emrolunduğun gibi dosdoğru ol. (Hud,112)”

“Rabbimiz Allah’tır deyip sonra da dosdoğru olanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyecektir. (Ahkaf,13)”

“Yeminlerinizi birbirinize karşı hile aracı olarak kullanmayınız. Yoksa yere sağlam basan ayaklarınız kayıyor ve başkalarının Allah yoluna girmelerine engel olmanızın sonucu olarak ızdırap çekersiniz, ayrıca ahirette de büyük bir azaba çarpılırsınız. Allah’a vermiş olduğunuz sözü birkaç paraya satmayınız. Çünkü gerçeğin bilincindeyseniz, Allah’ın katındaki ödül sizin için daha hayırlıdır. (Nahl, 94–95)”

“Ey iman edenler, yapmayacağınız şeyi neden söylersiniz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında bir gazap (konusu olması) bakımından büyüdü (büyük bir suç teşkil etti). (Saff, 2–3)”

“Verdikleri sözlerden caydıkları için onları lanetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin anlamlarını değiştirirler, kendilerine verilen öğütlerin başlıcalarını unuturlar. Pek azı dışında, onlardan sürekli ihanet görürsün. Yine de onları bağışla, yaptıklarına aldırış etme. Hiç şüphesiz Allah iyi davrananları sever. (Maide,13)”

Bu bağlamda İslamiyet, kendi mensuplarının ruhunun derinliklerinde hissettiği, insan ilişkilerine, kamu hayatına ve yüksek kültür eserlerine yansıttığı özel

bir değerler sistemine sahiptir (Sarıçam ve Erşahin, 2008: 55). Bu değerler sisteminin kaynağı ise yukarıda bahsetmiş olduğumuz ayet ve hadislerdir.

Değerler eğitimi ve alanı ile de ilgili olan, Doğu ve Batı arasındaki bu semantik ve kültürel farklılık, bireyin veya entitenin, ontolojik ve epistemolojik farklılığıyla alakalı görünmektedir.

Yavuzun (2007: 99) vurgusuyla; İbrahimi gelenekte, ahlaki olan ile imani olan ya da etik alan ile dini alan birbirinde bağımsız değildir. Örneğin bir değer olarak, yaşlılara hürmet gösterme edimi ahlaki, dini, ailevi, beşeri ve bazen hukuki alanlara kayabilir.

Yavuz, buradan şu neticeye varır ki, bu başlıktaki tezimizi desteklemektedir. *Değerleştirme tavrı bireyi kodlayan kimlik şifreleriyle, tarihi inşa süreçleriyle ve daha genel olarak medeniyet tasavvuru ile çok yakından ilişkilidir (Yavuz, 2007: 99).*

İşte değerler ile dinin kesiştiği alan burada daha da belirginleşmektedir. Karşılıklı dayanışma ve ilişkiler ağının gelişmiş olması değerlerin işlerliğini sağlayan en önemli etmenlerdendir.

İslam dininin iyi-kötü davranış ayrımı, güzel ahlak, empati, adalet, yardımlaşma, dayanışma, selamlaşma, hediyeleşme, akrabalık, komşuluk, manevi kardeşlik gibi takipçilerine sunduğu değerler manzumesi, yüksek güven düzeyine sahip toplumlara ulaşmak için önem arz etmektedir. Bunları daha yakından incelemek mümkündür.

İslam dininin yukarıda ayet ve hadislerde vaaz ettiği önermeleri, güven ve güvenilirlik bağlamında analiz edildiğinde, konunun nasıl açmlandığını ve İslam dinin konuya bakış açısı rahatlıkla görülmektedir. Bununla birlikte Türkgülü (2002: 92–111) çalışmasında özetle, güven için Hz. Muhammed'in öngördüğü birey vasıflarını ve ahlak esaslarını şu şekilde ele almıştır: Adalet, güvenilirlik (emanet), hayâ, hoşgörü, itidal (ölçülülük), kanaat, cömertlik, sabır ve cesaret gibi değerler güveni artırmaktadır. Buna mukabil yalancılık, kötü zan-gıybet, yalan söylemek, iftira, alay etme, kibir, haset ve fitne gibi tutum ve davranışlarda toplumsal huzuru ve sosyal güveni sarsan eylemler olarak tespit edilmiştir.

İslam dininde güvenilirliğin merkezi bir rolünün olduğu tartışma götürmezdir. Çünkü elçilikte (nübüvvet) asıl olan güvenilir olmaktır. Bu hem insan açısından, hem de Allah açısından geçerlidir. Allah'ın elçisinin de güvenilir olması gerekir.

Güvenilir olmayan birini Allah'ın kendisine elçi seçmesi ilahlık makamına yakışmayacağı gibi, böyle bir seçimin olması da muhaldir; çünkü nübüvvet görevi tamamen bir güven unsuruna dayanır (Baktır, 2004: 28).

Öte yandan iyi davranış, hem bu dünyada hem de öbür dünyada ödüllendirilerek karşılıklılık temelinde bir anlayışın oluşmasına yardımcı olur. *'Başkalarına, onların sana davranmasını istediğin şekilde davranmalısın aksi takdirde gerçek mümin olamazsın'* ölçüsü, bu bağlamda önemlidir (Bardakoğlu, 2006: 44; Sezen, 1994: 88). Ekonomik veya sosyal, bütün insan ilişkilerinde iyi davranış teşvik edilmiş, karşı tarafa yönelik davranış kalıpları tam bir empati kurma derecesinde ele alınmıştır. Bu empatik vurgu bireye yüksek bir ahlak seviyesi kazandırmada önemli bir ilke olmuştur.

İslam dininde (ilkesel olarak) böyle bir bütünlük hâkimdir. İnananlar merhamette, sevgide ve yumuşak huylulukta bir vücudun organları gibi görülmelidirler. Birindeki rahatsızlık diğerlerini de etkilemeli ve bu rahatsızlık bütün toplum tarafından hissedilmelidir. Sıkıntıyı gidermek ve rahatsızlığı tedavi etmek diğer inananların kaçınılmaz görevleri arasında olmalıdır (Şener, 1991: 21–22). Ancak arzu edilen böyle olmasına rağmen, sosyal yapının işleyiş tarzı farklılaşabilmektedir. Bu bakımdan İslamiyet'in hâkim olduğu toplumlarda bütünlük ve dayanışmanın yeterli olmadığını görürüz. Bunun en belirgin sebebi ise birey ve toplumların farklı yapılarda olmaları ile İslam dinini gereği gibi yaşamamaları veya yaşayamamaları olarak düşünülebilir.

Ayrıca İslam dininde inanan insanın, ümit ile korku arasındaki dengeyi iyi ayarlaması ve her şeyde bir hayır unsuru araması teşvik edilir. Hoşlanmadığı şeylerde hayır, hayırlı gördüğü şeylerde ise bazı kötü durumların olabileceği¹⁰ farkındalığını her bireyde yeşertmeye çalışır. Bu anlayış, otomatik olarak güven duygusunun en üst seviyede kazanılmasına yardımcı olur (Sert, 2002: 195).

Sosyalizasyon süreci içerisinde (bireyin insanlaştırılması süreci de denen) birey, kazanımlarını çoğaltmaktadır. İslam dininin vaz etmiş olduğu temel ilke ve öğretilerden güveni, güvenilirliği, adaleti, yardımlaşmayı, hoşgörüyü öğrenmektedir.

---

¹⁰ Bakara, 2/216

Bunları ilk önce aile ve akrabada, daha sonra komşuda ve arkadaş çevresinde tecrübe eden birey, güvenilir toplumun temellerini atmış olacaktır.

Ailelerin hangi temeller üzerine oturtulduğu ve bir ailede dürüstlük, yalan söylememe, istismar etmeme gibi davranışların birey tarafından öğrenilmesi, güvenilir toplum modellerinin oluşturulmasında büyük önem arz etmektedir.

Büyük şirketlerin aile şirketi olarak doğması da bunu destekleyen bir örnektir (Fukuyama, 2009: 35). Bu aile şirketlerinin aslında, modern çekirdek aile tarzında olmayıp, akrabalarından oluşan bir teşekkül olduğunu da akılda tutmak gerekir.

Dolayısıyla ailelerin önemi, güven oluşumunda göz ardı edilmemesi gereken bir konudur. Dindar ailelerin sayısının artması bu modellemeyi başarılı kılacak olan önemli değişkenlerden bir tanesidir.

Sosyal sermayenin, dünyanın her yerindeki ana kaynağının aileler olduğu fikri bu açıdan oldukça manidardır. Bu ilkelerin öğretildiği ilk kademe aile ve akraba çevresi olurken, birey daha sonra içerisinde bulunduğu toplumun ilkelerini ve öğretilerini de içselleştirmektedir.

Bireylerin sosyalizasyonunda önemli bir yer teşkil eden akrabalık ve komşuluk kurumuna İslam dinin verdiği önem, güvenilir bir toplum oluşturma yolunda ele alınması gereken diğer bir önemli değişkendir.

İslam dininde kan bağına dayalı birliktelikler ve bu bağlamda ortaya çıkan milliyetçilik akımları tasvip edilmemiştir. Ancak dayanışma ve yardımlaşma bağlamında akrabalık ve akraba haklarına önem verilmesi istenmiştir.

Diğer taraftan komşuluk, diğer bir değer yapılanmasıdır. İslam dininin komşuluğa verdiği önemi Hz. Peygamberden aktarılan şu sözlerle daha iyi anlamak mümkündür. *"Hz. Cebrail aleyhisselam bana komşu hakkında o kadar aralıksız tavsiyede bulundu ki, komşuyu varis kılacağını zannettim."*(Buhari, Edeb, 28; Müslim, Birr 140)

Bundan dolayı Müslüman bir fert, her zaman için komşusunun yardımına koşmuş, onu görüp gözetlemiştir. Kendisi nimet ve refah içerisinde yaşarken, komşusunun darlık ve sıkıntıda olmasına dayanmamıştır (Haşimi, 2005:126). Üstelik yine *"komşusu aç iken, tok yatan bizden değildir (iman etmiş sayılmaz)* (Buhari, Edeb, 29; Müslim, İman, 73; Birr, 140-141)" şeklindeki bir diğer ilke, İslam dinin güven yaratıcı ilişkiler ağını nasıl kurguladığının ispatıdır.

Güvenilir bir birey olma yolundaki önemli kavramlardan ve insan özelliklerinden birisinin ‘adalet’ olduğu önce de belirtilmişti. Adalet, zulmün yani eziyet etmenin, haklıya hakkını vermemenin ve bir şeyi normal durumundan etmenin zıttıdır.

Toplumsal ve bireysel problemlerin çözümünde adalet kurumları önemli bir yer tutmasına rağmen, her türlü toplumsal sorunun bu kurumlarla halledilmesini beklemek doğru olmayabilir. Çünkü insanların birbirlerinin hayat varlığını koruyucu tedbirler almak suretiyle, huzur ortamını gerçekleştirilecek, refah içinde yaşamının imkânlarını sağlayacak, dengeli ve karşılıklıya riayet eden insanlardan oluşan bir topluma ihtiyaç vardır (Şeker, 1991: 52–53).

Bu nedenlerle, İslami toplumun ilkeleri ve öğretilerine bakıldığında ‘dayanışma’ ve ‘yardımlaşmanın’ başta gelen unsurlardan olduğu görülür. Sadece kendisini düşünen insanların olduğu bir toplumda huzur, barış ve güvenin olması beklenemediği gibi, sosyal sermayenin artması da mümkün olamaz. Bu sebeple ‘sosyal dayanışma’ bireylerin ve tarafların birbirleriyle olan ilişkilerinde sorumluluk alabilmeleri için ve karşılıklılık durumlarına riayet için gerekli bir diğer özellik olarak görülmektedir.

Sosyal dayanışmada, toplum içindeki her bireyin, kendi üzerinde, topluma karşı yerine getirmesi gerekli olan birtakım görev ve sorumluluklarının bulunduğu hissi etkili olur. Bu duygu sayesinde bireyin, toplum üzerinde hakkı olduğu gibi; toplumun da, birey üzerinde hakkı olduğu duygusu yerleşir. Böylece bahanecilik, ihmalcilik ve sorumsuz davranışlardan uzaklaşmış olunur (Şener, 1991: 53).

Yardımlaşmaya dair önemli bir tarihi örnek verilecek olursa: Medine site devletinin kuruluşunda ortaya konulan ilk İslami anayasa olarak nitelendirebileceğimiz sözleşmede yapılan vurgu çok önemlidir. Kendisi gibi olmayanlarla, yani ötekiyle yapılan bu sözleşmede; “*Bir ümmet olarak birleşenler, birbirine karşı sosyal yardımlaşma ile sorumludur*” maddesi yer almaktadır. Müslüman olmayan Arap ve Yahudileri kapsayan bu sözleşmede dinin

yardımlaşmaya dair vurgusu irdelenmelidir. Buradaki söz konusu anayasada siyasi-dini bir toplum örgütlenmiştir.¹¹

Güvenilir insan modeli oluşturmada, manevi kardeşlik grupları denilebilecek ihvan birlikleri tarzındaki örgütlenmeler de önemlidir. Bu yapılar, inandıkları şey etrafında toplanan insanlardan meydana gelir. Özgürce ve rahatça inandıkları şeyin gereğini yapabilecek ortamlar oluşturan manevi kardeşlik grupları, yüksek tipli dinlerin hepsinde mevcuttur. Bireylerin tek hedefi dine uygun bir hayat yaşamaktır. Bu gayretler ortak mal ve mülk yapımına kadar gidebilmektedir (Freyer, 1964: 62; Akyüz, 2007: 115-116).

Haşimiden (2005: 182-184) özetle ele alacak olursa; İman kardeşliği, selamı yaymak, ziyaretleşmeler, hediyeleşmeler, cuma, cemaat ve bayram namazlarında karşılaşmalar, gıybetten uzak durma gibi davranış kalıpları dikkatle incelenmesi gerekir. Bireyler arasında güven oluşumunu sağlayan, birbirleri açısından farkındalık oluşturan bu ibadet ve davranış kalıpları kişiler arası güven oluşumunda etkili olabilmektedir.

Kardeşlik bağı olarak nitelendirilebilen iman kardeşliğinin de, ötekine olan güvende kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olduğu düşünülebilir. İslam dini, farklı etnik kökenden insanların din bağıyla bir araya gelmesini sağlamıştır. Osmanlı devleti bunun en iyi örneklerindedir. İslam dininin sevgi ve kardeşlik temelinde oluşturmaya çalıştığı güven eksenli toplum modeli, örnek bir toplumdur. Bu sebeplerle bireylerin ortaya koyduğu ritüeller veya Müslüman bireyin dışsallaşması süreci, büyük ölçüde güven-güvenilirlik hissiyatına dayanmaktadır.

Örneğin selamlaşmak, mahiyeti itibariyle ötekiyle olan iletişimde ve ilk güven duygusunun oluşumunda etkilidir. İslam dinin temel öğretilerinden birisi olan 'selamlaşmanın' toplum içerisinde tanıdık tanımadık, herkesi kapsayan bir iletişim ağının oluşmasını sağladığı görülür. Çoğu kişinin bireysel olarak, selamlaşma ile başlayan bu güven hissini tecrübe ettiği düşünülebilir.

Benzer şekilde namaz ibadeti de insanların kaynaşmasını sağlar. Günlük namazlar, cuma, bayram, cenaze namazı ve töreni gibi ibadetler, cami gibi bir

---

¹¹ Buradaki yapılanmanın günümüz devlet anlayışı kabilinden olmadığı ve organizasyonel yapılarda çok fazla eksik olduğu konusunda daha detaylı bilgilenme için bakınız. Din Bürokrasisi, Davut Dursun, (1992).

merkezi yerde toplanmayı gerektirmektedir. Bu hareketler örüntüsü, bireylerin birbirlerini sima olarak tanınmasına ve ilk güven duygusunun ortaya çıkmasına katkıda bulunur.

Bunların ötesinde, insanların birbirleriyle daha detaylı tanışmasına, din kardeşliği vesilesiyle güzel bağlar kurmalarına yol açmaktadır. Sabah namazlarında camilerde buluşan ve oradan çorba içmeye giden, belirli bir sevgi ve saygı çerçevesinde arkadaşlık ilişkilerini yürüten insanların sayısı Konya’da az değildir. Birçok insan mahallesine yeni taşındığında, komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerini hatta yeni çevresini camide tanıştığı insanlarla kurmaktadır. Bu gözlemler neticesinde diyebiliriz ki, ilk güven oluşumunda ve güvenin sürdürülmesinde caminin fonksiyonu oldukça önemli olmaktadır.

Unutulmaya başlayan hediyeleşme ritüeli ise, güven örüntülerinin karşılıklılık esasına dayanan yapısına dair bir vurgu gibidir. Hz. Peygamberin *‘hediyeleşin, birbirinizi seversiniz’* mealinde işaret ettiği de budur (Haşimi, 2005: 183). Her ne kadar hediyeleşmede bir karşılık beklenmese de, nezaketen bir şeyler vermek gerekir. Böylece karşılıklı iletişim ve alışveriş artmış olacaktır. Bireylerin birbirlerini en iyi şekilde tanınmasına ve güven oluşumuna fırsat verecek olan bu değer, İslam kültürünün temelinde doğal olarak cereyan eden bir yapılanmadır.

Ayrıca Durkheim’in işaret etmiş olduğu toplumsal anominin temelinde, dini yapılarıdaki gevşemeye paralel olarak, toplumsal dayanışma ve yardımlaşma bağlarının çözülmesini görmesi önemlidir (Coşkun, 2005: 64). İslam dini, takipçileri için ortaya koymuş olduğu davranış kalıplarıyla anomiye giden bir toplumsal değişimi, öncesinden aldığı tedbirlerle yani proaktif davranış örüntüleriyle destekleyerek, toplumun huzur ve refahının oluşmasını ve sürdürülmesini sağlamaktadır.

Bu anlamda karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma, İslam dininde birçok boyutuyla gözlenebilmektedir. Zekat, sadaka, karz-ı hasen gibi uygulamalarla, maddi anlamda dayanışmanın en ileri örnekleri sergilenmiş olur. Bu sebeple Bakara 177’de asıl iyiliğin, *“...mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara (akrabalara), yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerindir....”*, şeklinde deki devam eden ayet bu durumu en iyi şekilde ifade etmektedir.

İslam medeniyetinde sosyal yardımlaşmanın ilkeleri, Maide süresi ikinci ayetinde belirtildiği şekliyle de çok açıktır. “*Birr ve takvada yardımlaşın, kötülük ve zulüm üzerine yardımlaşmayın*”. *Birr*: Yarımlaşmaya, güzel ilişkiye güzel ahlaka dayalı bir ilke iken; *Takva* ise: Adalet, hak-doğruluk ve fazilete yönelik ilkeler bütünü simgelemektedir. Bu ayete göre sosyal dayanışma alanları şu şekilde ifade edilebilir: Manevi dayanışma, ekonomik dayanışma, ilmi dayanışma, siyasi dayanışma, yurt savunmasında dayanışma, ahlaki dayanışma, ibadetlerde dayanışma (Sarıçam ve Erşahin, 2008: 80-83).

Özetle ele alındığında İslam dini, özünde paylaşım olan, sosyal sermaye ağlarının doğal ritüeller olarak vaz edildiği, güven ve güvenilirlik esasına dayanan bir toplum modeli öngörmektedir. Bu model ulaşılması güç, ideal bir tip değildir. Takipçileri tarafından İslam dininin gerekleriyle yaşanması halinde ortaya çıkacak olan bir yaşam tarzıdır. Bütün bir toplumun aynı derecede ve aynı yoğunlukta paylaşımına sahip olamayacağı düşünülse bile, bir takım grup, cemaat, sivil yapılanma, organizasyon vb. oluşumlarda bu modellemenin gerekleri yapılırsa, toplumsal ölçekte istenen dönüşümün gerçekleşmesi için hiçbir engel kalmaz.

1.3.2.2. Dinin, Güven Bağlamında İkincil Yapılara Etkisi

Dini tecrübenin ifade ediliş tarzı günümüzde oldukça çeşitlenmiştir. Kutsalın toplumsallaşmasının bir tezahürü olarak değerlendirilebilecek bu ifade ediliş tarzları, dinin kolektifleşmesinin ortaya çıkardığı sonuçlardır. Din kurumunun bireyi aşarak kolektifleşme adına, belki de ilk yapageldiği klasik örgütlenmesi, onun cemaat ve tarikatlarda halinde sunulmasına toplum nezdinde imkân bulması olacaktır.

Dinin toplumsalla münasebeti sonucu, onun kolektif tabiatına ilişkin pek çok kuram üretilmiştir (Günay, 2000: 213-232). Bu tartışmalardan ortaya çıkan sonuç ve genel gözlemler itibariyle, din kurumunun en belirgin tezahürü bireysel anlamda ‘dindarlık’, toplumsal anlamda ise ‘cemaatsel örgütlenmeler’ olmaktadır.

Bu başlıkta incelemeye çalışılan ise dinden kaynaklanan, ‘cemaatsel ve tarikatsal yapılanmalar’ ve ‘farklı şekillerde örgütlenmiş dinsel temelli kurumlardır’. Kısaca ‘dini yapılanmalar’ olarak ifade edilen bu yapılar, yine din ve dindarlığı

artırmaya yönelik tamamen dini tabiatlı yapılardan oluşabilmektedir. Ancak modernleşmeyle birlikte değişen seküler kurumlar gibi, dini yapılanmalar da kendini yenilemek zorundadır. Bu itibarla kendini yenileyen dini yapılanmalar, içeriği tamamen dinsel olmayan dünyevi alanlarda da faaliyet göstermeye başlamışlardır.

Bu anlamda ‘modern dini yapılanmalar’, önem ifade eden organizasyonlar olarak karşımıza çıkar. Çünkü bu organizasyonlar dünyevi amaçlarla, dinsel norm ve talepleri birleştirme yolunda adım atmışlardır. Bu itibarla pek çok sosyal ve gönüllü kuruluşlar dinden neşet etmiştir. Bu tarz dini yapılanmalar, bankacılıktan ticarete, iş adamları kulübünden bürokratik örgütlenmeye, sinemadan medyaya, yayıncılıktan eğitime, kreşten üniversiteye kadar daha birçok alanda faaliyet gösterir hale gelmişlerdir. Bu itibarla modern dini yapılanmaların toplumsal barışa ve güvene olan katkısı bu organizasyonların teşekkülünde yatmaktadır. Bu faaliyetler dikkate alındığında ‘dini yapılanmaların’ bir toplumun sosyal sermaye ve sosyal güven düzeyinin yükselmesinde etkin bir şekilde rol oynayan kurumlar olduğu görülebilir.

Sosyal sermayenin ve sosyal güvenin yokluğunda sözleşmeler, hiyerarşiler, anayasalar, hukuk sistemleri ve benzeri çeşitli resmi koordinasyon mekanizmaları kullanılarak başarılı gruplar oluşturulması mümkündür. Fakat bir taraftan da yazılı olmayan normlar, iktisatçıların deyimiyle işletim maliyetlerini büyük ölçüde azaltırlar (Fukuyama, 2009: 36).

Başka bir deyişle din ve dini yapılanmalar güven normlarını teşvik ederek işletim maliyetlerinin düşmesine yardımcı olabilmektedir. Çünkü belirli bir grup normu ekseninde topluluk hissi oluşturmada çok başarılıdır. Konu biraz daha detaylandırılacak olursa;

Louis Massingnon’un ‘*İslam’ın Klasik Çağında Korporasyon*’ isimli makalesi 1920 yılında yayınlandığında çağdaşları arasında çok tartışmalara neden olmuştur. Sivil toplumun ve işbirliğinin temellerini konu alan bu makalede Massingnon, ortaçağda İslami toplumlardaki korporasyonun, batıdaki korporasyon yapılarını etkilediği yönünde görüş bildirmiştir (Makdisi, 2007: 289). Yani örgütlenme ve işbirliğinin temellerinin İslam dünyası ve uygarlığında şekillendiğini ifade edebiliriz.

Makdisi de (2007) çalışmasında ayrıca dini yapılanmaların, daha özelde ise fihki mezheplerin önemine dikkat çeker ve toplumsal hayatta işgal ettiği yere vurgu yapar. Lonca teşkilatı gibi yapılanmalar da bu anlamda onun için önem arz eder.

Dindarlık ve dini kurumların etkisinin incelendiği çalışmalardan Baylor Üniversitesinin¹² yapmış olduğu araştırmalara, Amerika örneğinde en etkili ve işlevsel olanlarıdır denilebilir. Özetle bu araştırma sonuçlarına göre; dini katılımların ve dini yapılanmaların, HIV virüsünü önlemede, suçun azalmasında, uyuşturucu bağımlılığın azalmasında ne derece etkili olduğu ortaya koyulmaya çalışılır. Bunun yanında inanç temelli organizasyonların grup ruhunu canlı tuttuğunu, gönüllülük temelli faaliyetlere kapı açtığını, referans gruplarının ve kendini tedavi gruplarının oluşmasında etkili olduğu vurgulanır.

Bizzat inanç temelli organizasyonların oluşmasına kapı araladığı için de sosyal sermayeyi artırıcı bir rolü olduğundan bahsedilir. Hatta askeri yapılanma içerisinde bile dinin birleştirme ve kendini mental açıdan tedavi etme şeklindeki olumlu etkilerini kullanmak üzere yapılan analizler de mevcuttur.

Sosyal hayatın dayanışmaya dönüştüğü ve sivil katılımın önem kazandığı bu yapılanmalar ile din kurumunun bağlantısı iç içe olmak zorundadır. Çünkü sosyal gerçekliğe ilişkin bir amaç birlikteliğinin ortaya çıktığı, gayelerin bağdaşmasından oluşan bir bütünlük söz konusudur. Böylece modern sivil toplum yapılanmaları, dinsel eksende ortaya çıkmaya başlayınca sosyal hayatın düzenlenmesinde rol oynayan yeni kurumlar ortaya çıkmıştır. Modernliğin getirdiği sorunların aşılmasında, ironik bir biçimde kendisi de modern olan ama dini temeli olan veya ekseni dini öğretiler olan, kurumsal yapılanmalar ortaya çıkmıştır.

Bu yapılanmaları bir ölçüde ‘ortak ilgi grupları’ olarak da tanımlayabiliriz. Çünkü dünya ölçeğinde meydana gelen sanayileşme ve küreselleşme, bireyleri

---

¹² 1-Wallace, John M. (2008) *Is Religion Good for Adolescent Health? A National Study of American High School Seniors Baylor*, 2- Johnson, Byron R. (2008a) *A Better Kind of High, Religious Commitment Reduces Drug Use Among Poor Urban Teens* 3- Loconte, Joseph; Fantuzzo, Lia (2008) *Churches, Charity and Children, How Religious Organizations Are Reaching America's At-Risk Kids* 4- Wilcox, W. Bradford (2008) *Good Dads Religion, Civic Engagement, & Paternal Involvement in Low-Income Communities*, 5- Regnerus, Mark D. (2008) *Living up to Expectations, How Religion alters the Delinquent Behavior of Low-Risk adolescents* 6- Johnson, Byron R. (2008b) *Objective Hope: Assessing the Effectiveness of Faith-Based Organizations: A Review of the Literature* 7- Johnson, Byron R. (2008c) *The Role of African-American Churches in Reducing Crime Among Black Youth* 8- Monsma, Stephen V.; Mounts, Carolyn M. (2008) *Working Faith* Monsma Stephen V. ; Soper, J. Christopher (2008) *What Works: Comparing the Effectiveness of Welfare-to-Work Programs in Los Angeles*

geleneksel değerlerinden koparmıştır. Daha önceleri aile ve akraba çerçevesinde hallettiği işler artık ‘ortak ilgi topluluklarının’ elinde şekillenmektedir. Bu topluluklar, belirli etkinlikler, hedefler, değerler ya da inançları paylaşan insanların bir araya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır ve çeşitliliği de çok fazladır (Haviland vd., 2008: 548).

Genel anlamda sivil toplum örgütleri ya da dernek-vakıf formatında hareket eden bu yapılanmalar klasik dönemlerdeki cemaat-sufi-tarikat bağlamlarının negatif etkilerinden veya yargılayıcı-eleştirel dış bakışlardan kurtulmak için modern bir yöntem olarak yeni dini hareketler diye nitelendirebileceğimiz kendine özgü ve tüzel bir yapıya kavuşurlar.

Her ne kadar sivil toplum tartışmaları uzun zamandan beridir yapıla gelse de, bu kavram ekseninde oluşan soru işaretleri henüz açıklığa kavuşmuş değildir. Ülkemizde sivil toplum yapılanmaları ve sivil toplum bilinci, ayrı ayrı inceleme alanı yapılmaya daha uygundur. Çünkü ülke ölçeğindeki yapılanmalar ve gerçek sivil toplum bilinci, reel anlamda sadece kurumların yönetim ve organizasyon yapısıyla tanımlanamaz. Demokrasi, hoşgörü, güven, katılım ve yardımlaşmanın merkeze alınması gerektiği bu yapılanmalar, ülkemizde adam kayırma, politik manevralar, negatif baskı unsuru, kurum içi antidemokratik uygulamaların odağı olarak karşımıza çıkabilmektedirler. İnsanoğlu, örgütlenmeye muktedir, birlikte yaşama kaynağının anahtarını elinde tutan bir varlıktır. En temel özelliği birlikte yaşamak olan insanoğlu, edindiği güven duygusu nispetinde birlikte yaşamanın gereklerini yerine getirir.

Zaten dostluk, arkadaşlık, kolektiflik, insanların gönüllü olarak bir araya gelmesi ve bir şeyler yapması, sivil toplumun özünü yansıtmaktadır. Bu anlamda sivil toplumdan konuşmak demek, yaşamdan konuşmak demektir. Tek tek olmakla beraber olmak arasında, yaşamla ölüm arasındaki gibi fark vardır. O yüzden de sivil toplum, insanların tek tek yapamadıkları şeyleri beraber yapması anlamına gelen bir şeydir; o anlamda bir birlikteliği, gönüllülüğü ve dayanışmayı temsil eder (Keyman, 2004: 2-3).

Sivil toplumun güvenle ilgili bağlantısı üzerinde duracak olursak, Keyman’ın (2004: 7) ifadesiyle *“Türkiye’de sivil toplumdan bahsetmek, 18. yüzyıla dönüş yapacak şekilde bireysel hak ve özgürlüklerin kazanılması mücadelesinden*

bahsetmek anlamına geliyor” ve şöyle devam ediyor, “Sivil toplum, aktif ve sorumlu vatandaşlığın yaşama geçtiği alandır. O yüzden STK denilen şey, profesyonel olarak proje alıp belli bir şey yapmak değil, dayanışma içinde bir vatandaşlığı yaratmaktır. Aktif olmak demek bireyin belli bir konu için çalışması, çevresi, toplumu ile ilgilenmesi, dolayısıyla ülkesiyle ilgili sorumluluk taşıyan biri olduğunu belli etmesi demektir (Keyman, 2004: 13).”

Dolayısıyla üçüncü sektör olarak da adlandırılan sivil toplum yapılanmaları Keyman’a (2004: 15–17) göre, güvenin ortaya çıktığı bir yapıdır. Yardımlaşmanın, dayanışmanın, ortak yaşamın temellerinin atıldığı bu birliktelikler insanların birbirleriyle olan etkileşimlerini artırarak güven ortamının oluşmasına sebep olurlar. Bu güven ortamı demokrasinin öncülü olmaktadır. Tocquevill’e göre güven belli ortamlarda küçük küçük oluşup çoğalarak, toplumdaki demokrasinin sürekliliğini sağlar (Keyman, 2004: 16). Küçük ölçekte başlayan bu yapılanmalar göz ardı edilmemelidir; çünkü bunlar toplumda bireyi güven temelli olarak inşa eden kurumlardır. Keyman’ın kendi ifadesiyle **“Güven = hak + sorumluluk”**tur.

Dinin, güven ve güvenilirlik ile olan ilişkisi mahiyetinde ele alınabilecek bu denklem, güven düzeyi düşük toplumlar için yükseltilmesi gereken bir değerdir.

Belki bir ikinci yapı ya da üçüncü sektör veya sivil toplum örgütü (nasıl adlandırılırsa adlandırılırsın) kurumsal anlamda sosyal dayanışmanın gelişmesinde, eskiden beri var olagelen öncül veya motivasyon unsuru, din olagelmıştır. Dindarlığın farklı boyutları ve dini katılımların hemen her türü güveni artırıcı, ağ yapılarını geliştirici ve dayanışmayı artırıcı bir rol üstlenmektedir. Bu tarz cemaatsel yapılanmalar aşağıdaki başlıkta daha detaylı incelenmektedir.

1.3.2.2.1.Cemaat Ölçekli Yapılanmalarda Dinin Etkisi

Bu başlıkta dinin, özel olarak kurumlaşmasında ve dinden kaynaklanan kurumların ortaya çıkmasında, Türkiye özelinde ne gibi farklılıklar olmuştur buna değinilecektir. Bunu yaparken, diğer Müslüman ülkelerle kıyaslama tarzında değil de, bizzat modernleşme çabalarının biricikliği prensibi ölçüsünde ele almaya çalışılacaktır (Aktay, 2006: 15-17). Milli sınırlar içerisinde her türlü modernleşme

çabası bu bağlamda biriciktir. Türkiye’de devlet geleneğinin ve din siyasetinin ne boyutlara ulaştığını tartışmak ayrı bir tez konusu olabilir.

Bu başlıktaki esas vurgu, tarikat ve cemaat yapılanmalarına dairdir. Bu yapılanmaların hem Osmanlı zamanında hem de Cumhuriyetin ilk yıllarında ve sonrasında, halkı temsil etme salahiyet ve yeterliliği önem taşımaktadır.

Folk İslam olarak kavramsallaştırılan ya da Halk İslâm’ı, Avam İslâmı olarak da yazında yer bulan bu Ortodoks-Heterodoks tartışmaları, meselenin toplumsallığına vurgu yapar. Bir taraftan bu tartışmalar, dini katılım düzeyinin ve dini kurumların toplumsallığını ölçen yegâne verileri oluşturur.

Aktay’a (2006: 20) göre bu yapılanma, çatışmacı veya antagonistik olmayan dikotomik bir yapılanmadır. Osmanlı devleti yetkilileri bu yapının bilincinde ve fevkinde hareket ederek köylü halkın eğitim ve kültürel kalkınmasında bu dinsel yorum farkını ya da doktriner ayrılığı işlevsel bir araç olarak kullanmışlardır; Yok etmeye çalışmamışlardır.

Bu yönüyle toplum belleğine kazınan değerlerin işletilmesinde ve değerler eğitiminin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesinde, epik ve mistik yönü ağır basan sûfilik benzeri yapılanmalar ve cemaatsel etkinlikler, geriye dönüp bakacak olursak Türk toplumunun köklerini oluşturmuştur. Dahası, kişilik-şahsiyet eğitiminin daha özelde de kişisel gelişimin en önemli parçası olmuştur.

Erikson (1984: 8) yeni doğmuş çocuğa dair aile tarafından verilen güven hissinin, toplumsal güvenin esas kaynağını oluşturduğunu ifade ederken şunları söyler: *‘Öte yandan bireyin kendine gelmesinin kaynağı çoğunluğun katıldığı ayinlerdedir ve bu ayinlerde öğrenilen ortak duygular cemaate güvenin bir işareti haline gelir’*(Mardin, 1997: 46).

Bu tahlilde, dinsel katılımı ve ritüelleri önceleyen bir bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Göz ardı edilemeyecek ve dinin toplumsallığını vurgulayan bu değerlendirme önem arz eder. Çünkü birey, cemaatsel yapılanmalarda çok şey öğrenir. Bunlardan bazıları şunlardır;

- *“İnsanın önemsizliğini belirten alçakgönüllü davranışlar,”*
- *“Dua ve şarkılar yoluyla kötü davranış, kötü düşünce ve niyetlerin itiraf edilmesi ve tanrısal rehberlik sayesinde iç huzuru için içten yakarış,”*

- “Son olarak bireysel güvenin ortak bir inanç, bireysel güvensizliğin ortak olarak kavramsallaştırılmış bir kötülük olması gerektiği öğrenilir”(Mardin, 1997: 46).

İsmail Kara’ya (2008: 245-251) göre ise cemaatsel yapılanmalar şu faydaları da sağlamaktadır:

- “Gelenekleri yaşatmada önemli rol üstlenirler,”
- “İnsanların, toplulukların nefeslenmesi, kendini tanıyacak ve tanımlayacak ortamlara kavuşması, sosyal dayanışma ve paylaşmanın gerçek hüviyetine kavuşması”
- “Mezhep ve cemaatsel ayrıkları körüklemeden herkesin katılabileceği ve farklılıkların, kendi kimliklerine ve sembollerine rahatlıkla yer bulduğu yerlerdir.”
- “Ve son olarak toplumun insanlaştırılması, yerelleştirilmesi sürecinde etkindir. Bireyler bir üst kültür olan İslam kültürü etrafında birleşebilmektedirler.”

Diğer taraftan Durkheim, toplumun tüm varlığının ve düzen yapılarının dinde ifade edildiğini vurgular. Bu şekilde din, toplumun minyatürleşmiş bir modelini sunmaktadır. Dini ayinler ise, o toplum içinde yaşayan insanların zaman zaman kendi yapılarının sosyal anayasasını hatırlatmalarını mümkün kılan bir ‘toplum değerleri doğrulamasıdır’ (Mardin, 1997: 47).

Meselenin bir diğer yönü ise, Roma toplumlarında olduğu gibi geniş bir örgütlenme, meşruiyet ve hareket serbestisinin, İslam toplumlarında gelişmemiş olması ve tüzel kişiliğe önem verilmemiş olmasıdır (Mardin, 1997: 74). Mardin’in ortaya koyduğu bu analiz, doğu toplumları ve batı toplumlarındaki ikincil yapıları anlamak açısından önemlidir. Gerek batı burjuvası gerekse doğunun âyan ve eşrafları zevk sahibi insanlardır. Ancak şehrin sanatsal kültürel anlamda yükseltilmesi ve daha ileriye götürülmesi noktasında gayret sarf ederken kullandıkları araçlar farklıdır. Batıda gelir kaynağı şehir halkından alınan vergilerken; doğuda şehrin gelir kaynağı vakıfların ve hayırseverlerin yaptıkları işlerdir (Mardin, 1997: 75).

Doğudaki bu ümmet yapısının içerisinde yer alan tarikatların analizine yer veren Mardin, dinden kaynaklanan cemaat hissini Batı toplumlarında bu kadar

etkisinin görülmediğini; doğu toplumlarında dinin hem ‘toplumun kılavuzu’ rolünü oynadığı, hem de bilgi sağlama fonksiyonunun daha gelişmiş olduğunu ifade eder. İslam toplumu esas itibarıyla sınırları silik, katları belirsiz yaygın bir toplumdur.

Daha somut bir ifadeyle ümmet bir tesanüt (dayanışma) yaratıcısıdır; fakat işbirliği yaratıcısı değildir (Mardin, 1997: 79). Dayanışma ve oydaşmaya yapılan vurgu doğu toplumlarının özelde İslam toplumlarının yerinde bir analizini vermektedir. Bir başka gözle değerlendirildiğinde; “anadolu kaplanları”¹³ gerçeği bu oydaşmanın ve işbirliğinin dinsel yatay örgütlenmeden kaynaklandığını vurgular gibidir.

Ancak bir dinin, cemaat dayanışması olarak ortaya koyduğu yatay ilişkiler ağı toplumun zor zamanlarında pekâlâ çok yerinde bir organizasyonla hayat bulmuştur. Yahudi diasporasının zor zamanlarında gösterdiği oydaşma ve güçlü teşekküllerin oluşması, Protestanlığın tevil değişikliğine gitmesi hep zor zamanlarda, grubun kendini koruma ve eziyet çektirene karşı bir intikam refleksinde ortaya çıkmıştır.

Aktay (2006: 136-144), anadolu kaplanlarının motivasyonunu da böyle bir yatay cemaat örgütlenmesinde, “*Öz yurdunda garipsin öz vatanında parya*” söyleminden mülhem duygularla ortaya çıkmış olabileceğini tartışır. Ancak yine de ikincil birimlerin toplum içerisindeki fonksiyonlarının İslami toplumlarda çok silik olarak görülmesi ortaya bir problem çıkarmaktadır. Devletle fert arasında ikincil yapılar tampon vazifesi görmeyince, ferdin bunların yerine geçecek bir sığınak araması gerekir. Batıda bu ikincil yapıların yerine getirdikleri bu koruma fonksiyonunu da tarikatlar yerine getirmektedir. (Mardin, 1997: 76). Diğer taraftan modern Amerika’nın kuruluşunda da dini mezheplerin fonksiyonları göz ardı edilemez.

Zaman içerisinde dini değerler ve semboller, yerleştiği toplumun mahalli ve geleneksel değerleri ile kaynaşarak yeni biçimlerin oluşmasında etkili olurlar (Dursun, 1992: 28). Bu sebeple analizimizin Türk toplumu ile sınırlı olduğu gibi,

¹³ Konya, Kayseri, Denizli, Gaziantep gibi iller başta olmak üzere anadolunun birçok ilinde, 1980’li yıllarda ortaya çıkan ekonomik işbirliğinin motive edici ismidir. Temelde, dindar ve muhafazakâr olan insanların oluşturduğu bir dayanışma biçimidir. Küçük paraların ve birikimlerin bir araya getirilmeleri neticesinde anadoluda, büyük sermayeli holdingler ortaya çıkmıştır. Yimpaş, Kombassan, İttifak, Sayha, Tuğra, Endüstri, Kamer gibi holdingler bunlardan bazılarıdır.

Türk toplumunun belli yörelerinde de ve farklı zamanlarında da çizilen teorik çerçevenin dışına çıkan toplumsal hareket ve organizasyonların olması muhtemeldir.

Mardin (1997) İslamiyet'in Türk toplumuna olan etkilerini tartışırken, Türk toplumundan bağımsız olarak, İslamiyet'in bizzat kendisinde gördüğü boyutları ele alan analizinde etkileri şöyle maddeleştirir:

- ✓ Toplumun genel hatlarını tanımlayıcı
- ✓ Talimat ve yön verici (Normatif)
- ✓ Kişinin korunmasını sağlayıcı
- ✓ İdeolojik ve kültürel anlamları topluma mal edici
- ✓ İkincil yapıların yokluğunda toplumsal seyyâliyet sağlayıcı fonksiyonlarının nasıl elde edildiğini, tarikatların oynadıkları rolde görülebilir.

Özetle sufilik ve tarikat sistemini değerlendiren Mardin bu yapıların ikincil yapıların yerine geçtiğini ve alternatif heteredoks İslam anlayışının ortaya çıkmasına meydan vererek toplumun bu anlamda rahatlamasına yardımcı olduğunu vurgular.

Yukarıdaki maddelerde açıkça dinin (özelde cemaat oluşumlarının) Türk toplumu üzerindeki etkisi görülmektedir. Toplumsal analiz düzeyinde dinin topluma etkisi normatif, sınırlandırıcı, korumacı yönüyle ele alınmıştır. Ayrıca tarikatlar aracılığıyla ikincil yapıların ki bunlar, sivil toplum benzeri yapılanmalardır, Türk toplumuna çok değişik etkileri olmuştur (Mardin, 1997: 93).

Bunlardan ilki, tarikatların bir eğitim merkezi olarak, resmi ulemanın tanımladığı dünya görüşü haricinde farklı bir dünya görüşü anlayışının doğmasına yardımcı olmuştur.

İkincisi, edebiyat, sanat, felsefe gibi ihtiyaçların büyük kısmının tarikatlar tarafından karşılanmıştır.

Üçüncüsü, bilhassa halk arasında, tarikat yapısıyla birlikte dinsel kültüre paralel olan heterodoks bir kültür gelişmiştir. Böylece Yunus Emre'ler, Ahmet Yesevi'ler doğmuştur (Mardin, 1997: 96).

Bardakoğlu'nun da (2006: 48) belirttiği gibi, dini anlayış ve eylemler Türkiye'de İslami gelenek ve tarihsel tecrübe tarafından şekillendirilmiştir. Bizim geleneğimizde tüm insanlığa barış ve sevgi mesajları ileten Mevlana, Yunus Emre ve

Hacı Bektaşî Veli gibi dini özgürlük ve tolerans alanının manevi rehberleri vardır. Dursun'a göre (1992) ise Türk-Osmanlı toplumunda dini bürokrasinin örgütlenişi toplumla iç içe ve devlet bürokrasi ile eş zamanlı ve eş düzeyli olarak birbirine geçkin bir biçimde düzenlenmiştir. Bu yapısıyla din bürokrasisi ve uç beyliklerinin yapılanmasında cemaatler, tarikatlar ve onların dini önderleri önemlidir. Ancak yine Dursun'a (1992) göre yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde cemaatlerin, tarikatların yuvası ve mektebi konumunda olan tekke ve zaviyeler, modern bürokraside kendilerine bir yer bulamamışlardır. Ancak eskiye göre sınırlı göreviyle Diyanet İşleri Başkanlığı olarak modern devlet bürokrasisi içerisinde yer alan bu yeni dini bürokrasi de, Osmanlı Türkiye'sinde olduğu gibi, devlet-din bürokrasisinin birlikteliğini vurguluyordu.

Günümüzde ise, modern dini yapılanmalar, üçüncü sektör diyebileceğimiz alanlara, gönüllülük esasına dayanan örgütlenmelere (NGO) ya da sivil toplumsal yapılanmalarda kendilerini göstermeye başlamışlardır. Kamu yükünü ve maliyetini azaltıcı etkileriyle önem taşıyan bu dini yapılanmalar, bahsettiğimiz gibi eğitim, sağlık, kültür, medya, bankacılık, yerel örgütlenmeler ve hemen her türlü yardımlaşma ve destek faaliyetlerinde gönüllük esasına dayalı olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu bağlamda Wagner (2008: 626) demokratikleşme ve sivilleşme adına yapılan çalışmalarda dini yapılanmaların önemli bir yer tuttuğunu ifade eder.

1.3.2.3. Bilişsel İhtiyaçlar Bağlamında Din ve Düşünümsellik Kurgusu

Din ve toplum arasındaki ilişkinin bir diğer boyutu da dinin, toplum üzerine olan bilişsel (akıl yürütme, düşünme, hatırlama) etkisidir. Bilişsel etkileme dini tecrübenin bir boyutu olarak da değerlendirilebilir. Bütün dinler toplumun bilinç ve zihin yapısını bir şekilde etkilemiştir. İslam dini ise ortaya çıktığı günden beridir bütün hatlarıyla normsal, düzenleyici ve proaktif uygulamalarıyla hem toplum şuurunda yer etmiş, hem de birçok konuda meşruiyetin kaynağı olmuştur.

Bireylerin tek tek nasıl bir düşünce ve davranış içinde olacaklarını bilmek mümkün olmayabilir, ancak onların bilişsel dünyalarına etki eden değerler ve anlam haritaları bilinirse toplumların yönünü tayin edebiliriz (Krech ve Crutchfield, 1980: 99-100).

Sosyal psikologların inanç ve tutumlar hakkında yaptıkları araştırmalar, inançların çoğu kez, bilişsel ihtiyaçları tatmin ettiğini göstermektedir. Şöyle ki, inançlar uyumlu, dengeli, anlaşılabilir, kısmen rasyonel bir değerlendirme anlayışı sunmaktadır (Argyle ve Hallahmi, 2004: 249).

Bu itibarla dinin fonksiyonlarından birisi de, toplumlara belli bir ‘zihniyet kazandırma’ veya ‘yeni bir dünya kurma vizyonu’ sağlamasıdır (Keskin, 2004: 11).

Böyle bir oluşum tabii ki uzun zaman gerektirmektedir. Bu anlamda geçiş toplumları, özellikle gelenekselden moderne geçiş sürecindeki kopukluk ve çatlaklıklar dolayısıyla, yaşanan değişimden en fazla etkilenen toplumlardır.

Böylece çevrelerinde güvensizlik, endişe, yalnızlık ve güçsüzlük duyguları sadece bireysel anlamda değil; aynı zamanda toplumsal şuurda da görülmektedir. İşte özellikle böyle toplumlarda din, geniş kitlelerin dünya görüşlerini belirlemekte ve onların hayatlarında denge unsuru olarak rol oynamaktadır (Coşkun, 2005: 95-96).

Bu bağlamda din, güvenle olan ilişkisinde, kişiler arası ya da kurumlar arası güven mekanizmaları kurmak gibi bir görevi haiz değildir. Ortaya koyduğu bilişsel etki ve motivasyon, lubricant (yağlayıcı) etki yaparak işleri kolaylaştırmaktadır. Hukuk sistemi ve diğer toplumsal örüntüler bu mekanizmanın kendisini kurmaktadır. Tabii ki bu mekanizmanın da sınırları vardır.

İşleri kolaylaştıran bu zihinsel etkilemelerin başında yardımlaşma ve dayanışma duyguları yer alır. Kişiler arası ağ yapılarını ve toplumsal bilinci artıran bu gibi temel örüntüler sadece gelir dağılımının bütün toplumsal sınıflara yayılmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal barışı, güveni, huzuru ve refahı da artırır.

Bir diğer örnek ise, inananların kardeşliği prensibidir. Bu prensibe göre İslam dini, kendi takipçileri arasındaki ilişkiler ağını güven esası üzerinde kurmaya çalışırken, aynı zamanda bir kardeşlik müessesesinin yolunu açmıştır (Özgül, 2006: 39).

Bellah (1967) açısından din, bireye ve gruba bir kimlik duygusu, bir benlik ve çevre tanımlaması açısından önem arzeder. Önceki bölümlerde tartışılan sosyolojik teorilerin dini, gerçekliğin bir yorumu, benliğin bir tanımı ve hayat için bir rehber, toplum tarafından paylaşılan bir kavrama seti olarak ortaya koyduğu söylenebilir (Berger ve Luckmann, 2008; Argyle ve Hallahmi, 2004: 250).

Geleneksel ve modern dönemlerde soy ve ırki bağıllık, aidiyet ve kimlik duygusunun temelinde, insanların teşekkülünde ve örgütlenmesinde esas teşkil eden bir meşruiyet kaynağı iken, İslam dini ile bunların ötesindeki değerler önem kazanmıştır.

Mardin (1997: 65) dinin fonksiyonlarını incelerken, dinin bireylerin çevrelerindeki dünyayı özel gözlüklerle görmeyi sağlayacak kavramsal görüş imkânları sağladığını ifade eder. Her insan topluluğu özünde bir dünya kurma sürecini ifade etmektedir. Bu tarz bir girişimde din de özel bir yer işgal etmektedir (Berger, 2005: 37). Çünkü insan sosyal çevresinde ve dış dünyada anlayamadığı ve açıklayamadığı şeyler olmasın ister. Her şeyin bilinmesine dair bu bilişsel açlık hali, alternatif cevapların ve metafizik alanın sosyal gerçeklikte yer bulmasına etki eder. Böylece zihin haritaları oluşturulur, bilgiler kodlanır, diğer bir ifadeyle kutsalın tecrübesi kolektifleşerek topluma içkin hale gelir.

Din tarafından karşılığı sunulan bu bilişsel kavrama problemleri çeşitlidir (Argyle ve Hallahmi, 2004: 250). Bunlar:

a-Bilim ve sağduyu tarafından cevaplanamayan, “Dünyanın başlangıcı nasıl oldu?”, “Yaşamın amacı nedir?” gibi entelektüel problemler,

b-Yaşamın ölüm ve kötülük gibi kabul edilemeyen yönleri,

c-Kıt imkanlar içinde olan grup ve bireylerde olan eşitsizlik ve engellenme gibi özel durumlar,

d-İlkel kabilelerde ışığın ve güneşin hareketi gibi, yöresel bilim adamları tarafından açıklanamayan bölgesel doğal fenomenler,

e-Mistik tecrübe, estetik duygu, yaratıcılık, bilinç durumu gibi bilim tarafından açıklanamayan diğer fenomenler,

f-Bilişsel olgular olarak tanımlanan hayatın amaçları ve kimlik problemleri,

Bütün bu sayılanlar, dinin varlığına ilişkin bilişsel ihtiyaç teorilerinin doğmasına neden olmuştur. Ayrıca uyumu sağlayıcı bir güç olarak dinin etkileri, küçük grup veya küçük toplumlardaki dini birlik veya çoğulculuk örneklerinde rahatlıkla görülebilmektedir (Argyle ve Hallahmi, 2004: 272).

Diğer taraftan zihniyet değişimine olan etkisi dolayısıyla, Dikeçligil'in (1994) üç boyutlu kültür analizinde, dinin bilişsel etkisine de açıkça vurgu yapılmıştır. Kültür kavramının nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili olan bu çalışma esasında dinin

zihniyet oluşumuna dair etkisini de ortaya koymaktadır. Önceden beri süregelen iki boyutlu (Maddi-manevi) kültür analizi bu anlamda bilişsel etkinin görünürlüğüne engellemekte ve analizin kendisi, ideolojik bir kalkan görevi görmektedir.

Manevi kültür ve maddi kültür ayırımına dayanan bu önermeler kümesi, manevi kültür alanını daha detaylı incelemektedir. Ayrı bir inceleme nesnesi olabilecek olan kognitif kültür ve normatif kültür ayırımı, analizin can alıcı noktası olmaktadır. Böylece klasik iki boyutlu analiz, yerini daha detaylı ve betimsel inceleme fırsatı sunan çok boyutlu analize bırakmış olmaktadır.

Maddi kültür bilindiği üzere insanın elinin değdiği somut olan her şeydir. İnsan hayatının barınma, beslenme, ulaşım, eğitim, sağlık, savaş, spor, eğlence gibi bütün alanlarında kullanılan her türlü araç ve gereçlerdir. Elbiseden bibloya, köprüden yola, kapı tokmağından hayvanlarına kadar aklımıza gelen bütün nesnelere (Dikeçligil, 1994: 40).

Diğer taraftan manevi kültür ise elle tutulur gözle görülür olmayan kültür unsurlarını içerir. Öğrenilen ve paylaşılan inançları, kabulleri, değerleri ve bunların yanı sıra davranış beklentilerini ifade eden yazılı, yazısız normları kapsar. Adetler, gelenek ve görenekler ile tabular yazısız kurallar olarak, yönetmelikler ve kanunlar da yazılı kurallar olarak manevi kültür içerisinde yer alırken; din kaynaklı olan ve olmayan bütün inanç kalıpları, değer yargıları ve referans noktaları da değerler adı altında yine burada yer alır (Dikeçligil, 1994: 40).

Dikeçligil'e göre değerler ve normlar birbirinden farklı iki toplumsal unsurdur ve öyle olması gerekir. Hem tanımları gereği ve hem de içerikleri gereği farklı olan bu iki unsur yıllarca Türkiye'de hâkim paradigma tarafından aynı iki unsuru gibi değerlendirilerek manevi kültür olarak tanımlanmışlardır.

Bu da pozitivistik paradigmanın mekanistik evren anlayışından kaynaklanmaktadır (Dikeçligil, 1994: 40). Bu bakış açısını eleştiren Dikeçligil (1994: 42) sosyo kültürel etkileşimin üç referans noktası olan inançlar, fikirler ve değerler birlikteliğini kültürün bilişsel boyutunu oluşturan ana unsurlar olarak betimler. Normatif boyutta ise yazılı yazısız her türlü kurallar yer almaktadır.

Güngör (1997: 19-20) ise analizinde manevi sistemlerin en ileri yapısını oluşturan dinlerin, büyük ölçüde birer ahlak sistemi olduklarını ifade eder. Öyle ki dinler sadece insan ile tanrı arasındaki ilişkileri düzenlemekle kalmaz; böylece

insanlar arası ilişkilere de belli açıklamalar getirirler. Neyin iyi neyin kötü olduğunu ifade eden bu sistem, insanlar arasında çok yaygın olduğu için, ahlak sistemlerinin inşasında dini görmek kaçınılmaz olmaktadır. Böylece hiç bir toplumun ahlaktan uzaklaşacağı düşünülemediğine göre, dinden de uzaklaşması beklenemez.

Özlem (2010: 31) ahlaksal yaşamın, tanrının irade ve buyruklarına göre yaşanan bir temellendirmeye de izah edilebileceğini söyler. Ve özellikle semavi dinlerin başka bir ahlaksal meşrulaşımı reddediklerini, yani toplumsal bir meşrulaşım temelini reddettiklerini ifade eder. Bunun yerine dinsel bir meşrulaştırım toplumu istedik şekilde değiştirmektedir.

Dikkat edildiği üzere Güngör'ün ahlak analizi, Dikeçligil'in üç boyutlu kültür analizinde, değerler alanını ifade etmekte ve dinin bilişsel etkisini anlamada önemli bir yer teşkil etmektedir.

İnanç ve inanca ilişkin esaslar bu çözümlemeye önemli bir yer tutmaktadır. Eğer kültürü, iki boyutlu bir analize tabi tutsak çok zorlamalı bir şekilde dinin normatif boyutundan bahsedilebilirdi. Ancak değerler ve inanç etkileşimlerinin ortaya çıkışı, ancak bilişsel boyutta analiz edilebilecek bir yapıdadır. Yani dinin bilişsel etkisini üç boyutlu kültür analiziyle çok daha rahat bir şekilde anlaşılabilir kavramsallaştırılabilir. Bireyler arası etkileşimde anlam kodlarının oluşması ve kavram haritalarının oturması, yine dini tecrübenin topluma uyarlanmış biçiminden etkilenmektedir. Dini değer ve normların topluma içkin bir yapıda olduğunun kabulü, dinin de kültür unsurları içerisinde önemli bir yer tuttuğunun belirtisidir.

Bu anlamda dinin bilişsel etkisi ile normatif etkisi arasında da ilişki vardır. Dini tecrübenin dışsallaşmasının (objektifleşme) bir sonucu olarak tezahür eden değerler ve kurallar bütünü, zaman zaman birbirini kapsamakta ve birbirinden beslenmektedir; ancak yine de bunlar ayrı uzmanlık alanları ve çalışma disiplinlerini içermektedir.

Din-toplum-birey ilişkisinde dinin hem bireysel, yani kişiye özel boyutu ve hem de kolektif yani toplumsal boyutu ayrı ayrı değerlendirilebilecek bir konudur. Sosyolojik düşünüş açısından dinin kolektif uygulamaları ve yansımaları kişiye özel boyutundan daha önemlidir.

Tartışmanın bu yönünde bireysellik, subjektif din anlayışı ile kolektiflik ise objektif din anlayışı ile temsil edilmiştir (Günay, 2000: 207-208). Dinin bireyde

başladığını kabul etmemek gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Ayrıca onun sadece bireye hapsedilmiş olduğunu ve sınırlarının bireyden öte geçmediğini söylemek de, bu tarihsel ve sosyal gerçekliği görmezden gelmek anlamına gelecektir. Yine, dinin bireyden öteye geçemeyeceğini ifade edenler de, ideolojik perspektiflerin ötesinde bir yere hizmet edemeyeceklerdir.

Günay'ın (2000: 209) deyişiyle din, bireyde başlar ve tabiri caizse orada kök salar. Ancak zorunlu olarak bireyi aşar ve kolektifleşir. Adeta bireyden bireye bir köprü olur. Bu bakımdan din, bireysel olduğu kadar bireyi aşan sosyal karakteriyle de karşımızda durmaktadır. Detaylı bir şekilde değerlendirildiğinde görülecektir ki, topluma mâl olmayan, kolektifleşemeyen yani bir dini cemaat organizasyonuna sahip olamayan bir din, ölü doğmuş bir cenine benzer (Günay, 2000: 211). Cemaatsel yapılar veya dini yapılanmalar bir dinin kolektifleşmesinin göstergesi olarak, toplumun kutsalla tecrübesinin en somut örnekleri olarak sosyal gerçeklikte yer almaktadırlar.

Dünya kurma aktivitesi her zaman ve kaçınılmaz olarak kolektif bir harekettir ve din bunda önemli bir rol oynamaktadır (Berger, 2005: 43). Modernleşmenin arttığı günümüz toplumunda din, bütün kültür sahaları üzerinde etkisini göstermektedir. Çünkü din, hem bireysel hemde sosyal yönü olan bir olgudur. Bireyin inanç, tutum ve davranışlarını etkileyen din bireylerden meydana gelen topluma etki eder ve onları şekillendirir. Din bu nedenle insanlık tarihi boyunca önemli bir etkileme kaynağı olarak medeniyetleri etkileyen unsurların başında gelmiştir (Solmaz, 1996: 127-129).

Dinin bilişsel etkisi her toplumu farklı farklı etkilemektedir. Türk toplumunu da, bu toplumun kendi iç dinamikleri ekseninde etkilemiştir. Bu farklılaşma, dini tecrübenin farklı zaman dilimlerindeki uygulamalar ve özellikle ulus-devlete geçiş sürecinden sonraki uygulamalar dikkate alındığında daha iyi anlaşılabilir. Bu süreçten sonraki uygulamalar dikkate alındığında daha iyi anlaşılabilir.

Din ve devlet, ulus-devletleşme sürecinden önce birbirine zıt olmayan veya antagonistik olmayan bir yapıya sahiptirler. Ulus-devletleşme sürecinden sonra ise her şey tersine dönmüş, birbirini kapsayan din-devlet münasebetlerine dair zihin haritaları yerini, birbirini dışlayan yenilerine bırakmıştır. Din ve devletin ayrılması hususunda yürütülen tartışmaları da, bu topluma içkinleşmiş olan bilişsel etkinin izolasyon süreci olarak değerlendirebiliriz. Bu sebeple Vergin'in (1994) "*Belli başlı*

dört ekseninde şekillenmiş olarak” belirlediği din ve devlet arasındaki ilişkilerin bir analizini yaptığı çalışması manidardır.

Onun analizine göre ilk yaklaşım, Calvin, Luther, Bousset gibi ilâhiyatçı, aynı zamanda da papaz olan düşünürlerin öngördükleri tarzdadır. Buna göre devletin, dinden bağımsız bir varlığı yoktur ve devlet, dinden neşet eden ilkeler ve normlar uyarınca hayat bulan bir kurumdur. Devlet, gücünü dinden aldığı için ve dinden aldığı sürece vardır. Din ve devlet organik bir bütündür. Bu görüş, kabaca, “teokratik” yaklaşım adıyla bilinmektedir (Vergin, 1994: 18). Geleneksel diyebileceğimiz bu tarz örgütlenmeler artık tarih sahnesinde yerini almıştır.

İkinci yaklaşım (Vergin, 1994: 19), Machiavelli, Hobbes, Montesquieu ve Rousseau gibi Batı siyaset biliminin ve devlet teorisinin önde gelen isimleri tarafından savunulan, siyasetin din üzerindeki önceliği ve üstünlüğü; adeta dinin siyasete tâbi olmasının gerekliliği şeklindeki görüşleridir.

Machiavelli dinin gücünü keşfettiği için onun, toplumun ve Devlet’in hizmetinde olmasını savunur. Ona göre Devlet bağımsızlaşmalı ve Hıristiyanlığın emirlerinden ve ahlâkından kurtulmalı; ama dini yok farz etmeksizin onu kendisine bağlamalı ve hizmetine sokmalıdır. Ona göre “*Her din iyidir yeter ki hükümdarın saltanatını sağlamlaştırsın*”(Machiavelli, 1999: 30). Hobbes ise “Devlet Hıristiyan bir devlet olmalı ve Hıristiyanlık da, doğal olarak İngiliz tahtına tâbi olmalıydı. Devlet’in hizmetinde millî bir Kilise” anlayışını benimserken Rousseau; “Toplum Sözleşmesi’nde tümüyle Devlet’in ihtiyaçlarına göre tanzim edilmiş ve devlete tâbi bir ‘sivil din’in ihtiyaçlarına göre tanzim edilmiş ve devlete tâbi bir ‘sivil din’in tesis edilmesi gerektiğini” yazar. Bundan din topluluğu ile siyasî topluluğun aynılığı sayesinde toplum birliğini sağlamayı, ayrışmalarını engellemeyi; zıt yönlerde gelişmeleri durdurmayı ve bu sivil din aracılığı ile vatandaşlara iyi yurttaşlık duygularını ve yurtseverliği kazandırmayı amaçlarken bir anlamda mutlakiyetçi bir anlayışı da sergilemiş oluyordular.

Üçüncü yaklaşım, Tocqueville gibi liberal demokrasi savunucularının öncülük ettiği, Fransız İhtilâli’nden sonra ortaya çıkan, dinde özgürlüğü talep eden ve onun özerk bir alan teşkil etmesini; devlet gücünden ayrılmasını, çünkü demokrasinin bunu gerektirdiğini savunan görüştür (Vergin, 1994: 20).

Dördüncü yaklaşım, büyük ölçüde ülkemizdeki anlayışı da etkilediği görülen pozitivist görüştür. Bu görüşün, kendi ifadesiyle “bu yeni ve pozitif dinin Papa’sı, pozitivistin kurucusu, Auguste Comte’tur. Onu takiben Durkheim, Marx, Weber, E. Renan tarafından nüanslarla paylaşılan bu görüşe göre, artık bir Tanrı’ya ihtiyaç yoktur. Hâkim modern paradigmaya göre din, devrini ve ömrünü tamamlayarak ortadan kalkacaktır. Gerçi dinsiz bir toplumun kendini devam ettirebilmesi ve gelişebilmesi için, manevi gücü temsil edecek bir şeye ihtiyaç olmaktadır. Bundan dolayı yeni bir din gereklidir. Bu tanrısız yeni dinin adı da “insanlık dini” veya “beşeriyet dini”dir. Bu dinin ‘credo’su, âmentüsü, beşere ve beşerin aklına ve ebedî tekâmülüne îman etmektir; çünkü insan aklının üstünde aşkın güç (transcendent) yoktur (Vergin, 1994: 21).

Din ve siyasetin birbiriyle olan ilişkisini özetleyen bu tablo, zihniyet değişimindeki süreci görmemiz açısından önemlidir. Tarihin değişik dönemlerinde dine bakış açısı farklı farklı olmuştur. Ancak, Türklerin İslam’la tanışmasından bu yana geçen süreç bağlamında ortaya çıkan bilişsel etkiye vurgu açısından bir değerlendirme yapılacak olursa; Osmanlı dâhil olmak üzere bütün Türk devletlerinde din ile devlet münasebeti açısından bir uyum ve oйдаşma söz konusudur.

Davutoğlu’na (2001: 365-366) göre bu etki çok barizdir. İslam inancının getirmiş olduğu kapsamlı varlık telakkisi, bireye yeni bir ben-idraki sunmuştur. İslam’ın ortaya koymuş olduğu bu ben-bilinci ve medeniyet ruhu, İslam öncesi toplumlardakinden oldukça farklı bir biçim kazanmaktadır.

‘İslam dünyası’ kavramının dönüşümü üzerine yaptığı bir diğer değerlendirmede Davutoğlu (2007: 443), bu süreci moderniteden küreselleşmeye geçişin sancısı olarak ele alır. Ulus-devletleşmenin, uluslararası sistemdeki yeri açısından var olma savaşına dönüşen bu yapılaşma mühim bir gerilim yaratmaktadır. Bu dönüşüm cismani ve dışsal bir gelişimi-ilerlemeyi ifade etmektedir.

Her ne kadar farklı dil, mekân ve ulus-devlet yapılanmalarına dâhil olsalar da bütün Müslümanlar ortak kültürel sembollerde bir oйдаşma oluşturmuşlar, benzer bir hayat ritmi oluşturmuşlar ve ortak kavram dünyasına sahip olmuşlarsa bu, İslam medeniyetinin küreselleştirme kabiliyetinin bir sonucudur (Davutoğlu, 2007: 449).

Bütün bu değerlendirmeler İslam dininin zihin dünyalarını nasıl etkilediği, nasıl ortak değerler ve semboller oluşturma yeteneğine sahip olduğunu gösterir.

Ortak bir kavram haritası oluşturabilmesi, topluluk ve medeniyet hissi uyandırabilmesi onun bilişsel etkisinden başka bir şey değildir. Giddens'ın kavramlarını ödünç alacak olursak, din ortak bir düşünümsellik oluşturmakta ve yapılaşmanın örüntülerini de gizil güçlerini de açığa çıkarmaktadır. Toplam bilişsel etki bu düşünümsellikte gizil ve içkindir. Bu içkinlik, toplumun damarlarında dolaşan en temel ve gerekli histir.

'Anlamlandırma' ve 'anlam verme' başlangıçta bireysel olsa bile, toplumsal bir özelliği vardır. Toplumsal-kültürel bir anlam dünyasının kurulması ve perspektiflerin ortaya çıkması sürecinde dinin rolü, nesnelleşme-dışsallaşma-işselleşme süreçleriyle Berger ve Luckman tarafından da dile getirilmiştir (Çiftçi, 2009: 51).

İslami akıl bu zamana kadarki tartışmalarda modernlik dışı veya zıddı bir karakterde sergilenmiştir. Ancak İslami akıl ya da onda gizil olan bilişsel süreçler çoğu zaman modernlikle ters düşmezler. Sürüş (2002) bu konuyu detaylı bir şekilde tartışmıştır.

Dini değerleri önceleyerek bir hayat yaşamaya çalışmak, olumsuz bir şekilde modernleşme dışı kalmak anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla İslami aklın muhtevası, zannedildiğinden daha modern düşünülebilir (Uyanık, 2007: 53). Modernliğin yorumlanmasında ve bir medeniyet üretmede yatan gizil bilişsel etki burada bu bakış açısında yer almaktadır.

Her ne kadar bazı yorumlarda din; kaosun, önyargının, hoşgörüsüzlüğün ve hizipleşmenin kaynağı olarak ifade edilse de, dinin bütünleştirici, birleştirici, yardımlaşmayı ve örgütlenmeyi teşvik edici yönü çok daha önemlidir. Dinin ortaya koyduğu şuur, bilişsel etkisinin bir yansıması olarak burada ortaya çıkmaktadır.

Çünkü globalleşen ya da küreselleşen dünyada din ayrılığın, kaosun, çekişme ve uzlaşmazlığın kaynağı değil; bilakis, birlikteliğin, dirliğin, ahengin, huzurun ve uzlaşmanın temel dinamiklerinden biri, hatta en önemlisi olmalıdır (Özarlan, 2005: 55).

Dinin kolektifleşmesinin veya dışsallaşmasının zihni yansımaları, tarihin her döneminde var olmuştur. Bilişsel ihtiyaçlar bağlamında dinin yorumlanması alışılmadık olsa da, dinin bireye verdiği bu doyum ve kazandırdığı bilinç, takipçilerinin sahip olduğu en değerli şey olmaktadır.

1.3.2.4. Davranışsal Bağlamda Din: Sosyal Sermaye ve Güvene Dair Bir Olumlama

Fukuyama (1999: 16), sosyal sermayenin artırılmasında aslında dışsal iki temel kaynak öngörmektedir. Bu kaynaklar devlet ve sivil toplum kuruluşlarından bağımsız olarak kendi hallerine sosyal sermayenin artırılmasında rol oynayabileceğini düşündüğü kaynaklardır. Birincisi din, ikincisi ise küreselleşmedir.

Sosyal bilim teorilerinde ve bazı genel söylemlerde sekülerizmin ortaya çıkışının kaçınılmazlığı ile bağdaştırılan, dinin hâkim etkisinin kaybolduğuna dair sadece küçük kanıtlar vardır. Sekülerleşme belirtileri öncelikle Batı Avrupa'da, sonra Amerika'da ve diğer yerlerde yaygınlaşarak dine alternatif bir duruş sergilemiştir. Ancak dini olarak motive edilmiş kültürel değişimler dünyanın birçok yerinde hala canlı bir seçenek olarak durmaktadır. İslam dünyası ve Latin Amerika her ikisi de son yıllarda dindarlığın yeni formalarının gelişimiyle dikkat çekmektedir. Açıkça sosyal sermaye açısından dindarlığın bütün görünüşleri olumlu etkiye sahip değildir. Mezhepçilik hoşgörüsüzlüğü, nefreti ve şiddeti teşvik edebilir; fakat din, tarihsel olarak kültürün en önemli kaynaklarından birisidir ve gelecekte de muhtemelen olmaya devam edecektir (Fukuyama, 1999: 16). Putnam da (2000: 355) dini grupları, özellikle köktendinci kiliseleri¹⁴ hoşgörüsüzlükle ve grup dışına olan olumsuz yargılarla bağdaştırır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki ikinci sosyal sermaye kaynağı olan küreselleşme, sadece sermayenin taşıyıcısı değil; aynı zamanda fikirlerin ve kültürlerin de taşıyıcısıdır. Herkes küreselleşmenin yerli kültürü yaraladığını ve uzun süren gelenekleri tehdit ettiğinin çok iyi farkındadır. Fakat beraberinde NGO'lardan yönetim şekillerine ve muhasebe standartlarına kadar yeni fikirler, alışkanlıklar ve kendi çizgisinde yeni pratikler getirmektedir (Fukuyama, 1999: 16). Bahsedilen yeni yapılanma tarzları, modern dini yapılanmaların kendilerini gerçekleştirmesine fırsat veren tarzlardır.

Uslaner (2002) gibi araştırmacılar da güvenin ahlaki bağlayıcılık yönüne vurgu yaparlar. Ahlaki bağlam, güvenin klasik yorumlarından kabul edilebilir.

¹⁴ Bu kiliselerin Evanjelik kilisesi, Katolik kilisesi ve giderek bu kiliselere benzemeye başlayan Protestan kilisesi olduğu, aynı eserin farklı yerlerinde vurgulanmış ya da ima edilmiştir.

Toplum içerisindeki özgün yapıya bağlı olarak bireylerarası güven örüntüleri de şekillenir. Sosyalleşme kuramcılarının da vurguladığı, bireyin toplumsal ahlak kurallarına göre şekillenmesini sağlayan bu süreç, güven tiplerinin doğmasını da sağlar. Güven tipleri, birçok sosyolojik konuda olduğu gibi, toplumsal göreceliği olan bir konudur. Batı tipi sosyalleşme ajanlarının, yerel güven tipleri üzerindeki dejenerasyonu, toplumsal yapı içerisine içkin olan güven örüntülerinin yeniden üretilmesine yol açmaktadır.

Medyanın etkisi de hayli fazla olmaktadır. Medyada üretilen tipler, güvenilir insan tiplerini etkilemektedir. İnsan ilişkilerinde, bu tipler kendisini geliştirmemiş naif bireyler tarafından daha kolay kabul edilmektedir. Medyanın güven tiplerine olan etkisi, başlı başına bir inceleme alanı olmasıyla ayrı bir araştırma konusu gibi görünmektedir.

Bununla beraber bizzat modernliğin negatif etkisi, araştırılması gereken bir başka değişkendir. Modern yaşam kalıpları ve davranış örüntüleri geleneksel değerlerden ve ahlak biçimlerinden ayrılmayı gerektirecek tarzda örgütlenirler. Modern toplumdaki bu yapılanma kabaca ele alınan ‘cemaat - cemiyet’, ‘gemeinschaft - gesellschaft’ ayrımından çok öte boyuttadır. Güncel hayatı da etkileyen modernlik, beraberinde getirdiği modern öğelerle ve ajanlarla bireylere yeni bir ahlak, davranış örüntüsü ve değerler kalıbı sunmaktadır.

Modernlik, eğitim yoluyla bireyselliği ve egoyu ön plana çıkaran, bu anlamda değerleri yeniden üreten konumda aktif bir rol oynar. Bu açıdan eğitim-öğretim faaliyetlerinin dayandığı bilişsel temel ve etki etmesi düşünülen değişkenler de önem arz etmektedir.

Modernlik öğelerinin etkileri çoğu zaman istendik bir biçimde sosyal hayatta yer bulmadığı için zaman zaman birey ve toplum için yıkıcı etkileri olabilmektedir. Özellikle kültürel ve etik anlamda modernizmin yıkıcı etkilerinden bahsedilebilir. Bu yapıbozum karşısında durabileceği düşünülen tek kurum ise, belli bir alternatif sunabilme imkânına sahip olan din kurumudur.

Coleman (1982), Katolik ya da diğer dinsel grupların mensubu olan lise öğrencileri ile normal lise öğrencileri arasında yaptığı karşılaştırmalı analizde öğrencilerin hatırlama ve devamsızlık durumlarını değerlendirmiştir. Özel okul - devlet okulu ayrımı değişkenini de hesaba kattığı çalışmada ayrıca ekonomik

faktör de göz önünde tutulmuştur. Coleman'ın ulaştığı sonuç ise, dini okulların normal lise öğrencilerine göre daha olumlu sonuçlara ulaştığı, yani yüksek devam oranı ve yüksek hatırlama düzeyine ulaştığı yönünde olmuştur. Bu durumun sebeplerini ise Coleman, normların ve müeyyidelerin olmasına, sıkı bağlara dayalı, kapalı bir sistemin olmasına bağlamıştır. Amerikan politik ve sosyal hayatında '**Coleman raporu**' olarak bilinen bu çalışma, öğrenci performansının ve bilişsel gelişiminin aile ve küçük gruplar tarafından etkilendiğinin bir kanıtı olmaktadır.

Bir eğitimci olarak Coleman, çocukların gelişimini dikkatle incelemiştir. Onun sosyal sermaye tanımı ve sosyal sermaye teorisindeki asıl amacı, gencin yani bireyin sosyal ve bilişsel gelişimini istendik bir biçimde tamamlamasıdır. Sosyal sermaye bu kaynakları temsil eden bir yapı olarak belirir ki, ilk temsili kurumları da aile, eğitim, küçük gruplar olarak karşımıza çıkar (Field, 2006: 35-38).

Coleman, dini bağların kuşaklar arası yapısına dikkat çekerek şöyle der: '*Dini kurumlar, ailenin ötesinde, nesilleri kesiştiren, toplumda var olmaya devam eden kurumlardır. Bu nedenle dini kurumlar, yetişkin toplulukların sosyal sermayesinin gençler ve çocuklar için de ulaşılabilir olduğu nadir bir sosyal sermaye çeşididir* (Field, 2006: 37).

Diğer teorisyenlere baktığımızda da dinin etkisi, teorik düzeyde ortaya çıkmış olur. Örneğin Dianteill'in (2003: 538) yorumuna göre Bourdieu'ya göre dinin fonksiyonu gayet açıktır. Toplumsal yapıdaki hiyerarşik yapılanmanın neredeyse en başında yer alan ruhban sınıfı, çok etkili bir konumdadır. Bir nevi sosyal pozisyonları meşrulaştırma görevi görür. Örneğin feminist hareketlere destek veren Bourdieu dini, erkeğin kadın üzerindeki egemenliğini artıran yapıların meşrulaştırılmasına yardımcı olan bir araç olarak görür. Başka bir örnek ise aile yapılarının örgütlenme biçimi üzerinedir. Çünkü aile içerisinde ataerkil bir hiyerarşiyi din bizzat telkin eder. Bourdieu'nun din analizinde vurgulanması gereken ise onun incelemelerinin tamamen Katolik Hristiyanlık üzerine olduğudur (Dianteill, 2003: 535).

Coleman bunların yanında dini menfaatlerin, benzerliği ve uyumlu ilişkileri kurmayı gerektirdiğini ifade eder. Bunun için, dini yapıyı bireyin kendi menfaati için sosyal uyumun arandığı bir yer olarak görür (Dianteill, 2003: 538). Bu analizler aslında dini kurumları ve yapılanmaları eleştirmeye yönelik olarak yazılmış gibi

görülebilmektedir. Ancak bu ifadeler dinin işlevselliği ve toplumdaki rolü hakkında bir takım bilgiler de vermektedir.

Putnam (1993: 114-115) ise analizinde geleneksel dayanışma türlerini yadsımaktadır. O *gesellschaft* kavramını, başarılı sosyal organizasyon olarak modern bir örgütlenme biçimi şeklinde görür. Bu örgütlenme biçimleri modern anlamda dernekler, topluluklar, beraberce yapılmaya çalışılan her türlü aktivitedir.

Ancak Putnam'ın değerlendirmesinde akrabalık, aile ve dini gruplar gibi geleneksel dayanışma motiflerinin etkisinden bahsetmek çok mümkün değildir. Her ne kadar Putnam (1993: 107) 1950'lerden önce İtalya örneği için papalığın sivil katılım ve sosyal yaşantıda etkisinin büyük olduğunu ifade etse de teorisi içerisinde bu öğelere önem vermemiştir.

Sonuç olarak din, doğduğu sosyal ortamda belli yapıları ve kurumları hazır bir şekilde bulmaktadır. Sosyal ortamda yerleşip kökleştikten sonra ise var olan toplum yapısını, kendi yapısal ve işlevsel özellikleri ile değişikliğe uğratmakta ve yeni bir toplumsal yapının oluşmasına neden olmaktadır (Dursun, 1992: 30). Bu sebeple dinin dönüştürücü gücü hem yapısal ve organizasyonel kurumlar, hem de bilişsel süreçlere olan etkisi bağlamında toplumsal yapıyı dönüştürücü etkisinden bahsetmek mümkündür. Türk toplumunun kültürel ve tarihsel kodlarında örnekler bulmak mümkündür.

Mardin'in belirttiği gibi Laik Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya çıkan '*değer boşluğu*' bir şekilde doldurulma yoluna gidilmiştir. Mardin'in öngörüsüne göre de bu boşluk, dinsel cemaatler yoluyla doldurulmaya başlanmış ve beraberinde dinin rolü Türkiye özelinde şekillenmiştir (Mardin, 1997: 38).

Toplum olarak güven duygusuna erişebilmek için, birey kendi benliğini bulmalı ve köklerini keşfetmelidir (Sert, 2002: 201). Ortak hedefleri olan, kendi benliğini bulan ve köklerini keşfeden milletler, toplumsal veya ekonomik hangi tür krizle karşılaşarsa karşılaşsın, yine sahip olduğu sosyal sermayesiyle kolayca yolunu bulabilecektir. Köklere dönüş, güven ortamının oluşmasını sağlayarak, sıkıntılar ve krizlerin azalmasına yardımcı olacaktır.

İbadetler de toplu şekilde yapıldığı için, bireyin toplumsallığını en iyi yansıtan göstergelerden birisidir. Katılımın gerçekleştiği ortamlarda sevgi, barış, kardeşlik ve huzur hâkim olmaktadır. Bir başka açıdan düşünüldüğünde İslam'ın beş

şartından dördünün toplumla ilişkili olduğu ortaya çıkar. Namaz, Oruç, Hac, Zekât ibadetleri toplumsal yönü ağır basan ve toplumla beraber düşünüldüğünde toplumsal değer kazanan dini katılım şekilleridir.

Bu ibadet tarzlarının her birisi, farklı ağ yapılarını ve organizasyon tiplerini gerektirmektedir. Bireyin toplumsallaşmasını ve ötekiyle irtibata geçmesini gerektiren bu ibadetler temel anlamda güven oluşumu ve sosyal sermaye artırımı için gerekli birer öncül olarak düşünülebilir. Çünkü dini katılımın kendisi ve dinin teorik boyutu, bunu öncelemekte ve takipçilerine bir ödev olarak sunmaktadır.

Örneğin namaz ibadetinin yapıldığı yer olan mescit, inananların hepsinin eşit olduğu ve sınıfsız bir algılamanın olduğu bir yerdir ki günlük hayatta birbirleriyle karşılaşan farklı statü ve iş grubundaki bu insanların yine aynı tutumu devam ettirmeleri beklenir.

Cami kalabalıklarının en kolay ve samimi bağlarla sosyalleşebildikleri ve kendi aralarında bir aşinalığın oluştuğu, manevi bir bağ kurdukları yerdir (Şeker, 1991: 99). Diğer bir açıdan cami, teklifsiz ve davetsiz bir biçimde kalabalıkların organize olabildikleri ve belli amaçlar için bir araya gelebildikleri, herkese açık ve tamamen sivil oluşumdan ibaret bir kurumdur.

Ancak cami kurumu, geleneksel zamanlarda yerine getirebildiği bu işlevi modern zamanlarda yerine getiremez olmuş, bu görevler yeni oluşumlara terk edilmiştir. Bu durumun sosyolojik ve politik nedenleri ayrı bir araştırma olarak incelenebilir. Ancak cami kurumunun sosyal realitede ifade ettiği anlam ve bu kurumun temsilcisi olan imamlar ölçeğinde yapılacak değerlendirmeler bu kurumun güncel yapısıyla ilgili bilgilenme açısından önemlidir.

Oruç ibadetiyle zenginler fakirleri iftar sofralarına davet etme fırsatı bulurlar ve toplumsal eşitliğin temellerinin atılması sağlanır. Fakir ve zenginin birbirlerini daha iyi anlamasının empatik yolu gibidir oruç ibadeti. Bu muhakeme süresince zengin fakir herkes aynı manevi duyguyu ve aynı biyolojik hissi paylaşarak empatinin ve toplumsallık ruhunun veya kolektif bilincin zirvesini yaşamaktadırlar.

Hac ibadeti başlı başına bir değerlendirme konusudur. Namaz ve bayramlar gibi yerel düzeyde kalan toplumsallaşma örnekleri ve empatik bilinç, hac ibadetiyle küreselleşen bir olgu haline gelmektedir. Artık sınırları bir toplumu veya milleti aşmış durumdadır. Tarif edilemez bir kardeşlik ve birlik duygusu ile yoğunlaşan,

dünyanın her yerinden gelmiş bireylerden oluşan, tek bir yürek olarak çarpmasını sağlayan hac ibadeti, adeta toplumsallığın ve insan olmanın en belirgin tezahürlerinden birisidir. Ayrıca hac vesilesiyle devletler arasında çeşitli münasebetler de tesis edilmektedir. Farklı devletler arasında gerekli tedbirler alınarak yol emniyeti temin edildiği gibi, rahat ve huzurlu bir ibadet sağlamak için gerekli imkânlar da sağlanmaktadır (Şeker, 1991: 104).

Zekât ibadeti ise başlı başına yardımlaşma ve dayanışma örneği olan, başka hiçbir dinde bulunmayan uygulamasıyla ekonomik getirisinin yanında, hem bireylerin birbirine olan güvenini artıran, hem de toplumsal refahı, eşitliği teşvik eden boyutları vardır. Bütün bunlar dolayısıyla zekât, genel bir bakış açısıyla bireyler arasındaki ve toplumdaki sosyal sermaye düzeyini artıran ve ağ yapılarını yeniden şekillendiren çok önemli bir oluşumdur.

İslam dininde zekât verilebilecek olan kitleler değerlendirildiğinde bu ibadetin topluma katkısı çok daha rahat görülmektedir. Zekâtlar yoksullara, düşkünlere, onları toplayan memurlara, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlara, kölelere, borcu olanlara, yolda kalanlara ve Allah yolunda olanlara verilir (Tevbe: 9/60). Ayrıca zekât parası savaş esirleri için, bir insanı kölelikten kurtarmak için de kullanılmaktadır.

Vakıf kurumu bir diğer önemli kurumsal yapılanma olarak asırlardır, toplumsal menfaat temelinde icrada bulunan temel bir İslami kurumdur. Vakıf, bir malın veya mülkün gelirinin tamamını insanların ve toplumun yararına olarak, kişilerin sahip çıkmalarına imkân bırakmaksızın tahsis etmektir (Şeker, 1991: 137).

Vakıf kurumunun sosyal, kültürel ve ahlaki etkileri bağlamında topluma olan katkısı araştırmalara konu olmuştur. Bu bağlamda vakfın toplumsallığı artırdığı ve bu konuda ürettiği bilinç, araştırmalarda ifade edilmiştir. Vakıf kurumlarının ekonomiden güvenliğe, sağlık hizmetinden eğitim hizmetine, bilimden mesleki dayanışmaya, sosyal yardımlardan dini hizmetlere kadar geniş bir yelpazede katkıları olmuştur (Koyunoğlu, 2002: 150). Dini bir yapılanma olarak ilk dönemlerden beri toplumsal arenada uygulama bulan vakıflar modern dönemlerde meydana gelen kurumsal-yapısal değişikliklere ayak uydurarak birlik-dernek olma noktasında tüzel kişilik olarak örgütlenme imkânı bulabilmiştir. Bu imkân birçok faaliyeti yapabilme

kabiliyetini kazandırmış ve modernlikte etkin bir şekilde yer işgal eden, ama kökleri mazide toplum üstü bir yapılanma olmuştur.

İkincil bir yapılanma olarak da değerlendirilebilen bu kurumsal yapılar, devlet-halk münasebeti açısından; halkın devlete olan desteğini hiçbir zorlama olmaksızın yerine getirdiği işlevsel organizasyonlar olarak ele alınabilir (Şeker, 1991: 139). Vakıf eserlerinin ilgi alanları ve topluma sunduğu hizmet kalemleri çok çeşitlenmiştir. Kısaca bunları şöyle ifade edebiliriz: Dini ve ilmi gayeye yönelik, sağlık ve sosyal yardıma yönelik; su, yol gibi diğer altyapı tesislerine ve konaklama hizmetlerine dair vakıf eserleri mevcuttur.

2.Bölüm: Metodoloji

2.1. Araştırma Yöntemi

Araştırmaya dair takınılan bilimsel tutum, hipotetik-dedüktif düşünce ve uslamlama yöntemidir. Sosyolojinin genel metodolojik yaklaşımını ifade eden bu terim yaygın bir kullanıma sahiptir. Genel ya da tümel ifadelerin test edilmesi esasına dayanan bu yaklaşım tümdengelimle yönelik yapılan eleştirilerin ve tümevarıma dair yapılan eleştirilerin dikkate alınmasıyla önem kazanmıştır.

Şöyle ki; tümdengelim yönteminde, genel nitelikli öncüllerden çıkartılan önermeler çoğunlukla sınanabilme özeliğine sahip değildir. Bu ise öncüllerin doğruluğu konusunda belirsizlik bulunması anlamına gelir. İşte hipotetik-dedüktif yöntem bu belirsizliği gidermek üzere geliştirilmiştir. Bu yöntemde genel önermelerin kanıtlanması büyük önem taşımaktadır (Seyidoğlu, 2003: 13-14).

Belirtmek gerekir ki, bilimin olgusal özelliği onun olması gerekenle değil, olanlarla ilgilenmesi anlamına gelir. İnsan davranışlarının nasıl olmaları gerektiği konusu normatif bilimlerin konusu alanına girerler ve bunlar pozitif bilimlerin temel özelliklerine sahip bulunmazlar (Seyidoğlu, 2003: 5).

Araştırmaya dair takınılan bilimsel yaklaşım hipotetik-dedüktif olurken, konunun işlenişi ve problemin çözümü dâhilinde normatif tahlillerden kaçınılmıştır. Ancak temel değişkenlerin din ve dindarlık olması sebebiyle zaman zaman normatif açıklamalar veya olması gerekene dair görüşler de dile getirilmiştir.

Sosyal bilimlerin ve doğa bilimlerinin farklılıkları şüphe götürmezdir. Bu bağlamda açıklayıcı bir tutum takınmanın sosyal bilimlerde ne kadar mümkün olacağı hep tartışılmıştır. Ancak Çelebi'nin (1996: 125-126) ifade ettiği gibi, sosyal bilimlerde '*anlama*' çok daha fazla yönelinmesi gereken bir tutumdur. 'Anlamacı' sosyoloji, bu çalışmanın bakış açısını yansıtmak açısından önemli bir kavramdır. Ricoeur'a göre din araştırmaları, bizi zorunlu olarak anlama ve açıklama yöntemlerinin her ikisini de gerektiren bir yorumlama eylemine sürükler (Kepnes, 2004: 131).

Bilimsel bir araştırmanın amacı temelde, verilere dayanarak açıklayıcı bir kuram oluşturmaktır. Bu görüşe göre amaç verileri açıklamaktır. Görüldüğü gibi

betimleme ile açıklama arasındaki bu ayrım araştırmanın amaçları açısından farklılaşmaktadır. Betimleme ve açıklama bize iki farklı kavrayış düzeyini vermektedir. Basit bir şekilde tanımlanacak olursa betimleme, karmaşık şeyleri kavranabilir kılmakla ilgilidir. Açıklama ise olan şeyin veya şeylerin nasıl sürdüğünün ya da bir şeyin ya da kişinin neye benzediğinin nedenini belirtmektedir. Açıklama olayın nasıl ya da niçin böyle olduğuna odaklanırken, betimleme olayın ne olduğu üzerinde durmaktadır (Punch, 2005: 15-16).

Bir başka açıdan değerlendirilecek olursa, betimleme yapmadan açıklama yapmanın da mümkün olamayacağı noktasına varılır. Bu itibarla karmaşık sosyal süreçlerin betimlenmesi veya açıklayıcı bir araştırmaya başlamadan ele alınabilecek kusursuz bir betimleyici araştırma, üzerinde yoğunlaşılacak şey hakkında araştırmacıya bilgi verir (Punch, 2005: 16).

Bu çalışmanın literatür taramasına dayanan boyutu ile uygulamalı bir boyutu da vardır. Tercih edilen desen ve yöntem araştırmaya ilişkin olarak girişte bahsedilen problem ve amaç kapsamında belirlemiştir. Bu bağlamda araştırma, bir yönüyle betimleyici bir boyut içerirken, ortaya koyacağı bulgularla da açıklayıcı bir boyut içermektedir. Karasar'ın (1998: 26) dediği gibi, sosyal bilimlerde nedensel ilişkiler kurulması imkânsız değildir; ancak çok güçtür. Bu itibarla, yapılan araştırma olumsuzluk düzeyinde bir ilişki aramaktadır.

Açıklayıcı bir boyut içermesinin nedenleri arasında, neden-sonuç benzeri ilişkileri belirlenmişlik düzeyinde ortaya çıkarma gayreti kastedilmemektedir. Sosyal bilimlerde ortaya konulmaya çalışılan durum daha çok olumsuzluk düzeyindedir. Yukarıda belirtildiği gibi bütün bunlar yapılırken anlamacı sosyoloji etiğine uygun olarak hareket edilmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Çalışmaya, sosyal güven ve din arasında bir ilişkinin varlığına dair olumlu görüşler itibariyle başlama cesareti bulunmuştur. Heterojen bir yapıya sahip Konya, farklı görüşlere hoşgörüsü ile tanınan bir şehirdir. Bu heterojenlikte bulunması umulan, ‘dindarlık’ ve ‘güven anlayışı’ araştırma için daha bir önem ifade etmektedir. Konya’nın büyükşehir olması diğer bir önemli tercih sebebidir. Merkezde yer alan Selçuklu, Meram ve Karatay ilçeleri araştırmanın gerçekleştirildiği yerlerdir.

Örnekleme için genel anlamda iki önkoşuldan bahsedilir. İlki, örneklemin temsil yeteneği taşıması; ikincisi ise, örneklem hacminin yeterli büyüklükte olmasıdır (Seyidoğlu, 2003: 40). Söz konusu temsil yeteneği muayyen ana evrenin özelliklerini aynen yansıtmayı yansıtmadığında aranır (Balcı, 2007: 79-81).

Olasılığa dayalı örnekleme yöntemleri, anket ile yapılan araştırmalarda genelleme yapılabilmesi için en uygun olanlardandır. Yani evreni oluşturan birimlerin hepsine eşit seçilebilme şansının verildiği örnekleme türleridir. Bu itibarla bu araştırmada hedef kitle için ve evrenin geneli için bir değerlendirme yapılacak olması, ‘olasılığa dayalı örnekleme’ türlerini gerektirmektedir. Kitleye ulaşmak ve değerlendirmeyi mümkün kılmak amacıyla, ulaşılan her bir bireyin eşit ölçüde kitleyi temsil etme olasılığı üzerine yapılan bu örnekleme yöntemleri ‘basit-tesadüfi’, ‘kümeleme’, ‘sistemik’ ya da ‘tabakalı’ (kota) olarak gerçekleştirilebilir (Büyüköztürk vd., 2008: 74-75; Altunışık, 2007: 131).

Bu araştırmada olasılığa dayalı örnekleme türlerinden ‘kümeleme yöntemi’ kullanılmıştır. Bu yöntemde örnekleme dâhil olacak seçim, tesadüfi olarak yapılmaktadır. Örneğin hane halkı örneklemede şehirdeki apartmanları küme olarak almak veya caddelerin, sokakların oluşturduğu yerleşim adacıklarını küme olarak almak mümkündür. Böylece tesadüfi olarak seçilen bir aileye veya aileden bir bireye anket yapılabilir (Arıkan, 2004: 147). Kümeleme yönteminde seçilen örnekler, bir evrenin tek tek birimleri değil, bu birimlerin kendiliğinden içinde yer aldıkları kümelerdir (Sencer ve Irmak, 1984: 394). Anlaşılacağı üzere basit tesadüfi örneklemede evren birimlerinin her birine tanınan eşit seçilme, bu kümelerin içinden

seçilecek olan birimlere tanınarak olasılıklı bir tercih yapılmıştır (Sencer, 1989: 375). Bu yöntemde, kümelerin heterojenliği önem arzeden bir diğer husustur (Gökçe, 1992: 141)

Araştırmanın evreni olan Konya bölgesi, üç ayrı ilçeye ayrılarak incelemeye alınmıştır. Daha sonra ilçelerden mahalleler seçilmiş ve bu mahallelerden tesadüfi yolla seçilen bireylere anket uygulanmıştır.

Araştırma için öğrencilerden oluşan bir grup tertip edilerek onlara araştırmanın amacı hakkında bilgiler verilmiştir. Katılımcıları nasıl neye göre araştırmaya dâhil edeceklerine, katılımcılarla nasıl iletişime geçeceklerine yönelik eğitim verilmiştir. Böylece anket uygulaması doğru bir şekilde yapılmaya çalışılmıştır. Konya Büyükşehir alanı için 1299 anket formu uygulanmıştır.

Bu çerçevede araştırmaya dair mahalle seçiminde, Konya Büyükşehir Belediyesinin daha önce yapmış olduğu betimsel saha çalışmaları ve yine Büyükşehir Belediyesinin veri tabanları bu örneklemede göz önünde bulundurulmuştur.

Tablo 2.1. Sosyal Doku Araştırmaları Verileri

	Komşuluk	Kültür ve Bilinç	Hayat Tarzı
Karatay	% 25,2 (649)	% 26,3 (706)	% 24,2 (629)
Meram	% 32,1 (827)	% 31,6 (847)	% 31,0 (805)
Selçuklu	% 42,8 (1103)	% 42,1 (1129)	% 44,8 (1166)

“Sosyal Doku Projesi” kapsamında Konya Büyükşehir Belediyesinin (Komisyon 2006a; 2006b; 2006c; 2006d) muhtelif zamanlarda yaptırmış olduğu araştırmalarda belediyenin kendi veri tabanına ait bilgiler kullanılmıştır. Bu bilgilerle kıyaslandığında, temsil açısından bu araştırmada katılımcıların yukarıdaki oranlara yakın olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan TÜİK’ten alınan istatistiki bilgiler bir veri olarak alınabilir. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine (ADNKS) göre 2009 itibarıyla 20 yaş üstü nüfusun ilçelere göre oranı şu şekilde olmuştur. Karatay % 23,2; Meram % 29,3; Selçuklu % 47,5 şeklinde nüfus dağılımına sahip olmuşlardır. Ayrıca erkek oranı %

51'e tekabül ederken, kadın oranı ise % 49'lara tekabül etmektedir. Bu araştırmadaki katılımcıların cinsiyet oranı ve ilçelere göre dağılımının TÜİK verilerine yakın oranlarda olduğu görülür.

Tablo 2.2. ADNKS 13 Haziran 2009 İtibariyle Cinsiyete Göre 18 Yaş Üstü Konya Halkının Eğitim Durumu Bilgileri.

	Cinsiyet	Okuma yazma bilmeyen	Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	İlkokul mezunu	İlköğretim mezunu	Ortaokul veya dengi okul mezunu	Lise veya dengi okul mezunu	Yüksekokul veya fakülte mezunu	Yüksek lisans mezunu	Doktora mezunu	Bilinmeyen	Toplam
Karatay	Erkek	1959	2470	37082	6505	3948	11970	5621	244	90	3168	73,057
	Kadın	9653	3761	41420	6100	1460	7264	2896	116	19	2479	75,168
Meram	Erkek	1444	2124	39988	7673	6030	21236	12303	762	682	3193	95,435
	Kadın	8710	3897	50756	7242	2714	14520	7666	424	258	2560	98,747
Selçuklu	Erkek	1405	2479	53290	9793	10747	44450	26159	1294	857	5018	155,492
	Kadın	11738	5962	76944	9770	5457	33923	16829	795	288	4103	165,809
Toplam		34,909	20,693	299,480	47,083	30,356	133,363	71,474	3,635	2,194	20,521	663,708

Diğer taraftan eğitimsel durumlara bakıldığında ise; Konya halkının merkez ilçelere göre eğitim durumlarının ifade edildiği ayrıntılı tablo, nüfusun eğitim düzeyi hakkında bir bilgi sumaktadır.

Araştırmada hedef kitle biriminin 18 yaş üstü Konya halkı olması istenmektedir ve bu birkaç açıdan gerekli görülmektedir. Araştırmaya dair kurgulanan hipotezlerin uygun bir şekilde test edilmesi için katılımcıların yetişkin olmaları gerekmektedir. Ayrıca dindarlık ve güvene dair birçok özellik reşit olma ile ortaya çıkmaktadır ve bu değerler sosyal gerçeklikte ancak kendisini ifade edebilmektedir.

Bu itibarla Konya halkının, öngörülen örneklem dâhilinde coğrafi yerleşkeler (semt-mahalle) açısından ele alındığı gibi, araştırma açısından önemli bir değişken olan dindarlık ve sosyo-ekonomik duruma göre de hedef kitle seçimi yapılmıştır. Zaman, 2010 yılı yaz aylarını ifade etmektedir ki yaz ayları ekonomik hayatın canlandığı ve insanların kendilerini daha çok hayatın ve doğanın içinde bulduğu bir dönemdir.

Hemen ardından örneklem hacminin büyüklüğü bir diğer önemli konu olarak ortaya çıkmaktadır. Örneklem büyüklüğü için alt sınırlar değişiklik göstermektedir.

Örneklem hacminin seçimi için yapılan hesaplamalara göre; 3 güçlük sapma içerisinde, % 95 güven düzeyinde ve % 80 güçle gösterilebilecek örneklem büyüklüğü formülle hesaplanmıştır. Toplum içerisinde örneklem seçiminde kümeleme yönteminden yararlanıldığı için, küme etkisi 2 alınmak suretiyle ulaşılmak istenen örneklem hacmi 1298 (649×2) olarak belirlenmiştir. Araştırmada Tip 2 ($1-\beta$) hata öngörülmektedir.

2.3. Verilerin Toplanması

Veri toplama için en uygun aracın da tarama yöntemi (survey) olduğu, ilgili teorik bölümde tartışılmıştır. Kısaca güven araştırmalarında deneysel araştırmalar olmasına rağmen, anket metodu tercih sebebidir. Bu araştırmada da anket metodu kullanılmıştır. Anket soruları, güven literatüründeki yabancı çalışmalar göz önüne alınarak titizlikle hazırlanmıştır.

Veriler aslında belli bir konudaki gerçeklerin sembolik ifadeleridir. Veriler işlenmemiş kanıtlardır; ekonomik bir değere henüz dönüşmemiş ve insan davranışı üzerinde etkisi olmayan dayanaklardır (Balcı, 2007: 139). Biçimsel anlamda anket soruları, istenilen verileri uygun tarzda toplayacağına yönelik düşüncelerle birkaç şekilde oluşturulmuştur.

Bunlardan ilki, likert tarzı veya bir diğer adıyla toplamalı derecelendirme (sıralama) ölçekleridir. Bu ölçekte cevaplar soruların maddeleri toplanarak hesaplanmaktadır. Bu yüzden olumlu ve olumsuz durumlar eşit sayıda madde ile ifade edilirler (Balcı, 2007: 120; Tavşançıl, 2002: 139). Ayrıca iki durum arasında nötr bir durum olması da beklenir. Ancak derecelendirmeye dair bir durum varsa orta nokta nötr bir alanı ifade etmeyebilir.

Puanlama yapılırken olumlu durumlarda 'kesinlikle katılıyorum' seçeneğine 5, 'katılıyorum' seçeneğine 4, 'orta derecede katılıyorum' 3, 'az katılıyorum' 2 ve 'hiç katılmıyorum' seçeneğine 1 verilmektedir. Olumsuz durumlarda ise 'kesinlikle katılmıyorum' seçeneğine 5, 'kesinlikle katılıyorum' seçeneğine ise 1 verilerek tam tersi yapılır. Bu puanlamadan sonra bireysel cevaplar toplanarak toplam puan hesaplanabilir (Balcı, 2007: 121). Olumsuz sorular daha sonra recode edilerek analize imkân verir hale getirilebilir. Bu bağlamda likert ölçeği 3, 5, 7 ve 11'li

kategorilerden oluşabilmektedir. Araştırmada bu tarz soru tiplerinin yanında biçimsel açıdan sınıfsal ve demografik sorular da kullanılmıştır.

Dindarlıkla ilgili sorular oluştururken var olan dindarlık ölçekleri incelenmiş; Hatta'nın (2000) HIRS96¹⁵ ölçeği (İbadet, İnanç), Uysal'ın (1996) İslami dindarlık ölçeği (İbadet, İnanç, Etki.), Tiliouine ve Belgoumidi'nin (2009) yeni boyutlarıyla (inanç, ibadet, elcillik, zenginleştirme) geliştirmiş oldukları dindarlık ölçeği, Arslan'ın (2002; 2003) normatif dindarlık, popüler dindarlık betimlemesine ilişkin ölçek kurgulamasından faydalanılmıştır.

Ayrıca Dirik ve Günay'ın (2009: 51) ele aldığı çalışmada, kısaltılarak 31 maddeye indirgenen dindarlık ölçeği de “dini inanç ve duygular”, “dini bilgi” ve “dini davranış” olmak üzere 3 alt boyuttan meydana gelmiştir. “İsim Kültürü ve Din” çalışmasında Çelik (2005) konu ile ilgili bağlamda dindarlığı ölçmekle yetinmiştir. Dindarlığın her boyutunu sorgulama yoluna gitmemiştir. Köktaş (1997: 52) tarafından 1993 yılında İzmir ölçeğinde yapılan dine ilişkin farklı tutum ve davranışların siyasal tercihe ve mensubiyete olan etkisinin ölçüldüğü araştırmada tasarım Glock'un çok boyutlu din algısına göre olmuştur. Amerika'da yaptıkları dindarlık araştırmalarından elde ettikleri sonuçlara göre Glock ve Stark dindarlığın beş boyutunu ortaya koymuşlardır. Bu boyutlar inanç, pratikler, tecrübe, bilgi ve etkiler boyutu olmaktadır (Günay, 2000: 216-217).

Dinin gerçekliği ve yaşanma tarzı, aynı din için bile olsa kültürler arası farklılık göstermektedir. Sosyolojinin bazı konularının kültüre özgü olması unutulmamalıdır. Bu anlamda dindarlığın nasıl ölçüleceği ve boyutlarında değişiklik arz etmektedir. Diğer taraftan böyle bir özgünlüğü kabul etmemek Hıristiyanlık ve İslamiyet'in aynıymış gibi algılanmasına yol açabilmektedir. Nitekim Nudelman'ın (1971) “Dindarlığın boyutları” isimli çalışmasında belirttiği gibi Glock ve Stark çalışmalarını Protestan ve Roman Katolik kiliselerini gözlemleyerek yapmışlardır.

Ayrıca teorik analizi yapılan Avrupa ve Amerika'daki çalışmaların ve araştırma kuruluşlarının raporlarının büyük çoğunluğunda dindarlık, ‘Ne sıklıkla kiliseye gidersiniz’ veya ‘Kendinizi ne ölçüde dindar görürsünüz’ gibi birkaç soruyla

¹⁵ Hatta'nın çalışmasında iki boyutun (İbadet-Bilgi) diğer değişkenlerle irtibatlandırılması yeterli görülmüştür. HIRS96 ölçeğinde, bilgi boyutunda 15; ibadet boyutunda 10 soru yer almıştır.

ölçülmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla dinlerin özgünlüğü ve kültürlerin özgünlüğü göz önüne alınarak dindarlığın boyutları ve nasıl ölçüleceği yeniden betimlenmelidir.

Çok daha sofistike düşünülecek olunursa, insanların dindarlığını betimlemek veya sorgulamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu sebeple bu araştırmada dindarlıkla ilgili olarak ele alınan sorular biraz da işlevsel olarak güven teorisi ile yapılacak analiz bağlamında değerlendirilmiştir.

Bu itibarla dindarlığın üç boyutu ile ilgili sorular, araştırma içerisinde yer almıştır. Araştırmada dinin sosyal etkileşimdeki yeri, toplumsal ve siyasal yaşama olan etkisini incelemek amacıyla da sorular oluşturulmuştur.

Araştırmada, sosyal güveni ölçmeye yönelik temel sorular ise literatürde çok yer tutan meşhur sorulardan oluşmaktadır. Rotter'in Kişilerarası Güven Ölçeği, 'Genel Sosyal Survey' (GSS), 'Dünya Değerler Araştırması' (WVS) ve teorik çerçevede bahsedilen diğer araştırmalardan, genel itibarıyla güven teorisine ait literatürden faydalanılmıştır.

Anket soruları daha detaylı irdelenecek olursa, K1 ve K8 arasında yer alan sorular kişisel ve demografik bilgileri incelemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Daha sonra yer alan, G1 sorusundan G81 sorusuna kadar olan kısımda ise kişiler arası güven ile alakalı sorular yer almıştır.

G1-G2-G3 soruları Dünya Değerler Araştırmasında yer aldığı şekliyle aynen çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu sorular 'istenen' ve 'istenmeyen' olarak iki durumu bildirmektedir. Yani iki şıklı olmaktadır. G4 sorusu ise güvenle alakalı yapılacak ölçümde iki şıklı güven sorusunun olumsuz etkilerini gidermek amacıyla düzenlenmiştir ve genel güveni ölçmek için sorulmuştur. G5 ve G18 arasında yer alan sorular ise kişiler arası güvende yakın ve uzak çevrenin etkisini görmek amacıyla ankette yer bulmuştur. Bu sorulara verilebilecek cevaplar 'hiç güvenmemden' (1), 'tamamıyla güvenirim' (5) şıkları arasında yer almaktadır.

G19-G34 arasında yer alan sorular, belirli siyasi görüş sahibi olan insanlara dair güveni ölçmektedir. Muhtemel cevaplar yine 'hiç güvenmemden' (1), 'tamamıyla güvenirim'e (5) doğru olmuştur. G35-G42 arasında yer alan sorular ise toplumsal güveni ölçmek amacıyla ankete dâhil edilmiştir. G35-G41 arasında yer alan sorular 'genel sosyal güveni' ölçerken, G42-G47 arasında yer alan sorular ise genel güvensizliği ölçmektedir. Burada yer alan sorulardan bazıları Rotter'in ölçeğinden

alınmış, bazıları ise Dünya Değerler Araştırması ve diğer konuyla ilgili yapılan araştırmalardan derlenmiştir.

G48 ile G64 arasında yer alan sorular ise kurumsal veya sistemik güveni ölçmeye yönelik sorulardır. Belirli kurumlar ve kurumsal yapılanmalar zikredilerek ne derece güvenilir buldukları yordanmaya çalışılmıştır. G65 ve G81 arasında ise yine kişiler arası ilişkilerdeki güveni, belirli kategorilere (Fiziksel, sınıfsal karakter özellikler) dayalı olarak ölçme amaçlanmıştır.

‘N’ kodlu sorular ise sivil toplum yapılanmaları ve diğer gönüllü katılımlarla ilgilidir. N1’den N13’e kadar olan sorular Konya’da faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları, dernekler, vakıflar ve bir takım gönüllü oluşumlara dair katılım düzeyini ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu itibarla bu sorularda her türlü sivil oluşuma etkinlik alanları bağlamında yer verilmiş ve ‘üye’, ‘gönüllü’, ‘sempatizan’ olup olmadıkları öğrenilmeye çalışılmıştır. N15 sorusu ise bu yapılanmalar içerisindeki güven düzeyini (grup içi güven) ölçmeye yöneliktir.

‘D’ kodlu sorular dindarlıkla alakalı sorulardan oluşmaktadır. D1 sorusu genel anlamda inanç ve ibadeti kapsamaktadır ve bu araştırmada temel dindarlık sorusu olarak kabul edilmektedir. Dindarlıkla ilgili yapılacak olan analizler çoğunlukla bu soru üzerinden yürütülmüştür. D2 ve D7 arasında yer alan sorular dindarlığın ibadet boyutu ile ilgili sorulardır. Bu sorular namaz, oruç, zekat vb. yapılması gerekenlerle, uyulması gereken yasaklara ilişkin sorular mevcuttur. D8 ve D16 sorusu ise dindarlığın bilgi boyutuna yönelik olarak ankete alınmıştır. HIRS96 ölçeğinden faydalanılan bu sorularda amaç katılımcıların dini bilgilerini ölçmektir. D17 ve D28 soruları ise dinin topluma olan etkilerini tespit etmek amacıyla oluşturulmuş ve ‘din eksenli güven’ oluşumunu ölçmek amacıyla hazırlanmıştır. D29 sorusu dinin etki boyutuna yönelik olmak üzere kader anlayışının insanların iradesi ve yapıp ettiklerindeki etkisi ortaya konulmak istenmiştir.

‘DG’ kodlu sorular ise ‘din ve güven’ bağlamında oluşturulan sorulardır. Bu sorular doğrudan din-güven ilişkisini ortaya koymaya yönelik sorulardır. DG1 ve DG2 soruları dini yapılanmalara ve organizasyonlara olan güveni ölçmeyi amaçlamaktadır. DG3 ve DG6’da dindar bireylerin tercih edilip edilmediği, DG4’te dindar olanın güvenilir olup olmadığı, DG5 dini istismarın ve güven ilişkisine dair sorular yer almıştır.

2.4. Verilerin Yorumlanması ve Analizi

Yukarıdaki veri toplama tekniklerine bağlı olarak, araştırmada kullanılması öngörülen istatistikî tekniklere aşağıda yer verilmiştir. Demografik ve betimsel niteliğe sahip olan soruların frekans tabloları çıkarılmış ve uygun olan yerlere bar grafikler eklenmiştir. Bunların yanında parametrik testlerden t-testi ve varyans analizi (ANOVA) gibi istatistikî tekniklerden faydalanılmış ve lojistik regresyon analizi kullanılmıştır. Bu teknikleri kısaca izah etmekte fayda vardır.

Değişkenlerden elde edilen puanlarla kurulacak korelasyonlar araştırma değişkenlerinin ilişkisel yönünü bildirmeleri açısından önemli olacaktır. Elde edilen bulgular sonucunda nedensel ilişkilere ulaşmayı ummak, teorinin özünü görmezden gelmek olacağından, açıklamaya çalıştığımız şeyin ilişkisel bir yönelim olduğunu gözden kaçırmamak gerekir.

Büyüköztürk'e (2010: 34) göre korelasyona yönelik bir analiz bize neden-sonuç bağlamında bir yorumlama olanağı vermez. Sadece değişkenlerin birlikte hangi düzeyde ve yönde değiştikleri konusunda fikir verirler.

Farklılıkların incelenmesine yönelik analiz teknikleri bu araştırmada kullanılmıştır. Bunlardan ilki 'Independent Sample t-test' olarak adlandırılan, birbirinden bağımsız iki farklı değişkenin ya da grubun arasındaki farklılıkların incelenmesine yönelik olan analiz tekniğidir (Altunışık vd., 2007: 170). Karşılaştırılan değişkenler arasında anlamlı derecede farklılık olup olmadığını tespit için t-testi kullanılmaktadır. Bu testle hipotezler sınanabileceği gibi, ortalamaların farkı da yorumlanabilmektedir. Örneğin bu araştırmada cinsiyet değişkenine göre farkların analizinde bu test kullanılmıştır. Faktör olarak kullanılan değişkenin iki boyutlu (şıklı) olması dolayısıyla bu test yapılmaktadır.

Hipotez testine yönelik olarak kullanılacak olan ve farklılığa dayalı tekniklerden birisi de tek yönlü varyans analizidir (one way ANOVA). Grup ya da değişken sayısı fazlaştığında t-testi yerine varyans analizi yapmak daha isabetli olacaktır.

Yani ikiden fazla grup arasında karşılaştırmaların yapıldığı veya farklılıkların incelenmesine yönelik olarak bu analiz tercih edilmektedir (Altunışık vd., 2007: 170). Gruplar arası farkları ortaya çıkarması nedeniyle ilişkisiz testlerde

kullanılmaktadır. Varyans analizi bu araştırmada en fazla kullanılan testlerden bir tanesidir.

Parametrik olmayan tekniklerden ise ki-kare testi bu çalışmada yer almıştır. Ki-kare testi, uzun yıllardır sosyolojik araştırmalarda kullanılagelmiştir. Bu analizde dezavantajlarından birisi, gerekli manidarlık düzeyine ulaşabilmek için parametrik olan tekniklere göre çok daha fazla örneklem hacmi gerektirmesiydi.

Bunun haricinde ki-kare testinin uygulanabilmesi için hücrelerde ‘sıfır’ değeri olmamalı ve hücrelerdeki frekanslarda beşin altına düşme oranının toplam hücrenin % 20’sinden az olması beklenmektedir (Balcı, 2007: 231; Karasar, 1998: 243). Bu n şartlarla yapılan analizler sonucunda ortaya istatistiki anlamda uygun bir sonucun çıkması kısmen de olsa güçleşmektedir.

Bağımlı değişkenin kategorik olduğu durumlarda kullanılabilecek olan analiz yöntemlerinden biriside lojistik regresyondur. Bu analizde bağımlı değişken iki grupta sınırlıdır (Altunışık vd., 2007: 212-213). Bağımlı değişken ‘0’ ve ‘1’ gibi ikili bir değer almaktadır. Bağımlı değişkenler kategorik olmakla birlikte, bağımsız değişkenler sürekli, kategorik veya ikili olabilmektedir (okluk vd., 2010: 60). Bu araştırmada lojistik regresyon analizi, demografik değişkenlerin hangisinin güven üzerinde daha etkili olduğunu ölçmede kullanılmıştır.

2.5. Varsayımlar ve Hipotezler

Bu araştırma temelde, ‘dinin sosyal güvene olan etkisini’ ölçmeye yönelik bir araştırmadır. Araştırmada veri toplamaya yönelik sorular ve literatür taraması bu temel soruya cevap bulmak gayesiyle yürütülmüştür.

Bu itibarla araştırma tasarımı, araştırmanın amacına ve uygulanacak olan yaklaşıma göre gerekli planlamanın yapılmasını içermektedir (Punch, 2005: 19).

Bu araştırmada en önemli değişken ‘dindarlıktır’. Bu değişkene bağlı olarak ele alınabilecek diğer değişkenler ise ‘dini yapılanmalar’ ve onlara olan ‘katılımlardır’. Tek bir ifadeyle ‘dini katılımlar’ olarak alınabilir. Araştırmanın diğer önemli değişkeni ise ‘güvendir’.

Araştırmaya ilişkin temel varsayım, dinin güven oluşumunu artırdığı ve dini yapılanmaların sosyal güven oluşumunda olumlu etkilerinin olduğu yönündedir.

Kuramsal bölümde tartışıldığı şekliyle, dinin etkisi ‘dindarlık’ bazında ve ‘dinden meydana gelen kurumlar’ bazında ele alınmıştır.

Araştırmada bağımsız değişken olarak nitelendirilebilecek bu iki aktif, etkileyen temel değişkenden sonra, bağımlı değişken olarak inceleme alanına giren ‘sosyal güven’ olgusu vardır. ‘Sosyal güven’ temel anlamda etkilenen bir değişken olarak düşünülmüştür. Bu itibarla hipotezlerimiz aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

Ana Hipotez - Sosyal güven oluşumunda din etkilidir.

Alt Hipotezler

- a- Dindar olan bireyler daha güvenilirlerdir
- b- Dindarlık düzeyinin artması genel sosyal güveni artırır.
- c- Dini yapılanmalara duyulan güven, diğer kurumlara duyulan güvenden daha fazladır.

3.Bölüm: Alan Araştırması Bulguları ve Yorumları

3.1. Sosyal, Ekonomik ve Demografik Değişkenler

Bu bölümde araştırmaya ilişkin istatistiki bulgular ve yorumlara yer verilmiştir. Öncelikli olarak araştırmaya katılanların sosyal, ekonomik ve demografik özelliklerine ilişkin betimsel verilere yer verilmiştir. Yapılan açıklamalar, örneklemini daha yakından ve detaylı tanıma fırsatı vermektedir. Bu itibarla Tablo 3.1’de demografik değişkenler ele alınmıştır.

Demografik özelliklerin başında gelen ‘cinsiyet’, önemli bir değişken olarak değerlendirilmekte ve araştırmalarda merkezi bir konuma sahip olmaktadır. Cinsiyet değişkenine göre güven ve dindarlığa dair anlamlı istatistiki bulgular bu çalışma açısından da önem arz etmektedir. İleri safhalarda ortaya konulan bulgularla, cinsiyete dair anlamlı farklılıkların olduğu rahatlıkla görülecektir.

Bu itibarla metodoloji kısmında tartışıldığı üzere örneklemin cinsiyet dağılımının Konya evrenine uygun olmasına dikkat edilmiştir. Örnekleminde erkek katılımcı oranı % 51,8 olurken kadın katılımcı oranı % 48,2 olmuştur. TÜİK nüfus kayıtlarında ise bu oran % 51 ile % 49 dolaylarında olmuştur.

Örneklemin evreni yansıtabilmesi ve her yaş grubunun düşüncelerine ulaşmak gayesiyle 18 yaş üstü her yaştan katılımcının araştırmaya dâhil olmasına dikkat edilmiştir. Katılımcıların, yaş dağılımları ortalaması 33,8 olurken en yüksek yaş 83 ve en düşük yaş ta 18 olmuştur. İstatistiki analizlere imkan vermesi açısından katılımcıların yaşları 4 grupta toplanmıştır. ‘25 yaş altını’ ifade eden ilk grup 18-24 yaş arasını kapsamaktadır. İkinci grup ‘25-39’ yaş arasında olurken; üçüncü grup ‘40-59’ yaş arasında olmuştur. Son grup ise ‘60 yaş ve üzerindeki’ olan bireyleri kapsamaktadır. En düşük yüzdeli (% 4,0) katılım, ‘60 yaş ve üzerindeki’ katılımcıların olduğu gruptadır.

Medeni durum, sosyal sermayenin harekete geçirilmesinde ve bireylerin birbirlerine olan güvenini artırmada önemli bir değişkendir. Evli olan veya bekâr olan bireylerin sosyal katılımı ve beklentileri farklı olacağından, medeni durum anlamlı bir faktör olmaktadır. Çalışmaya dâhil olan bireylerin % 61,9’u evli iken, % 34,1’i bekâr, % 4’ü ise dul durumdadır. Türkiye geneline bakacak olursak, 20 yaş üstü

vatandaşların % 72,3'ü evli, % 18,6'sı bekâr, % 3'ü boşanmış ve % 6,1'inin ise eşi ölmüştür (Bkz. Ek 1, Tablo 109).

Tablo 3. 1. Örneklemin Demografik Özellikleri

Değişkenler		Sayı	Yüzde (%)
Cinsiyet (N:1299)	Erkek	673	51,8
	Kadın	626	48,2
Yaş (N:1299)	24 ve altı	352	27,1
	25-39	557	42,9
	40-59	338	26,0
	60 ve üzeri	52	4,0
Medeni Durum (N:1299)	Evli	804	61,9
	Bekâr	443	34,1
	Dul-Boşanmış	52	4,0
Öğrenim Durumu (N:1294)	İlköğretim	392	30,3
	Lise	393	30,4
	Yüksek Öğretim	509	39,3
Meslek (N:1276)	Kamu Görevlisi	359	28,1
	Esnaf-Tüccar	220	17,2
	Öğrenci	175	13,7
	Ev hanımı	314	24,6
	Çalışan-İşçi	208	16,3
Gelir Düzeyi (N:984)	499 ve altı	118	12,0
	500-999	294	29,9
	1000-1499	206	20,9
	1500-1999	191	19,4
	2000 ve üzeri	175	17,8
İkamet Tipi (N:1287)	Kira	477	37,1
	Ev sahibi	718	55,8
	Akraba evi	92	7,1
İlçe (N:1299)	Selçuklu	605	46,6
	Meram	384	29,6
	Karatay	310	23,9

Öğrenim durumu, güven analizinde ve teorisinde önemli bulgulara yol açacağına inanılan diğer değişkenlerden birisidir. Yapılan araştırmalarda güven düzeyi yüksek olan toplumların, güven düzeyi düşük olan toplumlara göre, öğrenim düzeylerinin de yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Güven problemi her ne kadar sadece bir eğitim-öğretim sorunu olmasa da, düşük öğrenim düzeyi de önemli bir etken olarak durmaktadır.

Katılımcılardan Ön Lisans, Lisans ve Lisans Üstü Eğitim almış olanlar, Yüksek öğrenim değişkeni altında birleştirilmiştir. Böylece katılımcıların eğitim düzeyi İlköğretim (% 30,3); Lise (% 30,4) ve Yüksek öğrenim (% 39,3) şeklinde olmuştur. Türkiye ortalamasına baktığımızda ise 18 yaş üzeri olan nüfusun % 48,95'i (24,370,520) ilköğretim mezunu, % 20,77'si (10,342,751) lise ve dengi okul mezunu, % 8,68'i (4,320,813) önlisans ve lisans mezunu, % 0,56'sı (279,268) lisansüstü ve % 0.01'i de (9,550) doktora mezunu olmuştur.¹⁶

Sahip olunan meslek, boş zaman uğraşlarını ve sivil toplum örgütlerine katılımını da belirleyebilecek bir imkâna sahiptir. Farklı meslek grupları uygun başlıklar altında kategorileştirilmiştir. Böylece araştırma dâhilindeki temel meslek grupları Kamu görevlisi (% 28,1), Esnaf-Tüccar (% 17,2), Öğrenci (% 13,7), Ev hanımı (% 24,6) ve Çalışan-İşçi (% 16,3) şeklinde olmuştur. İcra edilen mesleğin türü hem ortalama aylık geliri belirleyen en önemli unsurların başında olurken hem de bireyin saygınlığında ve statüsünde önemli bir rol oynamaktadır.

Katılımcıların maddi düzeyleri ya da ekonomik anlamda yeterli olmaları, onların belirli ilişkiler ağında yer bulmasını ve sosyal içerikli organizasyonlara katılımını olumlu etkileyecektir. Sivil toplum kuruluşlarına katılım ve gönüllülük esasına dayanan birçok faaliyete katılım oranının artmasında, maddi anlamda yeterlilik önemli olabilmektedir. Örneklemin gelir durumu 500'lü aralıklarla 5 grupta incelenmiştir. Katılımcıların ortalama gelirin 1,265 lira olduğu görülmüştür. Aylık geliri çok düşük olanlar, çoğunlukla öğrenciler ya da bekâr bireylerden oluşmaktadır. Ayrıca ev hanımları genel itibariyle, gelirlerini ifade etmekte çekingen davranmışlardır. Bu sebeple gelir sorusuna cevap veren katılımcıların sayısı toplam örneklemden % 24,25 oranında daha azdır.

¹⁶ TÜİK. Ulusal Eğitim İstatistikleri Veritabanı 27.05.2010 tarihi itibariyle güncellenmiştir. Değerler 18 yaş üstünü ifade etmektedir (Bkz. Ek 1, Tablo 1).

Kiracı olmak kentleşme anlamında, bulunulan muhiti geçici olarak maddi-manevi tüketmeyi içermekte iken, ev sahibi olmak bulunulan muhitteki olaylar ve gelişmelerle ilgili daha fazla farkındalığa sahip olmayı getirmektedir. Mahallenin yerlisi olmak ya da ev sahibi olup burada kalmak ile birkaç yıllığına ikamet etmek arasında, diğer bireylere olan güven anlamında da bir farklılık oluşabilir. Örneğin yeni gelene güvenmek çoğu durumlar için zaman alır. Araştırmaya katılan bireylerin % 55,8'i ev sahibi olurken; % 37,1'i kiracı durumundadır.

3.2. Sosyal Güvene Dair Değişkenlerin Değerlendirilmesi

Sosyal güvenin bir değişken olarak sorgulanmasına ilişkin kavramsal çerçeveye çalışmanın birinci bölümünde izah edilmiştir. Bu araştırma dâhilinde katılımcılara sorulan sorular içerisinde dünya ölçeğinde yapılan araştırmalarda (WVS, GSS) olduğu gibi, güven teorisinde önemli yer tutmuş üç ayrı soru kullanılmıştır (Güven, dürüstlük ve yardımlaşma soruları). Bu sorular kategorik ve ikili sorulardır. Cevaplar ise istenen ve istenmeyen durumları içermektedir. Analiz aşamasında '0' ve '1' şeklinde kodlanmaya müsait bir yapısı vardır.

Güven sorusu: *'Sizce insanların çoğunluğuna güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla herhangi bir ilişki kurarken veya iş yaparken hiç bir zaman dikkati elden bırakmamak mı gerekir'* şeklinde olmuştur.

Bundan sonra bu soru iki şıklı güven (İŞG) sorusu olarak adlandırılacaktır. Dünya genelinde uygulanan araştırmada soru, her ülkede aynı tarzda sorulmuştur. Güven teorisine yönelik çoğu araştırmalarda ve dünya değerler araştırmasında toplumsal güveni ölçmeye yönelik olarak yukarıdaki iki şıklı soru kullanılmıştır. Teorik bölümde tartıştığımız gibi tek bir soruyla güveni ölçmenin sakıncaları olabilmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen verileri analiz ederken, ortaya çıkan bulgular değişebilmektedir. Yapılan istatistikî analizler de bunu doğrulamaktadır.

Tablo 3.2. Dünya Değerler Araştırmasına Göre Türkiye'nin Güven İstatistikleri

Dünya Değerler Araştırması	İnsanların çoğuna güvenilebilir	Dikkatli olmak gerekir	Sayı
1990	% 10	% 90	1030
1996	% 6.5	% 93.5	1907
2001	% 6.8	% 93.2	1206
2007	% 4.9	% 95.1	1346
Ortalama	% 7.05	% 92.95	1372

Kaynak: www.worldvaluessurvey.org

Dünya Değerler Araştırmasından derlenen verilere göre Türkiye'deki güven düzeyi saptanmaya çalışılmıştır. Farklı zamanlarda 1990 yılından itibaren Türkiye'de yapılan bu araştırmalar tek tek incelendiğinde güven düzeyi % 10'dan % 4,9'lara kadar değişim göstermiştir. Bu araştırma dalgalarına dayanarak elde edilen verilerin yıllara göre ortalamalarına bakıldığında, Türkiye'de güven düzeyinin % 7,05 olduğu kabul edilebilir.

Dünya ölçeğinde cevaplanan bu araştırma sorusunun diğer ülkelerde de aynı tarzda sorulduğunu ve alınan cevaplara göre güven indeksleri hazırlandığını ifade etmek gerekir. Türkiye'de yapılan bu araştırmalar ortalama olarak 1372 kişi ile yapılmıştır. Yapılan araştırmalardan 1990 yılındakinde güven oranı % 10 iken, 2007 yılındakinde en düşük güven düzeyine sahip olmuştur.

Türkiye'nin güven düzeyi, farklı ülkelerin ekonomik alım gücüne göre ayarlanmış karşılaştırmalı bir şekilde dünya ölçeğindeki konumunu ortaya koymaktadır. İsveç, Danimarka, Norveç, Finlandiya gibi ülkeler yüksek güven düzeyine sahip ülkeler arasında yer alırken; diğer tarafta ise Brezilya, Türkiye, Peru, Venezüella gibi düşük güvene sahip ülkeler yer almaktadır (Bkz. Ek 2, Şekil 2).

Bu araştırma sonucunda elde edilen güven oranı ise, Dünya Değerler Araştırmasında elde edilen sonuçlarla benzerlik taşımaktadır. Konya Büyükşehir alanı için güven düzeyi % 6,2 oranında olmuştur.

Tablo 3. 3. İki Şıklı Güven (İŞG), Yardımseverlik ve Dürüstlük Soruları

		Sayı	Yüzde
Güven (İŞG) (N:1298)	İnsanların çoğuna güvenilebilir	80	6,2
	Dikkatli olmak gerekir	1218	93,8
Yardımseverlik (N:1290)	Yardımsever olmaya çalışırlar	461	35,7
	Kendileri için uğraşırlar	829	64,3
Dürüstlük (N:1287)	Yararlanmaya çalışır	960	74,6
	Dürüst olmaya çalışır	327	25,4

Diğer taraftan özellikle güven gibi hassas bir konuda sadece iki şıklı olan bir soru yöneltildiğinde güven düzeyi düşük olabilmektedir. İki şıklı olan veya seçeneği az olan sorular bu anlamda sıkıntı oluşturabilmektedir. Bu sebeple bu araştırmada ölçülmek istenen değişken iki şıklı olmak yerine derecelendirmeye tabi tutularak, çok şıklı bir hale getirilmiştir. Bu araştırmada yapılan analizler sonucunda da görülecektir ki çok şıklı güven sorusu ile güven düzeyi daha fazla olmaktadır. Böylece sadece, güven oranı ‘düşük’ ‘yüksek’ demek yerine, ara formların olduğu çok şıklı soru daha kullanışlı hale gelmiştir (Tablo 3.4).

Diğer yandan, iki şıklı olan güven sorusunda (Tablo 3.3), ihtiyatlı olma durumu göz ardı edilmektedir. Türk toplumsal tarihi itibariyle, yaşanan savaşlar ve toplumsal travmalar dikkate alınmalıdır. Yıpranmış bir toplumsal psikoloji göz ardı edilemez bir faktördür. Böylece iki şıklı güven sorusunda ‘dikkatli olmak gerekir’ şikkı, ilk anda göze çarpan şık olmaktadır.

Aynı soruyu derecelendirip sorduğumuzda, ortaya çıkan sonuç oldukça anlamlıdır (Tablo 3.4). Bu sefer ‘insanların çoğu güvenilirdir’ diyenlerin oranı, yani iki şıklı sorudakine benzer bir güven oranı ise % 6,4 düzeyinde olmuştur. Ancak ‘dikkatli olmak gerekir’ görüşünde olan bireylerin oranı ise iki şıklı güven sorusunda % 93,8 iken, çok şıklı güven sorusunda bu oran % 55,6 olmuştur.

Tablo 3.4. Çok Şıklı Güven (ÇŞG) Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Güvenilir insan yoktur	31	2,4
İnsanların çoğu güvenilmezdir	97	7,5
Dikkatli olmak gerekir	722	55,6
Güvenilir insan vardır	365	28,1
İnsanların çoğu güvenilirdir	83	6,4
Toplam	1298	100

Diğer taraftan yeni bir değer olarak % 28,1 oranında birey ‘güvenilir insan vardır’ şeklindeki görüş ortaya çıkmıştır. ‘Güvenilir insan vardır’ şeklindeki olumlu cevap verenler ele alındığında ise oran % 34,5 olmaktadır. Bu durumda insanların hala birbirlerine temkinli yaklaştığını, tedbiri elden bırakmadığını, ancak güvenilir insanların olduğu umudunu da yitirmediği görülmektedir.

Toplumsal yardımlaşmanın önemi ve bireylerin birbiriyle olan iletişiminin bir göstergesi olan değişkenlerden birisi de yardımseverliktir. Bu soru Dünya Değerler Araştırmasında kullanılan sorulardan birisidir.

Yardımseverlik sorusu: *‘Çoğu zaman insanların, yardımsever olmaya çalıştığı söylenebilir mi, yoksa kendileri için mi uğraşırlar?’* şeklindedir.

Güvenin ortaya çıkmasında etkili olan yardımseverlik sorusuna göre, bireylerin yardımsever olduğuna dair görüş bildirenler % 35,7 düzeyindedir. Bununla beraber bireylerin başkalarıyla olan ilişkilerinde öncelikle kendi menfaatleri için uğraştıklarını ifade edenlerin oranı da azımsanmayacak düzeydedir.

Toplumsal güvenin ve sosyal sermayenin en belirgin göstergelerinden bir diğeri de dürüstlüktür.

Dürüstlük sorusu ise: *‘Çoğu insan, fırsatını bulunca sizin zaafınızdan yararlanmaya mı çalışır, yoksa dürüst olmaya mı çalışır?’* şeklindedir.

Konya gibi, halkın çoğunluğunun dindar olduğu düşünülen ve bu şekilde ülke genelinde isim yapmış olan bir kentin dürüstlük sorusuna verdiği cevaplar manidardır. Bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinde ‘dürüst olmaya mı çalıştığını’ yoksa fırsat bulursa ‘yararlanmaya mı çalıştığını’ incelenmiştir. Bireylerin her halükarda ‘dürüst olmaya çalıştığını’ düşünenlerin oranı ise % 25,4 oranında olmuştur.

Bu ilk üç değişkenden elde edilen bulgular esas itibariyle, kişiler arası ilişkilerde insanların birbirine ne kadar güvendiğinin bir resmidir. Güven, dürüstlük ve yardımseverlik gibi her üç değişkende de ortalamalar ve yüzdeler aslında negatif bulguları ifade etmektedir.

Güven ile ilgili diğer bulgulara geçmeden önce demografik özelliklerden hangisinin güven (İŞG) üzerinde etkisinin daha fazla olduğunu bilmek araştırma açısından önemli bir yer tutmaktadır.

Durumu daha iyi tespit etmek için gerekli olan Lojistik Regresyon analizi yapılmıştır. Demografik değişkenlerle yapılan ki-kare testi sonucu anlamlı bulunan değişkenler bu analize alınmıştır. Böylece ki-kare testinde iki şıklı güven sorusu ile anlamlı ilişkiye sahip olan değişkenlerden Lojistik Regresyon analizinde daha verimli sonuçlar alınmıştır. Bu sebeple ‘p’ değeri 0,05’ten küçük olan değişkenler Lojistik Regresyon analizine tabi tutulmuşlardır. Ek 1, Tablo 2’de yer aldığı üzere, ‘cinsiyet’, ‘öğrenim durumu’, ‘meslek’ ve ‘gelir’ gibi demografik değişkenler, iki şıklı güven sorusu ile yapılan ki-kare testlerinde anlamlılık düzeyi 0,05’in altında olanlardır. Yapılacak olan Lojistik Regresyon analizinde bu değişkenler kullanılmıştır.

Lojistik regresyon analizi için bağımsız değişken olarak belirlenen güven (İŞG) sorusunda ‘0’ ‘dikkatli olmak gerekir’, ‘1’ ise ‘insanların çoğuna güvenilebilir’ seçeneğini ifade etmektedir. Yapılan Lojistik regresyon analizine göre, güven üzerinde ‘cinsiyet’, ‘öğrenim’ ve ‘meslek’ etkili değildir. Ancak, meslek grubu içerisinde yer alan ‘öğrencilerin’ bağımsız değişken üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur. Buna karşın ‘gelir’ değişkeninin güven üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

Tablo 3.5. Demografik Değişkenler ile Güven (İBG) Sorusu Lojistik Regresyon Denklem Tablosu¹⁷

	B	S.E.	Wald	df	p	Exp(B)
Cinsiyet	-,459	,339	1,832	1	,176	,632
Öğrenim	-,031	,206	,023	1	,880	,970
Meslek (Kamu görevlisi)	–	–	9,019	4	,061	–
Meslek(1) (Esnaf-Tüccar)	-,692	,392	3,114	1	,078	,500
Meslek(2) (Öğrenci)	-1,733	,705	6,039	1	,014*	,177
Meslek(3) (Ev hanımı)	-,330	,618	,286	1	,593	,719
Meslek(4) (Çalışan-işçi)	-,089	,423	,044	1	,834	,915
Gelir (499 ve altı)	–	–	13,367	4	,010*	–
Gelir(1) (500-999)	-1,729	,557	9,628	1	,002*	,177
Gelir(2) (1000-1499)	-1,404	,569	6,094	1	,014*	,246
Gelir(3) (1500-1999)	-1,073	,575	3,481	1	,062	,342
Gelir(4) (2000 ve üzeri)	-,631	,571	1,222	1	,269	,532
Sabite	-,548	,843	,423	1	,516	,578

* p< 0,05

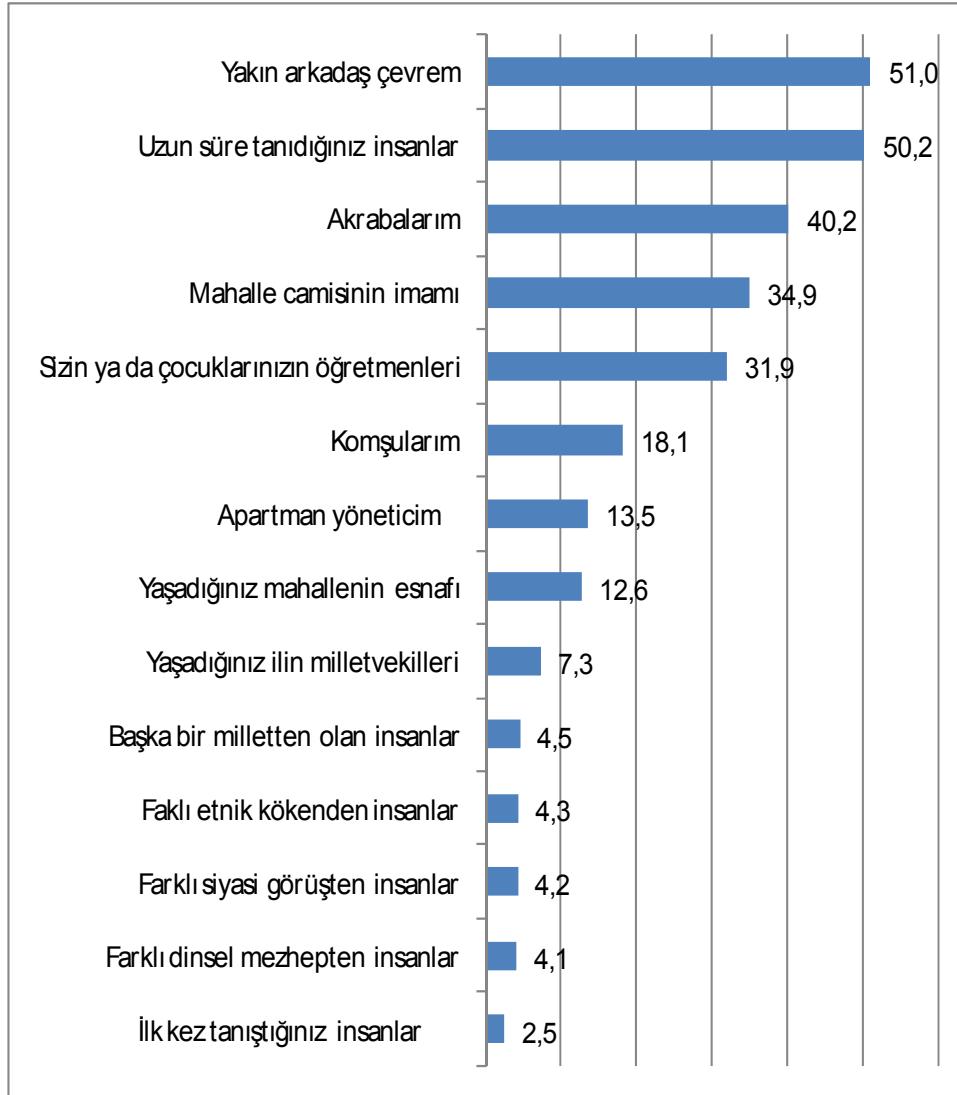
Elde edilen anlamlı bulgularla ifade edilirse, geliri 1500 TL altında olanlar, geliri 1500 TL ve üzerinde olanlara göre daha çok güvenmektedirler. ‘B’ değeri Lojistik Regresyonda kişinin bir işi ya da diğerini yapma ihtimalini belirtir, yani ilişkinin yönünü gösterir (Çokluk vd.,2010: 87-88; Çevik, 2004: 393). Analizde ‘B’ değerinin, düşük gelirden yüksek gelire doğru azaldığı görülür.

¹⁷ Metod: Enter, Refereans Kategorisi: First

Daha makro olan bu değerlendirmelerden sonra, daha lokal olan diğer değerlendirmelere geçilerek ‘ilişkisel evre bağlamındaki güven’ ve göstergeleri incelenmiştir.

şekil 3.1 incelendiğinde yakın çevreye dair güven algıları görülmektedir. Beşli derecelendirme soruları ile elde edilen cevaplardan ‘tamamıyla güvenirim’(5), ‘ok güvenirim’(4), şıkları olumlu kabul edilmiş; buna karşın ‘orta derecede güvenirim’(3), ‘az güvenirim’(2), ve ‘hiç güvenmem’(1) şıkları olumsuz kabul edilerek her bir değişkenin kendi içerisinde yüzdesi alınmıştır. Böylece ‘güvenen’ bireylerin dağılımları ortaya çıkmış olmaktadır.

şekil 3.1. İlişkisel evreye Ait Güven Duyguları (%)

İnsanların kişiler arası ilişkiler yoluyla elde ettikleri sosyal ağlar ve sosyal yapılanmalar onun toplum içerisinde elde ettiği yerin bir ölçüsü olmaktadır. Bireylerin en çok sosyal ilişkiye girdikleri yakın çevrelerden başlanarak, muhtemel sosyal ilişkiler ve alışverişler de göz önüne alınarak bir değerlendirme yapılmıştır. Böylece ‘güvenilir birey kategorilerinin’ ortaya çıktığı görülür. En güvenilir bireyler olarak betimlenebilecek bu sınıflandırmalar, güven düzeyi % 30’un üzerinde olan değişkenlerden elde edilmiştir.

Bu sınıflandırmada ‘aile’ değişkeni yer almamıştır. Esasında ‘aileye güvenme’ sorusu en fazla puan toplayan değişlerdendir. Türk toplumsal yapısında ailenin de çok önemli ve ayırt edici bir yeri vardır. Bireyler öncelikle ailesine güvenmektedirler. Bir takım sıkıntılar yaşayan insanlar her ne kadar ailesine güvenmediğini belirtse de, genel olarak Türk toplumunda, özel de Konya halkında ‘aileye güven’ sorusunun, malumu ilan olacağı düşünülmüş ve anket çalışmasında yer verilmemiştir.

Elde edilen bulgulara göre ‘güvenilir birey’ kategorilerinde öncelikle ‘yakın arkadaş çevresi’ gelmektedir. Daha sonra ise ‘uzun süre tanışılan insanlar’, ‘akrabalar’, ‘kendinizin ya da çocuklarınızın öğretmenleri’ ve ‘mahalle camisinin imamı’ gelmektedir.

Bireylerin uzun süre tanıdığı, alışveriş yaptığı ve iletişime girip bir şeyler paylaştığı insanlara güvenmesi normal bir durumdur. Diğer bir bakış açısıyla ‘yakın arkadaş çevresi’, ‘uzun süre tanışılan insanlar’ ve ‘akrabalara’ yönelik güven, kişinin birincil ilişkilerine yönelik iken; ‘kendinizin ya da çocuklarınızın öğretmenleri’ ve ‘mahalle camisinin imamına’ olan güven ise, kişinin ikincil ilişkilerine yönelik olmaktadır. Bu açıdan Konya halkı, ikincil ilişkiler bağlamında değerlendirildiğinde ‘öğretmenler’ ve ‘imamlara’ karşı ayrı bir güven beslemektedir.

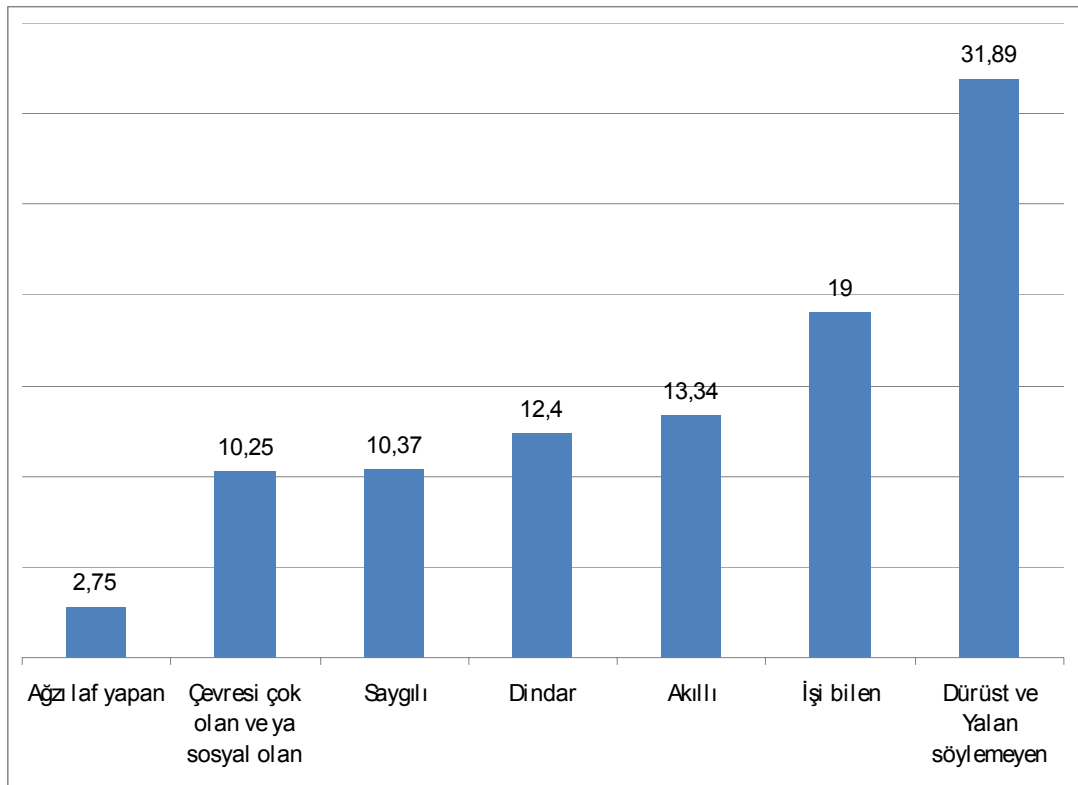
Güvenilir kategorisine giren bireylerin hangi tür vasıflara sahip olduğuna ilişkin her kültürün kendine özgü yargıları vardır. Konya halkına ilişkin bir diğer değerlendirme Şekil 3.2’de görülmektedir. Özellikle güvenilir bireye ait özelliklerin din veya dindarlıkla ilgili olan vasıflarla ilişkilendirilmesi araştırma açısından ayrı bir önem arz etmektedir. ‘İş ortağı aradığımızda hangi vasıflara sahip insanları tercih

edersiniz' sorusuna verilen cevaplar şekil 3.2'de görüldüğü gibi 7 ayrı vasıf olarak ortaya çıkmıştır.

Burada yer alan vasıflar, yapılan pilot inceleme sonucunda ortaya çıkmış olan vasıflardır. Katılımcılardan yedi ayrı vasıftan istedikleri üç tanesini, sıralama yapmadan seçmeleri istenmiştir. Böylece en çok frekansa sahip olan vasıf ortaya çıkmıştır. Diğer yandan ise önem derecesine göre sıralama yapmaya ilişkin olarak ortaya çıkan uygulama hataları da giderilmiş olacaktır.

Katılımcıların ifadelerine göre % 31,89 oranında en çok arzu edilen güvenilir birey özelliği 'dürüst ve yalan söylemeyen' olmuştur. Hemen arkasından 'iş bilen' birey, sonrasında 'akıllı olan' birey, sonrasında ise 'dindar' birey gelmektedir. Bunları 'saygılı' birey, 'çevresi çok olan veya sosyal olan' birey takip etmektedir. En son ve en az tercih edilen ise 'ağzı laf yapan' birey olmuştur.

Şekil 3.2. 'Güvenilir Bir İş Ortağı Aradığınızda En Çok Hangi Özelliklere Sahip İnsanları Tercih Edersiniz' Sorusuna Verilen Cevaplar. (%)

Bu sorudaki şıkları dikkatle ele alacak olursak, bunlardan ‘dürüst ve yalan söylemeyen’ ile ‘dindar’ olan bireye dair güven aynı kaynaktan beslenmektedir. Yani her ne kadar bu vasıfların kültürel bir yönü olsa da, temelde dinsel bir dayanağı vardır. Bunun haricinde saygılı olmak sadece kültürel kodlarla ifade edilebilirken, diğerleri profan bireye ait vasıflar olmaktadır.

Katılımcıların cevapları bu açılarından değerlendirildiğinde, tepe değer konumundaki ‘dürüst ve yalan söylemeyen’ birey profili, tamda ‘dindar’ bir bireyin en önemli vasıflarından birisi olduğu görülür. Bu itibarla katılımcılar birinci derecede gizil bir biçimde, din kurumunun öncelediği vasıflara sahip insana güven duymaktadırlar.

Konya halkına ait ‘güvenilir birey’ kategorilerini betimledikten sonra, ‘güvenilmez birey’ kategorileri de ele alınmıştır. Yine şekil 3.1’e göre incelendiğinde, elde edilen bulgularla görülecektir ki Konya halkı, ‘yabancıya’ ve ya ‘ötekine’ karşı az güvenilir bakmaktadır. Özellikle ‘ilk kez tanışılan insanlar’ ile ‘farklı siyasi görüş’, ‘farklı dinsel mezhep’, ‘farklı etnik köken’ ve ‘başka milletlerden olan insanlara’ karşı düşük güven vardır. Burada homojenliği bozan tek değişkenin, milletvekillerine olan düşük güven (% 7,3) olduğu ortaya çıkmıştır.

Konya halkında görülen yabancıya veya farklı olana (etnik, mezhep vb.) karşı bu düşük güven durumu, ayrı bir inceleme alanı yapılacak kadar manidardır. Farklı millet ve etnik köken gibi kimlik belirleyici ve sonradan değiştirilemeyen verili özellikler ile daha esnek ve tercihe göre değiştirilebilir olan mezhep ve siyasi görüşlere dair düşük güven benzer algılama yöntemine sahiptir.

Diğer yandan araştırmada ortaya çıkan düşük güven, ötekine karşı duyulan bir hoşgörüsüzlük ya da düşmanlık şeklinde algılanmamalıdır. Daha çok ihtiyatı elden bırakmama şeklinde yorumlanmalıdır.

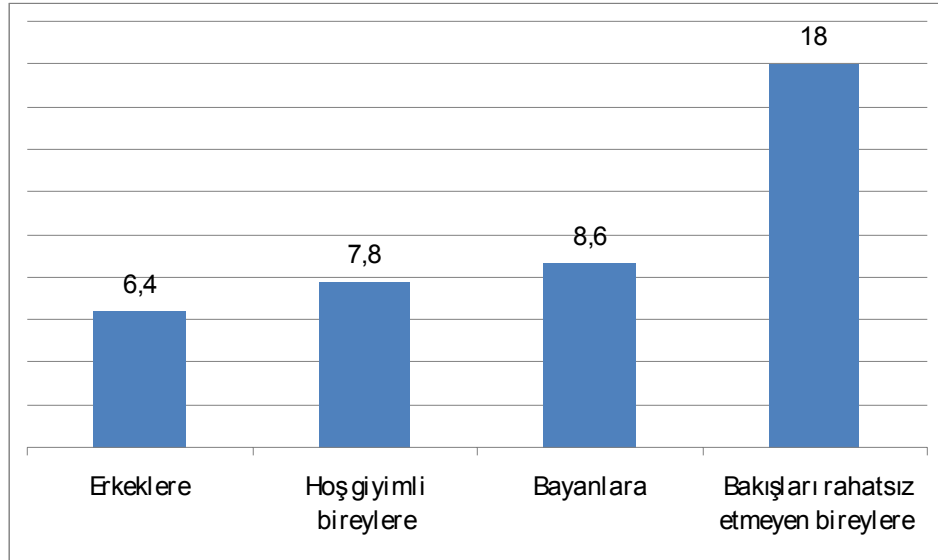
İlişkiler bağlamında ele alınabilecek bu değerlendirmelerden sonra Konya halkının belirli vasıflara sahip olan insanlara ne derece güvendiğini ortaya koymak gerekmektedir. Bu vasıflar ‘fiziksel’, ‘sınıfsal’ ve ‘karakter’ özellikler olarak adlandırılmış ve aşağıda detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Bunlardan ilki olan ‘Fiziksel özellikler’, çoğu zaman için insanlar arası iletişimde ve ilk karşılaşmada önemli bir güven ajanıdır. Konya esnafları arasında yaygın olan bir söz vardır ki, deneyimli esnaflar bu tecrübeyi anlatmak için şu sözü

çok sık kullanırlar; *'Kapıdan girenin alıcı mı, sorucu mu olduğunu karşıdan gelirken anlarsın'*.

Bireylerin karşı tarafla ilişki kurmasında fiziksel özellikler her zaman için dikkat edilen hususlardan birisi olmuştur. Konya halkının fiziksel özellikler anlamında daha çok 'bakışları rahatsız edici olmayan insanlara' güvendikleri ortaya çıkmıştır. Sadece 'hoş giyimli insanlara' olan güven ise daha düşük düzeyde kalmıştır. Orta derecenin altında güven düzeyine sahip olan 'bakışları rahatsız edici olmayan insanlar' bu kategoride en yüksek güven yüzdesine sahip olmuştur.

Şekil 3.3. Fiziksel Özelliklere Dair Güven (%)

Değerlendirmeye alınan bu özellikler, araştırma sonucuna göre çok yüksek bir güven düzeyine sahip olmamışlardır. Fiziki özellik olarak bahsedilebilecek 'cinsiyet' değişkenine de burada yer verilmiştir. Böylece erkeklere ve kadınlara olan güven yüzdelerinin de düşük olduğu görülür. Ancak kadınlara olan güven, erkeklere olan güvenden biraz daha fazladır.

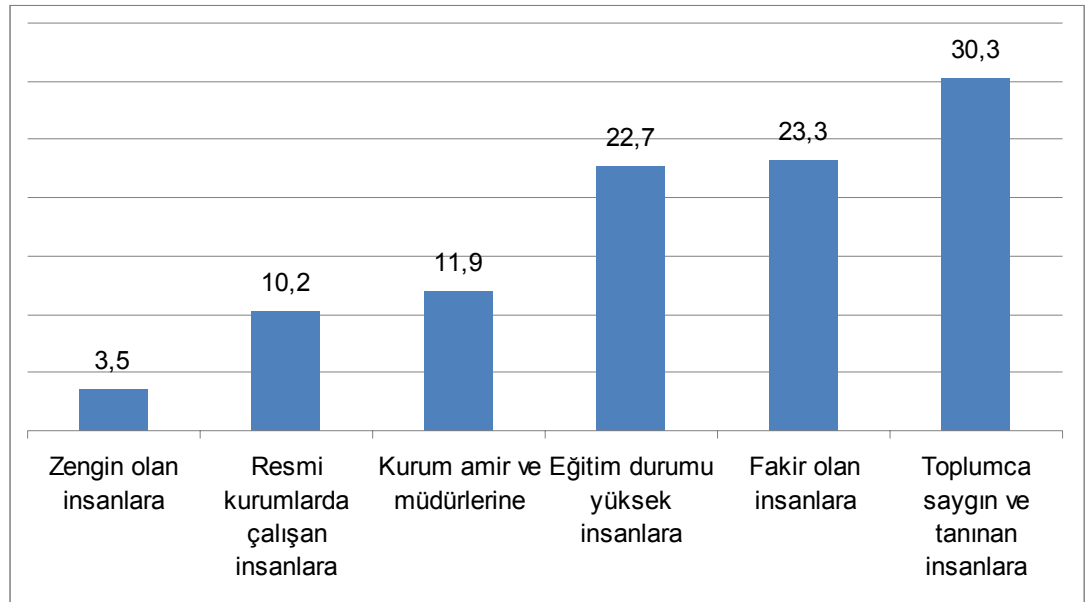
'Cinsiyete' göre erkeklere ve kadınlara dair güven farklılığını incelemek için yapılan t-testi sonuçlarına göre kadınların, erkeklere daha az güvendiği tespit edilmiştir ($t:6,637$, $p=0,001$; Bkz. Ek 1, Tablo 3). Erkeklerin, erkeklere olan güven ortalaması 2,76 iken; kadınların, erkeklere olan güveni 2,02 düzeyinde kalmıştır. Analiz sonucuna göre, erkeklere olan güven hususunda kadınlar ve erkekler anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Buna karşın 'cinsiyete' göre, 'kadınlara olan güven'

sorusuyla yapılan analizde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($t=0,429$, $p=0,668$; Bkz. Ek 1, Tablo 3).

Bir takım sınıfsal özellikler, bireylerin birbirlerine güvenirken değerlendirmelerde buldukları beşeri özelliklerin arasındadırlar. Zengin-fakir ayırımından yola çıkarak maddiyata yönelik bir sınıflama yapacak olursak ‘fakir insanlara’ olan güven, ‘zengin insanlara’ olan güvenden daha fazladır. ‘Fakir insanlara’ olan güven % 23,3 iken ‘zengin insanlara’ olan güven % 3,5 olmuştur.

Şekil 3.4. Sınıfsal Özelliklere Dair Güven Yüzdeleri (%)

Kurum amir ve müdürleri (% 11,9) ile devlet memurlarına (% 10,2) olan güven de düşük düzeyde bir güven olarak ele alınabilir. Diğer taraftan ‘eğitim düzeyi yüksek’ olan bireylere % 22,7 oranında güvenilirken, ‘toplumca saygın ve tanınan insanlara’ ise % 30,3 ile en fazla oranda güven duyulmuştur.

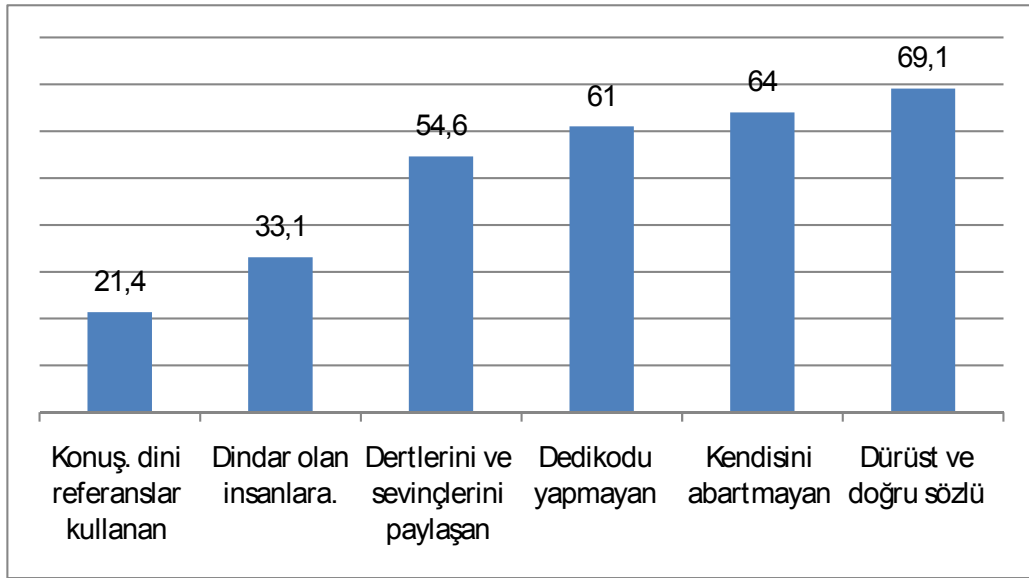
Genel bir değerlendirme yapıldığında Konya halkının belirli fiziksel özelliklere sahip insanlara ya da belirli ‘sınıfsal özellikteki’ insanlara değil de; daha çok ‘karakter özelliği’ anlamında değerlendirilebilecek iyi huy, güzel ahlak, açık sözlülük, dindarlık vb. özelliklere sahip insanlara güvendiği ifade edilebilir. Şekil 3.5’de bu tarz bir güvene dair bulgular görülmektedir.

İnsanı insan yapan özellikler diyebileceğimiz birtakım vasıflar vardır. Bu vasıflar ideal insanı tanımlarken aynı zamanda bireye ve davranışlarına da örfi

anlamda sınırlamalar getirir ki bu itibarla normatif bir boyutu da vardır. Çok açık bir şekilde, ‘yalan söylemeyen’ ‘doğru ve dürüst’ olan insanlara herkesin güvenebileceğini ifade etmek mümkündür.

Pilot çalışma esnasında ortaya çıkan bu değişkenler Konya halkının güvenilir bulunduğu karakter özelliklerini simgelemektedir.

Şekil 3.5. Karakter Özelliklerine Dair Güven Ortalamaları (%)

Araştırma sonucunda ise ‘dürüst ve doğru sözlü olanlara’ % 69,1 oranında güven duyulduğu tespit edilmiştir. Böylece ‘dürüst ve doğru sözlü’ olmak en güvenilir karakter özelliği olarak ortaya çıkmıştır. Hemen arkasından ‘kendisini abartmayan’ (% 64,0), ‘dedikodu yapmayan’ (% 61,0), ‘dertlerini sevinçlerini paylaşan’ (% 54,6), bireyler gelmektedir. ‘Dindar olanlara güven düzeyi % 33,1 olurken, ‘konuşmalarında dini referanslar kullanan insanlara’ olan güven düzeyi % 21,4 oranında olmuştur.

Karakter özelliklerine göre değerlendirildiğinde Konya halkının, ‘dini referanslar kullanan insanlara’ karşı şüpheli ve biraz temkinli olduğunu söylemek mümkündür. Ancak katılımcılardan azımsanmayacak bir oranın konuşmalarında dini referanslar kullanan insanlara karşı güven duydukları görülmektedir.

Kadın ve erkek katılımcılar bu konuda benzer görüşü paylaşmaktadırlar. Yapılan t-testi sonucunda kadın erkek arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Bkz. Ek 1, Tablo 4).

Siyasi anlamda farklı düşünme, dünya görüşünün de farklılaşmasına yol açan değişkenlerden olan siyasi görüş insanların birbirleriyle en çok tartıştığı ve ihtilafa düştüğü alanlardan birisidir. Siyasi düşünce şekilleri, bu anlamda grup içi ve grup dışı formlarının şekillenmesinde etkili olmaktadır.

Şekil 3.6'da 'farklı siyasi görüşlere sahip olan bireylere ne derece güvenirsiniz' sorusuna verilen cevapların oranları görülmektedir. Diğer değerlendirmelerde olduğu gibi 'Tamamıyla güvenirim' ve 'çok güvenirim' seçeneği olumlu kabul edilmiştir. Buna karşın 'orta derecede güvenirim', 'az güvenirim', ve 'hiç güvenmem' şıkları olumsuz kabul edilerek yüzdeler elde edilmiştir.

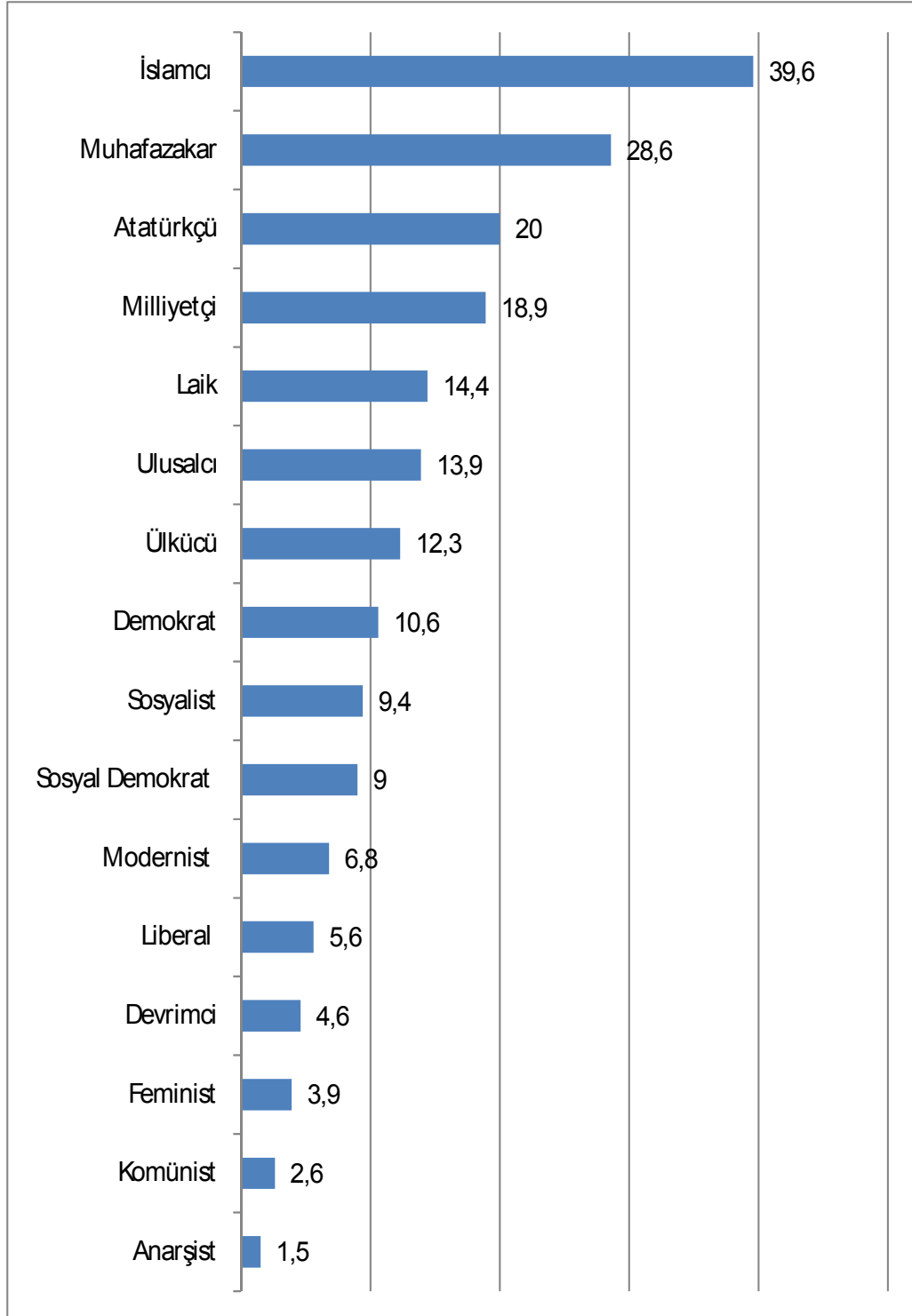
'Dindarlık ve dindar olma' ile İslamcı olma birbirinden farklı durumlar olduğu için bir değişken olarak ele alınan 'İslamcı' olma, siyasi bir görüş olarak belirtilmiştir.

Siyasi bir görüş veya düşünce tarzı olarak betimlenen 'İslamcılara' olan güven ise % 39,6 oranında olmuştur. Diğer tüm siyasi görüşlere olan güvenden daha yüksek düzeye sahiptir. Hemen arkasından Konya halkının güvendiği siyasi görüşe sahip bireyler, Muhafazakârlar (% 28,6) olmuştur.

Şu durumda Konya halkı İslamcı ve Muhafazakâr olanlara diğer siyasi görüşlere göre daha fazla güven beslemektedir. Hemen akabinde ise Atatürkçü olanlar (% 20,0), Milliyetçiler (% 18,9) ve Laikler (% 14,4) gelmektedir.

Güvenilirlik anlamında tepe değer olarak ifade edebileceğimiz üç önemli siyasi düşünce tarzı İslamcılık, Muhafazakârlık ve Atatürkçülük olarak ortaya çıkarken en güvenilmeyen siyasi düşünce tarzları ise Anarşist, Komünist, Feminist, Devrimci, gibi siyasi düşünce tarzları olmuştur.

Şekil 3.6. Farklı Siyasi Görüşlere Sahip Bireylere Güven. (%)

Kurumlara olan güven, genel toplumsal güvenin en önemli göstergelerinden birisidir. Sistemik güven ya da devlet kurumlarına olan güven olarak da bahsedilebilecek olan bu güven türü, sadece Konya halkının değil tüm ülkenin farklı zaman dilimlerinde güven problemi yaşadığı veya hayal kırıklığına uğradığı alanların başında gelmektedir.

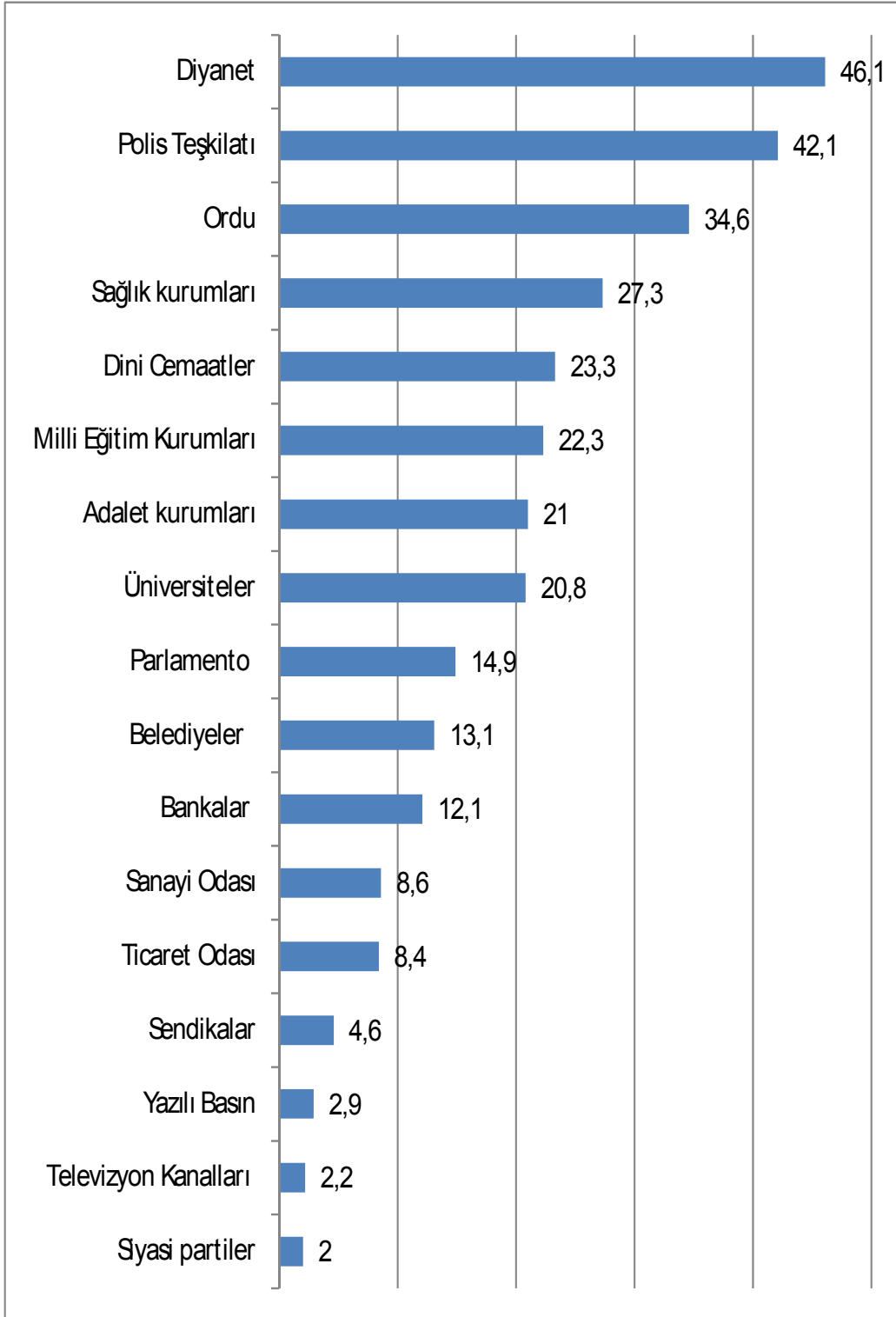
Konya halkı tarafından en çok güvenilen kurumların başında % 46,1 oranında güven ile ‘diyanet’ kurumu vardır. Hemen arkasından ‘polis teşkilatı’ (% 42,1), daha sonra ise ‘ordu’ (% 34,6) ve ‘sağlık kurumları’ (% 27,3) gelmektedir. Bu kurumların faaliyet ve ilgi alanlarının birbirinden farklı olduğu görülür. Dolayısıyla Konya halkının kurumlara dair değerlendirmesinin, hizmet yeterliliğine ve hizmet kalitesine göre olabileceğini akla getirmektedir.

Diğer taraftan en güvenilmeyen kurumların başında ‘siyasi partiler’ (% 2,0), ‘görsel medya’ (% 2,2) gelirken hemen arkasından, ‘yazılı basın’ (% 2,9) ve ‘işçi-memur sendikaları’ (% 4,6) gelmektedir.

Genel anlamda bir değerlendirme yapıldığında, kişiler arası düzeyde yaşanan güvensizlik, kurumlara olan güvende de benzer şekilde görülmektedir. Hatta kişiler arası güvensizliği, kurumsal yapılardan kaynaklanan güvensizliğin körüklediği de ifade edilebilir. Kurumların bireyle olan etkileşimi dolayısıyla edinilen olumsuz tecrübeler kişiler arası güvensizliği etkileyecek kadar önemlidir.

‘Milli eğitim’, ‘adalet kurumları’, ‘dini cemaatler’ ve ‘üniversitelere’ olan güven yakın oranlarda (% 20’ler) seyrederken; ‘belediyeler’, ‘parlamento’ ve ‘bankalar’ gibi kurumlar birbirine yakın güven oranlarına (% 12-15) sahip kurumlar olmuşlardır.

Şekil 3.7 Kurumsal Yapılanmalara Olan Güven (%)

Çalışmada ele alınan diğer bir inceleme alanı ise gönüllülük esasına dayanan ya da sivil toplum eksenli çalışan birlik ve birlikteliklere katılım dolayısıyla burada ortaya çıkabilecek güven örüntüleridir.

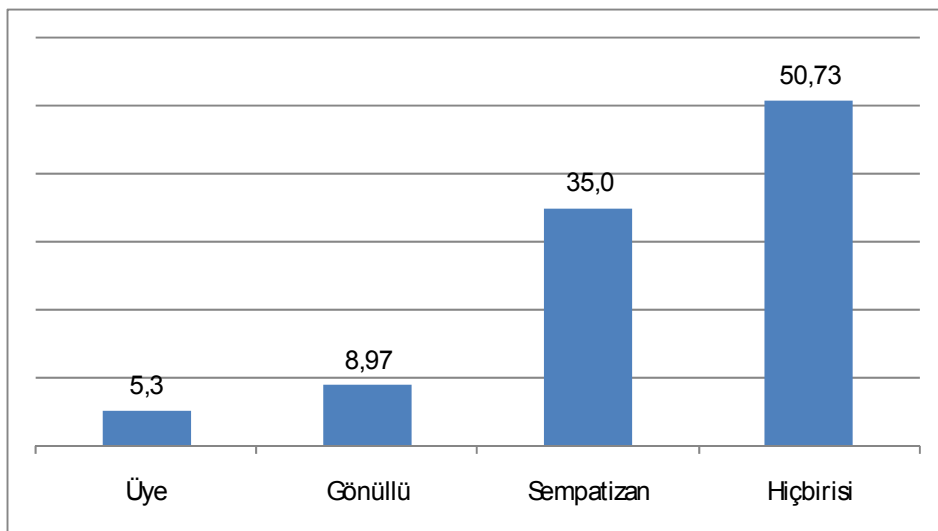
Konya halkının gönüllülük esasına dayanan faaliyetlere katılımı veya sivil toplum organizasyonlarına dâhil oluşu bağlamında ayrı bir analiz yapılmıştır. Bireylerin ‘sosyal ağa’ dâhil olmasını sağlayan ve demokrasinin küçük örneklerini yaşatabilecekleri bu faaliyetlere katılım araştırmada dört ayrı düzeyde; ‘üye’, ‘gönüllü’, ‘sempatizan’ ve ‘hiç birisi’ düzeyinde değerlendirilmiştir.

Katılımcılara fikirleri sorulurken, kuruluş ve yapılanmalar belirli kategorilerle ifade edilerek her türlü sivil toplum kuruluşu ve gönüllü yapılanmaya yer verilmeye çalışılmıştır.

Böylece Konya geneli bir değerlendirme yapıldığında bütün katılım şu şekilde ifade edilebilir. Toplam katılımcılar arasında ‘üye’ olarak ve ‘gönüllü’ olarak katılanların oranı % 14,0 olmuştur. Sadece % 5,3 oranında katılımcı ‘üye’ olarak sivil toplum yapılanmalarına katılım sergilemektedir (Şekil 3.8).

‘Hiçbir gönüllü faaliyete ya da sivil toplum kuruluşuna katılmayan’ (% 50,73) ve ‘sempatizan’ (% 35,0) olarak uzak bir mesafeden konuya yaklaşan katılımcıların oranı ise % 85,73 oranında olmuştur.

Şekil 3.8. Konya’daki Sivil Toplum Kuruluşlarına ve Benzeri Faaliyetlere Katılım

En fazla ‘gönüllü’ olarak ortaya çıkan katılım ‘cami yaptırma dernekleri’ ve diğer ‘dini yapılanmalar’ olmuştur. En fazla ‘sempatizan’ olma oranı ise % 52,9 ile ‘yaşlı-sakat’ derneklerine yönelik olmuştur (Bkz. Ek 2, Şekil 2).

‘Sendikalar’ (% 11,3) ve ‘mesleki kuruluşların’ (% 10,5) en fazla üye olunan kuruluşlar olduğu görülmektedir. Bu bulgu incelenirken bazı mesleki kuruluşlara üye olmada yasal zorunlulukların olduğu göz önüne alınması gerekir. Bu itibarla yapılan ki-kare testinde mesleklere göre, sendikalara ‘üye olma’ durumlarına bakıldığında, ‘kamu görevlilerinin’ % 28,6’sının sendikalara ‘üye’ olduğu görülmektedir. ‘Esnaf ve tüccarlar’ % 6,2 oranında ‘üye’ olurken ‘çalışan-işçiler’ ise % 4,2 oranında sendikalaşma içerisine girmişlerdir ($X^2=138,282$ $p=0,001$; Bkz. Ek 1, Tablo 5).

Özellikle belirli meslek gruplarına üye olanların, var olan iş kapasitelerini artırmaya ve mesleki sorunlarını çözmeye yönelik, işlevsel bir birlikteliğe dâhil oldukları görülmektedir. Sendikalara üye olanların çoğunluğunun, devlet güvencesi altında olan meslek gruplarından oluştuğu belirlenmiştir.

Sendika ve mesleki kuruluşlardan hemen sonra en fazla üyelik siyasi partilere olmaktadır. % 9,5 oranında siyasal partilere üye olan katılımcı vardır. İlköğretim mezunlarından siyasi partilere üye olanların oranı % 13,6 olurken, lise mezunlarının oranı % 8,4 ve yüksek öğrenimden mezun olanların oranı da % 7,5 olmuştur ($X^2=11,459$ $p=0,075$; Bkz. Ek 1, Tablo 6). Diğer taraftan siyasi partilere üye olanlar arasında ilköğretim ve lise mezunlarının % 66,3’ü bulması nedeniyle siyasete üye olma anlamında ilginin eğitim düzeyi düşük olan bireylerde daha fazla olduğu söylenebilir.

Spor kulüpleri (% 8,8) ve gençlik kulüpleri (% 5,9) üye olunan diğer sivil yapılanmalardandır. Spor kulüplerine üyelik durumu ise yaşa göre anlamlı bir şekilde değişmektedir. Yapılan ki-kare testi sonucuna göre ‘25 yaş altı’ katılımcılarda spor kulüplerine üye olma oranı % 15,8 oranında olurken, ‘25-39 yaş arası’ bu oran % 6,9 ve ‘40-59 yaş arası’ ise % 5,2 olmuştur. ‘60 yaş ve üzerindeki’ katılımcılarda ise hiç üyelik yoktur ($X^2=54,446$ $p=0,001$; Bkz. Ek 1, Tablo 7). Ki-kare testinde yaş değişkeni ile spor kulüplerine üye olma arasında anlamlı ilişki tespit edilmesine rağmen yapılan Sperman’s korelasyon testinde ise iki değişken arasında 0,190 seviyesinde oldukça düşük bir doğrusallık tespit edilmiştir. Yaş yükseldikçe, spor

kulüplerine üye olmanın da düştüğü şeklinde bir yorum yapmak, düşük korelasyon değerleri göz önüne alındığında doğru bir yaklaşım olmamaktadır.

Çalışmada, herhangi bir alanda faaliyet gösteren dini yapılanmalar ve dinsel kökenli sivil toplum örgütlerine olan katılımın da düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. % 5,6 oranında ortaya çıkan ‘dini yapılanmalara katılım’ oranı, toplam üye katılımı (% 5,3) oranıyla eşdeğer görünüyor. ‘Cami yaptırma derneklerine’ üye olma yüzdesi ise % 2,9 düzeyinde olmuştur. ‘Gönüllülük’ bağlamında değerlendirildiğinde ise sivil toplum kuruluşları ve diğer kuruluşlar arasında en yüksek oranda ‘gönüllü’ katılım, ‘cami yaptırma derneklerine’ (% 14,9) ve hemen arkasından ise ‘dini vakıf ve derneklere’ (% 14,6) olmuştur.

‘Eğitim, kültür ve sanatla’ ilgili dernekler % 4,2 oranında düşük üyeliğe sahip olmuştur. Buna mukabil ‘sağlık alanında’ (% 2,6) çalışan yapılanmalara üye olma, ‘yaşlı ve sakatlarla’ (% 2,0) ilgili kuruluşlara üye olma, ‘kadın ve kadın sorunlarıyla’ (% 1,8) ilgili kuruluşlara üye olma, ‘insan hakları ile alakalı kuruluşlara’ (% 1,6) üye olma ise, diğer en düşük düzeyde üyelik katılımına sahip olan sivil toplum yapılanmaları olmuştur.

Sivil toplum örgütleri ve gönüllü yapılanmalar, sosyal sermayenin oluşumu ve gelişimini sağlaması ve demokrasinin halk nezdinde yaşanması itibariyle önem arz eden yerlerdir. Bu yapılanmalar belirli bir aidiyet hissi vererek grup içi ve grup dışı olarak algılanan hassas ve görünmez yapının oluşmasına zemin hazırlarlar. Bu hassas zeminin ham maddesi ise güven olmaktadır.

Güven ilişkilerinin, yüksek oranda ve sınırlarda yaşandığı yerler olarak ortaya çıkan bu kuruluşlar, böylece hem kişiler arası iletişimi artıracak ve hem de bireylerin birbirlerini daha iyi tanımalarına yardımcı olacaktır. Böylece güvene dayalı bir yapının ortaya çıkması kolaylaşacaktır.

Bunun için öncelikle, grup içinin birbirine güvenmesi ve sivil toplum örgütünün bu imkânı sağlamış olması gerekir. Araştırma bulgularına göre Tablo 3.6’da grup içi güvene dair değerler sunulmuştur. Bu bulgulara göre herhangi bir sivil toplum kuruluşunda ‘üye’, ‘gönüllü’ ya da ‘sempatizan’ düzeyinde bulunanların % 25,8’i aynı yapılanma içerisinde oldukları için karşı tarafa daha çok güvenebileceğini ifade etmiştir.

% 26,9 oranında bir kesim ise ‘asla güvenmem’ şeklindeki fikri paylaşmıştır. % 47,3 gibi büyük bir oranda katılımcı kitlesi ise olumlu ya da olumsuz etkilemeyeceğini belirtmiştir.

Tablo 3.6. Üyesi Olunan Sivil Toplum Yapılanmalarında, Grup İçindeki Bireylere Güvenme Oranları (Grup İçi Güven)

	Sayı	Yüzde
Hayır, asla güvenmem.	166	13,5
Beraber olmamız güvenmemi olumlu etkilemez	165	13,4
Ne olumlu etkiler ne de olumsuz etkiler	580	47,3
Aynı yapılanma içinde olduğumuz için daha çok güvenirim	278	22,7
Tanımasam bile aynı kuruluştaki olduğumuz için kesinlikle güvenirim	38	3,1
Toplam	1227	100,0

İki şıklı güven sorusu ile ‘çeşitli alanlarda faaliyet gösteren dini vakıf ve derneklere’ üye olma durumu arasında ki-kare analizi yapılmıştır. Herhangi bir ‘dini vakıf veya derneğe’ üye olanlar arasında; ‘insanların çoğuna güvenilebilir’ diyenler % 10 oranında iken, ‘dikkatli olmak gerekir’ diyerek güvensiz tavır gösterenler % 5,3 düzeyinde olmuştur ($X^2=6,060$ $p=0,109$; Bkz. Ek1, Tablo 8).

Diğer yandan genel güven düzeyi (% 6,2) bu kadar düşükken, grup içine olan güvenin % 25,8’lere yükselmesi sivil toplum kuruluşları ve diğer gönüllü yapılanmaların, güveni artırıcı etkisiyle açıklanabilir. Ortaya çıkan bulgularla, sivil yapılanmalarda yer alan bireyler arasında güven düzeyinin arttığı belirtilebilir.

3.3. Din ve Dindarlığa İlişkin Değişkenlerin Değerlendirilmesi

Din kurumu, toplumsal ölçekte pek çok alanla ilintili ve etkileşimde olan bir yapıya sahiptir. Dindarlık ise onun bireye ve dolayısıyla birey üzerinden topluma yansımış ve içkinleşmiş halidir. Teorik bölümde bahsedildiği gibi katılımcıların dindarlık durumları inanç, ibadet ve bilgi boyutlarına dair sorularla belirlenmeye çalışılmıştır.

Katılımcıların öncelikle dindarlık ve dini durumları betimlenerek, daha sonra analizlere yer verilmiştir. Önceki başlıklarda güven ile ilgili betimlemelerde olduğu gibi dindarlıkla ilgili olarak da katılımcılara sorulan soruların şıkları derecelendirmeli ölçekle hazırlanmıştır. Bu itibarla ileri düzey analizler yapabilme imkânı elde edilmiştir.

Dindarlığın inanç boyutuyla alakalı olarak, inanç ve imanla ilgili olan soru, Konya ölçeğinde daha önce yapılan araştırmalarda da kullanılmış ve olumlu sonuçlar alınmıştır. Ankette D1 olarak ifade edilen ve tablo 3.7’de yer alan soru bundan sonra dindarlık sorusu olarak adlandırılmıştır. Dindarlıkla ilgili daha sonra yapılacak olan analizlerde bu soru değerlendirmelere tabi tutulmuştur.

Akın (2009) tarafından da kullanılan soru, bu araştırmada da kullanılmıştır. Yedili bir derecelendirme ölçeği şeklinde oluşturulan soru çoklu istatistiki testlere imkân vermesi nedeniyle de tercih edilmiştir.

D1 sorusu olarak ankette yer alan ‘dindarlık’ sorusunda ilk iki şıkkı oluşturan ‘dine inanmıyorum ve dine karşıyım’ ile ‘inanmıyorum ama saygılıyım’ şeklindeki şıklar, yani ‘inanmıyorum’ mealindeki görüşler, analiz aşamasında değerlendirme dışı tutularak beş şıkka indirgenmiş ve beşli bir derecelendirme şeklinde değerlendirilmiştir (Bkz. Tablo 3.7).

Değerlendirme dışı bırakılan şıklar toplam yüzdenin %1,6’sı kadarını oluşturmaktadır. Böylece sadece ‘inanın’ insanlar değerlendirmeye alınmış olup, genel anlamda ibadet etme derecesine göre bir değerlendirme ortaya çıkmıştır. Beşli yapıya indirgenen bu soru daha sonra dindarlıkla ilgili analizlerde kullanılmıştır.

Bu değerlendirmelerden anlaşılacağı üzere ‘inanın ve ibadetlerini düzenli bir şekilde yapanların’ oranı % 20,1 olmuştur. Dinde sürekliliğin esas alındığı düşünülürse bir anlamda gerçek dindarların oranı % 20,0 olarak ifade edilebilir.

Tablo 3.7. ‘Dindarlık Açısından Kendinizi Nasıl Bulursunuz’ Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı (Dindarlık)

	Sayı	Yüzde
İnanıyorum ama hiçbir ibadeti yapmıyorum	31	2,4
İnanıyorum ve çok nadir ibadetleri yapıyorum	75	5,9
İnanıyorum ve düzenli olmasa da ara sıra ibadetleri yapıyorum	420	33,1
İnanıyorum ve düzenli olarak bazı ibadetleri yapıyorum	486	38,4
İnanıyorum ve bütün ibadetleri düzenli olarak yapıyorum	255	20,1
Toplam	1267	100,0

Anket sorularında yer alan D2 ile D7 arasındaki sorular, dindarlığın ‘ibadet boyutu’ ile alakalıdır. Dindarlığın ibadet boyutu olarak değerlendirilen bu kısım namaz, oruç, zekât ibadetlerini yerine getirme ve büyük günahlardan uzak durma ile ilgili sorularla ölçülmüştür. Bir anlamda temel ibadetleri yapmayı ve temel yasaklardan kaçınmayı içeren sorular yöneltilmiştir.

Yapılması ve kaçınılması gerekenler ile ilgili olarak sorulara verilen cevaplar en yüksek puana göre değerlendirilmiştir. Beşli likert tarzında olan soruların en yüksek değerli şıkkı, yani ‘daima’ ile ifade edilen şıkkı, ibadetlerin göstergesi olarak ele alındığında şekil 3.9’da yer alan değerlere ulaşılmıştır.

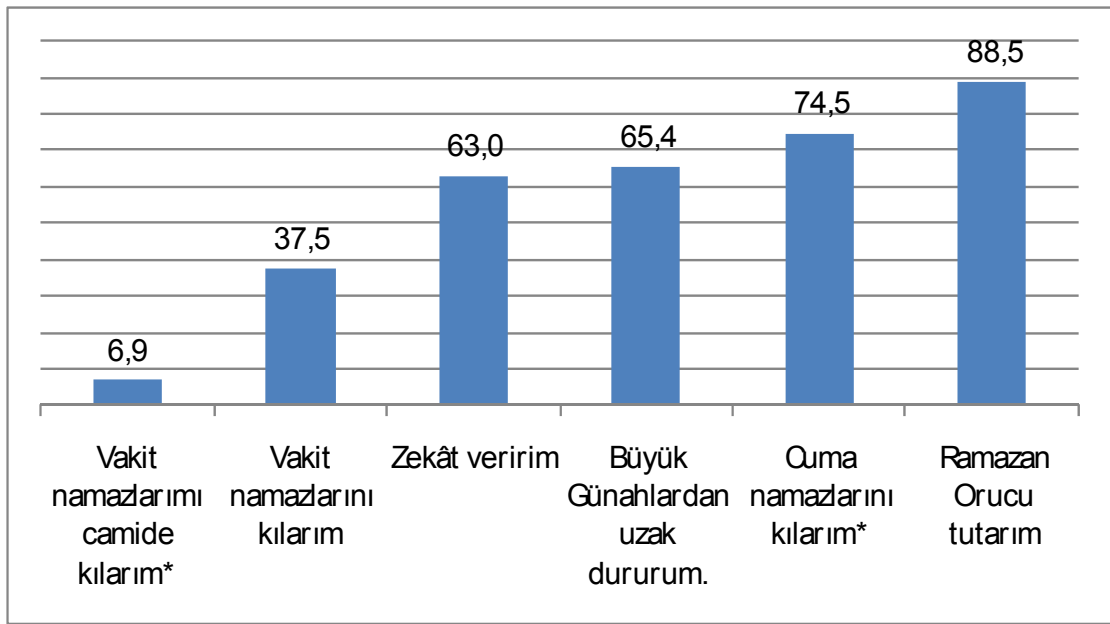
Çünkü büyük günahlardan uzak durmanın ‘arada sıradası’ ya da ‘az’ ‘kısmen’ gibi değerlerle ifade edilmesi ibadetin manası açısından kıymetsiz olmaktadır. Aynı şekilde ‘camide namaz kılma’ sorusu ele alındığında burada önemli olan sürekli bir şekilde camide namaz kılan bireylerin oranını keşfetmektir. Bu sebeplerle sadece ‘daima’ ibadetleri yerine getirenlerin oranını vermek daha uygun görülmüştür.

Böylece vakit namazlarını daima camide kılanların oranı % 6,9 olurken bu değer gerçekte hayattan kopuk bir değer olmadığı, diğer yandan ‘vakit namazlarını kılmanın’ diğer ibadetlerin içerisinde yapılma oranı en düşük ibadet olduğu görülür.

Buna mukabil daha kültürel niteliği olan ‘Ramazan orucunu tutma’ ve ‘Cuma namazlarını kılma’ oranının yükseklerde olduğu şekil 3.9’a bakılarak rahatlıkla ifade edilebilir.

Cinsiyete göre vakit namazlarını kılma arasındaki ilişkiye yönelik yapılan ki-kare analizine göre erkeklerin % 33,5'i 'daima' vakit namazlarını kılarken, kadınların ise % 41,6'sı vakit namazlarını 'daima' kılmaktadır. 'Hiç kılmayanların' oranı ise erkeklerde % 7,2 iken, kadınlarda % 5,1 olmuştur. Bu bulgudan hareketle kadınlarda, erkeklere göre vakit namazlarını kılma oranının daha yüksek olduğu söylenebilir ($X^2=10,260$ $p=0,036$; Bkz. Ek 1, Tablo 10).

Şekil 3.9. Dindarlığın İbadet Boyutuna Dair Göstergeler (%)

*Sadece erkekler hesap edilmiştir. Ayrıntılı istatistikler için Bkz. Ek 1, Tablo 9.

Yapılan t-testi analizi de bu bulguları doğrulamaktadır. Kadın ve erkeklerin vakit namazlarını kılma durumları anlamlı derecede birbirinden farklılaşmaktadırlar. Kadınlar namaz kılma ibadetlerinde daha sürekli dirler ($t= -2,978$ $p=0,003$; Bkz. Ek 1, Tablo 11).

Bir diğer ibadet şekli olan 'zekât verme' ibadeti ise daha çok maddi gelirle alakalı olmaktadır. Belirli bir maddi güce sahip olanların zekât vermeleri istenmektedir. Belirli şartları karşılamayan kişiler bu ibadeti yerine getirmek zorunda değillerdir. Böyle bir durumda bile zekât ibadetini 'daima' yerine getirenlerin oranı % 63,0 olmuştur.

Aylık gelir düzeyi ile zekât verme arasındaki ki-kare analizine göre; ‘daima’ şikkı esas alındığında katılımcıların gelir düzeyleri arttıkça zekât verme oranlarının % 49,5’tan % 70,5’e kadar arttığı tespit edilmiştir ($X^2=64,182$ $p=0,001$; Bkz. Ek 1, Tablo 12). Ki-kare testinde anlamlı görünen bu ilişki korelasyon testi ile analiz edilince, gelir arttıkça zekat verme oranının arttığı ve bu ilişkinin çok düşük bir korelasyona sahip olduğu belirlenmiştir ($r_s=0,161$ $p=0,001$).

Diğer taraftan en fazla takip edilen ibadet türü ise ‘ramazan orucunu tutma’ ibadetidir. Bu ibadetin ‘daima’ düzeyinde takip edilme oranı % 88,5 ile en fazla düzeydedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu bu ibadetini yerine getirmektedir ‘hiç tutmam’ diyenler ise sadece % 1,6 oranında kalmıştır. Şu durumda ‘ramazan orucunu tutma’ ve ‘cuma namazlarına katılım’ en çok takip edilen ibadet türleri olmaktadır.

Oruç ibadetine katılımın da genel olarak yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan ki-kare testine göre, ‘60 yaş üzerine’ baktığımızda katılımcıların % 96’sının oruç ibadetini ‘daima’ takip ettiği görülürken, bu oran ‘25 yaş altında’ % 87,9 olmuştur. Oran olarak yaş grubu düştükçe oruç tutma ibadetinin azaldığı, ancak bu durumun bir ilişki kurulacak kadar anlamlı olmadığı tespit edilmiştir ($X^2=12,159$ $p=0,403$; Bkz. Ek 1, Tablo 13).

Büyük günahlardan sakınma, dindarlığın ibadet boyutunda değerlendirilen bir diğer değişkendir. Sosyolojik çalışmalarda yer alan ve bu değerleri ölçmek için katılımcılara yöneltilen ‘alkol alır mısınız’, ‘zina yapar mısınız’ tarzında sorular rahatsızlık vermekte ve katılımcıların doğru cevapları saklamalarına neden olmaktadır. Bu sebeple ‘büyük günahlardan ne derece sakınırsınız’ tarzında kapsayıcı bir soru yöneltilmiştir. Bu soruya verilebilecek cevaplar yine beşli derecelendirme ile ‘hiç sakınmam’dan ‘daima sakınırma’ kadar derecelenmiştir.

Bu bağlamda büyük günahlardan ‘daima’ uzak duranlar % 65,4 oranında olmuştur. Cinsiyete yönelik bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan t-testine göre erkek ve kadın arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu bulguya göre, kadın ve erkekler büyük günahlardan sakınma konusunda benzer eğilim göstermektedirler.

Öğretim durumuna göre ‘büyük günahlardan uzak durma’ ilişkisi incelendiğinde ise ($F=0,753$ $p=0,471$; Bkz. Ek 1, Tablo 14) ilköğretim, lise ve yüksek öğrenim mezunları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Elde edilen

bulgulara göre öğrenim düzeyinin düşük veya yüksek olması büyük günahlardan sakınmayı gerektirecek bir değer olmaktan ötededir. Bir bakıma öğrenim düzeyi, büyük günahlardan uzak durma değerini bireye kazandırmaktan çok uzakta kalmaktadır.

Ayrıca dindarlık durumuna göre ‘büyük günahlardan uzak durma’ arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Yapılan varyans analizine göre ‘bütün ibadetlerini düzenli bir şekilde yerine getiren’ bireylerin ya da ‘dindar’ denilebilecek insanların ‘büyük günahlardan uzak durma’ eylemleri ortalamanın üzerinde olurken. Buna karşın ‘hiçbir ibadeti yerine getirmeyen’ veya ‘çok nadir’ ibadetlerini yerine getiren bireylerin ‘büyük günahlardan uzak durma’ eğilimi ise ortalamanın altında kalmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, bu değerler arasında anlamlı derecede fark ortaya çıkmıştır. Bu bulgularla; inanan ama ibadetlerini yerine getirmeyenler veya gevşek olanların, büyük günahlardan daha az sakındıkları görülürken; ibadetlerini düzenli yapanların, büyük günahlardan daha çok sakındıkları görülmüştür ($F=36,436$ $p=0,001$; Bkz. Ek 1, Tablo 15).

Dindarlığın bir diğer önemli boyutu olan ‘bilgi boyutu’ ise beş doğru, beş yanlış cevabı olan 10 ayrı sorudan oluşan bilgi testi ile belirlenmeye çalışılmıştır. D8 ile D16 arasındaki soruları kapsayan ‘bilgi boyutuna’ dair ölçüm sonuçlarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir. Günlük bilgilere dayalı olmasının yanı sıra, zorluk derecesi bir Müslümanın bilebileceği şekilde hazırlanan sorular, ilahiyat bilgisi almamış bir insanın dini bilgisini ölçmeyi amaçlamaktadır.

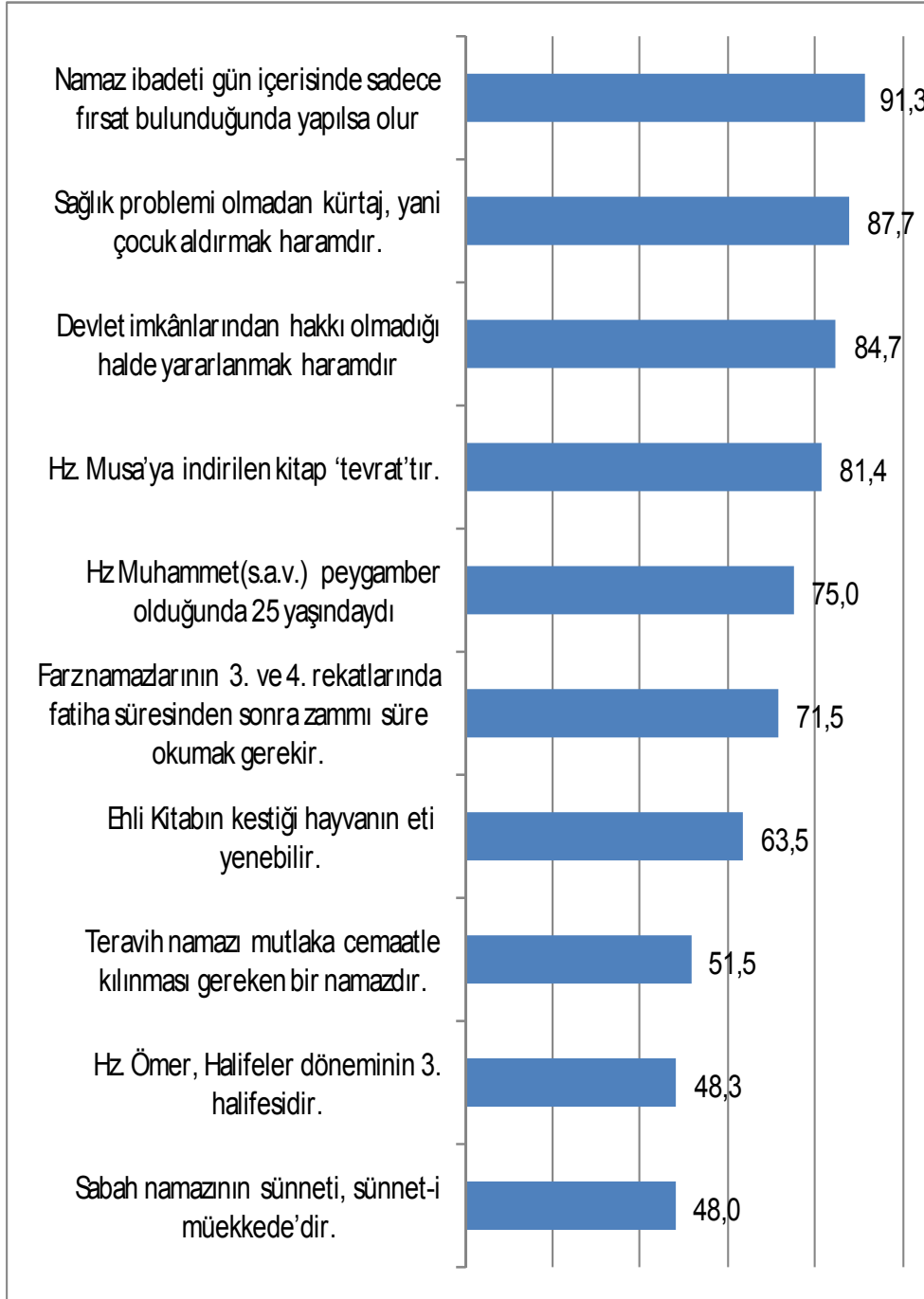
Hayatını dini kurallara göre yaşayan bir insanın kolayca bileceği veya ortalama düzeyde din kültürü ve ahlak bilgisi dersi almış olanların da bilebileceği sorular hazırlanmıştır.

Şekil 3.10’da her bir sorunun istendik cevap yüzdeleri belirtilmiştir. Cevaplar ‘evet’, ‘hayır’, ‘bilmiyorum’ şeklinde olmuştur. Sorulara verilen cevaplardan elde edilen bulgulara göre katılımcıların, ibadetle ilgili eksik bilgilere sahip olduğu ve İslam tarihi ile daha az ilgilendiği görülmektedir.

Elde edilen bulgulara göre (Ayrıca Bkz. Ek 1, Tablo 16) katılımcılarda günlük kılınması gereken namazın belirli vakitlerde kılınması gerektiğine dair bilgi % 91,3 oranında mevcuttur. Ancak teravih namazının mutlaka cemaatle kılınması gerektiğine ilişkin soruda, katılımcıların % 42,3’ü teravihi cemaatle kılınması

gereken bir namaz olarak görmüştür. % 51,5'i ise cemaatle kılınması şartı olmadığını ifade etmiştir.

Şekil 3.10. Dindarlığın Bilgi Boyutuna Dair Sorularının İstendik Cevap Yüzdeleri

Sabah namazının sünnetinin, ‘sünneti müekkede’ olup olmadığına ilişkin soruya ise % 48,0 oranında ‘doğru’, % 14,2 oranında ‘yanlış’ ve % 37,7 oranında ise ‘bilmiyorum’ şeklinde olmuştur. Birçok insan için basit olabilen bu soru seçiciliği yüksek bir soru olmuştur.

Hz. Ömer’in üçüncü halife olup olmadığına ilişkin soruda ise katılımcıların % 48,3’ü ‘yanlış’ derken % 29,3 oranında katılımcı da ‘doğru’ demiştir. Hz. Muhammed’in (s.a.v) 25 yaşında peygamber olduğuna ilişkin soruya ise % 75 ‘yanlış’ cevabını verirken % 17 ‘doğru’ cevabını vermiştir (Bkz. Ek 1, Tablo 16).

Dindarlığın boyutlarına ilişkin bulguların yanı sıra, genel anlamda dine yönelik tutumları ölçmek amacıyla yöneltilen sorular da oluşturulmuştur. Bunlardan başlıcası kaderle ilgili olanıdır. Verilen cevaplara göre katılımcıların kader konusunu önemseydiği ve kaderin birey üzerinde etkili olduğunu düşünmektedirler. Kaderin hayatlarında etkili olmadığını ifade eden sadece % 5,7 oranında bir katılımcı olmuştur. Yani katılımcıların % 94,3’si kaderin az veya çok insan iradesi ve davranışlarında etkili olduğunu kabul etmektedir.

Tablo 3.8. İnsanların İradesi Ve Davranışları Üzerinde Kader Sizce Ne Kadar Etkilidir.

	Sayı	Yüzde
Hiç etkili değildir	73	5,7
Az etkilidir	105	8,2
Orta Derecede etkilidir	275	21,4
Çok etkilidir	409	31,8
Tamamıyla etkilidir	425	33,0
Toplam	1287	100,0

Burada önemli olarak görülen bulgu ise ‘çok etkilidir’ diyenler % 31,8 oranında iken, tamamen etkilidir diyerek kaderi oldukça belirleyici yapan % 33’lük bir katılımcının olmasıdır.

Bir diğer önemli dini tutum ise ahiret inancıdır ki, bu inanç insanın bütün davranışlarında belirleyici rol oynayabilmektedir. Kader, insanların davranışlarında bir dışsal belirleyici iken, ahiret inancı içsel bir belirleyici görünümündedir. Kendini

kontrol mekanizmasını harekete geçirerek bireyi düşünmeye, kesin ve beklenen sona en uygun bir biçimde hazırlamaya yönelik bir tavrı tetiklemektedir.

Böyle bir tutumsal belirleyiciliği olan ahiret inancı, toplumsal yaşam için vazgeçilmez bir düzenleme ve kontrol mekanizması sunar. Çünkü insanlar bu dünyada yapmış oldukları iyiliklerin ve kötülüklerin karşılığını öbür dünyada göreceklerine inanıyorlarsa istendik bir biçimde davranmaları beklenir.

Tablo 3.9. ‘İnsanlar Bu Dünyada Yapmış Oldukları İyiliklerden Ve Kötülüklerden Mesuldür; Çünkü Karşılığını Öbür Dünyada Mutlaka Görecektir’ Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Hiç katılmam	33	2,6
Az katılırim	41	3,2
Orta Derecede Katılırim	86	6,7
Çok Katılırim	111	8,6
Tamamıyla Katılırim	1013	78,9
Toplam	1284	100,0

Yukarıdaki tabloda katılımcıların dolaylı yoldan ahiret inancı belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların % 87,5’i öldükten sonra bir hayat olduğunu ve orada hesap verileceğine dair inançlarını ‘çok’ ve ‘tamamıyla’ şikkına katılarak belirtmişlerdir. Sadece % 2,6 oranında bir kesim ise hiç katılmadıklarını ifade etmiştir.

Bir diğer önemli bulgu ise, bir işi yaparken helal-haram olup olmamasına dikkat edip etmemektir. Ahiret inancı olan ve yaptıklarının hesabını vereceğine inanan her insanın bu anlamda yapıp ettiklerinde helal-haram dairesini gözetmesi gerektiği düşünülür.

Tablo 3.10’a göre katılımcıların % 67,6’sı yapıp ettiklerine helal haram dairesinde ‘tamamıyla dikkat etmek gerekir’ derken, % 16,3’ü bu düşünceye ‘çok’, % 9,3’ü ise ‘orta derecede’ katıldığını belirtmiştir. Sadece % 3,6 oranında bir katılımcı dikkat etmediğini belirtmiştir.

Tablo 3.10. ‘Bir İşi Yaparken O İşin Helal-Haram, Günah-Sevap Olmasına Dikkat Etmek Gerekir’ Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Hiç katılmam	46	3,6
Az katılırim	42	3,3
Orta Derecede Katılırim	119	9,3
Çok Katılırim	209	16,3
Tamamıyla Katılırim	867	67,6
Toplam	1283	100,0

‘Ahiret inancı’ ile ‘helal-harama dikkat etme’ arasındaki ilişkiye yönelik olarak yapılan varyans analizinde ortaya çıkan sonuca göre, ahiret inancı yüksek olanlarda helal-harama dikkat etme ortalaması daha yüksek olurken, ahiret inancı ortalaması düşük olan katılımcıların helal-harama dikkat etme oranının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bu değerlendirmelerle ahiret inancı ortalaması yüksek olanlarla düşük olanların helal-harama dikkat etmede anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (F=398,950 p=0,001; Bkz. Ek 1, Tablo 17).

Günlük hayatta en sık tekrar edilen insan eylemi olan ticari alışveriş, en başta bireylerin birbirlerine güvenmesi ön koşuluna dayanmaktadır. Katılımcıların yapmış oldukları alışverişlerinde, karşısındaki esnafın ya da işletmenin daha güvenilir olacağı düşüncesiyle dindar olup olmadıklarına dikkat edip etmedikleri, güven ve din ilişkisi bağlamında önem arz etmektedir.

Tablo 3.11. Katılımcıların Alışverişlerinde, Esnafın Ya Da İşletmenin Dindar Nitelikte Olup Olmadıklarına Dikkat Etme Dereceleri

	Sayı	Yüzde
Hiçbir zaman dikkat etmem	208	16,0
Çok nadir dikkat ederim	240	18,5
Fark etmez	294	22,7
Dikkat ederim	463	35,7
Her zaman dikkat ederim	92	7,1
Toplam	1297	100,0

Katılımcıların alışverişlerinde esnafın ya da işletmenin dindar nitelikte olup olmadıklarını önemseme oranı Tablo 3.11’e göre değerlendirildiğinde

alışverişlerinde, esnafın ya da işletmenin dindar nitelikte olup olmadıklarına dikkat edenlerin % 42,8 oranında olduğu görülür. Katılımcının çoğunun bu konuya dikkat ettiği görülmekte iken, yarıdan fazlasının da çok dikkat etmediği açıkça görülmektedir.

3.4. Faktör Analizi ve Sonuçları

Sosyal güvene dair yer alan sorulardan elde edilen verilere göre sosyal güveni etkileyen faktörler de değişebilmektedir. Bu itibarla ele aldığımız faktör analizi çalışmasında özellikle başta ‘din’ olmak üzere sosyal güvene etki eden faktörler belirlenmeye çalışılmıştır.

Faktör analizi, cevaplayıcının her bir maddeye verdiği cevaplar arasında belirli bir düzen olup olmadığını ortaya koymaktadır. Bu amaçla faktör analizi sosyal bilimlerde alt boyutların tanınmasında ve içeriğin belirlenmesinde kullanılan çok değişkenli bir analiz tekniği olmuştur (Tavşançıl, 2002: 46)

Principal Components çıkarma yöntemi ve Varimax rotasyon yöntemiyle yapılan analizde dağılım ve faktör yükleri -1 ve +1 arasında şekillenmektedir. Yapılan Anti-image incelemesinden sonra hiçbir maddenin (item) 0,50’ten küçük olmadığı görülmüştür. Diğer taraftan yapılan pre-testlerde varyans açıklayıcılığına katkı sağlamayan ve anlam itibarıyla faktöre uygun olmadığı düşünülen sorular analizden çıkarılmıştır.¹⁸ Rotated Component Matris’de (dönüşümlü matris) yer alan faktör yükleri ise 0,3’ün üzerindeki ele alınarak değerlendirilmiştir. Bu sonuçlar tablo 3.12’de rahatlıkla görülebilmektedir.

Yapılan faktör analizinin KMO yeterliliği (0,837) kabul edilebilir sınırlar dâhilinde çıkmıştır. İlgili literatürde 0,80 üzeri KMO yeterliliği ‘mükemmel’ olarak adlandırılmıştır (Sipahi, Yurtkoru, Çinko, 2010: 80). Barlett’s küresellik testi 0,001 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Diğer taraftan faktörler altındaki soruların toplamdaki güvenilirlik düzeyini ölçmek için yapılan, Cronbach’s Alpha güvenilirlik testinden elde edilen sonuçlara göre analizin güvenilirlik katsayısı 0,837 olmuştur. Cronbach’s Alpha değerinin 0,70 ve üstü olduğu durumlarda ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilir (Sipahi, Yurtkoru ve Çinko, 2010: 80). Diğer taraftan ortaya konulan faktörler toplam varyansın % 53,5’ini açıklamaktadır. Ek 2, Şekil 3’te Eigenvalue değerlerine ait scree plot tablosu görülmektedir. Bu veriler ışığında araştırmaya konu olan faktör analizinin istatistiki anlamda yüksek düzeyde kabul edilebilir olduğu ve faktörlerin anlamlı olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁸ D18, D22, D23, D24, D25, D26, G37, G39 soruları analizden çıkarılmıştır.

Tablo 3.12. Sosyal Güvene Dair Sorulara Uygulanan Faktör Analizinin Dönüşümlü Matrisi

	Betimsel İstatistikler			Faktör 1 Din eksenli güven	Faktör 2 Genel Güvensizlik	Faktör 3 Genel Sosyal Güven
	N	M	S.S.			
Toplumsal sorunların çözümü için dindar insanların sayısı artmalıdır.(d20)	1273	3,4	1,284	,881		
Yönetim görevlerinde inanç sahibi, dini bütün insanların bulunması Türkiye'nin yararına olurdu.(d19)	1278	3,4	1,276	,854		
İnsanlar arasında en güvenilir olanlar dindar olanlardır.(d21)	1267	2,8	1,215	,806		
Eğer Toplumda bir güven bunalımı varsa, bu eksiklik dini değerlerin yaygınlaşmasıyla giderilebilir.(d27)	1277	3,6	1,254	,806		
Dini grup veya cemaatler içerisindeki insanlar diğer grup, dernek ve organizasyonlardaki insanlardan daha güvenilirdir.(d28)	1275	2,9	1,230	,773		
Dindar politikacılar, siyasette daha verimli olurdu.(d17)	1278	2,7	1,281	,756		
Çoğu insan yalan söylemektedir.(g36)	1296	3,8	1,056		,793	
Toplumumuzda ikiyüzlülük artmaktadır.(g35)	1299	3,9	1,087		,768	
Güvenilirlikleri kanıtlanıncaya kadar yabancılarla olan ilişkilerde temkinli olmak gerekir.(g41)	1290	3,9	1,106		,659	
Devlet dairelerinde adaletsizlik ileri derecededir.(g40)	1256	3,5	1,242		,648	
Her insan öncelikle kendi çıkarını düşünür.(g38)	1272	3,5	1,226		,636	
Kamu kurumları her haliyle vatandaşa güven vermektedir.(g46)	1287	2,5	1,062			,707
Çoğu tamirci yaptığı iş hakkında bilgi sahibi olmadığını düşünse bile fazla ücret talep etmez.(g44)	1286	2,2	1,074			,681
Pek çok satıcı ürünlerini tanıtırken dürüsttür.(g43)	1278	2,0	1,033			,643
Türk Toplumunda insanlar birbirlerine güvenirlir.(g47)	1293	2,7	1,051			,622
Dindar olanlara güvenmek birçok açıdan risksizdir.(g45)	1284	2,8	1,197			,495
Uzmanlıkları dâhilinde insanların söylediklerine güvenilebilir.(g42)	1284	3,2	1,046			,437
Eigenvalue				4,37	2,66	2,07
Açıklanan Varyans (%)				25,7	15,6	12,1
Cronbach's Alpha Katsayısı				0,903	0,744	0,668
Kaiser-Meyer-Olkin Testi Yeterliliği				0,837		
Bartlett's Küresellik Testi Ki Kare				6815,858		
Sd				136		
p				0,001		

Analiz sonucunda ortaya çıkan alt faktörler tek tek ele alındığında; ilk değerlendirilecek olan faktör ‘Din eksenli güven’ alt faktörü olmaktadır. Altı ayrı maddeden oluşan bu faktör, dinin güvene olan etkisini ölçmek amacıyla hazırlanmış sorulardan oluşmaktadır. Analize göre bu faktörün eigenvalue değeri 4,37 olurken, toplam varyansın % 25,7’sini açıklamaktadır. Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı ise 0,903 olmuştur.

‘Din eksenli güven’ alt faktöründe yer alan sorulardan bazıları toplumsal düzeyde pratik anlamda dinin etkisini görmek amacıyla oluşturulmuştur. Böylece dinin etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Bu faktör içerisinde yer alan sorular ‘toplumsal sorunların çözümü için dindar insanların sayısı artmalıdır’, ‘insanlar arasında en güvenilir olanlar dindar olanlardır’, ‘eğer toplumda bir güven bunalımı varsa, bu eksiklik dini değerlerin yaygınlaşmasıyla giderilebilir’ şeklindeki sorularla katılımcıların görüşleri ölçülmeye çalışılmıştır.

Bu sorular dikkate edileceği üzere; ‘dindar olan insanların daha güvenilir olduğuna dair inancı’, ‘dindarlığın güveni artıracakını’ ve ‘dini yapılanmalara daha çok güvenildiğini’ ifade eden sorulardır. Kısaca bu sorular alt hipotezlere yönelik bir sorgulama yapmakta ve dolayısıyla hipotezlerin test edilmesine imkân vermektedir. Bu anlamda ‘din eksenli güven faktörü’ güven üzerinde, dinin ve dindarlığın etkisini belirlemede bir değişken olarak kullanılabilir.

İkinci faktör olarak ortaya çıkan ‘genel güvensizlik’ alt faktörü ise beş ayrı maddeden oluşmaktadır. Toplum genelindeki güvensizlik durumunu gösteren ikinci faktörün eigenvalue değeri 2,66 olurken, ‘genel güvensizlik’ faktörü toplam varyansın % 15,6’sını açıklamaktadır. Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı ise 0,744’dür. Güvensizliğe dair genel kanılara ilişkin yöneltilen soruların yanında, Konya halkı özelinde bu faktörün ortaya çıkması da önem arz eden bir başka husustur. Güvensizlik hem kişiler arası ilişkiler yönüyle hem de birey-kurum ilişkisi bağlamındaki sorularla ölçülmeye çalışılmıştır.

Üçüncü faktör olarak, altı maddeden oluşan ‘genel sosyal güven’ alt faktörü ortaya çıkmıştır. Bu faktörün eigenvalue değeri 2,07 olurken, toplam varyansın % 12,1’ini açıklamaktadır. Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı ise 0,668 düzeyinde olmuştur. Sosyal güven toplumda arzu edilen bir değer olarak yüksek düzeyde olması beklenir. Bu alt faktörde de hem kişiler arası ilişkilerdeki güvene yönelik hem

de birey-kurum ilişkisi bağlamında yöneltilen sorularla durum ölçülmeye çalışılmıştır. Sosyal güvene ilişkin faktörün ortaya çıkması, her ne kadar düşük güvenli bir toplum olsak da, sosyal güveni artıran örüntülerin varlığı için önemli olmaktadır.

Elde edilen faktörlerle, demografik değişkenler ve diğer değişkenler arasında yapılan analizlere aşağıda yer verilmiştir.

İlk olarak demografik değişkenlerle, elde edilen alt faktörler arasındaki ilişkiler incelenebilir. ‘Din eksenli güven’ faktörünün, ‘genel sosyal güvensizlik’ faktörünün, ‘genel sosyal güven’ faktörünün cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi analizine göre, kadın ve erkek arasında sadece ‘din eksenli güven’ faktörü için anlamlı bir farklılık görülmüştür ($t=2,352$ $p=0,019$; Bkz. Ek1, Tablo 18). Kadınlar ve erkekler ‘din eksenli güven’ faktörü açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Erkeklerin ‘din eksenli güven’ algıları, kadınlara göre ortalamanın üzerindedir.

‘Din eksenli güven’ faktörüne yönelik analizleri, diğer demografik değişkenlerden ‘yaş’, ‘gelir’, ‘medeni durum’, ve ‘öğrenim durumu’ ile varyans analizi yapılarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Yaşa göre ‘din eksenli güven’ faktörüne dair yapılan varyans analizinde ortaya çıkan sonuca göre, ‘25 yaş altı’ katılımcılarla, ‘orta yaşlı’ katılımcılar (40-59) arasında anlamlı farklılar olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ‘orta yaş’ grubu katılımcıların, ‘genç’ katılımcılara göre ‘din eksenli güven’ faktöründen daha yüksek bir ortalamaya sahiptir. Ortalamalar göz önüne alındığında yaş arttıkça ‘din eksenli güven’ faktörü ortalamasının yükselmekte olduğu ve standart sapmalarında aynı oranda kaldığı görülmektedir ($F=3,548$ $p=0,014$; Bkz. Ek1, Tablo 19).

‘Gelir düzeyi’ değişkenine göre yapılan varyans analizinde, geliri ‘500 liranın altında’ olanların ‘din eksenli güven’ faktörü ortalaması ile, geliri ‘1500-2000’ aralığında olan katılımcıların ‘din eksenli güven’ faktörü arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Geliri ‘1500 liranın altında’ olan katılımcıların ‘din eksenli güven’ faktörü puanı ortalamanın altında kalmıştır ($F=2,698$ $p=0,030$; Bkz. Ek1, Tablo 20). Geliri ‘1500 liranın üzerinde’ olan katılımcıların ise ‘din eksenli güven’ faktöründen almış oldukları puan ise ortalamanın üzerinde yer almıştır.

Medeni duruma göre ‘din eksenli güven’ faktörüne yönelik yapılan varyans analizinde, ‘evli’ olanlar ‘bekâr’ olanlar ile anlamlı derecede farklılaşmıştır. Evlilerin ‘din eksenli güven faktörü’ puanı ortalamanın üzerinde yer alırken, bekârların ‘din eksenli güven’ faktörü puanı ortalamanın altında kalmıştır. Yani evli olanlar bekâr olanlara göre ‘din eksenli güven’ faktörü bağlamında daha yüksek güvene sahiptir (F=11,391 p=0,001; Bkz. Ek1, Tablo 21). Ayrıca ‘Dul’ olanların ‘din eksenli güven’ faktöründen almış oldukları puan da ortalamanın altında kalmıştır.

Diğer taraftan ‘öğrenim durumu’ ve icra edilen ‘meslek türü’ ile ‘din eksenli güven’ faktörü arasında yapılan varyans analizlerinde anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir.

‘Yardımlaşma’ değişkeni ve ‘din eksenli güven’ faktörü arasındaki ilişkiyi görmek amacıyla yapılan t-testi analizine göre; insanların çoğunun ‘kendileri için uğraştığını’ söyleyenler ile insanların ‘yardımsever olmaya çalıştığını’ söyleyenler arasında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır (t=3,502 p=0,001; Bkz. Ek1, Tablo 22). İnsanların çoğunun ‘kendileri için uğraştığını’ söyleyenlerin ‘din eksenli güven’ alt faktöründen aldıkları puan, ortalamanın altında iken; insanların ‘yardımsever’ olduğunu söyleyen katılımcıların ‘din eksenli güven’ alt faktörü puanı ortalamanın üzerinde yer almıştır. Buradan hareketle, ‘din eksenli güven’ anlayışına sahip olan bireylerin, insanların yardımsever olduğu konusunda daha iyimser görüşleri olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Dürüstlük değişkeni ile ‘din eksenli güven’ faktörü arasındaki ilişkiyi tespit için yapılan t-testinde yine anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. İnsanların ‘yararlanmaya çalıştıklarını’ ifade edenler ile, insanların ‘dürüst olmaya çalıştıklarını’ ifade eden katılımcılar anlamlı derecede farklılaşmışlardır (t=-2,708 p=0,007; Bkz. Ek1, Tablo 23). İnsanların ‘dürüst olmaya çalıştıklarını’ söyleyenlerin ‘din eksenli güven’ faktöründe almış oldukları puan, ortalamanın üzerinde olmuştur.

Bir diğer alt faktör olan ‘genel güvensizlik’ faktörü ile ilgili analizlere geçildiğinde, demografik değişkenlerden ‘cinsiyet’, ‘yaş’, ‘medeni durum’, ‘öğrenim durumu’, ‘meslek’ ve ‘gelir’ değişkenleri ile yapılan analizlerde anlamlı farklılıklar tespit edilememiştir.

Bu bulgular ışığında demografik değişkenler göz önüne alındığında ‘genel güvensizlik’ alt faktörü bağlamında bir farklılık söz konusu değildir. Bu anlamda

‘güvensizlik’ katılımcıların geneline nüfuz etmiş bir olgu olarak algılanabilir. Dolayısıyla şu veya bu kategoride güvensizlik azdır ya da çoktur şeklinde bir bulgu, demografik değişkenler bağlamında değerlendirilmesi mümkün değildir.

Yardımseverlik sorusu ile ‘genel güvensizlik’ alt faktörü arasındaki ilişkiyi tespiti yönelik bir analiz yapılmıştır. İnsanların genellikle ‘yardımsever olmaya çalıştığını’ düşünen katılımcılarla, insanların genellikle ‘kendi çıkarlarını düşündüklerini’ ifade edenler, anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($t=-7,615$ $p=0,001$ Bkz. Ek1, Tablo 24). İnsanların ‘kendileri için uğraştığını’ düşünen katılımcıların ‘genel güvensizlik’ puanları ortalamanın üzerinde olmuştur. Diğer taraftan insanların ‘yardımsever’ olduğunu düşünen katılımcıların ‘genel güvensizlik’ puanları ortalamanın altında çıkmıştır. Böylece yardımseverlik özelliğinin veya davranış kalıbının güvensizlik duygularını giderdiğini ifade etmek mümkündür.

Bir diğer sosyal sermaye ve güven unsuru olan ‘dürüstlük’ değişkeni, ‘genel güvensizlik’ faktörü ile ilişkisi analiz edilmesi gereken diğer bir değişkendir. İki değişken arasında yapılan varyans analizi sonucuna göre, insanların genellikle birbirlerinin zaaflarından ‘yararlanmaya çalıştığını’ düşünenlerle ‘dürüst olmaya çalıştıklarını’ düşünenler arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($t=6,993$ $p=0,001$; Bkz. Ek1, Tablo 25). İnsanların genellikle birbirlerine karşı ‘dürüst olmaya çalıştıklarını’ ifade eden katılımcıların ‘genel güvensizlik’ düzeyi ortalamanın altında iken, insanların birbirlerinin zaaflarından ‘yararlanmaya çalıştıklarını’ ifade edenlerin ‘genel güvensizlik’ düzeyleri ortalamanın üzerindedir. Böylece insanların dürüst olduğunu düşünenlerin daha az güvensiz olduğu ortaya çıkmaktadır. ‘Yardımlaşma’ değişkeninde olduğu gibi, ‘dürüstlük’ değişkeninde de olumlu düşünenlerin veya olumlu değerleri önceleyenlerin ‘genel güvensizlik’ düzeyleri ortalamanın altında kalmıştır ve istatistiki açıdan anlamlı derecede farklılaşmışlardır.

Diğer bir alt faktör olan ‘genel sosyal güven’ faktörü ile demografik değişkenler arasındaki ilişki analiz edildiğinde ‘cinsiyet’, ‘medeni durum’, ‘öğrenim durumu’, ‘meslek’ ve ‘gelir durumu’ değişkenlerine göre yapılan incelemelerde anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir.

‘Yaş’ değişkenine göre yapılan analizde anlamlı farklılıklar bulunmuştur. ‘40 yaş üzeri’ olan katılımcıların ‘genel sosyal güven’ faktörü puanları ortalamanın

üzerinde olmuştur. '60 yaş ve üzeri' katılımcılar, '25-39 yaş arası' katılımcılardan anlamlı derecede farklılaşmıştır ($F=4,160$ $p=0,006$; Bkz. Ek1, Tablo 26). Bu bulgu 'genel sosyal güven' faktörüne göre '40 yaş altı' katılımcılarda 'genel sosyal güven' düzeyinin ortalamanın altında olduğunun göstergesidir.

'Dürüstlük' ve 'yardımlaşma' değişkenlerine bakıldığında ise; 'dürüstlük' değişkeni ile 'genel sosyal güven' faktörü arasında anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. ($t=-2,787$ $p=0,005$; Bkz. Ek 1, Tablo 27). Yapılan t-testine göre insanların 'dürüst olmaya çalıştığını' ifade edenlerin 'genel sosyal güven' düzeyi ortalamanın üzerinde çıkarken, insanların birbirlerinden 'yaralanmaya çalıştıklarını' ifade edenlerin 'genel sosyal güven' düzeyi ortalamanın altında çıkmıştır. Ortalamalar arasındaki farklılığın anlamlı olduğu bu analizde 'genel sosyal güven' düzeyi yüksek olan bireylerde dürüstlük duygusunun daha fazla olduğu görülmektedir.

'Yardımlaşma' değişkenine göre değerlendirildiğinde yine anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. İnsanların 'yardımsever olmaya çalıştığını' ifade eden katılımcılarla insanların 'kendileri için uğraştığını' ifade eden katılımcılar anlamlı derecede birbirinden farklılaşmaktadır ($t=3,426$ $p=0,001$; Bkz. Ek 1, Tablo 28). Yapılan t-testine göre insanların 'yardımsever olmaya çalıştığını' ifade eden bireylerin 'genel sosyal güven' düzeyi ortalamanın üzerinde olurken; insanların 'kendileri için uğraştığını' belirten katılımcıların 'genel sosyal güven' düzeyi ortalamanın altında kalmıştır. Böylece bulgulardan yola çıkarak 'genel sosyal güven' alt faktörü puanları ortalamanın üzerinde olan katılımcılarda insanların yardımsever olduğuna ilişkin, olumlu duyguların görüldüğü ifade edilebilir.

3.5. Sosyal Güven Oluşumda Dinin Etkisine Dair Bulgular

Araştırmada dinin, sosyal güven üzerindeki etkisi belirlenirken, dindarlığa ilişkin veriler ve olası tutumsal durumlara ilişkin hazırlanmış sorulara verilen cevaplar kullanılmıştır. Dindarlığın veya dinin etkisini direk olarak belirlemek tutumları, düşünceleri, davranışları ve olası durumları göz önüne alarak karmaşık denklemin içinden çıkmak anlamına gelmektedir.

Teorik çerçevede ‘sosyal güven oluşumunda dinin etkili olduğuna’ dair ana hipotez, diğer alt hipotezlerle desteklenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ise, kurgulanan hipotezlerin testine yönelik analizlerle durum değerlendirmesi yapılmış ve ortaya çıkan ilişkiler ağı açıklanarak ‘dinin güven oluşumuna dair etkisi’ ortaya konulmuştur.

Bunlardan ilki olan ‘dindar olan bireylerin daha güvenilir insanlar oldukları’ yönündeki hipotez, ‘dindarlık’ ve ‘güven’ ilişkisine dair ankette yer alan, en can alıcı soru (DG4) olan ‘güvenilir olma ve dindar olma’ durumuna ilişkin değerlendirmelerde görülmektedir.

Tablo 3.14’de yer alan maddeler, yedili derecelendirme ölçeği tarzında düzenlenmiştir. ‘Dindarlık’ ve ‘güvenilir’ olma şeklindeki iki ayrı değişken arasındaki ilişki ‘dindar olan insan güvenilir insan mıdır’ sorusunun değişik varyasyonlarıyla en düşükten en yükseğe kadar belirtilmiş ve katılımcıların şıklardan birini seçmeleri istenmiştir. Şıklar ‘dindar insan demek kesinlikle güvenilir insan demektir (1)’ şeklindeki en olumlu değerden, en olumsuz değer olan ‘kesinlikle dindar insan güvenilir insan demek değildir (7)’ şikkına doğru derecelenmiştir.

Böylece ortaya çıkan dağılım ‘dindarlık’ ve ‘güven’ ilişkisine dair bir ipucu verecektir. Tablo 3.13 incelendiğinde, dağılımın tepe değerinin dördüncü şık olduğu görülür.

İlk üç şıkta ifade edildiği şekilde, ‘dindar insanların kesinlikle güvenilir insanlar olduğunu’ ifade eden katılımcıların oranı % 16,7 olmuştur. Diğer taraftan ‘dindar insanların güvenilir olmayabileceğine’ ilişkin görüş bildiren katılımcıların oranı ise % 51,3 olmuştur. Bu iki görüş arasında kalan, yani ‘insanlar arasında, dindar olanların güvenilir olma ihtimali daha yüksektir’ diyenlerin dağılımdaki oranı

ise % 32,1'dir. Dördüncü şıkta bir ihtimal söz konusu olsa da yine dindar insanların daha güvenilir olacağına ilişkin bir kanı vardır. Böylece 'dindarlık' ve 'güven' ilişkisi bağlamında, katılımcıların % 50,2'si şüpheli yaklaşarak tedbiri elden bırakmayan görüşler ifade ederken, ilk dört şık değerlendirildiğinde % 48,8'i olumlu görüş bildirmişlerdir.

Tablo 3.13. 'Güvenilir Olma Ve Dindar Olma Durumuna İlişkin' Düşüncelerin Dağılımı

Cevaplar	Sayı	Yüzde
Dindar insan demek kesinlikle güvenilir insan demektir	46	3,6
İnsanlar arasında en güvenilir olanlar dindar olanlardır	48	3,7
Dindar olan insan daha güvenilirdir	121	9,4
İnsanlar arasında, dindar olanların güvenilir olma ihtimali daha yüksektir	414	32,1
Dindar olan insanlar, güvenilir olmayabilir.	169	13,1
Dindar olan insanların güvenilir olma noktasında diğer insanlardan bir farkı yoktur	220	17,1
Kesinlikle, dindar insan güvenilir insan demek değildir.	272	21,1
Toplam	1290	100,0

'Güvenilir olma ve dindar olma' durumuna ilişkin soru ile 'cinsiyet', 'yaş', 'meslek', 'gelir durumu', 'öğrenim' ve 'medeni durum' gibi demografik değişkenler arasında yapılan analizlerde anlamlı farklılıklar görülmemiştir.

'Güvenilir olma ve dindar olma' sorusuna verilen cevaplarla 'genel sosyal güven' alt faktörü arasında yapılan varyans analizine göre; 'dindar olmayı güvenilirlikle bir tutan' katılımcıların 'genel sosyal güven' faktörü puanı yüksek çıkmıştır. 'Dindar insan demek kesinlikle güvenilir insan demektir', 'insanlar arasında en güvenilir olanlar dindar olanlardır' ve 'dindar olan insan daha güvenilirdir' şeklinde görüş bildirenler, dindar olan insanların güvenilir olmayabileceği, ya da olmadığı şeklinde görüş bildiren katılımcılardan anlamlı derecede farklılaşmışlardır. Ayrıca olumlu görüş bildirenlerin 'genel sosyal güven' faktöründen aldıkları puanlar ortalamasının üzerinde olmuştur ($F=54,835$ $p=0,001$; Bkz. Ek 1, Tablo 29). Dindar insanların güvenilirliğine işaret eden şıklardan elde edilen güven düzeylerinin ortalamasının üzerinde olduğunu, dindar insanlara

güvenmemeyi ifade eden şıklardan elde edilen güven düzeylerinin ise ortalamanın altında olduğu görülmektedir.

Bu bulgudan hareketle dindar insanları güvenilir gören bireylerin ‘genel sosyal güven’ faktöründen aldığı puanların ortalamanın üzerinde olduğunu; ancak dindar insanlara güvenmeyen bireylerin ‘genel sosyal güven’ faktöründen almış oldukları puanların ise ortalamanın altında olduğu ifade edilebilir.

İdeal bağlamda dindarlık ve güven ilişkisinin, çok rahat bir biçimde dindar olanın kesinlikle güvenilir bir insan olduğu yönünde olacağı açıktır. Bu anlamda sosyal gerçeklik ideale ne kadar yaklaşırsa o kadar iyi olacaktır.

Sosyal güvene dair bulgular kısmında değerlendirilen ve Şekil 3.5’te ifade edilen, ‘hangi karakterdeki insanlara ne derece güvenirsiniz’ sorusuna verilen cevapların dağılımları da manidardır. Bunlardan iki değişkenin bu bağlamda önemli olduğu söylenebilir. İlki, katılımcıların ‘dindar olan insanlara duydukları güven (% 33,1)’, ikincisi de ‘dürüst ve doğru sözlü olan insanlara güvendir (% 69,1)’. Bu iki değişkenin de dindarlıkla ilgili olarak ele alınması gerekir, çünkü ilki zaten dindar olan insana dair güveni bildirirken, ikincisi dolaylı olarak dindar insanda olması gereken bir özelliği vurgulamaktadır.

‘Güvenilirlik’ ve ‘dindarlık’ şeklindeki iki değişkenin önemine binaen, DG4 sorusunda (Tablo 3.14) ikinci şık olarak yer alan ‘insanlar arasında en güvenilir olanlar dindar olanlardır’ görüşü, beşli derecelendirilmiş likert tarzında ayrı bir soru olarak ankete dâhil edilerek katılımcıların bu konudaki görüşleri daha detaylı şekilde ölçülmeye çalışılmıştır.

‘İnsanlar arasında en güvenilir olanlar dindar olanlardır’ sorusuna katılımcıların verdikleri cevapların dağılımı Tablo 3.15’te görülmektedir.

Bulgulara göre olumlu görüş bildirip dindar insanların en güvenilir olduğunu söyleyenlerin oranı ‘çok’ ve ‘tamamıyla’ katılım diyenler hesap edildiğinde % 27,6 oranında olmuştur. Diğer taraftan olumsuz görüş bildirenler ise ‘hiç katılmayan’ ve ‘az katılanlar’ değerlendirildiğinde % 38,8 oranında bulunmuştur.

İnsanlar arasında ‘en güvenilir olanlar dindar olanlardır’ demek bir açıdan ideal olanı ölçmek anlamına gelmektedir. Bu açıdan yorumlanacak olursa katılımcıların % 27,6’sı bu ideale katılmışlardır.

Tablo 3.14. ‘İnsanlar Arasında En Güvenilir Olanlar Dindar Olanlardır’ Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Hiç katılmam	223	17,6
Az katılırim	269	21,2
Orta Derecede Katılırim	425	33,5
Çok Katılırim	216	17,0
Tamamıyla Katılırim	134	10,6
Toplam	1267	100,0

Bu soruya verilen cevapların ‘öğrenim durumu’, ‘meslek’, ‘gelir’ gibi değişkenlerle yapılan analizlerinde anlamlı bulgulara ulaşılmamıştır. Ancak, cinsiyete göre bir farklılık arzedip etmediğine bakıldığına, erkek ve kadın arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülür ($t=3,360$ $p=0,001$; Bkz. Ek 1, Tablo 30). Erkekler, kadınlara göre ‘insanlar arasında en güvenilir olanların dindarlar’ olduğunu daha yüksek bir oranda ifade etmişlerdir.

Medeni durum ile yapılan varyans analizinde ise, bekârlar ve evlilerin anlamlı derecede birbirlerinden farklılaştığı görülür. Evli olan katılımcılar, insanlar arasında en güvenilir olanların dindar olanlar olduğunu düşünmede, bekarlara göre daha yüksek bir ortalamaya sahip olmuşlardır ($F=5,876$ $p=0,003$; Bkz. Ek 1, Tablo 31).

‘İnsanlar arasında en güvenilir olanlar dindar olanlardır’ sorusuna verilen cevapların güven (İŞG) sorusuyla yapılan analizi sonucunda; ‘insanların çoğuna güvenilebilir’ şeklinde görüş belirten katılımcılar ile ‘dikkatli olmak gerekir’ şeklinde görüş belirten katılımcılar anlamlı derecede birbirlerinden farklılaşmışlardır. ‘İnsanların çoğuna güvenilebilir’ diyen katılımcıların ‘insanlar arasında en güvenilir olanlar dindar olanlardır’ şeklindeki görüşe daha yüksek bir oranda katıldıkları görülmüştür. Güven düzeyi yüksek olan bireylerin dindar insanları daha güvenilir gördüğü anlamlı derecede ortaya konulmuştur ($t=4,085$ $p=0,001$; Bkz. Ek 1, Tablo 32).

Aynı soru ile ‘genel sosyal güven’ faktörü arasında yapılan varyans analizinde de anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. ‘İnsanlar arasında en güvenilir olanlar dindar olanlardır’ görüşüne ‘hiç katılmayanlar’, anlamlı derecede ‘orta’, ‘çok’ ve

‘tamamıyla’ katılanlardan farklılaşmıştır ($F=6,924$ $p=0,001$; Bkz. Ek 1, Tablo 33). Ortalamalar göz önüne alındığında, olumsuz düşünenlerin ‘genel sosyal güven’ faktöründen aldığı puanlar ortalamanın altında kalırken, olumlu düşünerek en güvenilir insanların dindar insanlar olduğunu söyleyenlerin ‘genel sosyal güven’ faktöründen almış oldukları puanlar ortalamanın üzerinde olmuştur. Bu bulgulara göre, İnsanlar arasında en güvenilir olanların dindar olanlar olduğunu düşünenlerin genel güven düzeyi daha yüksek olmaktadır.

Farklı şekillerde doğrulandığı üzere, dindar olan insanlara güvenenlerin genel sosyal güven düzeyi de yüksek olmaktadır. Her iki analiz sonucuna göre dindar olan insanlara daha çok güvenilmektedir.

İki şıklı güven (İŞG) sorusu ile ‘din eksenli güven’ alt faktörü arasındaki ilişkiyi incelemek için yapılan t-testinde de anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. ‘İnsanların çoğuna güvenilebilir’ diyen katılımcılar ile ‘dikkatli olmak gerekir’ diyenler anlamlı derecede farklılaşmıştır. ‘İnsanların çoğuna güvenilebilir’ diyenlerin ‘din eksenli güven’ faktöründen almış oldukları puan ortalamasının üzerinde iken, ‘dikkatli olmak gerekir’ diyenlerin almış oldukları puan ortalamasının altında kalmıştır. Böylece ‘din eksenli güven’ puanı yüksek olanlar, insanları daha güvenilir bulurken, ‘din eksenli güven’ puanı düşük olanların, ‘insanlara dikkat etmek gerekir’ şeklindeki düşüncüyü paylaştıkları ortaya çıkmıştır ($t=2,296$ $p=0,022$; Bkz. Ek 1, Tablo 34). Ayrıca ortalamalardan elde edilen sonuçlardan birisi de, ‘din eksenli güven’ duygusuna sahip olan insanların karşı taraftaki insanları daha çok güvenilir buldukları yönünde olacaktır.

Diğer taraftan çok şıklı güven sorusu ile ‘din eksenli güven’ faktörü arasındaki ilişkiyi belirlemek için varyans analizi yapıldığında da benzer değerlere ulaşılmıştır. Analizde anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır ($F=5,862$ $p=0,001$; Bkz. Tablo 35). ‘Güvenilir insan vardır’ diyenler, ‘insanların çoğu güvenilmezdir’ ve ‘dikkat etmek gerekir’ diyenlerden anlamlı derece de farklılaşmıştır. Ortalamalar göz önüne alındığında ‘güvenilir insan vardır’ diyenlerin ‘din eksenli güven’ faktöründen aldığı puan ortalamasının üzerinde olmuştur. Şu durumda güven düzeyi arttıkça ‘din eksenli güven’ faktöründen alınan puanların da arttığı görülmektedir. Yani ortalamalar anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Ayrıca ‘İnsanların çoğu güvenilirdir’ diyen katılımcıların ‘din eksenli güven faktörü’ ortalaması ile ‘İnsanların çoğu

güvenilmezdir' diyen katılımcıların ortalamalarının da birbirlerinden farklılaştığı görülmüştür. 'İnsanların çoğu güvenilmezdir' ve 'güvenilir insan yoktur' diyen katılımcıların din eksenli güven faktöründen almış oldukları puanlar da ortalamanın altında kalmıştır. Buradan anlaşılacağı üzere 'din eksenli güven' faktöründen alınan puanların yüksek olduğu yerde, insanlara güvenmeye ilişkin değerler kabul görmektedir.

Bir başka değişken olan 'dindarlık sorusu' ile 'iki şıklı güven' sorusu arasında yapılan t-testi sonuçlarına göre anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır. Ancak çok şıklı güven sorusu ile dindarlık sorusu arasında yapılan varyans analizinde anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. 'Güvenilir insan yoktur' diyenlerle 'insanların çoğu güvenilirdir' diyenler, dindarlık ortalamaları açısından farklılaşmışlardır. Dindarlık ortalamaları yüksek olanlar, insanların çoğunu güvenilir bulmuşlardır ($F=3,113$ $p=0,015$; Bkz. Ek 1, Tablo 36). Çok şıklı güven sorusuna verilen cevaplarla dindarlık sorusunun çoklu karşılaştırma tablosuna bakılınca ortalamaların giderek yükseldiği görülür. Elde edilen bulgulara göre dindarlık ortalaması yüksek olanlarda 'insanları güvenilir bulma düzeyi' de artmaktadır.

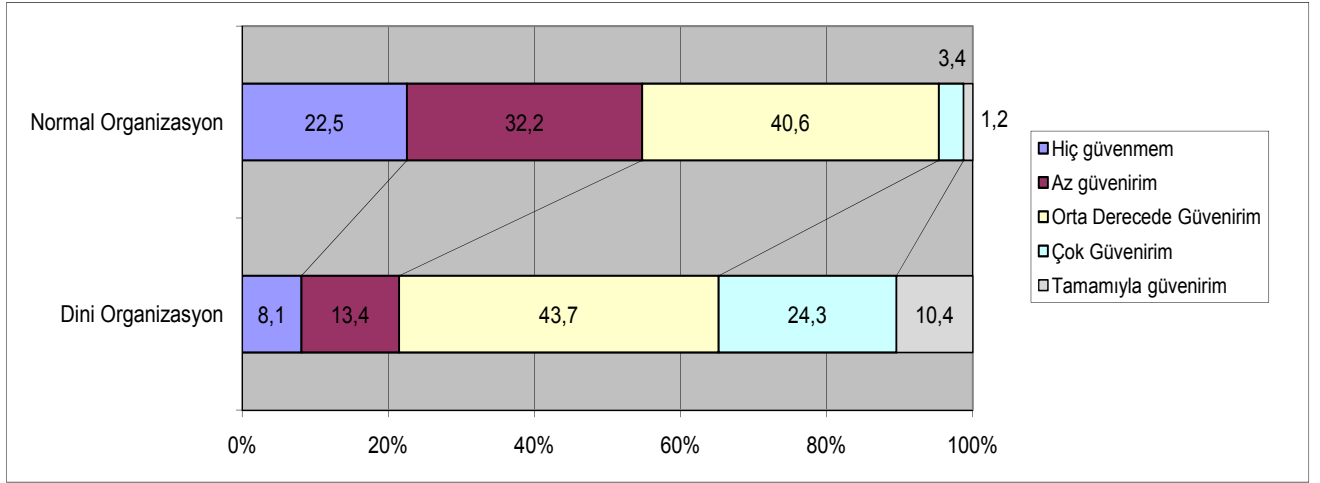
Sosyal sermaye açısından önem taşıyan sivil toplum kuruluşları, organizasyonlar veya gönüllü faaliyetler güven oluşturma açısından önemli bir kaynak ve belirleyicidir. Bireylerin birbirlerine en fazla güven duydukları yerler, ailelerden sonra bu tarz yapılanmalar olmaktadır.

Bie diğer araştırma hipotezi olan 'dini yapılanmalara duyulan güven, diğer kurumlara duyulan güvenden daha fazladır' şeklinde hipotez ise aşağıdaki analizlerle test edilmiştir.

Katılımcıların, hayır işlerinde 'dini temelli' (dini cemaat-vakıf-dernek) bir organizasyon ile 'dini temelli olmayan (normal)' bir organizasyona ne kadar güvendiklerine ilişkin fikirleri incelenince şu bulgular ortaya çıkmıştır.

Elde edilen yüzdelere göre katılımcıların herhangi bir hayır işinde 'dini temelli' bir organizasyona güvenmeleri normal bir organizasyona güvenmelerinden daha yüksek bir oranda olmuştur. Bu da dini yapılanmalara duyulan güvenin diğer kurumlara olan güvenden daha fazla olduğuna ilişkin hipotezi desteklemektedir. Elde edilen bulgular şekil 3.11'inde yardımıyla şu şekilde özetlenebilir.

Şekil 3.11. Dini Ve Normal Organizasyonlara Güven

Katılımcıların, sorulara vereceği cevap yine ‘hiç güvenmemden’ başlayarak ‘tamamıyla güvenirime’ doğru giden beşli likert tarzındadır. Normal ve dini yapılanmalara dair güveni ölçen bu soruda, ‘dini yapılanmaların’ güven noktasında ‘normal organizasyonları’ geçtiği görülür. İlgili istatistiki bilgilere ve oranlara bakıldığında; dini organizasyonlara ‘çok’ ve ‘tamamıyla’ güvenenler % 34,7 oranında iken, normal organizasyonlara ‘çok’ ve ‘tamamıyla’ güvenenler % 4,6 oranında olmuştur. Güvenme noktasında çok açık ve bariz bir fark oluşmuştur.

Diğer taraftan dini organizasyonlara ‘hiç güvenmeyen’ ve ‘az güvenenler’ % 21,5 oranında iken, normal organizasyonlara ‘hiç güvenmeyen’ ve ‘az güvenenler’ ise % 54,7 oranında olmuştur. Böylece güvensizlik bağlamında ele alındığında normal organizasyonlar dini organizasyonlara göre daha fazla güvensiz bulunmaktadır.

‘Genel sosyal güven’ faktörü araştırma konusunun temel değişkenlerinden olmaktadır. Bu husustan hareketle, hayır işlerinde ‘dini temelli’ ve ‘dini temelli olmayan’ organizasyonlara güvenme derecesi önem arz eden bir diğer konu olmaktadır.

Yapılan varyans analizlerine göre ‘genel sosyal güven faktörü’ ile ‘dini temelli organizasyonlara’ güvenme arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Hayır işlerinde dini temelli organizasyonlara daha ‘çok’ ve ‘tamamıyla’ güvenenler, ‘hiç güvenmem’ diyenlerden anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Ortalamalar ve standart

sapmalar göz önüne alındığında ‘hiç güvenmem’ diyen katılımcılardan ‘tamamıyla güvenirim’ diyen katılımcılara doğru ‘genel sosyal güven’ faktöründen alınan puanların ortalamasının üzerinde olduğu ve giderek arttığı görülür. Hayır işlerinde dini yapılanmalara ‘çok’ ve ‘tamamıyla güvenenlerin’, ‘genel sosyal güven’ düzeyi, ‘güvenmeyenlere’ ve ‘az güvenenlere’ göre daha yüksek olmuştur (F=6,992 p=0,001; Bkz. Ek 1, Tablo 37).

‘Genel sosyal güven’ faktörüne göre ‘dini temelli olmayan’ organizasyonlara güven bağlamında ise ‘hiç güvenmeyenlerle’, ‘orta derecede güvenenler’ arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Değerlendirme itibariyle hayır işlerinde ‘dini temelli organizasyonlara’ daha çok güvenildiğini söylemek mümkündür (F=4,317 p=0,002; Bkz. Ek 1, Tablo 38).

Diğer taraftan öğretiler göz önüne alındığında ideal anlamda, dini gruplar ve cemaatler içerisindeki insanların daha dürüst ve güvenilir oldukları ifade edilebilir. Katılımcıların bu fikre, yani ‘dini grup veya cemaatler içerisindeki insanlar diğer grup, dernek ve organizasyonlardaki insanlardan daha güvenilirdir’ görüşüne ne derece katıldıklarına ilişkin bulgular tablo 3.15’te ifade edilmiştir. Buna göre ‘çok’ ve ‘tamamıyla’ katılanlar % 30,8 oranında olurken, ‘hiç katılmayan’ ve ‘az katılanlar’ ise % 33,5 oranında dağılım göstermişlerdir. Orta derecede katılanlar ise % 35,7 oranındadır. Buradan anlaşılacağı üzere dağılıma ait değerler bir yöne doğru yoğunluk sergilemeyip eşit düzeyde kalmıştır.

Tablo 3.15. Dini Grup Veya Cemaatler İçerisindeki İnsanlar Diğer Grup, Dernek Ve Organizasyonlardaki İnsanlardan Daha Güvenilirdir’ Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Hiç katılmam	220	17,3
Az katılırim	207	16,2
Orta Derecede Katılırim	455	35,7
Çok Katılırim	241	18,9
Tamamıyla Katılırim	152	11,9
Toplam	1275	100,0

Yani katılımcılar dini grup ve cemaatlerdeki insanların diğer insanlardan daha güvenilir olduğu noktasındaki görüşe eşit düzey bir katılım göstermişlerdir.

Cinsiyete göre, ‘dini grup veya cemaatler içerisindeki insanlar diğer grup, dernek ve organizasyonlardaki insanlardan daha güvenilirdir’ sorusuna verilen cevaplar analiz edildiğinde; bu görüşe erkekler, kadınlardan daha fazla katılmaktadırlar. Yapılan t-testinde kadınlar ve erkekler bu konuda anlamlı derecede farklılaşmaktadırlar ($t=3,157$ $p= 0,002$; Bkz. Ek1, Tablo 39).

Çok şıklı güven sorusu ile ‘dini grup veya cemaatler içerisindeki insanlar diğer grup, dernek ve organizasyonlardaki insanlardan daha güvenilirdir’ sorusuna verilen cevaplar analiz edildiğinde anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($F=4,570$ $p= 0,001$; Bkz. Ek1, Tablo 40). ‘Güvenilir insan vardır’ ve ‘insanların çoğu güvenilirdir’ diyenlerin dini yapılanmalardaki insanları daha güvenilir bulurken, ‘güvenilir insan yoktur’, ‘insanların çoğu güvenilmezdir’, ve ‘dikkatli olmak gerekir’ diyenler ortalamanın altında kalarak bu görüşe katılmamışlardır. Çoklu karşılaştırma sonucunda ise ‘güvenilir insan vardır’ diyenlerle ‘insanların çoğu güvenilmezdir’ ve ‘dikkatli olmak gerekir’ diyenler anlamlı derecede farklılaşmışlardır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma sosyal sermaye tartışmaları temelinde ortaya çıkmış olan ve sosyal sermayenin bir alt dalı, öncülü veya sonucu olup olmadığı hala tartışmalı olan sosyal güven teorisine yönelik düzenlenen açıklayıcı bir araştırmadır.

Sosyal güven teorisinin yoğunlaştığı çalışmalar farklı alanlarda çeşitlenmekte iken; bu araştırma özellikle sosyal güvenin din ile olan ilişkisine değinmektedir. Temel kurumlardan olan din kurumunun sosyal güven üzerindeki etkisi, farklı boyutlarıyla izah edilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmada, dünya ölçeğinde uygulanan araştırma sorularının yanı sıra Konya halkına uygun yerelliği yansıtacak sorular da dahil edilerek oluşturulan bir anket formu kullanılmıştır.

Araştırmada sıra dışı denilebilecek bir şekilde, temel güven sorusunun dünya genelinde iki şıklı olarak kullanılmasına rağmen, bu araştırmada temel güven sorusu, beşli likert tarzında sorularak farklı analizlerin yapılmasına imkan sağlamış ve iki boyutlu güven sorusundan kaynaklanan yönlendirmeden kurtulmaya çalışılmıştır. Bu itibarla iki şıktan kurtarılan soru, ara boyutlarıyla ele alınarak sosyal güvene dair farklı bir bakış açısının ortaya çıkmasını sağlamıştır. İki boyutlu güven sorusunda katılımcıların güvensizlik oranı % 93,8 iken, çok boyutlu güven sorusunda bu oran % 65,5'e inmiştir. Bu farklılık kendisini yapılan diğer analizlerde de göstermiş ve çok boyutlu güven sorusu ile daha anlamlı sonuçlar elde edilmiştir.

Diğer taraftan araştırma sonucunda iki boyutlu güven sorusuna göre, sosyal güven düzeyine dair daha önce 2001 yılında Türkiye genelinde yapılan Dünya Değerler Araştırmasındaki güven düzeyine (% 6,8) yakın sonuçlar alınırken 2007'deki araştırmadaki güven düzeyinden (% 4,9) daha yüksek bir güven düzeyi (% 6,2) tespit edilmiştir. Bu değerlendirme ile Konya halkının da sosyal güven anlamında çok düşük oranlarda olduğu görülmüştür.

Araştırmada, ele alınan faktör analizi çalışması sonucu üç ayrı alt faktör ortaya çıkmıştır. 'Din eksenli güven', 'genel güvensizlik' ve 'genel sosyal güven' faktörü olarak nitelendirilen bu faktörlerle önemli çıkarımlar yapılmıştır.

Güvenilen ve güvenilmeyen birey kategorilerinin ortaya çıkması araştırmanın bir diğer önemli sonucudur. Yakın arkadaş çevresi, uzun süre tanışılan insanlar, akrabalar, mahalle imamı ve öğretmenler en güvenilen bireylerin başında gelmektedir.

Konya halkı tarafından güvenilmez olarak tanımlanan bireyler ise, ilk kez tanışılan insanlar, farklı siyasi görüşten olan, farklı dinsel mezhepten olan, farklı etnik kökenden olan, başka bir milletten olan insanlar ve milletvekilleri olmaktadır.

Fiziksel değişkenler; yani cinsiyet, kıyafet, görünüşü düzgün olma gibi görünüme bağlı değişkenler açısından ele alındığında, karşı tarafa olan güven düzeyinin yükselmesi veya düşmesi gibi bir durum Konya halkı tarafından rağbet görmeyen bir değerlendirme tarzı olmuştur. Ortalamanın altında bir katılımcı, kıyafet ve görünüşün güzelliğine göre güven düzeyinin de yükseldiğini belirtmiştir.

Sınıfsal özellikler bağlamında değerlendirildiğinde Konya halkı, en fazla toplumca saygı duyulan ve tanınan insanlara güvenmektedir. Daha sonra fakir olan insanlara, eğitim durumu yüksek olanlara güvenirken, daha düşük oranda kurum amir ve müdürlerine, resmi kurum görevlilerine ve zenginlere güvenmektedirler.

Bu araştırmada ayrıca fiziksel ve sınıfsal özelliklerin yanı sıra, karaktere dair özellikler de incelenmiştir ki, Konya halkı tarafından en güvenilen insan tiplerinin bu özelliklere sahip olanlar bireyler olduğu tespit edilmiştir. Karakter özellikleri denilebilecek bu özellikler; dürüst ve doğru sözlü olma, kendini abartmama, dedikodu yapmama, sevinçlerini ve dertlerini paylaşma ve dindar olmadır.

Araştırma sonucunda Konya halkının karşısındaki bireyin fiziki ve sınıfsal özelliklerine çok dikkat etmediği; bilakis karşı tarafa güven hususunda karakter özelliklerinin önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

Farklı siyasi görüşlere sahip bireylere güven ele alındığında, ortalamalar bazında en çok güvenilen siyasi görüşe sahip bireyler, İslamcılar olurken; bunu muhafazakârlar, Atatürkçüler ve Milliyetçiler takip etmiştir. Bulgularda, Konya halkının her türlü siyasi görüşe mesafeli yaklaştığı, İslamcılar haricindeki siyasi görüş sahibi bireylere, ortalamanın altında güven besledikleri ortaya çıkmıştır. En güvenilmeyen siyasi görüşe sahip bireyler sırasıyla Anarşistler, Komünistler, Feministler ve Devrimciler olmuştur.

Araştırmada ayrıca kamu kurumlarına ve bazı tüzel yapılara olan güven düzeyleri de ortaya çıkmıştır. Yapılan değerlendirmelerde Konya halkının güven duyduğu üç önemli kurum tespit edilmiştir; diyanet, polis teşkilatı ve ordu. Daha sonra güven duyulan kurumlar, sırasıyla sağlık kurumları, dini cemaatler, milli eğitim, adalet kurumları ve üniversiteler olurken; en güvenilmeyen kurumlar ve yapılanmalar da siyasi partiler, televizyon kanalları, yazılı basın ve sendikalar olmuştur.

Konya'daki sivil toplum kuruluşlarına veya gönüllülük faaliyetlerine katılım değerlendirildiğinde % 5,3 oranında bir üye katılımının olduğu tespit edilmiştir. Bu oran içerisindeki üye katılımının yüksek olduğu kuruluş ve yapılanmalar ise sendikalar, siyasi partiler, meslek örgütleri ve spor kulüpleri olmuştur. En düşük düzeyde üyelikler ise insan hakları, kadın ve kadın sorunlarıyla ilgili kuruluşlar, yaşlı ve engellilerle ilgili dernekler, çevre-hayvan sağlığı ve genel anlamda sağlıkla ilgili derneklerde gerçekleşmiştir.

Öte yandan genel güven düzeyi Konya'da % 6,2 olurken, grup içi güven düzeyine yönelik yapılan soruşturmada grup içine olan güvenin % 25,8'lerde olması, sivil toplum ve gönüllü yapılanmaların güven düzeyini yükseltici olumlu etkisini göstermektedir.

Sosyal güven oluşumunda dinin etkisi bağlamında anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. 'Güvenilir olma ve dindar olma' ilişkisine dair yapılan analizlerde katılımcıların % 48'inin 'dindar olanların güvenilir olacağını' ifade etmeleri çalışma için anlamlı bir sonuçtur. Ayrıca insanlar arasında en güvenilir olanların dindarlar olduklarını ifade edenlerin güven düzeyinin yüksek olduğu hem iki şıklı güven sorusu ile hem de 'genel sosyal güven' faktörü ile yapılan analizler sonucunda tespit edilmiştir. Dindarlık sorusu ile çok şıklı güven sorusu arasında yapılan analizler de ise insanları güvenilir bulanların dindarlık düzeyinin yüksek olduğu görülmüştür.

Diğer taraftan ise 'Din eksenli güven' alt faktörüne göre yapılan analizlerde oldukça anlamlıdır. 'Din eksenli güven' anlayışına sahip olanların, insanları yardımsever ve dürüst görme oranı yüksek olduğu gibi, ayrıca 'din eksenli güven' faktörüne göre yapılan çıkarımlarda faktör puanı yüksek olan bireylerin, insanları güvenilir bulduğu; 'din eksenli güven' faktörü puanı düşük olanların, bireylere

güvenme oranının da düştüğü görülmüştür. Bu bulgular iki şıklı ve çok şıklı güven sorularıyla yapılan analizlerle de doğrulanmıştır.

‘Genel güvensizlik’ faktörü ile yardımseverlik ve dürüstlük değişkeni arasında yapılan analizlerde ise, ‘din eksenli güven’ faktörünün tersine, faktör puanları yüksek olanların, insanların yardımsever olmadığı ve kendileri için uğraştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Böylece araştırmada katılımcıların, birbirlerine karşı temkinli davrandığı veya önemli bir kesimin insanlara güvenmediği sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak farklı şekillerde doğrulandığı üzere, katılımcılar arasında hala güven duygusunu kaybetmeyenlerin, dindar olan insanlara diğer insanlara nazaran daha fazla güvendiği sonucuna varılmıştır. Böylece dindar olan bireyler daha güvenilirdir şeklindeki hipotez ve dindarlık düzeyinin artmasıyla genel sosyal güvenin artacağı şeklindeki hipotez doğrulanmaktadır.

Dini yapılanmalara duyulan güven noktasında ise katılımcıların hayır işlerinde, dini temelli organizasyonlara (% 34,7), dini olmayan organizasyonlara (% 4,6) göre daha fazla güvendikleri ortaya çıkmıştır. Yapılan analizde ‘dini temelli organizasyonlara’ güvenenlerin ‘genel sosyal güven’ faktörü puanlarının yüksek olduğu görülmüştür. Diğer taraftan çok şıklı güven sorusuna göre yapılan analizde ise ‘dini yapılanmaları’ daha güvenilir görenlerin insanları daha güvenilir bulduğu sonucuna varılmıştır.

Diğer taraftan hayır işlerinde dini yapılanmalara güvenenlerin ‘genel sosyal güven’ düzeyi, dini yapılanmalara güvenmeyenlere göre daha yüksek çıkmıştır. Benzer şekilde ‘genel sosyal güven’ faktörü ortalaması yüksek olan bireylerin, ‘yardımlaşma’ ve ‘dürüstlük’ değişkenlerinden olumlu sonuçlara sahip oldukları; güven düzeyi düşük olanların ise olumsuz bir durum sergiledikleri, bulgular arasında yer almaktadır. Elde edilen bulgulardan yola çıkarak dini yapılanmalara duyulan güven, diğer kurumlara duyulan güvenden daha fazladır şeklinde hipotezin doğrulandığı ifade edilebilir.

Araştırma sonucunda genel güven düzeyinin düşük olduğu çok açık bir şekilde belirlenmiştir. Ancak diğer taraftan güvenilir, yardımsever ve dürüst insanların olduğuna dair katılımcıların inancı da önem arz etmektedir. Diğer yandan bu araştırmada dinin veya dindarlığın ‘genel sosyal güvене’ olumsuz bir etkisi ya da

engelleyci bir yapısı olduğu şeklinde bir bulguya rastlanmamıştır. Aksine olumlayıcı ve güçlendirici bir etkisi olduğu, toplum genelinde yaygın olan düşük güvenin dini yapılanmalar ve dindarlar söz konusu olduğuunda ‘yüksek güvene’ dönüştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Böylece araştırmanın ana sorunsalı olan ‘sosyal güven oluşumunda din etkilidir’ hipotezi, tartışıldığı birçok bağlamda doğrulanmaktadır.

Sosyal güven üzerine batıda yapılan araştırmaların aksine, bu araştırmada elde edilen sonuçlar, din kurumunun ve dindarlığın güven üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. ‘Karşı tarafa güven’ bağlamında çalışmalarını derinleştiren batılı bilim adamları, ‘güvenilir insan olma’ melekisine dair en fonksiyonel veriyi sunan din kurumunu görmekte yetersiz kalmıştır. Bu durumun birazda, kilisenin ve dolayısıyla din kurumunun batı dünyasındaki özel tecrübelerinden kaynaklandığıda söylenebilir. Din kurumunu, mezhepçilik ve tarikatçılık şeklinde değerlendirerek bölünmelere yol açacağı ve dolayısıyla sosyal sermayeyi düşüreceği şeklinde bir endişe, ancak yeni bir araştırma ile desteklendiği sürece anlamlı olacaktır.

Toplumsal güveni ve sosyal sermayeyi artırmada, din kurumunun bu konudaki etkisi ve fonksiyonelliği göz önüne alınmalı, güvenilir insan modelinin ne olduğu betimlenmeli ve bu modelin yaygınlaştırılmasına dair projeler ve araştırma faaliyetleri yürütülmelidir. Normatif ve etik alanın her karesinde, güven unsurları ve güvenilir bir birey olmak, arzu edilen bir değişimin nihai amacı olabilir. Bireylerin örnek bir toplum sergilemesi için; ekonomik refahın, yaşam zevkinin, demokratik geleneğin ve rasyonel aklın yanında, her neye inanıyorsa, bağlılık derecesinin de önemli olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Kaynakça

- Aktay, Yasin (2006). *Türk Dininin Sosyolojik İmkânı, İslam Protestanlığı Ve Alevilik (3. Baskı)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akın Mahmut H. (2009). *Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde Gençlik (Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akyüz, Niyazi (2007). *Dinin Örgütsel İklimi Dini Gruplar*. Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Alesina, Alberto; La Ferrara, Eliana (2002). “Who Trusts Others?” *Journal Of Public Economics* 85, 207– 234.
- Algül, Hüseyin (1997) *İslam Tarihi, I*. İstanbul: Gonca Yayınevi.
- Allport, Gordon W. (2004). *Birey Ve Dini*. Çev: Bilal Sambur. Ankara: Elis Yayınları.
- Alver, Köksal (2010). *Siteril Hayatlar (2.Basım)*. Ankara: Hece Yayınları.
- Anderson, Lisa; Mellor, Jennifer; Milyo, Jeffrey (2006). “Did The Devil Make Them Do It? The Effects Of Religion In Public Goods And Trust Games”. Working Paper, Dept. Of Economics. Columbia: University Of Missouri.
- Argyle, Michael; Hallahmi, Benjamin Beit (2004). “Dini Davranış Teorileri.” (Çev: Ali Kuşat, Mehmet Korkmaz, İsmail Güllü). *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 16 (2004/1), 247-280.
- Arıkan, Rauf (2004). *Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama (4.Baskı)*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Arslan, Mustafa (2002). “Dinsel Boyutluluğun Sosyolojik Bağlamı: Faktör Analitik Bir Çalışma”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, Sayı: 4, 161-186.
- Arslan, Mustafa (2003). “Popüler Dindarlık Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III*, Sayı: 1, 97-116.
- Aydın, Mustafa (1997). *Kurumlar Sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yayınları.

- Bacanlı H.; İlhan T.; Aslan S. (2009). “Beş Faktör Kuramına Dayalı Bir Kişilik Ölçeğinin Geliştirilmesi: Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi” (SDKT). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. Bahar 2009, 7(2), 261-279.
- Baktır, Mehmet (2004). “Hz. Peygamberin Otoritesinin Dayanakları” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Cilt: 8 / 1, 23-39.
- Balcı, Ali (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma (Yöntem, Taktik ve İlkeler)(6.Baskı)*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Baudrillard, Jean (1998). *Simülakrlar Ve Simülasyon*. (Çev: Oğuz Adanır). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Bardakoğlu, Ali (2006). *Religion And Society: New Perspectives From Turkey*. Ankara: Presidency Of Religious Affairs.
- Bayraklı, Bayraktar (1993). *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kuran Tefsiri 1.Cilt*. İstanbul: Bayraklı Yayınları.
- Bellah, Robert N.(1967). “Civil Religion in America”. *Journal of the American Academy of Arts and Sciences*, from the issue entitled, "Religion in America," Winter 1967, Vol. 96, No.1, 1-21.
- Berger, Peter (1993). *Dinin Sosyal Gerçekliği*, (Çev: A. Coşkun). İstanbul:İnsan Yayınları.
- Berger, Peter (2005). *Kutsal Şemsiye, (Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları)*. (Çev: A. Coşkun). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Berger, Peter; Luckmann, Thomas (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası (Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi)*. (Çev: Vefa Saygın Öğütle). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Berggren, Niclas; Bjornskov, Christian (2009). “Does Religiosity Promote Or Discourage Social Trust? Evidence From Cross-Country And Cros-State Comparisons.” “The Social Dimensions Of Religion İn Civil Society” (October 10, 2009). Stockholm: Ersta Sköndal University College.
- Berggren, Niclas; Jordahl, Henrik (2006). “Free To Trust? Economic Freedom And Social Capital”. *Kyklos* 59, 141–169.
- Bexley, Emmaline; Marginson, Simon; Wheelahan, Leesa (2007). *Social Capital In Theory And Practice*. Centre For The Study Of Higher Education The University Of Melbourne.

- Bjornskov, Christian (2007). "Determinant Of Generalized Trust. A Cross-Country Comparison". *Public Choice* 130, 1–21.
- Bourdieu, Pierre (1986). "The Forms Of Capital". Richardson, J., *Handbook Of Theory And Research For The Sociology Of Education*. Westport, Ct: Greenwood, 241–258.
- Breeman, Gerard Engelbert (2006). *Cultivating Trust. How Do Public Policies Become Trusted?* Rotterdam: Optima Grafische Communicatie.
- Büyüköztürk, Şener; Çakmak, Ebru Kılıç; Akgün, Özcan Erkan; Karadeniz, Şirin; Demirel, Funda (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Büyüköztürk, Şener (2010). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı (11.Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Cook, Karen S.; Hardin, Russel; Levi, Margaret (2005). *Cooperation Without Trust?* New York: Russel Sage Foundation.
- Coleman, James S.(1990). *Foundation of Social Theory*. Cambridge: MA. Harvard Universty Pres.
- Coleman, James S.(1999). "Social Capital In The Creation Of Human Capital." *Social Capital Multifaced Perspective*. (Ed. Partha Dasgupta. Ismail Serageldin). Washington D.C.:The World Bank.
- Coleman, James S.; Hoffer, Thomas; Kilgore, Sally (1982). *High School Achievement: Public, Catholic And Private Schools Compared*. New York: Basic Books.
- Coşkun, Ali (2005). *Sosyal Değişme ve Dini Normlar*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Çelebi, Nilgün (1996). *Sosyal Bilimlerde Yöntem*. Konya: Aba-Sebat Ofset.
- Çelik, Celalettin (2005). *İsim Kültürü Ve Din. Şahıs isimleri üzerine bir din sosyolojisi denemesi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çiftçi, Adil (2009). *Bilgi Sosyolojisi ve İslam Araştırmaları (Bir Sosyal Bilimler Felsefesi Çalışması)* Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Çokluk, Ömay; Şekercioğlu, Güçlü; Büyüköztürk, Şener (2010). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik (SPSS ve Lirsel Uygulamaları)* Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

- Davutoğlu, Ahmet (2001). 'Modernleşme Sürecinde Entelektüel Dönüşüm Ve Zihniyet Parametreleri'. *Modernleşme, İslam Dünyası Ve Türkiye*. İstanbul: Ensar Neşriyat:68, 361-393.
- Davutoğlu, Ahmet (2007). "İslam Dünyası Kavramının Dönüşümü". *Çağımızda Sosyal Değişme Ve İslam*. (2002 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ Ve Müzakereleri) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları No: 377, 443-449.
- Delhey, Jan; Newton, Kenneth (2002). "Who Trust? The Origins Of Social Trust In Seven Nations." *Social Structure And Social Reporting*. Berlin: Social Science Research Center Berlin (WZB).
- Delhey, Jan; Newton, Kenneth (2005). "Predicting Cross-National Levels Of Social Trust: Global Pattern Or Nordic Exceptionalism?" *European Sociological Review* 21, 311-327.
- Dianteill, Erwan (2003). "Pierre Bourdieu And The Sociology Of Religion: A Central And Peripheral Concern". *Theory And Society*. Special Issue On The Sociology Of Symbolic Power. A Special Issue In Memory Of Pierre Bourdieu (Dec.,2003). Vol:32 No:5/6, 529-549.
- Dikeçligil, Beylü (1994). "Kültür Kavramının Analizi Ve Sosyo-Kültürel Gerçekliğin Yapısı Üzerine Bir İnceleme", *Dünyada Ve Türkiye'De Güncel Sosyolojik Gelişmeler- 1.Ulusal Sosyoloji Kongresi*,(3-4-5 Kasım 1993,İzmir) Sosyoloji Derneği Yayınları III, Ankara.
- Dirik, Gülay; Günay, Esmâ (2009). "Dindarlık Kontrol Odağı Ve Psikolojik Sıkıntılar". *Civilacademy Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı:1 Cilt:7 Bahar 2009. Fatih Üniversitesi.
- Doruk, Ece Karadoğan (2009). *Sosyal Sermaye, (İletişimde Strateji Ve Kalite Yönetimi/İnsanın Toplumsal Kuruluşu Ve Güven)*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Durkheim, Emile (2009). *Dini Hayatın İlk Şekilleri*. (Çev: İzzet Er). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dursun, Davut (1992). *Din Bürokrasisi (Yapısı, Konumu Ve Gelişimi)*. İstanbul: İşaret Yayınları: 63.
- Erdem, Ferda (2003). *Sosyal Bilimlerde Güven*. (Editör: Ferda Erdem). Ankara: Vadi Yayınları.

- Erikson, Eric H. (1984). *İnsanın Sekiz Çağı*. Ankara: Birey Ve Toplum Yayınları. Psikanaliz Dizisi:1.
- Field, John (2006). *Sosyal Sermaye*. (Çev: Bahar Bilgen-Bayram Şen). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Yayın No:141.
- Frankel, S.Herbert (1977). *Money: Two Philosophies*, Oxford: Basil Blackwell.
- Freyer, Hans (1964). *Din Sosyolojisi*. (Çev: Turgut Kalpsüz). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Fukuyama, Francis (1999). *Social Capital And Civil Society*. Imf Working Paper. Imf Instiute Conference On Second Generation Reforms. November 8-9.
- Fukuyama, Francis (2005). *Güven (Sosyal Erdemler Ve Refahın Yaratılması) (3.Baskı)*. (Çev: Ahmet Buğdaycı). İstanbul: T. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fukuyama, Francis (2009). *Büyük Çözülme (2. Baskı)*. (Çev: Hasan Kaya). İstanbul: Profil Yayınları: 154.
- Giddens, Anthony (1998) *Modernliğin Sonuçları (2.Basım)*. (Çev: Ersin Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Giddens, Anthony (2008) *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Glaeser, Edward, Laibson (2001). "The formation of social capital". *Canadian Journal of Policy Research*, 2, 34-40.
- Glaeser, Edward; Laibson, David; Scheinkman, Jose A.; Soutter, Christine L. (2000). "Measuring Trust". *The Quarterly Journal Of Economics*, August, 811-846.
- Glanville, Jennifer; Paxton, Pamela (2007). "How Do We Learn To Trust? A Confirmatory Tatred Analysis Of The Sources Of Genaralised Trust". *Social Psychology Quarterly*. Vol.70, No:3, 230-242.
- Goldberg, L. R. (1993). "The Structure Of Phenotypic Personality Traits". *American Psychologist*, 48, 26-34.
- Gölcük, Şerafettin (2000). *Din Ve Toplum*. Konya: Esra Yayınları.
- Granovetter, Mark (1973). "The Strenght of Weak Ties".*American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Guiso, Luigi; Sapienza, Paolo; Zingales, Luigi (2003). "People's Opium? Religion And Economic Attitudes." *Journal Of Monetary Economics*, V:50, 225–282.
- Günay, Ünver (2000). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.

- Güngör, Erol (1997). *Ahlak Psikolojisi Ve Sosyal Ahlak (2. Basım)*. İstanbul: Ötüken Yayınları:317.
- Hardin, Russel (2002). *Trust, Trustworthiness*. New York: Russel Sage Foundation.
- Hardin, Russel (2006). *Trust*. USA: Polity Press.
- Haşimi, M. Ali (2005). *Müslüman Toplumu (Kuran ve Sünete Göre)*.(Çev: M. Beşir Eryarsoy). İstanbul: Risale Yayınları.
- Hatta, S.Mohamed, Salleh, M. Hanafiah, Nor, Mohd Idris M Shamsuddin, Khadijah, Kassim, Kasmini, Ismail, Rohani, Moktar, Nurmalayati (2000). "Hatta Islamic Religiosity Scale 1996 (Hırs96) - A Reliability And Validity Study." *Malaysian Journal Of Psychiatry* March 2000, Vol.8, No.1, 5-14.
- Haviland, William A.; Prins, Herald E.L.; Walbrath, Dana; McBride, Bunny (2008). *Kültürel Antropoloji*. (Çev: İnan Deniz Erguvan Sarioğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları:143.
- Inglehart, Roland; Welzel Christian (2005). *Modernization Cultural Change and Democracy The Human Development Sequence*. New York: Cambridge University Press.
- İnam Ahmet (2003). "Her Şeyin Başı Güven". *Sosyal Bilimlerde Güven*. (Editör: Ferda Erdem). Ankara: Vadi Yayınları.
- Johnson, Byron R. (2008a). *A Better Kind of High, Religious Commitment Reduces Drug Use Among Poor Urban Teens*. Texas: Baylor University Office of Public Relations, Baylor University.
- Johnson, Byron R. (2008b). *Objective Hope: Assessing the Effectiveness of Faith-Based Organizations: A Review of the Literature*. Texas: University Office of Public Relations, Baylor University.
- Johnson, Byron R. (2008c). *The Role of African-American Churches in Reducing Crime Among Black Youth*. Texas: University Office of Public Relations, Baylor University.
- Kara, İsmail (2008). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam (2.Baskı)*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karasar, Niyazi (1998). *Bilimsel Araştırma Yöntemi (8.Basım)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Kentel, Ferhat; Ahıska, Meryem; Genç, Fırat (2009). *Milletin Bölünmez Bütünlüğü (Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilikler)(2. Baskı)*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kepnes, Steven D. (2004). “Din Araştırmalarında anlama ve açıklama yöntemleri arasındaki uçurumu birleştirmek”. *Odaktaki Sosyoloji, Din Sosyolojisine Giriş*. (Çev: Bekir Zakir Çoban). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Keskin, Y. Mustafa (2004). “Din Ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. Sayı:2, 7-21.
- Keyman, Fuat (2004). “Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları Ve Türkiye”. *Sivil Toplum Ve Demokrasi Konferans Yazıları No 4*. (Yayına Hazırlayan: Arzu Karamani). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi. Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim Ve Araştırma Birimi.
- Khodyakov, Dmitry (2007). “Trust As A Process: A Three-Dimensional Approach.” *Sociology*. Vol:41(1), 115-132. London: Sage Publications.
- Kıray, Mübeccel (1982). *Toplumbilim yazıları*. Ankara: Gazi üniversitesi İİBF.
- Knak, Stephen; Keefer, Philip (1997) “Does Social Capital Have An Economic Payoof? A Cross-Country Investigation”. *The Quarterly Journal Of Economics*. Vol.112, No.4, November, 1251-1288.
- Komisyon (2006a). *Türkiye’de Konya İmajı*. Sosyal Doku Projesi Kent Araştırmaları-1. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi.
- Komisyon (2006b). *Konya’da Hayat Tarzı*. Sosyal Doku Projesi Kent Araştırmaları-2. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi.
- Komisyon (2006c). *Konya’da Kent Kültürü Ve Kentlilik Bilinci*. Sosyal Doku Projesi Kent Araştırmaları-1. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi.
- Komisyon H. Hüsnü (2006d). *Konya’da Komşuluk Araştırması*. Sosyal Doku Projesi Kent Araştırmaları-1. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi.
- Koyunoğlu (2002). *Sosyal Politika Açısından Vakıflar-17. Yüzyıl (İstanbul Örneği)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Köktaş, M. Emin (1997). *Din Ve Siyaset: Siyasal Davranış Ve Dindarlık*. Ankara: Vadi Yayınları:29.

- Krech, David; Richard S.Crutchfield (1980). *Sosyal Psikoloji*. (Çev: Erol Güngör). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- La Porta, Rafael; Lopez-De-Silanes, Florencio; Shleifer, Andrei; Vishny, Robert W. (1997). "Trust In Large Organizations". *The American Economic Association*, Vol.87, May, No.2, 333–338.
- Lewis, J. David; Weigert, Andrew (1985). "Trust As A Social Reality". *Social Forces*. Volume 63:4, June, 967-985. University Of North Carolina Pres.
- Loconte, Joseph; Fantuzzo, Lia (2008). *Churches, Charity and Children, How Religious Organizations Are Reaching America's At-Risk Kids*, Texas: Baylor University Office of Public Relations, Baylor University.
- Machiavelli, Niclos (1999). *Hükümdar (Il Principe)(5.Baskı)*. (Çev: H. Kemal Karabulut). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Makdisi, George (2007). *İslam 'in Klasik Çağında Korporasyon*. (Çev: Hasan Tuncay Başoğlu). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Mardin, Şerif (1997). *Din Ve İdeoloji (7.Baskı)*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Mcmanamey, Rosa Maria (2004). *The Relationship Between Community Newspapers And Social Capital: The Power To Empower*. Submitted In Fulfillment Of The Requirements For The Degree Of Doctoral Philosophy University Of Tasmania.
- Misztal, Barbara A. (1998). *Trust In Modern Societies*. The Serarch For Bases of Social Order. Campridge UK.:Polity Press.
- Mollering, Guido (2006). *Trust: Reason, Routine, Reflexivity*. Elsevier. Amsterdam.
- Monsma, Stephen V.; Mounts, Carolyn M. (2008). *Working Faith*. Texas:University Office of Public Relations, Baylor University.
- Nieminen, Tarja; Martelin, Tuija; Koskinen, Seppo; Simpura, Jussi; Alanen, Erki; Härkänen, Tommi; Aroma, Arpo (2008). "Measurement And Socio-Demographic Variation Of Social Capital In A Large Population-Based Survey". *Social Indicators Research*. Volume 85, Number 3, 405-423.
- Nudelman, Arthur E. (1971). "Dimension Of Religiosity: A Factor Analytic View Of Protestans, Catholics And Christians Scientists". *Review Of Religious Research*, Vol:13 (Fall), No: 1, 42-56.

- Okumuş, Ejder (2006). *Toplumsal Değişme Ve Din (2.Baskı)*. İstanbul: İnsan Yayınları: 372.
- Öksüzler, Oktay (2006). “Sosyal Sermaye, Güven Belirleyicileri: Bir Panel Analizi”. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (12), 108-129. Antalya.
- Özarslan, Selim (2005). “Küreselleşme Sürecinde Dinin (İslâm) Sosyal Bütünlüğün Sağlanmasına Katkısı”. *Kelam Araştırmaları* 3:2, 51-64.
- Özlem, Doğan (2010). *Etik, Ahlak Felsefesi(2. Baskı)*. İstanbul: Say Yayınları.
- Özgül, Mehmet (2006). *İlahi Kitaplarda Yardımlaşma ve Dayanışma*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Pala, İskender (2010). “Benim Ahlakım, Senin Ahlakın, Onun Ahlakı”.*Zaman Gazetesi*. 6 Nisan 2010. Kültür-Sanat, Sf:19.
- Poloma, Margaret M. (1993). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları (2. baskı)*. (Çev: Hayriye Erbaş) Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Portes, A. (1998). “Social capital: Its origins and application in modern sociology”. *Annual Review of Sociology*, 24, 1–24.
- Punch, Keith F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş, Nicel Ve Nitel Yaklaşımlar*. (Çev: Dursun Bayrak, H.Bader Arslan, Zeynep Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Putnam, Robert D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions In Modern Italy*. Princeton Nj: Princeton University Press.
- Putnam, Robert D. (1995). “Bowling Alone: America's Declining Social Capital”. *Journal of Democracy* 6:1, Jan, 65-78. The National Endowment for Democracy and The Johns Hopkins University Pres.
- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse And Revival Of American Community*. New York, Ny: Simon And Schuster.
- Regnerus, Mark D. (2008). *Living up to Expectations, How Religion alters the Delinquent Behavior of Low-Risk adolescents*, Texas: University Office of Public Relations, Baylor University.
- Rotenburg, Ken J. (1995). “The Sociolocization Of Trust: Parents’ Children’s İnterpersonel Trust”. *International Journal Of Behavioral Development*, 19(4), 713-726.

- Rushworth, M. Kidder (1999). "Trust: A Primer On Current Thinking", *An Institute For Global Ethic Research Report*. Camden, Maine USA.
- Sarıkaya, Yusuf (2002). "Peygamberlik Öncesi Muhammed'ül-Emin" *Hz. Muhammed (A.S) Ve Toplumsal Güven (Sempozyum)*. (Yayına Hazırlayan: Fikret Karaman). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları:013.
- Sarıçam, İbrahim; Erşahin, Seyfettin (2008). *İslam Medeniyeti Tarihi (3. Baskı)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Seligman, Adam (1977). *The Problem of Trust*. Princeton: Princeton University Press.
- Sencer, Muzaffer (1989). *Toplumbilimlerinde Yöntem(3.Baskı)*. İstanbul: Beta Basın Yayın.
- Sencer, Muzaffer (1999). *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*. İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Sert, Hüseyin Emin (2002). "Müslüman Olma Bilinci Ve Güven Duygusu" *Hz.Muhammed(A.S) Ve Toplumsal Güven (Sempozyum)*. (Yayına Hazırlayan: Fikret Karaman). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları:013.
- Seyidoğlu, Halil (2003). *Bilimsel Araştırma Yazma El Kitabı (9. Baskı)*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Sezen, Yumni (1994). *İslam Sosyolojisine Giriş*. İstanbul.
- Siisiainen, Martti (2000). "Two Concepts Of Social Capital: Bourdieu Vs. Putnam" Paper Presented At ISTR Fourth International Conference "*The Third Sector: For What And For Whom?*" July, 5-8. Trinity College, Dublin, Ireland.
- Solmaz, Bünyamin (1996). "Dinin Toplum ve Kültür Üzerine Etkileri", *S.Ü.İ.F. Dergisi*, Sayı.6, 143-166.
- Soysaldı, H. Mehmet (2002). "Kuranda Emanet Kavramı Ve Bu Bağlamda Hz. Peygamberin Örnek Oluşu" *Hz.Muhammed(A.S) Ve Toplumsal Güven (Sempozyum)*. (Yayına Hazırlayan: Fikret Karaman). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları:013.
- Sönmez, Bülent (2008). *Modern Batı Düşüncesi Hristiyanlık Ve Din Algısı*. İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları: 57.

- Stenman, Olof Johansson, Mahmut, Minjah, Martinson, Peter (2005). Trust And Religion: Experimental Evidence From Bangladesh. Department Of Economicus, Göteburg University. *Nordic Conferance In Development Economicus 2004*.
- Subaşı, Necdet (2004). *Gündelik Hayat ve Dinsellik*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Sürüş, Abdülkerim (2002). *Maksimum Din Minimum Din*. (Çev: Yasin Demirkıran). Ankara.
- Sztompka, Piotr (2003). *Trust (2nd Ed.)*. USA: Cambridge University Press.
- Şeker, Mehmet (1991). *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri(3.Baskı)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 240.
- Tan, Jonathan H. W., Vogel, Claudia (2005). *Religion And Trust: An Experimental Study*. European University Viadrina Frankfurt (Oder) Department Of Business A. And E. Discussion Paper No:240.
- Tavşançıl, Ezel (2002). *Tutumların Ölçülmesinde SPSS İle Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Thompson, Ian (2004) *Odadaki Sosyoloji, Din Sosyolojisine Giriş*. (Çev:Bekir Zakir Çoban). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Thurstone, L. L. (1934).“The Vectors Of The Mind”. *Psychological Review*, 41,1-32.
- Tiliouine Habib, Belgoumidi Abes (2009) “An Exploratory Study Of Religiosity, Meaning In Life And Subjective Wellbeing In Muslim Students From Algeria”. *Applied Research Quality Life* (2009) 4: 109–127.
- Traunmüller, Richard (2009). “Moral Communities? Religion As A Source Of Social Trust In A Multi-Level Analysis Of 97 German Regions”. *European Sociological Review*. DOI:10.1093/esr/jcq011.
- Turhan, Mümtaz (1969). *Kültür Değişmeleri*. İstanbul.
- Türkgülü, Mustafa (2002). “Rasulullah’ın(S.A.V.) Toplumsal Güven Duygusunu Tesis Çalışmaları” *Hz. Muhammed(A.S) Ve Toplumsal Güven (Sempozyum)*. (Yayına Hazırlayan: Fikret Karaman). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları:013.
- Uslaner, Eric M.(2002). *The Moral Foundations Of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Uyanık, Mevlüt (2007). "Din Hegemonik Siyasetin Aracı Olamaz". *Siyasi, Tarihi, Dini Ve Kültürel Boyutlarıyla İslam Ve Şiddet*. (Derleyen: Mümtaz'er Türköne). İstanbul: Ufuk Kitap.
- Uysal, Veysel (1996). *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış Ve Şahsiyet Özellikleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 111.
- Vergin, Nur (1994). "Din Ve Devlet İlişkileri; Düşüncenin. Bitmeyen Senfonisi". *Türkiye Günlüğü*. Sayı: 29 (Temmuz- Ağustos), 6-12.
- Wagner, Antonin (2008). "Religion And Civil Society: A Critical Reappraisal Of America's Civic Engagement Debate". *Nonprofit And Voluntary Sector Quarterly*. Volume: 37,(December), Number: 4, 626-645.
- Wallace, John M. (2008). *Is Religion Good for Adolescent Health? A National Study of American High School Seniors*. Texas: Baylor University Office of Public Relations, Baylor University.
- Weber, Max (1997). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu (2. Baskı)*. (Çev: Zeynep Arioba). İstanbul: Hil yayınları.
- Welch, Michael R.; David Sikkink; Matthew T. Loveland (2007). "The Radius Of Trust: Religion, Social Embeddedness And Trust In Strangers". *Social Forces* 86, 23–46.
- Wilcox, W. Bradford (2008) *Good Dads Religion, Civic Engagement, & Paternal Involvement In Low-Income Communities*. Texas: Baylor University Office of Public Relations, Baylor University.
- Woolcock, Michael (1998). "Social Capital And Economic Development: Toward A Theoretical Synthesis And Policy Framework." *Theory And Society*, Vol. 27, No. 2. (Apr., 1998), 151-208.
- Wrightsmann, L. S. (1991). "Interpersonal Trust And Attitudes Toward Human Nature". In J. P. Robinson, P. R. Shaver, & L. S. Wrightsmann (Eds.), *Measures Of Personality And Social Psychological Attitudes*, 1: 373-412.
- Yamagashi, Toshio, Kikuchi, Masako, Kosugi, Motoko (1999). "Trust, Gullibility, And Socail Intellienge". *Asian Journal Of Social Psychology*, 1999:2, 145-161.
- Yavuz, Hakan (2007). Değerlerin Kuruluşu Ve Yapısı. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu (26-28 Kasım 2004, İstanbul)*. (Ed: Recep

Kaymakcan, Seyfi Kenan, Hayati Hökelekli, Z. Şeyma Arslan, Mahmut Zengin). İstanbul: Dem Yayınları.

Zak, Paul J.; Knack, Stephen (2001). "Trust And Growth". *The Economic Journal* 111, 295–321.

Ek 1. Alan Araştırmasında Kullanılan Tablolar

Tablo 1. Türkiye Geneli Medeni Durum

	Sayı	Yüzde
Evli	34,212,251	72,3
Bekar	8,812,638	18,6
Boşanmış	1,438,765	3,0
Eşi Ölmüş	2,865,840	6,1
Toplam	47,329,494	100

Not: TUIK. Ulusal Eğitim İstatistikleri Veritabanı 27.05.2010 tarihi itibariyle güncellenmiştir. Değerler 20 yaş üstünü ifade etmektedir.

Tablo 2. Demografik Değişkenlere Göre Güven (İŞG) Sorusu (Ki-kare testi)

		İnsanların çoğuna güvenilebilir		Dikkatli olmak gerekir		X ²	p
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde		
Cinsiyet	Erkek	51	7,6	622	92,4	4,837	0,028*
	Kadın	29	4,6	596	95,4		
Yaşınız	24 ve altı	20	5,7	332	94,3	1,204	0,752
	25-39	32	5,8	524	94,2		
	40-59	25	7,4	313	92,6		
	60 ve üzeri	3	5,8	49	94,2		
Medeni Durum	Evli	51	6,4	752	93,6	0,535	0,765
	Bekar	27	6,1	416	93,9		
	Dul-Boşanmış	2	3,8	50	96,2		
Öğrenim Durumu	İlköğretim	19	4,8	373	95,2	0,935	0,038*
	Lise	24	6,1	369	93,9		
	Yüksek Öğrenim	36	7,1	472	92,9		
Meslek	Kamu Görevlisi	35	9,7	324	90,3	12,172	0,016*
	Esnaf-Tüccar	11	5,0	208	95,0		
	Öğrenci	5	2,9	170	97,1		
	Ev Hanımı	16	5,1	298	94,9		
	Çalışan-İşçi	13	6,3	195	93,8		
Gelir	499 ve altı	9	7,6	109	92,4	11,543	0,021*
	500-999	11	3,7	283	96,3		
	1000-1499	11	5,3	195	94,7		
	1500-1999	15	7,9	176	92,1		
	2000 ve üzeri	20	11,4	155	88,6		

*= $P < 0,05$

Tablo 3. Cinsiyete Göre Erkeklerle Ve Bayanlara Olan Güven İlişkisi

	Cinsiyet	N	Ortalama	Std.		p
				Sapma	t	
Erkeklerle	Erkek	666	2,763	,823	15,344	,001
	Kadın	622	2,029	,893		
Bayanlara	Erkek	668	2,566	,956	,429	,668
	Kadın	621	2,544	,842		

Tablo 4. Cinsiyete Göre 'Konuşmalarında Dini Referanslar Kullanan İnsanlara' Olan Güven İlişkisi

Cinsiyet	N	Ortalama	Std.		p
			Sapma	t	
Erkek	662	2,769	1,068	,348	,728
Kadın	618	2,748	1,120		

Tablo 5. Mesleklere Göre Sendikalara Üye Olma Durumu (Çapraz Tablo)

	Meslek	Sendikalar				Toplam
		Üye	Gönüllü	Sempatizan	Hiçbirisi	
Kamu	Görevlisi	92 28,6%	7 2,2%	40 12,4%	183 56,8%	322 100,0%
	Esnaf- Tüccar	12 6,2%	8 4,1%	20 10,4%	153 79,3%	193 100,0%
Öğrenci		5 2,9%	6 3,5%	28 16,5%	131 77,1%	170 100,0%
	Ev hanımı	8 3,7%	5 2,3%	38 17,4%	167 76,6%	218 100,0%
Çalışan- İşçi		7 4,2%	8 4,8%	22 13,1%	131 78,0%	168 100,0%
	Toplam	124 11,6%	34 3,2%	148 13,8%	765 71,4%	1071 100,0%
X ² =138,282		p=0,001				

Tablo 6. Öğrenim Durumu İle Siyasi Partilere Üye Olma Durumu (Çapraz Tablo)

		Siyasi parti veya siyasi faaliyet gösteren kuruluşlar				Toplam
		Üye	Gönüllü	Sempatizan	Hiçbirisi	
Öğrenim Durumu	İlköğretim	41 13,6%	20 6,6%	57 18,9%	183 60,8%	301 100,0%
	Lise	28 8,4%	22 6,6%	61 18,4%	221 66,6%	332 100,0%
	Yüksek Öğretim	35 7,5%	28 6,0%	75 16,1%	328 70,4%	466 100,0%
Toplam		104 9,5%	70 6,4%	193 17,6%	732 66,6%	1099 100,0%
X ² =11,459		p=0,075				

Tablo 7. Yaş'a Göre Spor Kulüplerine Ve Kuruluşlarına Üyelik (Çapraz Tablo)

		Spor kulüpleri, spor salonları, izcilik vb. kuruluşlar				Toplam
		Üye	Gönüllü	Sempatizan	Hiçbirisi	
Yaş	24 ve altı	52 15,8%	36 10,9%	119 36,2%	122 37,1%	329 100,0%
	25-39	33 6,9%	34 7,1%	144 29,9%	270 56,1%	481 100,0%
	40-59	15 5,2%	24 8,3%	81 28,1%	168 58,3%	288 100,0%
	60 ve üzeri	0 0,0%	1 2,9%	11 31,4%	23 65,7%	35 100,0%
Toplam		100 8,8%	95 8,4%	355 31,3%	583 51,5%	1133 100,0%
X ² =54,446		p=0,001				

Tablo 8. Güven (İŞG) Sorusuna Göre ‘Çeşitli Alanlarda Faaliyet Gösteren Dini Vakıf ve Derneklere’ Üyelik İlişkisi (Çapraz Tablo)

		Çeşitli alanlarda faaliyet gösteren dini vakıf ve dernekler				Toplam
		Üye	Gönüllü	Sempatizan	Hiçbirisi	
Güven İnsanların çoğuna (İŞG) güvenilebilir		7 10,0%	12 17,1%	31 44,3%	20 28,6%	70 100,0%
	Dikkatli olmak gerekir	54 5,3%	148 14,5%	398 38,9%	423 41,3%	1023 100,0%
Toplam		61 5,6%	160 14,6%	429 39,2%	443 40,5%	1093 100,0%
X ² :6,060		p=0,109				

Tablo 9. Dindarlığın İbadet Boyutuna İlişkin Betimsel İstatistikler

	N	En Küçük Değer	En Büyük Değer	Ortalama	Std. Sapma	Varyans	Çarpıklık	Basıklık
Vakit namazlarını kılarım	1249	1,00	5,00	3,72	1,239	1,537	-,585	-,703
Cuma namazlarını kılarım*	664	1,00	5,00	4,56	,903	,817	-2,410	5,586
Ramazan Orucu tutarım.	1278	1,00	5,00	4,79	,674	,455	-4,054	17,375
Zekât veririm	1224	1,00	5,00	4,14	1,311	1,721	-1,352	,501
Vakit namazlarımı camide kılarım.*	652	1,00	5,00	2,73	1,067	1,141	,258	-,356
Büyük Günahlardan uzak dururum.	1276	1,00	5,00	4,47	,885	,785	-2,026	4,121

*Sadece erkekler hesap edilmiştir.

Tablo 10. Cinsiyete Göre Vakit Namazlarını Kılma İlişkisi (Çapraz Tablo)

		Vakit namazlarını kılma					Toplam
		Hiç	Çok Nadir	Arada Bir	Sık	Daima	
Cinsiyet	Erkek	46 7,2%	77 12,0%	165 25,7%	138 21,5%	215 33,5%	641 100,0%
	Kadın	31 5,1%	58 9,5%	147 24,2%	119 19,6%	253 41,6%	608 100,0%
Toplam		77 6,2%	135 10,8%	312 25,0%	257 20,6%	468 37,5%	1249 100,0%
X ² =10,260		p=0,036					

Tablo 11. Cinsiyete İle Vakit Namazlarını Kılma İlişkisi

Cinsiyet	N	Std.		t	p
		Ortalama	Sapma		
Erkek	641	3,622	1,257	-2,978	,003
Kadın	608	3,831	1,213		

Tablo 12. Aylık Gelire Göre Zekât Verme (Çapraz Tablo)

		Zekât veririm					Toplam
		Hiç	Çok Nadir	Arada Bir	Sık	Daima	
Gelir	499 ve altı	25 24,3%	8 7,8%	8 7,8%	11 10,7%	51 49,5%	103 100,0%
	500-999	19 7,0%	12 4,4%	47 17,3%	35 12,9%	158 58,3%	271 100,0%
	1000-1499	17 8,5%	4 2,0%	25 12,5%	27 13,5%	127 63,5%	200 100,0%
	1500-1999	8 4,3%	6 3,2%	19 10,3%	24 13,0%	128 69,2%	185 100,0%
	2000 ve üzeri	6 3,5%	7 4,0%	16 9,2%	22 12,7%	122 70,5%	173 100,0%
Toplam		75 8,0%	37 4,0%	115 12,3%	119 12,8%	586 62,9%	932 100,0%
X ² =64,182		p=0,001					

Tablo 13. Yaşa Göre Ramazan Orucunu Tutma İlişkisi (Çapraz Tablo)

		Ramazan Orucu tutarım					Toplam
		Hiç	Çok Nadir	Arada Bir	Sık	Daima	
Yaş	24 ve altı	6 1,7%	3 ,9%	4 1,2%	29 8,4%	304 87,9%	346 100,0%
	25-39	11 2,0%	6 1,1%	17 3,1%	39 7,1%	477 86,7%	550 100,0%
	40-59	3 ,9%	2 ,6%	7 2,1%	18 5,4%	302 91,0%	332 100,0%
	60 ve üzeri	1 2,0%	0 ,0%	0 ,0%	1 2,0%	48 96,0%	50 100,0%
Toplam		21 1,6%	11 ,9%	28 2,2%	87 6,8%	1131 88,5%	1278 100,0%
X ² =12,159		p=0,403					

Tablo 14. 'Öğretim Durumuna' Göre 'Büyük Günahlardan Uzak Durma İlişkisi' Çıkarımı (ANOVA)

	Kareler	Sd	Ortalamanın		p
	Toplamı		karesi	F	
Gruplar arasında	1,185	2	,592	,753	,471
Gruplar dâhilinde	997,734	1268	,787		
Toplam	998,919	1270			

Tablo 15. Dindarlık Durumuna Göre Büyük Günahlardan Uzak Durma İlişkisi Çıkarımı (ANOVA)

	Kareler Toplamı	Sd	Ortalamanın karesi	F	p
Gruplar arasında	98,278	4	24,570	36,436	,001
Gruplar dâhilinde	840,198	1246	,674		
Toplam	938,476	1250			

	N	Ortalama	Std. Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
İnanıyorum ama hiçbir ibadeti yapmıyorum (1)	30	3,433	1,406	
İnanıyorum ve çok nadir ibadetleri yapıyorum(2)	73	3,808	1,298	
İnanıyorum ve düzenli olmasa da ara sıra ibadetleri yapıyorum	410	4,366	,905	
İnanıyorum ve Düzenli olarak bazı ibadetleri yapıyorum	484	4,616	,688	
İnanıyorum ve Bütün ibadetleri düzenli olarak yapıyorum	254	4,748	,622	(1)* (2)*
Toplam	1251	4,485	,866	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 16. Dindarlığın Bilgi Boyutuna Dair Sorular Ve Yüzdeleri

	Doğru		Yanlış		Bilmiyorum		Toplam Sayı
	N	%	N	%	N	%	
Namaz ibadeti gün içerisinde sadece fırsat bulunduğu yapılsa olur	57	4,4	1181	91,3	56	4,3	1294
Teravih namazı mutlaka cemaatle kılınması gereken bir namazdır.	547	42,3	666	51,5	81	6,3	1294
Sabah namazının sünneti, sünnet-i müekkede'dir.	617	48,0	183	14,2	485	37,7	1285
Hız. Ömer, Halifeler döneminin 3. halifesidir.	376	29,3	620	48,3	288	22,4	1284
Hız. Muhammet(s.a.v.) peygamber olduğunda 25 yaşındaydı	219	17,0	968	75,0	104	8,1	1291
Devlet imkânlarından hakkı olmadığı halde yararlanmak haramdır	1095	84,7	88	6,8	110	8,5	1293
Ehli Kitabın kestiği hayvanın eti yenilir.	813	63,5	115	9,0	353	27,6	1281
Sağlık problemi olmadan kürtaj, yani çocuk aldırma haramdır.	1132	87,7	56	4,3	103	8,0	1291
Farz namazlarının 3. ve 4. rekatlarında fatiha süresinden sonra zammı süre okumak gerekir.	249	19,3	923	71,5	119	9,2	1291
Hız. Musa'ya indirilen kitap 'tevat'ır.	1052	81,4	88	6,8	152	11,8	1292

Tablo 17. ‘Ahiret İnancı’ İle ‘Helal-Harama Dikkat Etme’ İlişkisi (ANOVA)

	Kareler Toplamı	Sd	Ortalamanın karesi	F	p
Gruplar arasında	747,204	4	186,801	398,950	,001
Gruplar dahilinde	596,996	1275	,468		
Toplam	1344,200	1279			

	N	Ortalama	Std. Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
Hiç katılmam	33	1,515	1,228	
Az katılım	41	2,610	1,302	
Orta Derecede Katılım	84	3,119	,813	
Çok Katılım	109	3,633	,909	
Tamamıyla Katılım	1013	4,771	,577	Hiç katılmam* Az katılım*
Toplam	1280	4,413	1,025	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 18. Cinsiyete Göre Alt Faktörlerin Analizi

Faktörler	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	t	P
Din Eksenli Güven	Erkek	588	,067	,991	2,352	,019
	Kadın	541	-,073	1,006		
Genel Sosyal Güvensizlik	Erkek	588	-,025	1,008	-,866	,387
	Kadın	541	,027	,991		
Genel Sosyal Güven	Erkek	588	,041	1,049	1,458	,145
	Kadın	541	-,045	,943		

Tablo 19. Yaşa Göre ‘Din Eksenli Güven’ Alt Faktörünü Analizi
(ANOVA)

	Kareler Toplamı	Sd	Ortalamanın karesi	F	p
Gruplar arasında	10,574	3	3,525	3,548	,014
Gruplar dâhilinde	1117,426	1125	,993		
Toplam	1128,000	1128			

	N	Ortalama	Std. Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
24 ve altı	309	-,137	,964	
25-39	487	,005	1,000	
40-59	291	,122	1,019	24 ve altı*
60 ve üzeri	42	,104	1,040	
Toplam	1129	,000	1,000	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 20. Gelir Düzeyine Göre ‘Din Eksenli Güven’ Alt Faktörünü Analizi
(ANOVA)

	Kareler Toplamı	Sd	Ortalamanın karesi	F	p
Gruplar arasında	10,892	4	2,723	2,698	,030
Gruplar dâhilinde	857,950	850	1,009		
Toplam	868,842	854			

	N	Ortalama	Std. Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
499 ve altı	102	-,236	1,057	
500-999	252	-,036	,958	
1000-1499	174	-,076	1,066	
1500-1999	168	,131	,962	499 ve altı*
2000 ve üzeri	159	,085	1,019	
Toplam	855	-,013	1,009	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 21. Medeni Duruma Göre ‘Din Eksenli Güven’ Alt Faktörü Analizi (ANOVA)

	Kareler Toplamı	Sd	Ortalamanın karesi	F	p
Gruplar arasında	22,370	2	11,185	11,391	,001
Gruplar dâhilinde	1105,630	1126	,982		
Toplam	1128,000	1128			

	N	Ortalama	Std. Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
Evli	691	,112	,985	Bekar*
Bekar	391	-,182	,976	
Dul-Boşanmış	47	-,131	1,187	
Toplam	1129	,000	1,000	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 22. Yardımlaşma Sorusuna Göre ‘Din Eksenli Güven’ Alt Faktörü İlişkisi

	N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
Yardımlaşmaya çalışırlar	461	2,174	,800	3,502	,001
Kendileri için uğraşırlar	829	2,006	,836		

Tablo 23. Dürüstlük Sorusuna Göre ‘Din Eksenli Güven’ Faktörü İlişkisi

	N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
Yararlanmaya çalışır	848	-,047	,988	-2,708	,007
Dürüst olmaya çalışır	272	,141	1,018		

Tablo 24. Yardımlaşma Sorusuna Göre ‘Genel Güvensizlik’ Alt Faktörü Analizi İlişkisi

	N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
Yardımlaşmaya çalışırlar	403	-,290	,994	-7,615	,001
Kendileri için uğraşırlar	717	,171	,960		

Tablo 25. Dürütlük Sorusuna Göre ‘Genel Güvensizlik’ Alt Faktörü Analizi İlişkisi

	N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
Yararlanmaya Çalışır	848	,118	,960	6,993	,001
Dürüst olmaya Çalışır	272	-,360	1,046		

Tablo 26. Yaş Dağılımına Göre ‘Genel Sosyal Güven’ Alt Faktörü Analizi (ANOVA)

	Kareler Toplamı	Sd	Ortalamanın karesi	F	p
Gruplar arasında	12,377	3	4,126	4,160	,006
Gruplar dâhilinde	1115,623	1125	,992		
Toplam	1128,000	1128			

	N	Ortalama	Std. Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)	
24 ve altı	309	-,035	,884		
25-39	487	-,075	1,094		
40-59	291	,109	,957		
60 ve üzeri	42	,372	,822	24 ve altı*	25-39*
Toplam	1129	,000	1,000		

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 27. Dürütlük Sorusuna Göre ‘Genel Sosyal Güven’ Alt Faktörü Analizi

	N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
Yararlanmaya çalışır	848	-,047	1,000	-2,787	,005
Dürüst olmaya çalışır	272	,147	,998		

Tablo 28. Yardımlaşma Sorusuna Göre ‘Genel Sosyal Güven’ Alt Faktörü Analizi

	N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
Yardımlaşmaya çalışanlar	403	,134	,961	3,426	,001
Kendileri için uğraşanlar	717	-,079	1,018		

Tablo 29. ‘Güvenilir Olma Ve Dindar Olma’ Sorusuna Göre ‘Genel Sosyal Güven’ Alt Faktörü Analizi (ANOVA)

	Kareler Toplamı	Sd	Ortalamanın karesi	F	p
Gruplar arasında	254,242	6	42,374	54,835	,001
Gruplar dâhilinde	861,619	1115	,773		
Toplam	1115,861	1121			

	N	Ortalama	Std. Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)
Dindar insan demek kesinlikle güvenilir insan demektir. (1)	37	,420	1,050	5* 6* 7*
İnsanlar arasında en güvenilir olanlar dindar olanlardır.(2)	37	,688	,838	5* 6* 7*
Dindar olan insan daha güvenilirdir. (3)	99	,547	,757	5* 6* 7*
İnsanlar arasında, dindar olanların güvenilir olma ihtimali daha yüksektir. (4)	374	,456	,752	
Dindar olan insanlar, güvenilir olmayabilir. (5)	150	-,411	,950	
Dindar olan insanların güvenilir olma noktasında diğer insanlardan bir farkı yoktur. (6)	190	-,580	,912	
Kesinlikle, dindar insan güvenilir insan demek değildir. (7)	235	-,379	1,008	
Toplam	1122	,000	,998	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 30. Cinsiyete Göre ‘İnsanlar Arasında En Güvenilir Olanlar Dindar Olanlardır’ Sorusuna Verilen Cevapların Analizi

	N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
Erkek	660	2,927	1,206	3,360	,001
Kadın	607	2,699	1,216		

Tablo 31. Medeni Duruma Göre ‘İnsanlar Arasında En Güvenilir Olanlar Dindar Olanlardır’ Sorusuna Verilen Cevapların Analizi (ANOVA)

	Kareler Toplamı	Sd	Ortalamanın karesi	F	p
Gruplar arasında	17,235	2	8,617	5,876	,003
Gruplar dâhilinde	1853,649	1264	1,466		
Toplam	1870,884	1266			

	N	Ortalama	Std. Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
Evli	786	2,905	1,227	
Bekâr	430	2,656	1,170	Evli*
Dul-Boşanmış	51	2,843	1,302	
Toplam	1267	2,818	1,216	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 32. Güven (İŞG) Sorusuna Göre ‘İnsanlar Arasında En Güvenilir Olanlar Dindar Olanlardır’ Sorusuna Verilen Cevapların Analizi

	N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
İnsanların çoğuna güvenilebilir	79	3,354	1,220	4,085	,001
Dikkatli olmak gerekir	1187	2,781	1,207		

Tablo 33. ‘İnsanlar Arasında En Güvenilir Olanlar Dindar Olanlardır’ Sorusuna Katılıma Göre ‘Genel Sosyal Güven’ Alt Faktörü Analizi (ANOVA)

	Kareler		Ortalamanın		
	Toplamı	Sd	karesi	F	p
Gruplar arasında	27,128	4	6,782	6,924	,001
Gruplar dâhilinde	1100,872	1124	,979		
Toplam	1128,000	1128			

	N	Ortalama	Std. Sapma	Çoklu Karşılaştırma
				(Tamhane Testi)
Hiç katılmam	198	-,2342	1,1973	Orta Derecede Katılım* Çok Katılım* Tamamıyla Katılım*
Az katılım	235	-,1576	,9749	
Orta Derecede Katılım	393	,1059	,9197	
Çok Katılım	192	,1160	,8186	
Tamamıyla Katılım	111	,1760	1,1141	
Toplam	1129	,0000	1,0000	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 34. Güven (İŞG) Sorusuna Göre ‘Din Eksenli Güven’ Alt Faktörü Analizi

	N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
İnsanların çoğuna güvenilebilir	70	,265	1,125	2,296	,022
Dikkatli olmak gerekir	1058	-,018	,989		

Tablo 35. Güven (ÇŞG) Sorusuna Göre ‘Din Eksenli Güven’ Alt Faktörü Analizi (ANOVA)

	Kareler Toplamı	Sd	Ortalamanın karesi	F	p
Gruplar arasında	23,070	4	5,767	5,862	,001
Gruplar dâhilinde	1104,926	1123	,984		
Toplam	1127,995	1127			

	N	Ortalama	Std. Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
Güvenilir insan yoktur	24	-,392	1,272	
İnsanların çoğu güvenilirmezdir	81	-,205	,957	
Dikkatli olmak gerekir	635	-,066	,979	
Güvenilir insan vardır	319	,149	,992	İnsanların çoğu güvenilirmezdir* Dikkatli olmak gerekir*
İnsanların çoğu güvenilirdir	69	,296	1,040	
Toplam	1128	,000	1,000	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 36. Güven (ÇŞG) Sorusuna Göre Dindarlık Sorusu Analizi (ANOVA)

	Kareler Toplamı	Sd	Ortalamanın karesi	F	p
Gruplar arasında	10,977	4	2,744	3,113	,015
Gruplar dâhilinde	1111,535	1261	,881		
Toplam	1122,512	1265			

	N	Ortalama	Std. Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
Güvenilir insan yoktur	27	3,296	1,203	
İnsanların çoğu güvenilirmezdir	95	3,505	1,009	
Dikkatli olmak gerekir	706	3,670	,926	
Güvenilir insan vardır	358	3,721	,920	
İnsanların çoğu güvenilirdir	80	3,888	,955	Güvenilir insan yoktur*
Toplam	1266	3,678	,942	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 37. Hayır İşlerinde Dini Temelli Bir Organizasyona Güvenme Derecesine Göre ‘Genel Sosyal Güven’ Faktörü Çıkarımı (ANOVA)

	Kareler Toplamı	Sd	Ortalamanın karesi	F	p
Gruplar arasında	27,274	4	6,819	6,992	,001
Gruplar dâhilinde	1094,129	1122	,975		
Toplam	1121,403	1126			

	N	Ortalama	Std. Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)
Hiç güvenmem	88	-,317	1,353	Çok Güvenirim* Tamamıyla güvenirim*
Az güvenirim	150	-,064	,972	
Orta Derecede Güvenirim	500	-,064	,947	
Çok Güvenirim	277	,135	,850	
Tamamıyla güvenirim	112	,309	1,153	
Toplam	1127	,000	,998	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 38. Hayır İşlerinde Dini Temelli Olmayan Bir Organizasyona Güvenme Derecesine Göre ‘Genel Sosyal Güven’ Faktörü Çıkarımı (ANOVA)

	Kareler Toplamı	Sd	Ortalamanın karesi	F	p
Gruplar arasında	17,270	4	4,317	4,369	,002
Gruplar dâhilinde	1110,730	1124	,988		
Toplam	1128,000	1128			

	N	Ortalama	Std. Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane Testi)
Hiç güvenmem	243	-,173	1,158	
Az güvenirim	368	-,046	,908	
Orta Derecede Güvenirim	465	,091	,942	Hiç güvenmem*
Çok Güvenirim	39	,356	1,140	
Tamamıyla güvenirim	14	,181	1,311	
Toplam	1129	,000	1,000	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 39. Cinsiyete Göre ‘Dini Organizasyonlara Diğer Organizasyonlardan Daha Güvenilirdir’ Düşüncesine Dair İlişki

Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
Erkek	663	3,024	1,252	3,157	,002
Kadın	612	2,807	1,197		

Tablo 40. Güven (ÇŞG) Sorusuna Göre ‘Dini Organizasyonlara Diğer Organizasyonlardan Daha Güvenilirdir’ Düşüncesine Dair İlişki

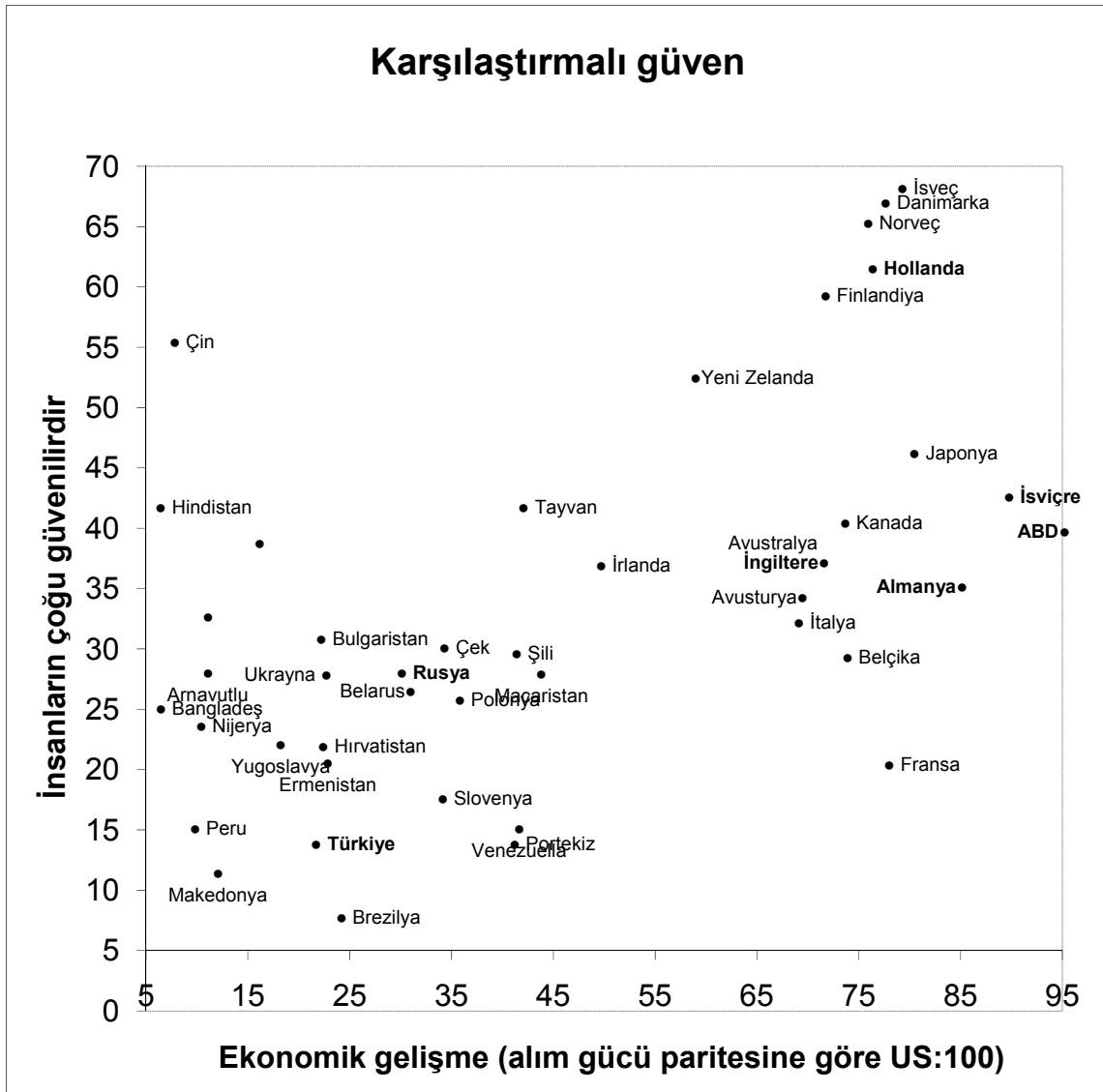
	Kareler Toplamı	Sd	Ortalamanın karesi	F	p
Gruplar arasında	27,379	4	6,845	4,570	,001
Gruplar dâhilinde	1900,455	1269	1,498		
Toplam	1927,834	1273			

	N	Ortalama	Std. Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tukey HSD Testi)
Güvenilir insan yoktur	31	2,581	1,523	İnsanların çoğu güvenilmezdir* Dikkatli olmak gerekir*
İnsanların çoğu güvenilmezdir	95	2,632	1,032	
Dikkatli olmak gerekir	706	2,864	1,217	
Güvenilir insan vardır	360	3,086	1,254	
İnsanların çoğu güvenilirdir	82	3,134	1,225	
Toplam	1274	2,920	1,231	

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

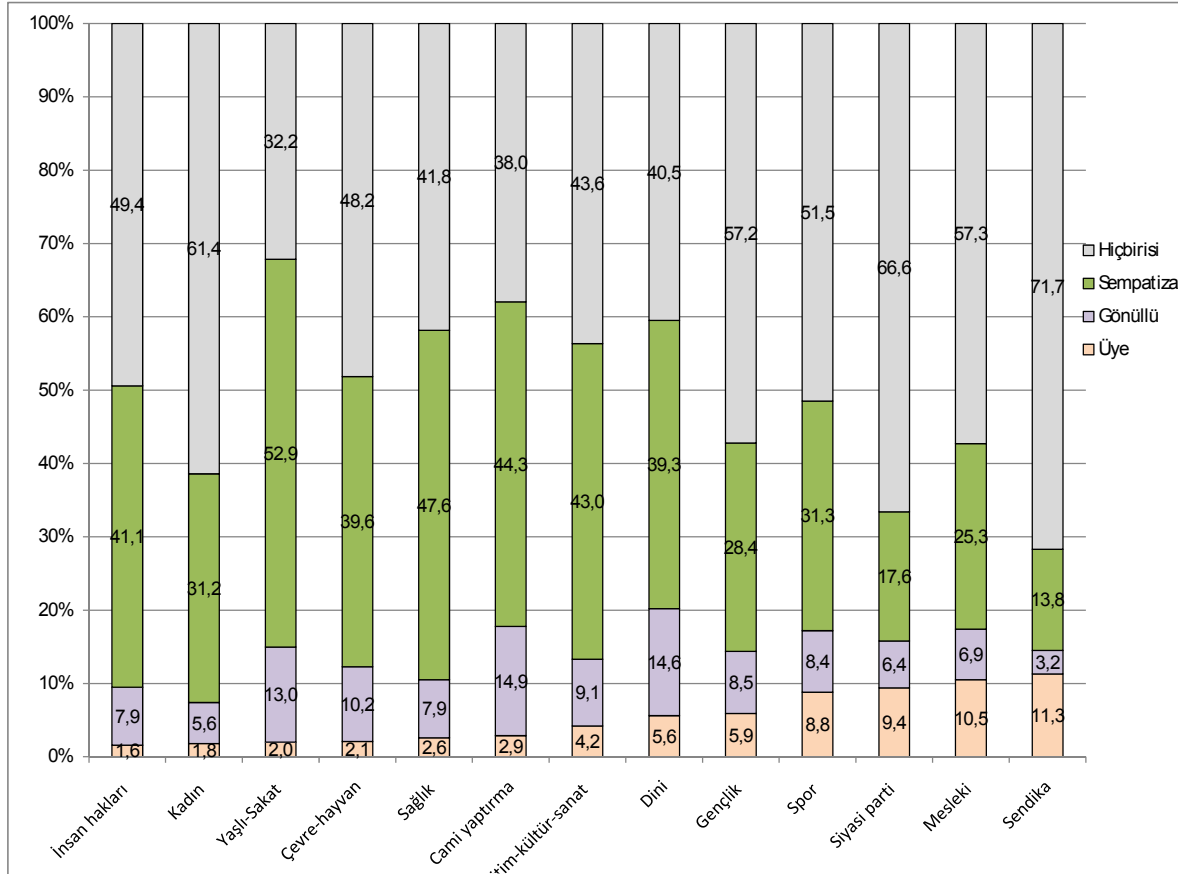
Ek 2. Alan Araştırmasında Kullanılan Şekiller

Şekil 1. Dünya Güven İndeksi

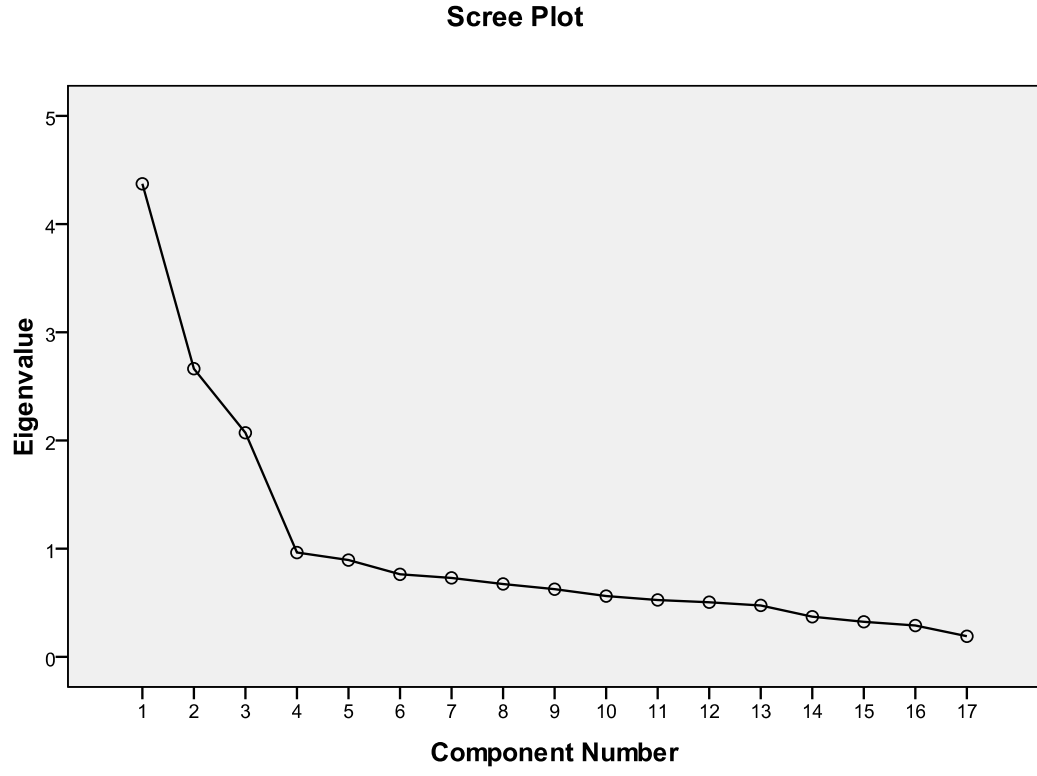

Kaynak: Inglehart, Roland, Welzel Christian (2005) Modernization Cultural Change and Democracy The Human Development Sequence. Sayfa:75

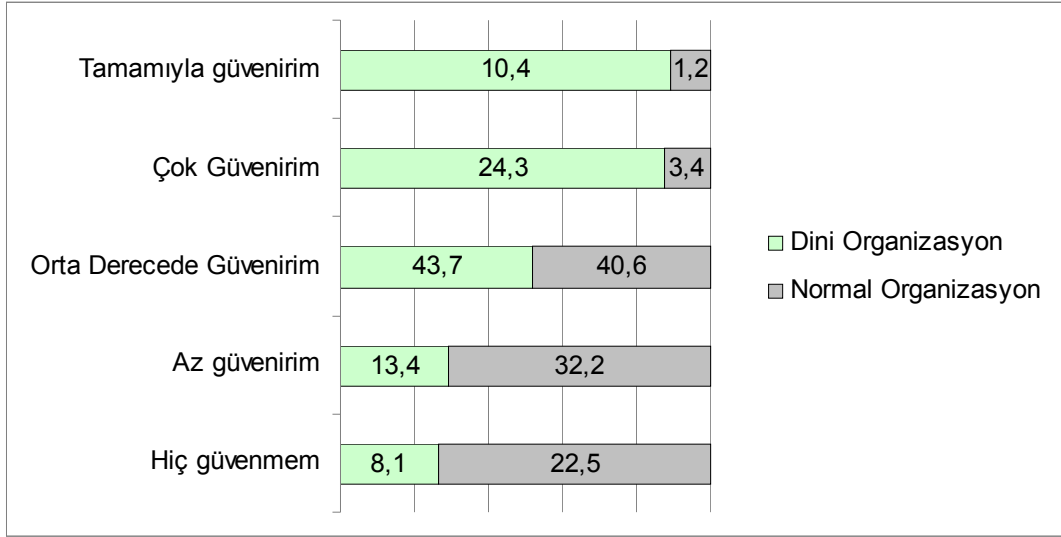
Şekil 2. Sivil Toplum Kuruluşlarına Katılım Konya Geneli (%)

Şekil 3. Sosyal Güvene Yönelik Faktör Analizinin Eigenvalue Scree Plot Tablosu

Şekil 4. Dini Ve Normal Organizasyonlara Güven Yüzdeleri

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Erhan Tecim	İmza:		
Doğum Yeri:	Karaman			
Doğum Tarihi:	25-04-1978			
Medeni Durumu:	Bekar			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Ulurmak İlk Okulu		Konya	
Ortaöğretim	İmam Hatip O. Okulu		Konya	
Lise	İmam Hatip Lisesi	Sözel	Konya	1996
Lisans	Selçuk Üniversitesi	Sosyoloji	Konya	2001
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi	Din Sosyolojisi	Konya	2005
Becerileri:				
İlgi Alanları:				
İş Deneyimi:	Muş Alparslan Üniversitesi Arş. Gör. (2010 yılından beri)			
Aldığı Ödüller:				
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:				
Tel:	0505 713 43 45			
Adres	Ovaloğlu Mah. Köprü Başı Sit. C.blok Kat:1 No: 3 Karatay-Konya			